

THE
KÂRNÂMÊ Î ARTAKHSHÎR Î PÂPAKÂN,
BEING THE OLDEST SURVIVING
RECORDS OF THE ZOROASTRIAN EMPEROR
ARDASHÎR BÂBAKÂN,
THE FOUNDER OF THE SÂSÂNIAN DYNASTY IN IRÂN.

*The Original Pahlavi Text edited for the first time with
a Transliteration in Roman Characters, Translations into
the English and Gujarati Languages, with Explanatory
and Philological Notes, an Introduction, and Appendices.*

BY

35868

DARAB DASTUR PESHOTAN SANJANA, B.A.

NEW EDITION, REVISED AND ENLARGED.

935.5
San

Bombay:

PRINTED AT THE
EDUCATION SOCIETY'S STEAM PRESS, BYCULLA.

1896.

[All Rights Reserved.]

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc No 35868

Date 23-9-61

Call No. 935.57 Sa

PRESENTED
BY THE TRUSTEES OF THE PARSEE PUNCHAYET
FUNDS & PROPERTIES FROM THE SIR JAMSETJEE
JEEJEEBHAI TRANSLATION FUND.

TO

SIR JAMSHEDJEE JEEJEEBHAI, BARONET, C.S.I.,
KHARSHEDJEE FARIDUNJEE PARUKH, ESQUIRE,
SIR DINSHAHJEE MANACKJI PETIT, BARONET,
HORMUSJEE EDULJEE ALLBLESS, ESQUIRE,
KAVASJEE KHARSHEDJEE JAMSHEDJEE, ESQUIRE,

Trustees of the Sir Jamshedjee Jeejeebhai
Zarthoshti Madressa, Bombay.

GENTLEMEN,

Permit me to dedicate to you this Pahlavi
Chronicle of the Zoroastrian Emperor, Artakhshâr,
the Founder of the Sâsânian Dynasty in Irân, in token
of my humble appreciation of your laudable efforts
towards the dissemination of a critical knowledge and
understanding of the Sacred Avesta and the collateral
Pahlavi literature amongst the Parsee Community.

I have the honour to be,

Gentlemen,

Yours faithfully,

DARAB DASTUR PESHOTAN SANJANA.



PREFACE.

Since the introduction of Avesta and Pahlavi as classical languages in the Arts course of the University of Bombay last year, I have been able to edit two of the Pahlavi text-books, *viz.* (1) "The Dînâ î Mainû î Khrat" and (2) "The Pahlavi version of the Avesta Vendidad," prescribed for the Intermediate and B. A. Examinations respectively ; and this is the third of that series.

The first edition of the text-book of this Pahlavi Kârnamê î Artakhshîr î Pâpakân was issued by me four months ago, of which this is an enlarged reprint. It is not only intended for the use of College students, who will find the text and transliteration herein revised ; but also for Pahlavi scholars and general readers who, I trust, will feel some historical interest in the subjects I have dealt with in my introduction to this new Edition.

I am very much indebted to Shams-ul-Ulama Dastur Dr. Peshotanji Behramji Sanjana, the first Gujerati Translator of this Pahlavi text (in 1853), and to Prof. Dr. Theodore Nöldeke of Göttingen, the first German translator (in 1879), whose intelligent decipherment and interpretation have greatly facilitated my work of first rendering into the English language this interesting Pahlavi classic relating to the Chronicle of the Zoroastrian Emperor, Ardashîr Bâbakân.

I have to thank heartily the esteemed Trustees of the Sir Jamshedjee Jeejeebhai Translation Fund for their kind patronage of this volume.

D. D. P. S.

AUTHORITIES.

1. The Gujerati Version of the Pahlavi Kârname i Artakhshir i Pâpakân, by Peshotan Dastur Behramji Sanjana, Bombay, 1853.
2. Geschichte des Artachshir i Pâpakân, von Th. Nöldeke, Göttingen, 1879.
3. Eranische Alterthumskunde, von Fr. von Spiegel, Vol. III., Leipzig, 1878.
4. Grundriss der Iranischen Philologie, von Wilh. Geiger und Ernst Kuhn, Bd. II., L. I. Die Pahalavi-Litteratur, von Dr. E. W. West, Strassburg, 1896.
5. Zur Pahlavi-Münzkunde, von A. D. Mordtmann, Z.D.M.G., Vol. XXXIII., pp. 82-142.
6. The Shah Nameh, by Abool Kasim Firdousee, edited by Turner Macan, Vol. III., Calcutta, 1829.
7. The Sacred Books of the East, Pahlavi Texts, Part I., by E. W. West, Vol. V., Oxford, 1880.
8. Annales du Musée Guimet, Vol. XXIV, Ze Zend-Avesta, par J. Darmesteter, Part III, 1893.
9. The History of Persia, by John Malcolm, Vol. I, 1829.
10. The Decline and Fall of the Roman Empire, by Edward Gibbon, Lubbock's edition, Vol. I, p. 132 seq.
11. The Sassanian Empire, by Th. Nöldeke, Göttingen, 1885.
12. The Seventh Great Oriental Monarchy, by George Rawlinson, London, 1875.

ABBREVIATIONS.

Adj. for Adjective.—Ar. for Arabic.—Av. for Avesta.—Chald. for Chaldæ.—Chap. for Chapter.—Comp. for compare, or comparative.—Fol. for folio, followed or following.—Gr. for Greek.—Heb. for Hebrew.—Hist. for historical.—Huz. for Huzvaresh.—L. for line.—Lat. for Latin.—Lit. for literally.—Mod. for Modern.—N. for note.—Om. for omit or omitted.—P. for page.—Pahl. for Pahlavi.—Paz. for Pazend.—Pers. for Persian.—Pl. for plural.—Pres. for present.—Ques. for question.—Rt. for root.—Sing. for singular.—Skr. for Sanskrit.—Syn. for synonym.—Vol. for Volume.—Vend. for Vendidad.—Yas. for Yasna.

CONTENTS.

INTRODUCTION—

PAGE

1.	The Name and Contents of the Book ...	i
2.	The Genealogy of Artakhshîr according to the Bûdahishn, Alberûnî, Masûdi and Firdûsi	ii
3.	Artakhshîr's Father, Pâpâk	iii
4.	The Coins of Artakhshîr and Shahpûhr ...	iv
5.	The References to these Kings in the Sâsânian Pahlavi Inscriptions... ..	iv
6.	The Passages referring to these Kings in the Sâsânian Literature	vi
	The (a) Dînkard, Bks. IV., V., and VII.	
	(b) Bûdahishn.	
	(c) Zand î Vohûman Yasht.	
	(d) Mâdigân î Chatrang.	
7.	The Age of the Pahlavi Kârnâmê	xiv
8.	The Kârnâmê and the Shâh-Nâmeh	xv
9.	The Principal Historians of the Sâsânian Period	xviii
10.	General Remarks on the Kârnâmê	xviii
11.	The Rise of Artakhshîr against Ardavân ...	xx
12.	The Extent of Ardashîr's Empire	xxii

	PAGE
13. His Power and Character	xxiii
14. His Political Reforms	xxiv
15. His Dying Monitions to his Son	xxvii
16. The Extant MSS. of the Kârnâmê	xxix
17. The Pahlavi and Sanskrit Kolophons	xxx

TRANSLATIONS—

1. English	1-56
2. Gujarati (with an Introduction)	1-43

THE PAHLAVI TEXT WITH A TRANSLITERATION IN

ROMAN CHARACTERS	1-68
-------------------------	------

APPENDICES.

THE EXISTING PAHLAVI BOOKS—

1. The Oldest Pahlavi Writings now extant ...	1
2. The Origin of the Pahlavi Literature preserved by the Parsees	2
3. The Pahlavi Translations of Avesta Texts ...	3
4. The Pahlavi Texts on Religious Subjects ...	4
5. The Pahlavi Texts on Non-Religious Subjects.	5

HISTORICAL SKETCHES—

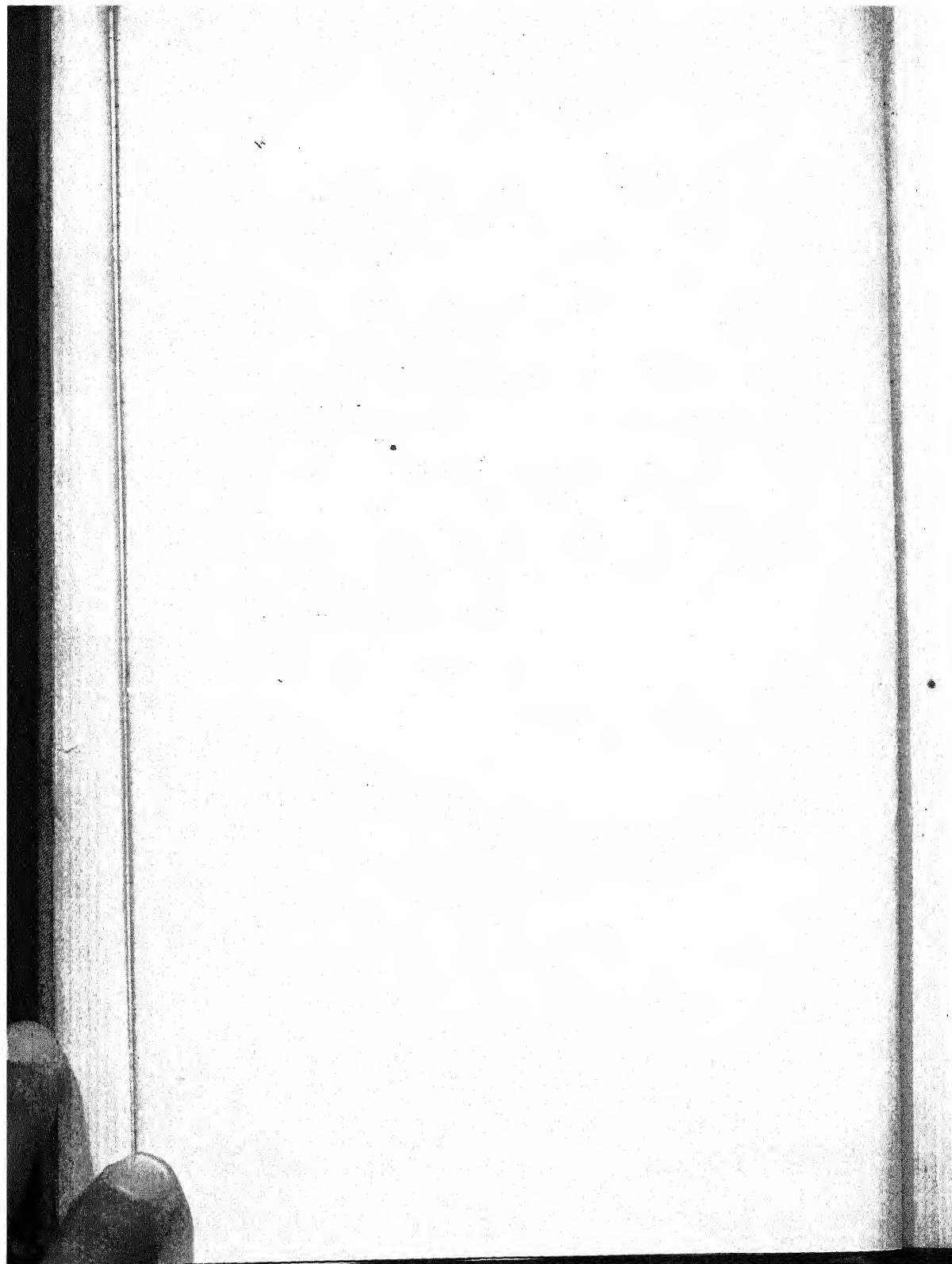
1. The Sâsânian Emperor Ardashir I.	6
2. Shahpûhr I., Son of Ardashir	8
3. Revolutions of Asia	10
4. The Persian Monarchy restored by Artaxerxes	10
5. Reformation of the Magian Religion... ..	11
6. Power of the Magi	12

CONTENTS.

iii

PAGE

7.	Establishment of the Royal Authority in the Provinces	12
8.	Extent and Population of Persia			13
9.	Recapitulation of War between the Parthian and Roman Empires		13
10.	Artaxerxes claims the Provinces of Asia, and declares War against the Romans	...				13
11.	The Behaviour of Artaxerxes in the War with Alexander Severus		14
12.	Character and Maxims of Artaxerxes	...				14
13.	The Persian Cavalry		15
	Persian Errata...	16
THE EXTRACTS RELATING TO ARDASHIR AND SHAHPÛHR FROM THE SHAH-NAMEH ...						1-34



INTRODUCTION.

I. THE NAME AND CONTENTS OF THE BOOK.

The Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân, or "The Records of the Wars and Adventures of Artakhshîr, Son of Pâpak," is the oldest surviving chronicle of the restoration of the Zoroastrian Empire in Irân by Artakhshîr, the founder of the Sâsânian Dynasty. As the beginning of this text indicates, the existing Pahlavi Kârnâmê is the abridged edition of an elaborate work on the history of some of the Sâsânian kings, and seems to have been composed about three centuries later than its original, probably in the reign of Noshirwân the Just. It treats of the state of the Irânian Empire under its Pârthian rulers; the dreams of Pâpak (the frontier prince of Pârs.); the ancient Persian belief in astrology; the promotion of the shepherd Sâsân to be Pâpak's son-in-law; the birth of Artakhshîr; the remarkable dexterity and talents of the prince in his boyhood; the invitation to the court of the Parthian King Ardavân; Artakhshîr's altercation with the King's son; his degradation to the office of "the keeper of the stables"; the private visits of the princess Artayûkhta¹; Artakhshîr's flight with her into Pârs; their pursuit by Ardavân; their glorious escape; the future defeat and death of Ardavân and his son; Artakhshîr's accession to the throne in Stâkhar; his annihilation of "wicked idolatry" by the destruction of the Dragon; the aim of Ardavân's sons at his life, and the Emperor's decree for the execution of Ardavân's daughter; her pregnancy and concealment; and the birth of Artakhshîr's son, Shahpûhr. The text further alludes to the military achievements and triumph of Artakhshîr in the battles against the Kurds, Medians, Parthians, Armenians, etc.; his soliloquy on the evil passions in man; the predictions of the soothsayer *Kait*

1. Noeldeke and Rawlinson: *Artadukta*.

of India ; the striking scene between Shabpûhr and the daughter of Mitrôk, son of Anôshépât ; the birth of Aûharmazda I. ; the concealment of his birth from Artakhshîr for seven years ; the joy of the grandfather on recognising him at the race-course ; Artakhshîr's pious motive ; his religious and steady character ; the remarkable political results ascribed to Aûharmazda I. ; etc.

Such is the nature of the contents of this epitomized text. We learn nothing more from the extant Pahlavi works regarding the larger original from which it is derived. However, Firdûsi's epic of the Shâh-Nâmeh, which comprehends more extensive details relating to the history of King Ardashîr, leads us strongly to believe that, about a thousand years back, a great portion of the larger Pahlavi *Kârnârnê*, or its transcript in pure Persian, had existed. This can be easily pointed out by a comparative study of the poet's historical narrative and the statements preserved in some of the extant Pahlavi books, *viz.*, the *Dinkard*, *Yâdgâr i Zarîrân*, *Kârnârnê i Artakhshîr i Pâpakân*, *Mâdigân i Chatrang*, *Bûndahishn*, and *Zand i vohûman Yasht*.

•2. THE GENEALOGY OF ARTAKHSHÎR ACCORDING TO THE
BÛNDAHISHN, ALBERÛNI, MASÛDI AND FIRDÛSÎ.

Artakhshîr, properly Artakhshatar, from the Avesta *Areta-khshathra*¹, belonged to a priestly family of kings, his father Sâsân, according to the text, having been descended from the pure Zoroastrian line of the Kayânian monarchs. His mother was the daughter of Pâpak, the "frontier ruler" of Pârs. According to the Bûndahishn MS., known as TD., "Artakhshatar, grandson of Pâpak, of whom his mother was daughter, was son of Sâsân, son of Vehâfrid and Zarîr, son of Sâsân, son of Artakhshatar who was Vôhûman, son of Spend-dâd (Isfandiyâr)." ² In Firdûsi, Sâsân IV is alluded to as the father



1. Artakhshatrâ in the Achaemenian Inscriptions, and Artashîr in Armenian writers.—2. See S. B. E., Vol. V., Chap. XXXI.

of Ardashîr, and a descendant of Bahman, son of Isfandiyâr. According to Alberûni's Chronology of the Sâsânians, "Ardashîr was son of Bâbak Shâh, son of Sâsân, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Behâfrid, son of Mihrmish, son (rather descendant) of Sâsân senior (*viz.*, Sâsân I.), son of Bahman, son of Isfandiyâr." Masudi gives two genealogies of Artakhshîr, which are generally similar:—(1) Ardashîr, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Behâvand, son of Dârâ, son of Sâsân, son of Bahman; and (2) Ardashîr, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Bâbak, son of Sâsân, son of Bâbak, son of Mihrmish, son of Sâsân, son of Bahman.

Herein Alberuni and Masudi add one more ancestor to the list of the Bândahishn; the former placing Mihrmish between Zarir and Sâsân senior; the latter, Dârâ between these two. Very likely the father of Zarir or Mihrmish was Sâsân XIV., or an unnamed descendant of the fourteenth generation from Bahman, and not of the fourth generation*, as Firdûsi represents him. Taking into consideration the long interval of several centuries which elapsed between Bahman and Artakhshîr, it is pretty evident that we cannot trace back a regular historical genealogy of the latter as long as the ancestors of more than fourteen generations remain unknown to us, and until we get no reliable evidence to confirm that all these fourteen ancestors were named Sâsân in a continuous order.

3. ARTAKHSHÎR'S FATHER, PÂPAK.

According to the Kârnâmê, it appears that Pâpak, "having no naturally-born son to preserve his name," adopted Artakhshîr in pursuance of the Zoroastrian law of affiliation,

* Such errors are very common in Persian books owing partly to the difficulty of distinguishing Pahlavi figures like  and , and partly to the corruptions of words or figures by ignorant copyists.

and with a desire that the latter would succeed to his principedom of Pârs. Consequently, Artakhshîr has been generally called *Artakhshîr î Pâpakân*, "Artakhshîr, son of Pâpak," as on the coins and inscriptions mentioned below, instead of *Artakhshîr î Sâsânân*, "Artakhshîr, son of Sâsân."† As to the lineage of Pâpak, the emblems and names on the coins of Persis show that Pârs was always loyally Zoroastrian and one Sâsân was the high-priest of the Âtash î Varahrân at Istakhra, who married a princess, named Râmbehisht, and "laid the foundation of the greatness of his house, while priestly influence which was very strong, doubtless favoured its rise." According to Alberuni and Masudi, this Sâsân had a son, named Pâpak. The latter, Dr. Noeldeke remarks, had two sons, *viz.*, Shahpûhr and Artakhshîr. (See the Historical Sketch I.)

4. THE COINS OF ARTAKHSHIR AND SHAHPÛHR.

For the oldest references to this Sâsânian Emperor, Artakhshîr, and his son Shahpûhr, we have to look to the Sâsânian coins and Pahlavi rock inscriptions of the third and fourth centuries A. D. In his German treatise on the "Muenzen der Sâssâniden," Dr. A. D. Mordtmann gives a description of 75 Pahlavi coins of the reigns of Artakhshîr and Shahpûhr, of which the first two refer to Pâpak and Artakhshîr, the next 41 exclusively belong to Artakhshîr, and the remaining 31 to his son, Shahpûhr I. In one of the two existing types of the coins of Persis, Artakhshîr's bust appears on the obverse with the Parthian tiara and the words:—*Bagî Artakhshatr Malkâ*, "Lord Artakhshatr, King"; and on the reverse Pâpak's image with the words; *Bagî Pâpakî Malkâ*, "Lord Pâpak, King." In the second or earlier type we notice a change only on the obverse side:—*Barî Bagî Pâpakî Malkâ*, "Son of Lord Pâpak, King." These coins prove that Artakhshîr had been for some time the joint-ruler of Pârs during the life-time of Pâpak. The coins of the period when Artakhshîr assumed the royal authority in Irân, have on the obverse his image

† Though neither the name Sâsân nor Sâsânidæ is found on the coins or inscriptions, still this patronymic is used in history to designate the dynasty founded by Artakhshîr.

surrounded by the words :—*Mazdayasn Bagî Artakhshatr Malkâ Irân*, “Mazdayasnian Lord Artakhshatr, the King of Irân.” These coins point to the first part of his *régime* when he had not received the title of the Emperor. On the latest coins we observe the following impression:—*Mazdayasn Bagî Artakhshatr Malkân Malkâ Irân Minû-chitrî min Yazdân*, “Mazdayasnian Lord Artakhshatr, the King of the Kings of Irân, of spiritual origin from the Deity.” On the reverse we find a fire-altar with the words:—*Nura zî Artakhshatr, i.e.*, “The Light of Artakhshatr.” The title *Malkân Malkâ* occurs on most of these coins. The impression on the latest coins of Artakhshatr is also adopted in most of the coins of Shahpûhr, with only the change of the name; and on the reverse side, too, *Nura zî Shahpûhar*, “The Light of Shahpûhar.”

5. THE REFERENCES TO ARTAKHSHIR AND SHAHPUHR IN THE SASANIAN PAHLAVI INSCRIPTIONS.

Next to these coins we have to study the trilingual inscriptions on the bas-reliefs of (1) *Naksh-i-Rûstam* and (2) *Naksh-i-Rajâb*, which allude to the father and the son, and the (3) bilingual cave inscription at *Hâjâbâd*, near Persepolis, which bears upon the son alone. The first one contains an account of the succession of Artakhshatr î Pâpakân and Shahpûhr I., with a succinct reference to their chief actions. There they are both called “the King of the Kings of Irân,” while Shahpûhr is specially styled “the good principled (*hûrâstîh*)” and “the well-inclined (*hûkâmakî*).” The son did as the father had done “in Irân and non-Irân, through capital to capital, town to town, and place to place of the united country, spontaneously in *Magûstân*, and by the loving command of Artakhshatr, the King of Kings, in the country of the King of the Kings of Irân. From town to town, and place to place he performed the great deeds which are the bounty of the angels, and settled in (them) the great Fire; and the Deity and the angels became the benefit of the capital.” Further on the inscription speaks of the enthronement of the “Great Fire of Fires”, the development of all the

resources necessary for the growth of the priesthood and the Zoroastrian religion, and of the suppression of the tyranny of noblemen. It calls Aûharmazda, son of Shahpûhr, "more absolute among the Kings who were similar to angels in virtue, and speaks of Shahpûhr's title of Hîrbad and Môbad having been made Aûharmazd's title of Hîrbad and Môbad." The inscription of Naksh-î-Rajâb refers to Shahpûhr I. in the following words:—*Shahpûhrî Malkân Malkâ kartîram Magûpat û Aîharpat sham haltî humanam*, "Shahpûhr, the King of Kings, I call myself Môbad and Hîrbad, I have made a name (thereby)."

The Hâjiâbâd inscription transmits to us the following records of Shahpûhr:—*Li Mazdayasn Bagî Shahpûhrî Malkân Malkâ Aîrân va Anîrân, Minû-chitrî min Yazdân, Barman Mazdayasn Bagî Artakhshatrî Malkân Malkâ Aîrân, Minû-chitrî min Yazdân, Napî Bagî Pâpakî Malkâ*, "I am the Mazdayasnian Lord Shahpûhr, the King of the Kings of Aîrân and non-Aîrân, of spiritual origin from the Deity, son of the Mazdayasnian Lord Artakhshatr, the King of the Kings of Aîrân, of spiritual origin from the Deity, grandson of Lord Pâpak, King."—The Paî-kûlî inscription, near Sulimânieh, contains short fragments engraved on stones, which include the names of Artakhshatr, Shahpûhr and Aûharmazda; but they do not mention their special kingly titles.

These are some of the earliest and most authentic records on the coins and inscriptions now surviving of the religious Sâsânian founder of the Zoroastrian dynasty in ancient Persia. They are very useful to the Pahlaviists for ascertaining the reading of many a Pahlavi word of Semetic origin, the alphabet of the inscriptions being less equivocal, and each letter having fewer phonetic powers than that used in Pahlavi MSS.

6. THE PASSAGES REFERRING TO THESE KINGS IN THE SASANIAN PAHLAVI LITERATURE.

More important references to Artakhshîr are found in the Dînkard, Bûndahishn, Zand î Vohûman Yasht, and Mâdîgân î

Chatrang. The Dinkard alludes to him in its Fourth, Fifth and Seventh Books. The Fourth Book describes the pious achievements of the King in the religious renaissance which followed his accession to the throne. It refers to the collection and compilation of the sacred Zoroastrian literature, to the comparative study of different religions, and to the enlightenment therefrom upon the pure understanding of the Mazdayasnian Revelation under the learned supervision of Dastur Tōsar, the high-priest of the State. His son, Shahpūr, had taken after his father, and added to the sacred literature an extensive collection of scientific works prepared or compiled, by his order, from the old Iranian, Indian, Greek and Roman tomes, for the purpose of spreading among the different nations of the world a knowledge of the calendar, geography, astronomy, astrology, hygiene, the abstract philosophy of the original creation, etc. Further, he had ordered a correct copy of each of these religious and scientific works to be prepared and deposited in the Royal Library, and had succeeded to produce, by means of a religious controversy, a thorough conviction in the disbelievers of the truth and excellence of the Zoroastrian Religion. The passages run as follows :—

1. "The one who was *Artakhshatar*, the king of kings, son of *Pāpak*, directed (lit. wished for) the arrangement of the fragmentary literature according to chapters, through the direct supervision or authority of *Tōsar*, who alone proved successful in undertaking it (*viz.*, the task), while the other high-priests abandoned it. This command was likewise given, that whatever religious exposition there existed besides the *Mazdayasnian* Revelation should be put forth for ourselves ; because now the information and understanding thereof were neither inferior nor insignificant (*frūd.*)"¹

1. Olman-i i Artakhshatar i Malkān Malkā i Pāpakān, pavan rāst dastūbarīh Tōsar zakich āmūk i pargandē hamāk ōl babā bavīhūnast ; Tōsar madam mat zak i aēvak frāj padīraft, va avārīg min dastūbar shedkūnt. Denmanich framān yehabūnt aigh frāj ōl lenman kōlā nakīzishne zakāi yehevūnēd min Dīn i Mazdayasna ; meman kūnich ākāsth va dānishne avash frūd lāit.

2. "*Shahpûhr*, the king of kings, son of *Artakhshatar*, collected also the books that were distinct from the Revelation, and pertained to scientific investigations in the art of healing, and in astrology, and which treated of the calendar, geography and the abstract philosophy of the original creation, life and death (*lit.* "destruction"), of the (Arian) glory, humility, legal evidence, and of other sciences and materials that were scattered among the Hindûs, in (the province of) *Arûm*, and other countries. He caused them to be recompiled along with the Avesta, and ordered a correct copy of each to be deposited in the Royal Treasury. By means of a (public) religious controversy (*hûskâr*) he produced a thorough conviction in the disbelievers of the (truth of the) Mazdayasnian Revelation."¹

The third passage² in the Fourth Book, which refers to Artakhshatar, states that he was destined to obtain the sovereignty of the Kayânians, which had been divided (*lit.* "scattered") among several princes for centuries and as long as his forefathers and ancestors were unqualified to sway over the great Kingdom of Irân.

The Fifth Book of the same work contains one interesting allusion to this Sâsânian Emperor who, in the Divine prophecy rendered by Ahura Mazda to Zarathushtra (in reply to his occasional inquiries), is named among the Restorers of the Religion, such as Âtarô-pât Mâraspend, Khûsrû Kavât, Peshyôtan (son of Vishtâsp), Aûshîdar, Aûshîdarmâh,

1. Shahpûhr î Malkâân Malkâ î Artakhshatarân, napîkîhâch î min Dîn barâ madam bazishkîh va star gôbîshnîh va vajûyishnê va zamân va jîvâk va gôhar va dehîshne va yehevûnishne va vinâsîshne va gadê va aîrîh va gôbâkîh va avârigîgîh kirûkîh va avzâr, î bân Hindûkân va Arûm va avârigîgîh zamîkîhâ pargandê yehevûnt, lakhvâr ôl ham yâityûnt. .Va lêvatman Avastâk lakhvâr andâkht, va kôlâ zak î durvîst pachîn ôl ôl Ganj î Shapîgân yehabûntan framûd. Va âstînîdân î hamâk arîstagân madam Dîn î Mazdayasna ôl hûskâr vabîdûnt.

2. Olman-î î Artakhshatar, î Malkâân Malkâ, î Pâpakân, pargandagîh zîash khûdâôth minîch vad ab va nîyâk râ pavan dahyûpatîh kam sazâkîh.

Soshâns, and others. The original text¹ may be translated as follows:—

“About the Revelation, *i. e.*, the exposition, of Zaratushttra by virtue of his exaltation, prophetic wisdom, and perfect goodness, regarding such (events) as the triumph of Kai Vishtâsp of Airân over Arjâsp, the Hyonians, and other innumerable armies² of Non-Irânians.³ Secondly⁴, what refers to the subject, namely, the necessary supremacy (*vichitârih*), at different times (*avârig*), of the territory⁵ of Vishtâsp over other regions; the killing of Zaratushttra by Tûr î Brâtarrish; the belief of Sritô î Visrapân⁶ in the glorious Spirit (of Providence); and whatever pertains to the subject, especially the events which shall happen, and shall come, one after another at different periods. Next, the doers of harm⁷, such as Alexander, the smiter of Agriârat, Markûsh, Dahâk, and others; (and) the doers of harm and destroyers of the (Zoroastrian) Faith, such as Mesîha, Mânî, and others. (Then) the periods, such as (those of) steel, iron, and other mixed metals, etc. (Afterwards), the restorers, deve-

1. Madam zak î min avzûnîguîh, pîsh-khrattîh va pûr-nyêkîh î Zaratushttra pêlâkhastan, aîgh avash gûvizâr, chêgûn pîrûzîh î Kai Vishtâsp î Airân madam Arjâsp, va Hyônân, va avârig Airân anaôshmâr hîngûrd. Aêvak mandavam bèn zak babâ, avârig vichitârih Vishtâsp kôshvarîgân bèn zakâî âvâyêd, va zektelûntan î Tûr-î-Brâtarrish ôl benafshman Zaratushttra, va girâîlan î Sritô î Visrapân râî, va meman bèn zak babâ nâmchishti mandavam aîgh bèn zimânagîhâ âkhar âkhar mat va yâmtûnêl. Azash vazandgarân chêgûn Aleksandar va Agriârat zadâr, Markûsh, va Dahâk, va avârig; vazandgarân va garûîshn-vârânich(chêgûn)Mesîha, va Mânî, va avârig. Aûbâmîhâ chêgûn pulâvtîn va âsîn avargûmîkhtan va avârig. Dîn ârâstârân va vînârtârân va yâityûntârân chêgûn *Artakhshatar*, va Atarôpât, va Khûsrû va Peshyôtan va Aûshîdar va Aûshîdar mâh va Sôshâns va avârig.—2. If we read the word *âtnînê*, as it is in the original text, it means ‘in innumerable ways.’—3. Here *Aîrân* ought to be *An-Aîrân*.—4. *Lit.* ‘one.’ In Pahlavi the expression *aêvak...aêvak* is used in the sense of ‘firstly’, ‘secondly’, etc.—5. *Lit.* (the inhabitants or nations of his) ‘continent.’—6. This is an allusion to the hero Srita, who was ordered by Kai Kâas to kill the *tôrâ* that is represented in the Seventh Book of the Dînkard as a creature of (some) good spirit. If we read the first word *vîrâstun* and the fourth *vîkarpân*, the meaning is:—‘the restoration of the glory of the opponents of the karps by (the hero) *Srita*.’—7. That is ‘destroyers,’ ‘devastators.’

lopers and propagators' of the (Zoroastrian) Religion, such as *Artakhshatar*, *Âtarô-pât*, *Khûsrû*, *Peshyôtan*, *Aûshêdar*, *Aûshêdarmâh*, *Sôshâns*, and others."

The Seventh Book of the *Dinkard* treats of the marvellous prophecy of the Mazdayasnian Religion from the Creation to the Resurrection, and refers to the miracles that occurred before and after the birth of Zarathushtra, and those that are to happen till the Final Renovation. It gives the Prophet's religious declaration about *Artakhshîr*, in the following words:²—

"This, too, is declared regarding the nature (*chêgûnîh*) of *Artakhshatar*, son of *Pâpak*, that *Kaî Artakhshatar* shall be possessed of every kind of power, he shall be an overpowering hero, a staunch adherent of the religious commandments, and of marvellous faculties; a king in whose house the virtuous and bright *Ashishvang* shall tread in the person of a maiden, who shall be virtuous, very courageous, well-grown (*i.e.*, handsome), dressed in an auspicious garment, and who shall be very majestic and pious (or noble); (a king) who shall seek the accomplishment of himself by dint of acquired wisdom and personal exertion; (a king) who shall battle with his adversaries by dint of acquired wisdom and practical exertion; and his helper shall be (*Dastur*) *Tôsar*³ in the manner that is likewise declared regarding them."⁴

1. *Lit.* 'bringers.'—2. *Artakhshatar* ? *Pâpakân chêgûnîh denmanich madam yemalelûnêd aigh* :—*Katâr zak î zûrîk Kaî Artakhshatar, î takîg, î tan framân, î shikiftê zayan; khûdâê mûn ôlman bèn mân Aharêshvang î nyôk va rûshan frâj sâtûnêd, î pavan kanîk karp î nyôk î kabad amâvand î hûrîst î bûrân aiviyâst î râhûmandîtm î âzâd; mûn aît aigh pavan rasishnê î khratîg pavan zak î nafshman bâzâe ôl tan frâkhanîh bavhûnêd; mûn aît aigh pavan rasishnê î khratîg, aigh pavan zak î nafshman bâzâê, ôl hamimârân madam ayûzêd; avash Tôsar pavan âvâkîh chêgûnshân denmanich madam yemalelûnêd.*—3. Dr. West reads it '*Tanvasar*.'—4. There is one more allusion to this *Artakhshatar* at the end of the Third Book of the *Dinkard*, which states that, after the restoration of the Irânian Empire by the Sâsânian Founder, all the Avesta and Pahlavi writings were collected from the various places where they were scattered; and that the *Dinkard* was compiled, during his time,

There are four more Pahlavi passages with reference to Artakhshîr, of which two are found in the *Bûndahishn*, one in the *Zand i Vohûman Yasht*, and one in the *Mâdigân i Chatrang*. The first allusion to the King in the *Bûndahishn* is contained in Chapter XXXI, 30, and it is mentioned by me in connection with his genealogy at page II. The second allusion to him in the same book stands in Chapter XXXIV. 9, and gives the periods of the Ashkânian and Sâsânian dynasties.

"The Ashkânians bore the name in a current sovereignty for 284 years; Ardashîr, son of Pâpak, and a number of Sâsânians (were kings for) 480 years; afterwards it (*i.e.*, the sovereignty) went to the Arabs."¹

The *Sûdgar Nask*, the first book of the Zoroastrian Sacred Literature, included according to the *Dinkard* a prophecy concerning Artakhshîr, son of Pâpak, which is preserved to this day in the extant Pahlavi *Vohûman Yasht*. The Zarathushtrian sovereignty is divided in it into seven ages, which are called golden, silver, copper, brazen, tin, steel, and iron periods, and Ahura Mazda reveals to the Prophet the important events which are to happen in them. Artakhshîr and his son Shahpûhr are placed in the fourth or the brazen period, and are entitled the *gêhân ârâstâr va vîrâstâr*, "the embellisher and restorer of the world." The same expressions are used in praise of Ardashîr in the Pâzend *Afrîn i Panji*, or *Afrîn i Rapithwin*, where he is similarly represented as "the embellisher and restorer of the Divine Religion." The passage in the *Bahman Yasht* runs thus:—

"And (in) that (period) which is brazen (is) the sovereignty of *Artakhshîr*, the embellisher and restorer of the world, and (is) that of King *Shahpûhr*, when he will restore the world which and correctly copied by Dastur Tosar. This copy was deposited in the Royal Treasury of *Shapigân*.

1. Ashkânân pavan aarôbak khûdâôih shem yedrûnd 284 shant; Ardashîr i Pâpakân va Sâsânigân amar 480 shant; âkhar ôl Tâjigân vazlûnt.

I, Aûharmazda, created, and he shall make current freedom (from evil) through a store of the acts of this world, whereby virtue shall manifest itself; and Âtarôpât of the successful luck, the restorer of the true religion, shall, by the miracle of the brass ordeal, bring the adherents of foreign creeds back to the truth of this Religion.”¹

The *Mâdîgân i Chatrang* speaks of Artakhshatar as the wisest and most industrious Zoroastrian sovereign of Irân. “On the following day the Emperor (Nôshîrvân) called *Vazôrg-mitrô* (his minister) into his presence, and spoke to him as follows:—“O my *Vazôrg-mitrô*! what thing is that which you promised me to devise and send up to *Dîvsâram*?” On this *Vazôrg-mitrô* replied:—“Of the kings that have reigned during this millenium, *Atakhshatar* has been the wisest and most industrious. I will, therefore, devise a new game and from the name of King Artakhshatar call it *Vînê-Artakhshatar*. I will cause the game board to represent the soil of *Spendârmât*, and its thirty pieces to represent the thirty days and nights, the fifteen white ones illustrative of day and the fifteen black ones of night”” (*Vide* the Pahlavi text edited and translated by Dastur Dr. Peshotanji Behrâmji Sanjana, Bombay, 1885.)*

1 Va zak i rôyin khûdâêth i *Artakhshêr* i gêhân ârâstâr va virâstâr, va zak i Shahpûhr Shah amat gêhân i li Aûharmazda-dâd ârâyêd, bôkhtagîn pavan sâman i gêhân rôbâk vabîdûnêd, va shapîrîh pêdâk barâ yehevûnêd; va Âtarô-pât i pîrûzbakht, i Dîn i râst virâstâr, pavan rôî i pasâkhtê denman Dîn levatman javit ristakân lakhvâr êl râstîh yâityûnêd. (*Vide* Chapter II, 18)

* The following statement is found in a Persian Introduction to an *Ardâ Virâf Nâmê*, which refers to Artakhshêr's proceedings for re-establishing the Zoroastrian religion. It is not wholly reliable. (*Vide* the Introductory Essays by Drs. Haug and West to the Pahl. *Ardâ Virâf*, p. 15.)

“They say that when Ardashîr Bâbagân was king, as he settled himself in the monarchy, he slew ninety kings (some say he slew ninety-six kings), and cleared the world of enemies, and restored it to tranquillity. He summoned before him all the Desturs and Mobads [who existed at that time, and said that: ‘The true and correct religion which Almighty God revealed to

These manuscript records, which exist to this day, bear clear testimony to a prophecy preached by Zoroaster as to the future restorers of his religion, and of the Zoroastrian Empire, among whom the Prophet names Artakhshîr and Shahpûhr. That prophecy was realised by the success of the Sâsânian prince

Zaratusht (peace be unto him), and Zaratusht made current in the world, no longer remains with me, so that I would make a collection of tenets and assertions and sayings, from the world, and place confidence in only one.' And he sent people through all the provinces, and every place where learning and priestcraft existed, and summoned all to his court. A multitude of forty thousand men went up to court.

"Afterwards, he demanded and said : 'Which are those who are the wisest of these ?' Then they inquired, and selected four thousand of the wisest, out of that assembly, and informed the king of kings. And he said a second time : 'Be careful a second time, and separate from that assembly, such persons as are discerning and wise, and possess a better recollection of the Avesta and Zand.' Four hundred men appeared who possessed a better recollection of their Avesta and Zand. Another time they were careful, and from the midst of these, they selected forty men, who possessed a recollection of the whole of their Avesta. Again, among these select, were a certain seven men, in whom no sin had appeared, from their earliest years till the age at which they had arrived ; and they were excessively careful, and pure-hearted in thoughts and words and deeds, and their hearts clave unto God. Afterwards, they conducted the whole seven to king Ardashîr.

"Then the king directed thus : 'It is necessary that I should dispel these suspicions and doubts from the religion, and all man should be of the religion of Aûharmazd and Zaratusht, and adopt the assertions and sayings of the religion ; so that it may become clear to me and the learned and wise what the religion is, and that these suspicions and doubts may disappear from the religion.' Then they replied thus : 'No one is able to give this information, except one who has committed no sin, from the early age of eight years, unto the time which has arrived ; and this man is Virâf, than whom there is no one purer, or more spiritually enlightened, or more true speaking ; and on this account, it is necessary to make choice of him. And we six others will carry on, in some place, the Yazishn ceremonies and Nirang prayers which are appointed, in the religion for all such matters ; until God, the revered and glorious, shall reveal the facts of Virâf, and Virâf shall give us information of them, so that every one may become free from doubts about Aûharmazd and Zaratusht.'

"Virâf himself undertook this affair ; and king Ardashîr welcomed those words. Then they said, this affair would not be rightly accomplished, unless they went into the precincts of the sacred fire. Then they arose and performed their design and went away."

of Pârs over the Parthian *Mulûk-ut-tavâif*—a memorable event, which practically conduced to the revival of the Zoroastrian religion and the consequent illucidation, compilation, and preservation of its brilliant Scripture.

7. THE AGE OF THE PAHLAVI KÂRNÂMÊ.

The only extant Pahlavi work on Artakhshîr is the Karnâmê of the King, which is edited and translated in this volume. It is, as I have mentioned at the outset, a kind of historical narrative written in an easy style, of which the main substance is derived from an older voluminous work, which probably contained memoirs of Artakhshîr, Shahpûhr, and Aâthar-mazda I., and which was very likely composed or finished in the reign of the last named monarch, or even later. The style of the surviving narrative and the familiar historical references in it to the games of Chatrang and Vîne-Artakhshatar, and to the Khâkân of the Turks, lead us to place its composition in the middle of the sixth century, and to point to *Vazôrg-Mitrô î Bôkhtagân* (Pers. *Buzurjamîhr*), the vazir of the Sâsânian King Khûsrû I., as its author. The Indian King Dîvsâram mentioned in the Mâdîgân î Chatrang is, no doubt, King Dâbishlim (a later Persian corruption of the Pahlavi name) of the *Anvâr-i-Suhailî*. The latter book is a Persian version of the old Pahlavi imitation of the Sanskrit *Hitopadesha* and *Panchatantra*, which was originally called "*Karîrag va Damanag*." According to the Persian Introduction to the *Anvâr-i-Suhailî*, "it was the philosopher Burzuyah, the chief of his class in Pârs, who at the request of Noshîrvân proceeded to Hindustân, and was there during a long period; and, by a variety of artifices and devices, having secured the book ("Bidpâi" or the Fables of Vishnu Sharman), got possession of it, and, having translated the Indian words into Pahlavî dialect, which was the language at that time spoken by the emperors of Irân, submitted it to Noshîrvân, and, being so fortunate as to have [his gift] accepted, was honoured with

[the monarch's] approbation."* The Burzuyah here alluded to is certainly Vazôrg-mitrô î Bôkhtagân, who was sent, in conformity to the above statement of the Mâdigân î Chatrang, to the Indian King Dîvsâram by Khûsrû I., in connection with the games of Chatrang and Vinê-Artakhshatar. Likewise the mention of the Khâkân of the Turks in Chapter XIII of the Pahlavi text could have been made only in the sixth century.

The existing Kârnâmê, therefore, belongs to the pure Sâsânian literature, and certainly cannot have been composed after the fall of *Yazdakard*, or under the reigns of his Mahomedan successors. The proofs are not far to seek. Dr. Noeldeke has discovered imitations of the narrative of the Kârnâmê in some of the Armenian and Greek authors of the eighth century. According to Fihrist, an Arabic poem of the 8th century A.D. was composed by Abân bin Abdalhamîd Allâhiqî Arraqâshi, on the basis, as the poet says, of *كتاب سيرة اردشیر* "A Book of the Life of Ardashîr." Masûdi makes mention, in his remarkable history, of a "Book composed by the son of Ardashîr Bâbak, which is named the Book of *Kârndmag*, and in which are narrated his history, wars, adventures, and life."

8. THE KÂRNÂME AND THE SHAH-NÂMEH.

The extracts from the Shâh-Nâme of Firdûsi (who flourished in the tenth century A. D.), which are given at the end of this volume, confirm the earlier existence and composition of the Pahlavi text. These extracts clearly form an expansion of the Pahlavi Kârnâmê î Artakhshîr, which is interspersed with statements unknown to our text, but probably found by the poet in Arab and Persian writers, or in the traditions supplied to him by the native *dihkâns*. Their contents are, no doubt, based mostly upon the epitomised statements in Pahlavi. However, we observe in the two accounts slight variations, and here and there certain omissions and additions. The variations in the poet's statements are noticeable in the following :—(1) The

* Comp. Eastwick's Translation, p. 6 *seq.*

reply of Pâpak to Artakhshîr; (2) the coming of Sâsân in the presence of Pâpak, with a coarse mantle covered with snow; (3) on the first night Gûlnâr finds Artakhshîr asleep; (4) Gûlnâr is herself engaged in her separate palace for three days and nights in consultation with the astrologers; (5) a mountain-goat is represented as following Artakhshîr and Gûlnâr; (6) their halting near a stream to allay their thirst; (7) the advice of two young men, encountering them on the road, that they should hasten on their journey; (8) Banâk is the king of Zahram; (9) Artakhshîr's colloquy with the two brothers, Bûrjak and Bûrj-âtarô; (10) they accompany the king in the battle against Mihrak; (11) an army of 12,000 men assembled for the battle against the Worm; (12) the questions put to the King concerning the trunks that were filled with tin and lead, and brought by him to the fortress of the Worm; (13) the return of the King's army to Shaharzâr and Kermân after the destruction of the Worm; (14) the King's march towards Tesiphon; (15) the flight of Ardavân's two eldest sons to Hindustân; (16) the four domestic birds which drank the poisoned beverage; (17) the reply of Artakhshîr to the inquiry of the high-priest as to the cause of the King's mournful soliloquy and melancholy; (18) the King's recognition of Shahpûhr at a ball game; (19) the advice of the King's minister to despatch a messenger with gifts to the Kaid of India; (20) the displeasure of the Kaid on hearing the message; and (21) the flight of the daughter of Mihrak to the house of the president of Zahram.

In Firdûsi no mention is made of (1) the first of the three dreams of Pâpak, Chap. I, § 9; (2) the detailed result of the astrologer's observations, Chap. II, § 5; (3) their reply to King Ardavân in Chap. III, § 6; (4) the cities from which Ardavân and Artakhshîr collected their forces, enumerated in Chap. IV, §§ 12-14; (5) the results of the battle with Mâdig in Chap. V, §§ 9-11; (6) the adventures of Haftân-bôkht and

Yazdân-kard of Shaharzûr, and the reflections of Artakhshîr upon them, in Chap. VI., 1-4 ; as well as the contents of (7) Chap. VII., §§ 1-3, 6, 8-10 ; (8) VIII., §§ 7-9 ; (9) IX., § 4, and part of 10 ; (10) X., §§ 1-6, part of 7, 8, 16 ; and (11) XIII., §§ 19-21.

As to the Persian epic, the remarkable additional matter which occurs in the Shâh-Nâmeh refers to (1) the death of Pâpak (Ex. IV, p. 6, l. 12) ; (2) the letter of Ardavân to his son Bahman (VII, p. 10, 11 *seq.*) ; (3) the conversation of Artakhshîr with the old mariner (VII, p. 10, l. 6 *seq.*) ; (4) the first address of Ardashîr to the princes and nobles who first became his adherents (VII, p. 10, l. 16 *seq.*) ; (5) the benedictions of a Mobad upon the new King (VII, p. 11. l. 3 *seq.*) ; (6) the flight of Bahman from the field of battle, and Ardashîr's taking possession of the hoarded up wealth of his father Bâbak (VIII, p. 12, l. 15 *seq.*) ; (7) the description of the battle with Ardavân, who was taken prisoner by Khurrâd (IX, p. 13, l. 12 *seq.*) ; (8) the origin of the Worm and the Worm-idolatriy (XII to the end) ; (9) Ardashîr's battle with Haftân-bôkht and his eldest son Shâhvâê (XIII, p. 19, l. 5 *seq.*) ; (9) the captivity and death of Mihrak (XV, p. 22, l. 5 *seq.*) ; (10) Ardashîr's instructions to the hero Shahargîr for the array of the King's army outside the fortress of the Worm (XV, p. 22, l. 16 *seq.*) ; (11) the King's accession to the throne at Bagdâd (XVII, p. 25, l. 1 *seq.*) ; (10) the Emperor's first proclamation to his subjects (*ibid.*) ; and (12) the recognition of Shah-pûhr by the father at a ball-game, which he was playing with one hundred princes of his age (XIX, p. 28, l. 27 *seq.*) ; etc.

Hence a comparative study of the Pahlavi text of the *Kâr-nâmê i Artakhshîr* and the portion of the Shâh-Nâmeh corresponding to its contents, helps us to draw the following important conclusions :—(1) Firdûsi had no doubt access to the Pahlavi records relating to the Irânian kings. (2) In places

where the Pahlavi materials were insufficient, or the Pahlavi text was too difficult to be clearly understood, Firdûsi seems to have had recourse to the Persian version of the Pahlavi *Bâstân-Nâmê*, to the later Arab and Persian historians, and the indigenous materials preserved by the Zoroastrian *dihkâns*. (3) Wherever the poet had clearly understood the Pahlavi historical texts, he had followed not only facts, but the Pahlavi language itself, as will be noticed from a number of Pahlavi expressions which are derived from the text of the *Kârnâmê* and incorporated into the Persian description of the *Shâh-Nâmeh*.

9. THE PRINCIPAL HISTORIANS OF THE SÂSÂNIAN PERIOD.

Besides these Pahlavi and Persian native sources, there are Western, Armenian, and Mahomedan historians, who have dwelt at length upon the Sâsânian epoch, and whose statements help us to a certain extent to settle several uncertainties, and to understand the sentiments and reflections of those writers on the political and military constitutions of Ancient Persia under the Sâsânidæ. Dio Cassius, Herodian (both contemporaries of Artakhshîr), Agathangelus (the earliest of the Armenian writers, A. D. 300-350), Ammianus Marcellinus, Procopius, Eutropius, Moses of Khorene (who flourished in the earlier half of the fifth century), Agathias, Strabo, Hamzâ, Masûdi, Ibn Alattûr, Mîrkhond and Tabari are usually named as authorities on the Sâsânian period.

10. GENERAL REMARKS ON THE KÂRNÂMÊ.

From an examination of the contents of the Pahlavi text before us we observe that Artakhshîr was the son of Sâsân, and the grandson or adopted son of Pâpak¹, and a

1. D. Herbelot speaks of him as the child of a shepherd; Malcolm says that his father was 'an inferior officer in the service of the Government;' Agathangelus calls him a 'noble' and 'satrap of the Persepolitan government;' while Herodian seems to speak of him as 'king of the Persians,' before his

native of Pârs.¹ That his paternal ancestors were descended from the line of the Kayânian kings, and had privately roamed about in India and Irân, on account of the fear of successive foreign monarchs, until Artakhshîr's father Sâsân was fortunate to get an appointment as a herdsman of Pâpak, the frontier prince of Pârs. That, as early as the 3rd century A. D., Zoroastrian princes had a strong belief in dreams or visions and their astrological interpretations, and intense hatred against "wicked" idolatry. That, soon after the disgrace and degradation had been brought on Artakhshîr by Ardavân, the former displayed his purely Zoroastrian character, by remaining content with his change of fortune, by delighting himself in singing and music, and resting in God all his hopes.—Then Sâsân and Pâpak disappear from the scene of action, and a more interesting personage appears in *Artayûkhta* (inadvertently read *Artadûkta* by Greek writers), who is called *Gulnâr* by Firdûsi. The scene is here evidently allegorical. It gives a descriptive picture of a Zoroastrian religious declaration in the Seventh Book of the Dinkard, which is mentioned above. It states that the home of *Artakhshatar* will be graced by the spirit of *Ashishvang* in the form of a bold, majestic, and virtuous maiden. That maiden is no doubt *Artayûkhta*, "the pious consort," who accompanies Artakhshîr until he is free from the fear of his enemies, and succeeds in restoring to himself the principedom of Pârs. She seems to me to be an embodiment, so to say, of virtue and glory, whose inspiration or instigation and association result in the marvellous triumph of Artakhshîr over Ardavân. From the apt exposition

victories over Artabanus. "On the whole, it is perhaps most probable," says Rawlinson, "that, like Cyrus, he was the hereditary monarch of the subject kingdom of Persia, which had always its own princes under the Parthians." (See 'The Seventh Oriental Monarchy,' p. 34 seq.)

1. "We can only affirm with confidence that the founder of the new Persian Monarchy was a genuine Persian, without attempting to determine positively what Persian city or province had the honour of producing him." (See 'The Seventh Monarchy,' p. 34.) Agathias calls him a Cadusian, and Agathangelus an Assyrian.

set forth by the astrologers in the court of Ardavân, it is easy to understand the meaning of the position of the kingly planet Jupiter, of the warlike Mars, and of the beautiful Venus which represents this maiden Artayûkhta in the story.¹

11. THE RISE OF ARTAKHSHÎR AGAINST ARDAVÂN.

The principal causes of the rise of Artakhshîr against the Arsacid Ardavân, and the successes of the former, are, according to the text:—(1) the envy and ill-will of Ardavân against an accomplished prince; (2) the degradation of Artakhshîr from the rank of a courtier to that of a horse-keeper; (3) the death of Pâpak and the gift of the principedom of Pârs to Bahman, the eldest son of Ardavân; (4) the prophecy uttered by the astrologers that the Parthian empire was threatened with destruction; (5) the civil and domestic feuds in the kingdom; (6) Artakhshîr's strong belief in Zoroastrian monotheism; (7) his faith in destiny and astrological predictions; and (8) his physical vigour, religious zeal, and pious intrepidity.

"The circumstances of the struggle between Artaxerxes and Artabanus," says Rawlinson, "are briefly sketched by Dio Cassius and Agathangelus, while they are related more at large by the Persian writers. It is probable that the contest occupied a space of four or five years. At first we are told Artabanus neglected to arouse himself, and took no steps towards crushing the rebellion, which was limited to an assertion of the independence of Persia Proper, or the province of Fârs. After a time the revolted vassal, finding himself unmolested, was induced to raise his thoughts higher, and commenced a career of conquest. Turning his arms eastward,

1. According to Rawlinson: "Artabanus, on a certain occasion, when he communicated his prophetic knowledge to his wife, was overheard by one of her attendants, a noble damsel named Artaducta, already affianced to Artaxerxes and a sharer in his secret counsels." (See p. 31). Regarding the word *kanizak* used in the Pahlavi text, read my footnote 3 to page 9 of the English Translation. Dastur Peshotanjî's rendering of the Pahl. word is: "କିଞ୍ଜ ଶ୍ରୀମତୀ" (Dr. Noeldeke's German, "ein herrliches Maedchen," or "a noble maiden.")

he attacked Kerman, and easily succeeded in reducing that scantily-peopled tract under his dominion. He then proceeded to menace the north, and, making war in that quarter overran and attached to his kingdom some of the out-lying provinces of Media. Roused by these aggressions, the Parthian monarch at length took the field, collected an army, consisting in part of Parthians, in part of the Persians who continued faithful to him, against his vassal, and, invading Persia, soon brought his adversary to a battle. A long and bloody contest followed, both sides suffering great losses; but victory finally declared itself in favour of Artaxerxes, through the desertion to him, during the engagement, of a portion of his enemy's forces. A second conflict ensued within a short time, in which the insurgents were even more completely successful; the carnage on the side of the Parthians was great, the loss of the Persians small; and the great King fled precipitately from the field. Still the resources of Parthia were equal to a third trial of arms. After a brief pause, Artabanus made a final effort to reduce his revolted vassal; and a last engagement took place in the plain of Hormuz, which was a portion of the Jerahi valley, in the beautiful country between Bebahan and Shuster. Here, after a desperate conflict, the Parthian monarch suffered a third and signal defeat; his army was scattered; and he himself lost his life in the combat. According to some, his death was the result of a hand-to-hand conflict with his great antagonist, who, pretending to fly, drew him on, and then pierced his heart with an arrow."

One of Artakhshîr's important achievements, which is described in the Pahlavi text, alludes to his staunch faith in the Zoroastrian monotheistic Revelation, which strongly impelled him even at the risk of his life, to destroy idol-temples and suppress idolism, which had grown very powerful in Irân under the Parthian Empire. The pictures of the

Worm, the temple-fortress of idol-worship and Haftân bôkht, represent Artakhshîr's meritorious adventures for the annihilation of the Parthian pantheistic worship. His steady religious character can be traced from Chaps. II, § 10; IV., §§ 8, 10, 17, 19; VII., §§ 6, 8; VIII., §§ 7, 8, 17; IX., §§ 9, 10; X., §§ 8, 16, 18; XI., § 3 (refers to his belief in Destiny); and XIII. §§ 17, 18 (his belief in soothsaying.) Almost in every city he had caused an Âtash-Behrâm to be enthroned at the public expense.

"His reign was not long;" says Rawlinson, "and it was sufficiently occupied by the Roman and Armenian wars, and by the greatest of all his works, the reformation of religion . . . Western Asia was a seething pot, in which were mixed up a score of contradictory creeds, old and new, rational and irrational, Sabaism, Magism, Zoroastrianism, Grecian Polytheism, teraphim-worship, Judaism, Chaldee Mysticism, and Christianity. Artaxerxes conceived it to be his mission to evoke order out of this confusion, to establish in lieu of this extreme diversity, an absolute uniformity of religion. . . He was resolved from the first that if his efforts to shake off the Parthian yoke succeeded, he would use his best endeavours to overthrow the Parthian idolatry and instal in its stead the ancestral religion of the Persians."

12. THE EXTENT OF ARTAKHSHÎR'S EMPIRE.

After the great triumph of Artakhshîr over Ardavân's son, Bahman, near Stâkhra, and over the King himself in the plain of Hormaz, he was surrounded by sincere adherents from among the tributary princes and rulers of Irân, with whose help the Sâsânian Emperor was able to aggrandise the limits of the Empire to the Euphrates at the one end and the kingdom of Khvarizam at the other. According to Herodian: "Artaxerxes pretended to have unquestionable rights to the possession of all the provinces in Asia lying between the Euphrates, the Aegean sea, and the

Propontis : as all those countries, as far as Ionia and Caria, had always been governed by satraps of their nation from the days of Cyrus, who transferred the Empire from the Medes to the Persians, to the time of Darius, who was conquered by Alexander : therefore by entering into possession of the old heritage of his ancestors he would not wrong the Romans.” (Journal Asiatique, 1894, p. 549). He founded many cities, whereof the text mentions Artakhshîr-Gadman, Bokht-Artakhshîr, and Ramishne-Artakhshîr. According to Firdûsi:—*خوره اردشير-رام اردشير-اورمزد اردشير-بركة اردشير*—the fifth city in Bagdâd, and the sixth near the river Euphrates.

13. HIS POWER AND CHARACTER.

Referring to the extent of Artakhshîr's power and his character as a ruler, Sir John Malcolm¹ remarks in his “History of Persia,” Vol. I, as follows:—“The fame of Ardisheer spread in every direction : all the petty States in the vicinity of his empire, proffered submission ; while the greatest monarchs of the East and West courted his friendship, by sending to his court the most magnificent presents, and splendid embassies. Elated with success, and wearied of power, he resigned the government into the hands of his son, Shahpoor, after having reigned fourteen years,¹ as absolute sovereign of Persia, subsequent to the defeat and death of Ardavân. He had exercised a more limited authority twelve years before that event.—Ardisheer Babigan (whom the Roman historians call Artaxerxes) was one of the wisest and most valiant princes that ever reigned over Persia. His life, indeed, affords the best evidence of his extraordinary character. He raised himself, from the lowest situation, to be sovereign of a great nation, that had been in an unsettled and

1. So Alberûni. Firdûsi has forty years and two months :

برآمد چهل سال و بوسر دو ماه . . کم تا بر نهادم بشاه کلاه

distracted state for several centuries. The revolution which he effected in the condition of his country was wonderful. The name of Parthia, which Western writers had given to Persia, after the death of Alexander, ceased at his elevation; and the Kingdom which he founded was recognised as that of Persia. His countrymen deem Ardisheer the restorer of that great empire which had been created by Cyrus, and lost by Darius.

“This great monarch appears to have possessed those four essential qualities, which, he was wont to say, should meet in a sovereign: ‘True and innate magnanimity of soul:’—‘Real goodness of disposition:’—‘Firmness enough to repress all who went out of their proper ranks:’—‘And principles of conduct which prevented those who obeyed him from ever entertaining apprehensions regarding their property, their honour, or their lives.’”¹

14. THE POLITICAL REFORMS INTRODUCED BY ARTAKHSHIR.

We have no existing Pahlavi records concerning the political and military reforms introduced by Artakhshîr during his remarkable *régime*; but these are enumerated by Firdûsi in the Persian Shâh-Nâmeh.² One of the most important changes was the introduction of the militia or the enforced military and literary training among the youths of his empire. The young male subject had to acquire great skill in riding, and in the warrior-like wielding of the mace, the bow and the poplar arrows.³ The best ones were enrolled in the standing army,

1. Vol. I., p. 72, *seq.* (Ed. 1829).

2. “Ferdosi,” says Malcolm, “wrote from Pahlavi materials; and that many of these contained authentic accounts of Ardisheer there can be no doubt. We have every ground to suppose that the poet has, on this occasion, given a faithful transcript from his authorities.”

3. Comp. Don Juan, Canto XVI, 1st Stanza:—

“The Antique Persians taught three useful things,
To draw the bow, to ride, and speak the truth.
This was the mode of Cyrus, best of kings—
A mode adopted since by modern youth.”

and received honours and presents from the King according to their military skill; an intelligent Mobad having under his religious guidance and moral control one thousand of such young men. In the court none had a seat who was not distinguished for his literary and intellectual attainments; special preference having been given to the power of eloquence and the command over the language of the court. A learned writer filled the treasures of the State by his intelligence; the city and the army, the subordinates and the complainants were happy owing to him. "The secretaries," the King proclaimed, "are my companions as the soul is the companion of the body; thus they are privately my governors." When an officer, on his appointment as ruler of a certain district, paid a formal visit to the King, Artakhshîr publicly dictated to the incumbent the following advice:—"In this transitory life you should have no regard for the *diram*, nor sell the independence of a subject for the sake of money; but you should always seek the truth and wisdom, and abstain from avarice and lust. You should not engage your relations or friends in your department, but be satisfied or friendly with the host of subordinates appointed by me. You should help onward the poor and honest people; but not the malefactors. If you keep your district happy, you will remain joyful from the satisfaction of your justice; but if a poor man goes to sleep with the terror of your rule, that means the selling of human life for gold and silver."

Owing to Artakhshîr's just administration, the world of Irân, says Firdûsi, was altogether prosperous, and the hearts of his subjects were happy. He had enforced farming and irrigation in every country, given pecuniary gifts to the poor husbandman, and supplied him with all the necessary implements of

Bows have they, generally with two strings;
 Horses they ride without remorse or ruth;
 At speaking truth perhaps they are less clever,
 But draw the long bow better now than ever.

agriculture. He had summoned to his court all the nobles of Irân, and conferred upon them principedoms and governorships according to their right and merit. He had assembled them together in the beginning of his reign, and impressed upon their minds the vicissitudes and struggles of life, and the permanency of virtue and righteousness in this world.¹ He deemed an unjust king, a ferocious lion in the field, and a long war worse than an unjust king. He asked the native rulers or satraps to place all their reliance upon the Deity, Ahura Mazda, because

چو بودم بدا دار گیهان پناه . . بدل شادمان گشتم و تاج و گاه
under the favour and protection of God he had been rendered
happy, crowned and enthroned.

مقایش کرد داند سزاور اوی . . نیایش بآئین کردار اوی
مگر او دین یادمان بندگی . . نماید بزرگی و دارندگی
هر آنکس که داند که دادار هست . . نباشد مگر پاک یزدان پرست
توانگر شود هر که خرسند گشت . . گل نوبهارش برومند گشت

In short, his admirable motive was to administer strict laws of justice and to teach to his officials a sincere trust in God for the successful results of all meritorious endeavours on their part for the good of mankind. Relative to religious questions and foreign affairs, he had appointed for consultation special councils of state, consisting of *mobads*, sages, generals and princes.

1. "We are told," says Malcolm, "that Ardisheer was learned as well as wise. He is the reputed author of two remarkable works. The first entitled 'The Kârnameh,' in which he gives an account of his travels and enterprises. The second was a work upon the best mode of living; in which rules, drawn from his own experience and judgment, were prescribed for all ranks of men. This book appears to have been greatly admired by his countrymen; and Noshirwân, one of the most celebrated of his successors, had many copies of it made and circulated, with a view of establishing order and morality in the empire," (Vol. I, p. 74).

15. THE EMPEROR'S DYING MONITIONS TO HIS SON, SHAHPÛHR.

Artakhshir's didactic testament or dying monitions to his son, Shahpûhr, are given by Firdûsi to the following effect:—

“My son, listen to these words, remember them, and act accordingly in thy life. I have organized the world of my kingdom by dint of the sword of justice, and with a due respect to the claims of the nobility. I have endured great trouble and hardship in increasing these treasures. The world has prospered, but my life is shortened. You have before you joy and trouble too, for no one is completely happy in this world. Fortune is like a vicious horse whose caprice drives you to calamity in the midst of your prosperity. O son! know that this deceitful world keeps no one ever in a happiness unmixed with bitter grief. Preserve, therefore, thy person as well as thy good sense, if you wish that your days would not pass in distress. When the king is a staunch adherent to his religion, sovereignty and religion co-operate like two sisters in the kingdom, and are inseparable.

نه بے تخت شاهے بود دین بجای . نہ بی دین بود شهریاری بجای

“Religion cannot exist without a state, and a state cannot exist without religion. These are like two pieces of brocade interwoven, two edifices which intelligence combines. The religious man that has good sense and intelligence is rewarded in this world as well as in the next. When the king is the guardian of religion, the religious man and the sovereign work like two brothers, for no religious man ever entertains any spite against his king. Reflect upon the wise saying that ‘Faith is the essence of justice.’ The throne of a king is shaken on account of these three causes: (1) when the king is unjust; (2) when he favours mean unqualified people, and elevates them above those who are worthy and well-qualified; (3) when the

king takes undue care of his treasure, and labours only to accumulate gold.—Always wish to be generous, religious and wise, so that deceit may not overpower thee; since falsehood darkens the face of the king, and the liar never acquires glory. Cleave not too much to your treasure, for the king keeps back his wealth by injuring his subjects. But the treasure of cultivators is the real treasure which the king should covet and guard to make their labours always fruitful. Abstain from anger, for it ends in injury and repentance. In generosity, do not be indiscreet or unfair, but appreciate the value of different qualities, and bestow your gifts in proportion to their merits.

“Do not slander others, for you will thereby be accused as a slanderer, and slandered by others. If you wish to be called a pious man, you should renounce anger and malice. Whosoever ascends a throne of grandeur, ought to be a prudent man and a worshipper of God. Do not speak too much, and do not make a show of your piety before others. Listen to what is said, and reflect much upon it. Weigh your words before you utter a speech in the presence of wise people. Receive all men kindly and cheerfully. Do not treat with contempt the indigent man who asks something from thee. Do not appoint a malicious person to the throne. Accept an apology for misdemeanour, and do not harbour an old grudge. When your enemy, being terrified, flatters you, at once equip your forces, and go to battle with him, when he abstains from fighting and his hands are fatigued. If he asks for peace or justice, exact tribute from him, and do not seek vengeance, but spare his honour. Do not postpone any affair till to-morrow, nor make low-bred people your confidential informants. If you become charitable and generous you will be honoured; if you are learned and straightforward, you will be renowned throughout the world. ‘To sum up all, may your administration be such as to bring, at a future day, the

blessing of those whom God has confided to our parental care, upon both your memory and mine!' ”

16. THE EXTANT MSS. OF THE PAHLAVI KÂRNÂMÊ.

There are four copies of the Pahlavi text of the Kârnâmê î Artakhshîr in my father's library, whereof I have selected the MSS. D. and P. for the purpose of collation. D. is more correct than P., and seems to be descended from a MS., about 300 years old. It contains a brief kolophon which is given at the end of the Pahlavi text printed in this volume, but there is no date. The MS. P. has a similar kolophon with the following additional words:—

𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭
𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭 𐭮𐭲𐭭

Pavan shant î 1054 min Malkâân Malkâ Yazdakard. Khûp yehevunâd! Aêdun yehevunâd!

1. Malcolm gives some of Artakhshîr's remarkable sayings in the following words:—"When a king is just, his subjects must love him, and continue obedient: but the worst of all monarchs is he whom the wealthy, and not the wicked, dread. There can be no power without an army: no army without money, no money without agriculture, and no agriculture without justice. A ferocious lion is better than an unjust king: but an unjust king is not so bad as a long war. Kings should never use the sword where the cane would answer." In his dying monitions to his son he says: "Never forget that, as a king, you are at once the protector of religion and of your country. Consider the altar and throne as inseparable; they must always sustain each other. A sovereign without religion is a tyrant, and a people who have none, may be deemed the most monstrous of all societies. Religion may exist without a State, but a State cannot exist without religion: and it is by holy laws, that a political association can alone be bound. You should be to your people an example of piety and of virtue, but without pride or ostentation. Remember, my son, that it is the prosperity or adversity of the ruler which forms the happiness or misery of his subjects; and that the fate of the nation depends upon the conduct of the individual who fills the throne. The world is exposed to constant vicissitudes; learn, therefore, to meet the frowns of Fortune with courage and fortitude, and to receive her smiles with moderation and wisdom. To sum up all—May your administration be such as to bring, at a future day, the blessings of those whom God has confided to our parental care, upon both your memory and mine." (*Fide* Vol. I., pp. 73 seq.)

"In the year 1054 after Yazdakard, the king of kings. May it be good! Amen!"

The oldest copy of the text is contained in the old codex J., which contains 33 short Pahlavi fragments and two kolophons. The first kolophon states that the MS. from which the original copy, of which J. is the surviving descendant, was transcribed, had been finished at Bharuch, on the day of *Dî-ya-Âdar*, in the month of *Vohûman*, in the year 624 after Yazdakard, by one *Dînpandh î Âtarô-pât î Dîn-pandh* (Dîn-panâh, son of Âtarô-pât, son of Dîn-panâh) for one *Shahzât î Shâ-lân î Farûkh Aûharmazda* (Shahzât, son of Shâdân, son of Farûkh-Aûharmazda). The second kolophon gives the date of the original codex from which J. is derived, and states that it was completed at Dâmôî (perhaps Damaun) in Gujarât, in the year 691 after Yazdakard, by *Mîtrô-âvân*, son of *Kaî-Khûsrû* (the writer of J.¹, J.², K.¹, K.²) for one *Zâhl Sangan*. According to Dr. E. W. West, "the short texts contained in J (also known as the *Yâdgâr î Zarîrân* or the *Pahlavi Shah-Nâmê*) are in a more or less dilapidated condition, but the defective passages are easily restored, in most cases, by means of the copy made in 1721, and often from some of the texts belonging to Dastur Peshotanji."

J. is a MS. of 347 pages, written 12 lines to a page. Folios 63, 66, 68, and some following 136 are now missing. There is a confusion in the folios 138-144. Folio 9 must have been before folio 8; and a few passages are given twice, such as part of folio 100. The short fragments included in this codex J. are:—"Yâdgâr î Zarîrân;" "Shatrôstânîhâ bân Zamîg î Aîrân;" "Âvâdîh va Vêshîgîh î Zamîg î Sajastân;" "Rîtê î Khûsrû î Kavâtân;" the second half of the "Ganj î Shâyigân;" "Admonitions to Mazdayasnians;" "The Ardarz î Âtarô-pât î Mâraspendân;" (the next folio is lost, and the

following short text is the middle of the) “Mâdîgân î Gajastê Abâlîsh;” “Vêh-zât î Farukh Pîrûz;” (the next folio is lost, the following one begins in the middle of) “Admonitions in Praise of Wisdom;” “The Sayings of Âtarô-Farôbâg and Bakht-Âfrîd;” (this fragment is followed by the two kolophons mentioned above); “The Kâr-nâmê î Artakhshîr î Pâpakân;” “The Nirang for destroying Noxious Creatures;” (the first half of the) “Ganj î Shâyigân î Vazôrg Mitrô î Bôkhtagân;” “Mâdîgân î Mâh î Fravardîn Yôm î Khûrdâd;” “Darakht î Asûrîg;” “Chatrang Nâmê;” “Injunctions to Vehdîns;” “Forms of Pahlavi Epistles;” “A Form of Marriage Contract in Pahlavi;” “The Five Dispositions of Priests, and Ten Admonitions for Disciples;” “Vâch î Âêchand î Âtarô-pât î Mâraspendân;” “The Dârû î Khûrsandîh;” “The Stâyishne î Drôna;” “The Coming of Vâhrâmî Varjâvand;” and “The Characteristics of a Happy Man.”

Then follows this Sanskrit kolophon in J:—

संवत् १३७७ वर्षे कार्तिक शुद्ध १४ बुधे पारसी सने ६९१
वर्षे माह आदर रोज फरवरदीन आद्यह थानं वेला कुले सुलतान श्री
गयासुदीने राज्यं परिपन्थयतीत्येवं काले इरानजमिनेदेशात् समा-
यात पारसी आचार्यमिहिरवानस्य बहुतरं मानं कागलं लिखापनंच
प्रदाय पारसी थव सांजनसुत थव चाहिलेन पुण्यार्थं एतस्य पार्श्वात्
इदं पुस्तकं लिखापितं शाहनामा गुस्तास्य पैदनामा आदरवाद-
मारासपंद नामाच कोऽपि पुस्तकमिदं रक्षति पठति तेन थव चाहि-
लस्य पूर्वजानां मुक्तात्मनां तथा एतस्य निमित्तं पुण्यं करणीयम्.

“Samvat 1377 varshê Kârttika Shuddha 14, Budhê Pârasî sana
691 varshê, mâh Âdar, rôj Farvardîn âdyaha Thânam velâ kûlê
Sulatân Shri Gayâsudîne râjyam paripanthayatî tyevam
kâlê Irânjamîndeshât samâyâta Pârasî âchârya-Mihirvânasya
bahutaram mânânam kâgalam likhâpanamcha pradâya Pârasî

been in this country of the Hindûs, wrote this copy from the manuscript of *airpat* Rûstakhma, son Mitrô-âvân, and wrote it on account of [Zâhl Sangan of Kûmbâyat].”*

The MS. of the Vendidâd, called PB. in my edition, contains an allusion to Mitrô-âvân in the following kolophon :—

[illegible]

III. "I, the servant of the Religion, *airpat-zâdê* Mitrô-âvân, son of Kai-Khûsrû, son of Mitrô-âvân, son of Spend-dâd, have (completely) written this book of the *Javit-Shêdd-Dâd* with its *Zand* on the day of Khûrdâd of the month of the *vahîjak* Âvân, in the year 692 after the era of Yazdakard (III)., the King of Kings, a descendant of Aûharmazda, a descendant of King Yazdakard (II)".†

The first kolophon in the old MS. of *Yôshî î Fryân* alludes to the copyist of the *Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân*, Rûstakhma, son Mitrô-âvân, in these words:—

וְלֵבָבִי מִן־הַחֵטִּיִּים וְלִפְתָּחִי מִן־הַבְּרָכָה
 וְלִפְתָּחִי מִן־הַחֵטִּיִּים וְלִפְתָּחִי מִן־הַבְּרָכָה

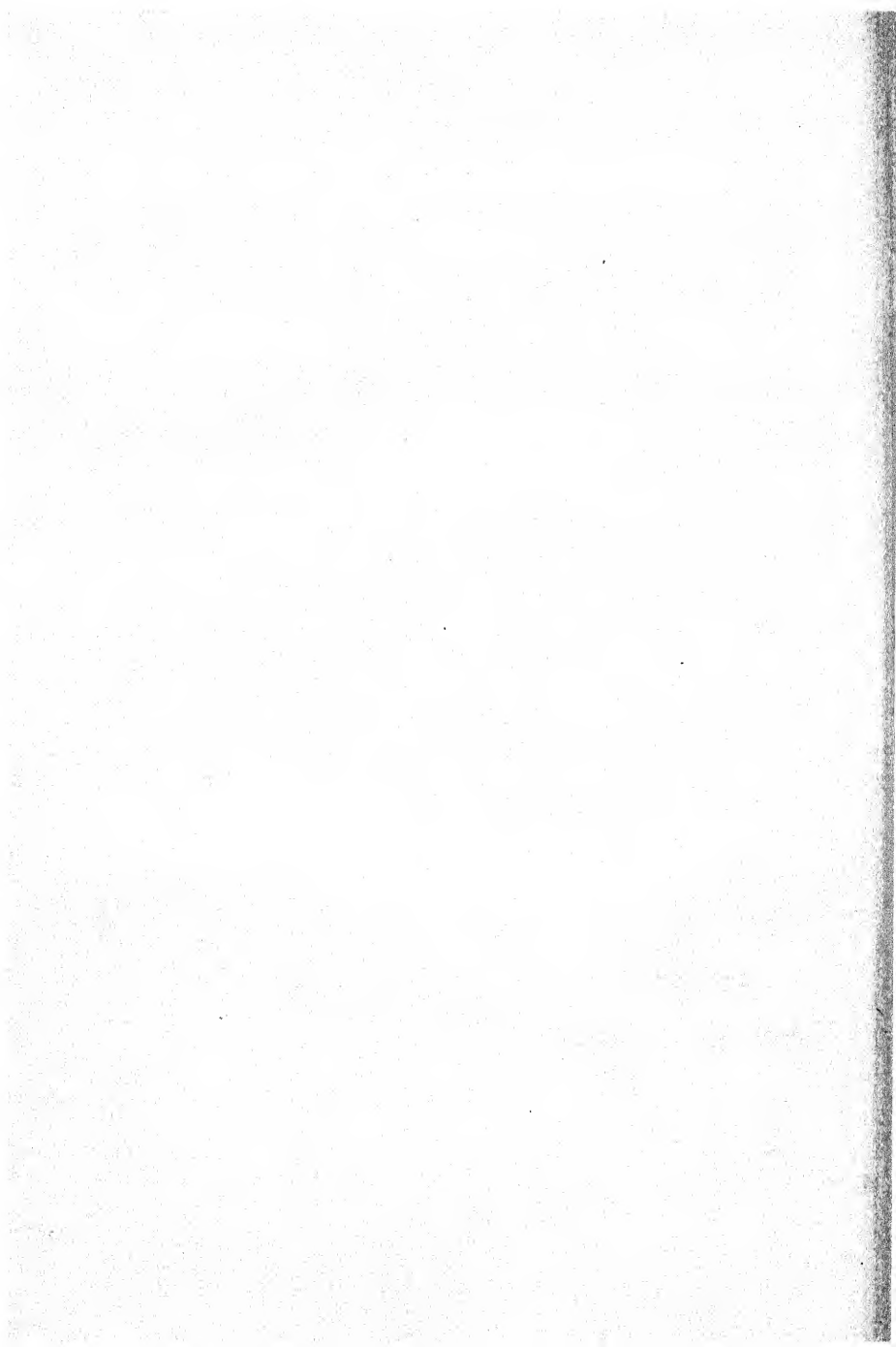
* *Vide* my Introduction to "The Pahlavi Version of the Vendidad", pp. 37-39.

† *Vide* my Introduction to "The Pahlavi Version of the Vendidad", p. 45.

religion, Rûstakhma, son of Mitrô-âvân, son of Marzapân, son of Dehishn-yâr the *airpat*, who have come into this country of the Hindûs, wrote this copy, for my own relation, of the Avesta and Zand of the nineteenth word of the Yathâ-Ahû-Vairyô, which they call *drêgubyô*, and the name of the Nask is the Vendidad̄."

These kolophons transmit to us the genealogies of Rûstam, son of Mihirvân and brother of Spend-dâd, (the oldest copyist known to us of the Pahlavi Karnâmê), and of Mihirvân, son of Kaî-Khûsrû, the writer of the original codex from which the oldest extant MS. J. of the Pahlavi Yâdgâr î Zarîrân, is transcribed. The dates given in them prove that Rûstam flourished about the middle of the thirteenth century A. D., while Mihirvân, who was his great grand-nephew, lived about the beginning of the fourteenth century. Very likely, therefore, the MS. of the Karnâmê î Artakhshîr from which the text was copied in the original of the codex J. had been written by Rûstam Mihirvân about 1250 A. D.

DARAB DASTUR PESHOTAN SANJANA.



THE
KARNAME I ARTAKHSHIR I PAPAKAN.

THE RECORDS OF ARTAKHSHÎR, SON OF PÂPAK.

[IN THE NAME OF THE CREATOR AÛHARMAZDA, WHO
IS MAJESTIC AND GLORIOUS.]

I. *Kār-shemē* is the Huz. equivalent of the Pâz. *Kâr-nâmê*, Pers. کړنامہ ‘a chronicle of the wars and exploits of a hero.’—2. One of the most religious Zoroastrian emperors of Irân, well-known as the great founder of the Sasanian Dynasty (A. D. 226). According to its Avesta etymology, the original form of the name is 𐬀𐬢𐬀𐬭𐬀𐬯𐬭𐬀𐬰𐬌𐬎 *Areta-kshathra* ‘the righteous king,’ where *areta* is the passive perfect participle of the Av. root *ar*, Skr. *ri*, and means ‘righteous,’ and *kshathra* comes from *khschi* ‘to rule,’ and denotes ‘a king,’ ‘a sovereign.’ In the Sasanian Inscriptions this name is found written *Artakhshetr*, *Artashetr* and *Artashîr*, which forms are transmitted to us in Pahlavi MSS., viz. 𐬀𐬢𐬀𐬭𐬀𐬯𐬭𐬀𐬰𐬌𐬎 *Artakhshatar*, 𐬀𐬢𐬀𐬭𐬀𐬯𐬭𐬀𐬰𐬌𐬎 *Artalkshadar*, 𐬀𐬢𐬀𐬭𐬀𐬯𐬭𐬀𐬰𐬌𐬎 or 𐬀𐬢𐬀𐬭𐬀𐬯𐬭𐬀𐬰𐬌𐬎 *Artalkshîr*, and 𐬀𐬢𐬀𐬭𐬀𐬯𐬭𐬀𐬰𐬌𐬎 or 𐬀𐬢𐬀𐬭𐬀𐬯𐬭𐬀𐬰𐬌𐬎 *Ardashîr*. The last name is commonly adopted by the Syrian, Arab and Persian writers of the 9th and 10th centuries A.D. In Greek and Roman authors we observe different readings of the name, for example : Artaxâres, Artaxêxes, Artasêr, Ardaseires, and Ardôsêr. Firdûsi uses اردشیر *Ardashîr* throughout. The Dinkard gives the most correct Pahl. transcription *Artakhshatar*.—3. That Artakhshîr was son of Pâpak is confirmed by the Sasanian Inscriptions. This Pahl. treatise represents him as the adopted son of Pâpak and natural son of Sāsân.—4. The name Pâpak seems to be an imitation of the Avesta 𐬱𐬀𐬱𐬀𐬵𐬀 *pâpaka* ‘a guardian,’ from *pā* ‘to protect’. In Greek we find Pabêkos or Papakos. Pâpak was a tributary ruler of Pars under the Ashkânian king Ardavân, before the commencement of the Sasanian monarchy.

Alexander¹, inhabitant of Arûm, there were in the territory of Irân two hundred and forty princes.² (2) Spahân (*i.e.* modern Ispahân), Pârs and the borderlands that were nearest³ to them, were in the hands of Ardavân⁴, the chief (king). (3) Pâpak was the frontier⁵ governor⁶ of Pârs, and [was] one of the commissioners⁷ appointed by⁸ Ardavân. (4) The seat⁹ of Ardavân was in Stâkhra¹⁰ (*i.e.* Persepolis). (5) And Pâpak had no son¹¹ to preserve his name¹². (6) And Sâsân was a shepherd¹³ employed by⁸ Pâpak, who¹⁴ always¹⁵ remained¹⁶ with the horses and cattle (belonging to the latter), and he was (descended)

-
1. Alexander the Great, the Macedonian conqueror of the Persian empire, who is herein called *Arûmâk*, usually *Arûmâk*, *Arûmâk*, 'the Arûmian or Roman' (of the Eastern or Greek empire.), since the Romans were more known to the Persians as their political and spiritual enemies than the Macedonians or the Greeks.—2. Literally, 'pater-familias,' comp. Pers. *کدخد* 'the master of a family'; hence 'a petty ruler.' The whole of the Iranian Empire had been divided by Alexander among many petty chiefs of whom the Arsacid Ardavân had finally become the most powerful ruler in the kingdom.—3. The comparative adjective is often used for the superlative degree in Pahlavi.—4. Av. *Artapâna*; Gr. Artabânos, Artabân; Pahl. *Artavân* or *Ardavân*. He was the last of the Ashkânian monarchs.—5. *Marzâpân* comes from Av. *mareza* 'a border,' and *pâna*, *pâ* 'to guard,' 'to rule'; Pers. *مروزيان* used in the sense of the French word 'marquis'.—6. Avesta *shôithra-yâra*, from the rts. *lehshi* 'to live' and *yâ* 'to go', hence 'the patron of a populated district or a town,' 'a sovereign'; comp. Pers. *شهریار*.—7. Pers. *گماشته* 'a minister,' 'a commissioner'; Av. *vi* and *mar* 'to calculate,' 'to fix'.—8. *Lit.* 'of'.—9. *Lit.* 'Ardavân sat in Stâkhra'.—10. Per. *استخر* 'Old Persepolis'; compare Av. *Stakhra*.—11. Av. *fra* and *zan* 'to generate'; *lit.* 'a child,' either male or female.—12. Pers. *نام بردار* 'well-known'.—13. Av. *lehshapâyaona*; Pers. *شبان* 'a shepherd'.—14. *Lit.* 'and he'.—15. Pers. *همواره* or *همواره* 'always'.—16. *Lit.* 'was.'

from the line of (king) Dârâb¹, son of Dârâê. (7) During the evil reign of Alexander, the descendants² of Dârâb² privately lived in distant lands, wandering with Kurdish shepherds.

(8) Pâpak did not know that Sâsân was descended from the family of Dârâb, son of Dârâê. (9) One night Pâpak saw in a dream as though the sun was shining from³ the head of Sâsân and giving⁴ light to the whole world.⁵ (10) Another night he dreamt that⁶ Sâsân was seated on a richly adorned white elephant, and that all those that stood around him⁷ in the kingdom⁸ made obeisance to him, praised and blessed him. (11) The [next] third night he, accordingly, saw as if the sacred fires, Frobâg, Gûshasp and Bûrzîn-Mitrô,⁹ were burning in the house of Sâsân and giving light to the whole world. (12) He wondered at it, and (directly) invited to his presence the sages and¹⁰ interpreters of

1. According to Firdûsi, 'Dârâ, son of Dârâb'; Dr. West, 'Dârâs, son of Dârâê.' The last of the Kayânian kings of Persia, who was defeated by Alexander.—2. Wanting in the text.—3. In the sense of 'above.'—4. *Lit.* 'caused.'—5. This first dream is wanting in Firdûsi.—6. *Lit.* 'as if.'—7. That is, his courtiers.—8. *Lit.* 'continent'.—9. Âtarô Frôbâg, Âtarô Gûshasp, and Âtarô Bûrzîn-Mitrô are the names of the three sacred fires supernaturally produced by Aûharmazda on the ship *Srisaok* to help men in their first emigration from Iran by sea to distant habitable countries in the reign of the Peshdâdian king *Takhmurup* (Tahmûras). The fire Frobâg was established by Yima (Jamshîd) on the Gadman-hûmand mountain in Khvârizem, (afterwards removed to Kâvûlistan by Vishtâsp); the fire Gûshasp was enthroned by Kai-Khûsrû on the Asnavand mountain, by the side of Lake Chêchast; and the fire Bûrzîn-Mitrô by king Vishtâsp on the Revand mountain. According to the *Bûndahishn*, Chap. XVII, §§ 4-9:—"All these three sacred fires are embodied in the Âtash-i-Vâhrâm (Âtash-Behrâm) together with the different fires of the world, and those breathing good spirits are lodged in them." In the eleventh Fargard of the *Sûdgar Nask*, it is stated regarding the sacred fire:—"The propitious fire is from the Creator Aûharmazda, and it is produced by him in a house without being kindled, by supernatural combinations."—10. So also Firdûsi. Better 'who were' interpreters of dreams.

(17) (On hearing his reply) Pâpak was delighted, and (so) he ordered (Sâsân) thus:—"Elevate¹ thy body (by taking a bath)."

(18) Meanwhile² Pâpak directed (his servants) that a suit of clothes fit to be worn by a king should be brought and given to Sâsân; and Sâsân wore the royal garments accordingly. (19) Pâpak (further) directed [in the case of Sâsân] that he should be nourished with invigorating, fresh and proper food for several days. (20) Later on he gave him his daughter in marriage, and according to the law of nature she,³ in a short time, was pregnant⁴ by Sâsân, and from her Artakhshîr was born.

(21) When Pâpak observed the youthful body and cleverness⁵ of Artakhshîr, he interpreted it thus⁶:—"The dream which I beheld was true." (22) He regarded⁷ Artakhshîr as his (own) son, and brought him up as a dear child⁸. (23) When Artakhshîr reached the age which was⁹ the time for higher instruction, he became so proficient¹⁰ in literary knowledge,¹¹ riding, and other arts that he was renowned throughout Pârs.

(24) When Artakhshîr attained the age of fifteen years, information reached Ardavân that Pâpak had a son proficient and accomplished in learning and riding (*i.e.*, in heroic horsemanship). (25) He wrote a letter to Pâpak to this effect:—"We have heard¹² that

1. Second pers. sing. pres. imperative. Firdûsi: به گرمابه شو. 'Take a hot bath.' Perhaps the Pahl. word *avzûn* may be a modern corruption of *khallûn*.—2. *Lit.* 'And.'—3. *Lit.* 'the maiden.'—4. Av. *â+puthra*; Pers. آبستن, 'pregnant.'—5. Pers. چابک, 'agility.'—6. *Lit.* 'he understood that.'—7. *Lit.* 'accepted.'—8. Or 'with respect.'—9. *Lit.* 'is.'—10. Firdûsi: فرزیند, 'proficient.'—11. *Lit.* 'reading and writing.' Pers. دبیریه, 'secretaryship.'—12. Pahl. 'heard so.'

you have a son, who is accomplished and very proficient in learning and riding; our desire (has been) that you should send him to our court, and he shall be¹ near us, so that he will associate² with our sons and princes³, and we might order for him position and reward according to the learning which he possesses.”

(26) As⁴ Ardavân was powerful and very absolute,⁵ it was improper on the part of Pâpak to do anything contrary to or to evade⁶ his command. (27) Immediately (therefore) he sent Artakhshîr well-equipped with ten servants and a superb present of many marvellous, magnificent and suitable things for the acceptance of Ardavân⁷.

(28) When Ardavân saw Artakhshîr he was glad, expressed to him his affectionate regard, and ordered that he should every day accompany his sons and princes to the chase⁸ and the polo-ground⁹. (29) Artakhshîr acted accordingly. (30) By the help of

1. *Lit.* ‘come.’—2. *Lit.* ‘He will be with our children, &c.’—3. *Vaspâharagân* (‘nobles’) occurs in the Inscription of Naksh i Rûstam § 58. The original reading is neither *vâspuhr* nor *vaspuhr*. It is *vîspâhr*, from the Av. *visô puthra* ‘the son of the head of a *vis*’; hence, ‘the son of a nobleman’, ‘a prince’. If we read the word *asparâragan* by taking the initial *ra* as a copulative conjunction, or as the final letter of the word preceding it, the expression may mean ‘knights’ or ‘chevaliers’, (from Av. *aspa*, Fr. *cheval* ‘a horse.’)—4. Pahl. ‘Owing to the fact that.’—5. *Lit.* ‘was greatly more absolute.’—6. *Lit.* ‘to conceal,’ ‘to suppress.’—7. *Lit.* ‘near Ardavân.’—8. Pers. *châpân*—9. Here *châpân* is a corruption of *châvîgân* (Pers. *châgân*) = *châvakân*, pl. of *châvaka*, a corrupt form of *chavaka* = Av. *chakava* just as *charkh* is a corruption of the Av. *chakhra*, and *sarkh* of the Av. *sukhra*. The Pahlavi transcript *châpân* may be traced from *chipa* or *chibah* ‘a piece of stick,’ hence it may mean ‘a bat’ or ‘a club.’

Providence he became more victorious and warlike than them all, on the polo and the riding (ground), at *Chatrang* and *Vînê-Artakhshîr*¹, and in (several) other arts.

(31) One day Ardavân went a hunting with his chevaliers and Artakhshîr. (32) An elk² which happened to be running in the desert was (then) pursued³ by Artakhshîr and the eldest son of Ardavân. (33) And Artakhshîr, on reaching close to the elk, struck him with an arrow in such a manner that the arrow pierced through the belly⁴ as far as its feathers, passed through the other side, and the animal died instantly.

(34) When Ardavân and the chevaliers approached them, they expressed wonder⁵ at such a dart and asked* :—"Who struck that arrow?"—(35) Artakhshîr replied* :—"I did it." (36) The son of Ardavân said :—"No, because I did it."

(37) Artakhshîr became angry and spoke thus to the son of Ardavân :—"It is not possible to appropriate the art and heroism (of another) through tyranny, unpleasantness,⁶ falsehood and injustice. This is an excellent forest, and the wild asses here are many. Let us

1. Games of chess. *شطرنج* *chatrang* is the origin of the word *شطرنج* in Arabic and Persian, and comes from the Av. *𐬰𐬀𐬭𐬀𐬎𐬌𐬭𐬀𐬢𐬀𐬎𐬀* = Sanskrit *chaturanga*, from *chatur* 'four' and *ranga* 'colour,' referring to the original chequered board painted in four different colours; afterwards it came to mean 'a field of battle.'—2. Pers. *گور* 'a wild ass,' 'an elk.'—3. Av. *𐬔𐬀𐬭𐬀* *tach* 'to hasten,' 'to run.' Pers. *تاختن* 'to hasten,' 'to pursue.'—4. Pers. *شکم* 'belly.'—5. Pers. *افدیدن* *afdidan* 'to wonder,' 'to admire.' *Lit.* 'when they saw the stroke of that kind wonder was felt by them.'—6. Av. *dush* 'bad' and *ram* 'to rejoice'; Pers. *رام*.—7. Firdûsi *دشت فراخ* 'an extensive forest.'

(*lit.* 'I and thou') try here a second time, and bring into display (our) goodness or evil nature¹ and dexterity.

(38) Ardavân thereby felt offended² and thereafter did not allow Artakhshîr to ride on horseback.

(39) He sent the latter [Artakhshîr] to his stables of horses and cattle, and ordered him as follows:—"Take care (of those animals so) that you do not go in the day or night from before those horses and cattle a hunting, to the playground or the college of learning."

(40) Artakhshîr understood that Ardavân spoke (in this manner) from envy and grudge, and directly wrote a letter to Pâpak, stating the facts as they stood.

(41) When Pâpak saw the letter he became melancholy³. (42) He wrote in reply to Artakhshîr as follows:—"You did not act wisely in disputing⁵ with great men on a matter from which no harm could have reached you, and in addressing them with coarse⁶ words in public⁷. (43) Now speak out excuses for thy relief and feel humble repentance⁸, for the sages have said:—"It is not possible for an enemy to do that for an enemy, which is brought on himself by an ignorant man from his own actions."

1. Better *yêlih* 'heroism', Pers. *دلخوا*—2. Pers. *دشخوار* 'sorrow.'—3. Pers. *اندوه گین*, 'melancholy.'—4. Firdûsi gives Pâpak's remonstrance in these words:—

چو رفتی بنخچیر با اردوان	که ای کم خرد نو رسیده جوان
پرستندۀ تو نه پیدوند اوی	چرا ناخنی پیش فرزند اوی
که خود کردۀ تو بنا بخردی	نه کرد او بقودشمنی از بدی
مگردان ز فرمان او هیچ روی	کنون کام و خشنودی او بخوری

5. Pers. *ستیز* 'dispute,' 'conflict.'—6. Pers. *درشت* 'rough,' 'hard.'—7. *Lit.* 'aloud.'—8. Pers. *پشیمانگی* 'repentance.'

(44) "This, too, is said* :—'Do not be grieved¹ narrow-mindedly (*mûst*)² from a person at the time when you cannot pass your life (happily) without him.' (45) And you yourself know that Ardavân is a king more powerful than I, thou or many people in this world with reference to (our) bodies, lives, riches and estates. (46) And now, too, such is my strictest advice unto thee that thou should'st act in unison with and obediently (towards them), and not deliver up thy own glory to annihilation (*lit.* 'disappearance')."

CHAPTER II.

(1) Ardavân had (in his service) an accomplished maiden,³ whom he regarded with greater respect⁴ and affection⁵ than the other maidens (under him) ; and

1. Comp. Pers. اورمان 'difficulty'.—2. Comp. Pers. مستمند 'miserable'.—3. The word ٻڙ is used here in a good sense, *viz.* 'a maiden', as in Chapter I, § 20, where it refers to the daughter of Pâpak, the wife of Sâsân, and in Chaps. XI, §§ 12-13; and XII, §§ 1, 2, 4, 5, 6, 9, 12-17, 19-24, where it denotes the daughter of Mitrôk, son of Anôshépât. In the Pahlavi version of the Avesta, ٻڙ is usually the rendering of the expression ٻڙ, 'a damsel', of which ٻڙ or ٻڙ seems to be a corruption. It appears from this passage, that under the Arsacidæ the monarch was attended upon in his palace by trustworthy young males and females belonging to the nobility, who managed all domestic affairs of the royal family. According to Firdûsi she was one of Ardavân's ministers and treasurers:

براردوان چو دستور بود. ابر خواسته نیز گنجور بود

The word is also used in the sense of 'a maid-servant,' 'a wench' in Modern Persian. The abusive terms which Ardavân applies, in a wrathful mood, to the *kanîzak*, *viz.*, ٻڙ *jahî râspîg*, cannot lead us to believe that she was an immoral woman. The maiden is called Gulnâr in the Shâh-Nâmeh, and Artadukta by Greek writers.—4. *Âzarmîgtar*, a comparative adj.; Pers. آرم 'modesty,' 'honour'.—5. Pers. گرامی 'dear,' 'precious,' 'revered'.

this maiden took part in every service that was meant to do honour (*parastishne*) to Ardavân¹.

(2) One day, while Artakhshîr was seated by the horse-stalls,² playing a tune on a drum,³ singing,⁴ and making other⁵ kinds of merriment, she beheld Artakhshîr, became enamoured of him, [and afterwards] frequently visited him,⁶ and formed friendship⁷ and love.⁸ (3) Always regularly at every night, when the unfortunate⁹ Ardavân went to sleep, the maiden would clandestinely (*paran nîhân*) approach Artakhshîr, stay¹⁰ with him⁶ till the dawn,¹¹ and then return to Ardavân (*i.e.*, to her palace).

(4) One day Ardavân invited to his presence the sages and astrologers,¹² who belonged to his court, and put them the following question¹³:—"What do you observe regarding the seven planets and the twelve signs of the zodiac, the position and the motion of the stars, the condition of the contemporary sovereigns of different kingdoms, the condition of the peoples of the world, and regarding myself, children and our family?"

(5) The chief of the astrologers said in reply as follows:—"The *Nahâzîg*¹⁴ is sunk below; the star

1. In other words, 'she performed every respectable service to Ardavân.'

2. Tabari ستورگاه — 3. Ar. طبل *tubûl* 'a drum'; it can also be read طبورة 'a guitar,' hence 'playing upon a guitar.'—4. Av. *sru* 'to sing';

Pers. سرودن.—5. D., P. have 'srûd va hazîg (سر) va khûramîh kard' *i.e.* 'he sang and caused cheerfulness and merriment.' *Hazîg* may be

compared to Mod. Pers. هزق 'alacrity,' 'cheerfulness.'—6. Pahl. 'Artakhshîr.'—7. Av. *zush* 'to love,' *zaoshatar*.—8. Av. *zush* 'to love' and *ram*

'to rejoice.'—9. *Barâ vazîrîntê bakht* 'one whose good fortune has entirely

passed away,' or 'one who has become miserable on account of evil

stars.'—10. Lit. 'was.'—11. Av. *bâma*, from *bâ* 'to glitter'; Pers. بامداد

—12. Av. *akhtarâ* 'a star' (Pers. اختر) and *mûra* 'a reckoner' from

mere 'to count'; Pers. اختر شمار.—13. Pahl. 'pûrsîd aigh.'—14. 'The

constellation of Capricornus'. Dr. Noeldeke reads it *Duâjân*.

Jupiter¹ has returned to its culminating point and stands away from Mars² and Venus,³ while Haptôirang⁴ and the constellation of Leo descend to the verge and give help to Jupiter; whereupon it seems clear⁵ that a new lord or king will appear, (who⁶ will) kill many potentates, and bring the world⁷ again under the sway of one sovereign.⁸

(6) A second leader of the astrologers,⁹ too, came in the presence of¹⁰ the king and spoke to the following effect:—"It is so manifest that any one of the male servants who flies away from his king within three days [from to-day], will attain to greatness and kingship, obtain his wish, and be victorious, over his king."

(7) The maiden, when she returned to Artakhshîr at night, recounted to Artakhshîr the words as they were told (by the astrologers) to Ardavân. (8) Artakhshîr, when he heard those words, resolved upon departing from that place. (9) He spoke to the maiden thus:—" (First of all) if thou art sincere and unanimous with me; and, secondly, if any one¹¹ who runs away from his king within the three fixed¹² days which the sages and astrologers have spoken of, attains to greatness and kingship, we should run away from here as far as this world (goes), and escape. (10) If

1. Comp. Pers. اورمذ 'Jupiter.'—2. Pers. بهرام the planet 'Mars'.—3. *Anāhita* is also used as the epithet of *Ardevisura*; Pers. ناهید 'Venus'.—4. 'The Great Bear'.—5. *Lit.* 'it so appears.'—6. *Lit.* 'and he will kill.'—7. By 'the world' is meant the world of the Iranian Empire.—8. *Lit.* 'single sovereignty,' or 'under an absolute monarch.'—9. Probably مورو گزیدن *muruv-gushân* 'bird interpreting'; hence 'interpreters of dreams.'—10. *Lit.* 'near.'—11. *Lit.* 'every one.'—12. *Vichîdê*, Av. *vi* and *chi* 'to cull,' 'to select'; Pers. گزیده *guzîdah* 'chosen,' 'fixed.'

by the grace of God, the glory¹ of the kingdom of Irân falls² to our help, and we be delivered and (both) attain to virtue and goodness, I shall treat thee (*lit.* 'act') so that no one in the world will be (regarded) more fortunate³ than thee." (11) The maiden consented⁴ and said*:—"I regard you as a nobleman,⁵ and shall obey you in every matter."⁶

(12) As it was nearly dawn, the maiden returned to her own room (*lit.* 'place') near Ardavân's chamber.⁷

(13) At night,⁸ when Ardavân was asleep, she took (clandestinely) from the treasury of Ardavân an Indian sword, golden⁹ tackles,¹⁰ belts¹¹ of fine leather,¹² golden crowns,¹³ golden goblets¹⁴ full of jewels, *dirams* and *dînars* (silver and gold coins)¹⁵, coats-of-

1. Comp. the Avesta expression *Airyānām Kharēnō Mazdadhātānām*, vide Zamyād Yasht 56, 59, 60.—2. *Lit.* 'approaches'.—3. Pers. *farrukhtar*.—4. Av. *of the same faith or opinion*; Pahl. syn. *ham-dādistan*.—5. *can also be read āvādīh* (Pers. آبادی) 'welfare,' 'prosperity,' hence 'I have (married) you for our welfare'.—6. *Lit.* 'I shall do whatever you command'. Firdāsi: *چنین داد پاسخ که من بنده ام . . نباشم جدا از تو تا زنده ام*.—7. *Lit.* 'near Ardavân'.—8. Arabic لیل. —9. Ar. ذهب 'gold,' Pāz. syn. لا. —10. Av. *zainish* 'a saddle with a quiver-box,' Pers. زین 'the saddle from which arms are suspended,' hence, 'an ordinary saddle'.—11. Comp. Avesta *hamara* 'a girdle.' Pers. کمرب. —12. A corrupted form of *mēsh-zunûr* for *mēshân-zunûr*, Pers. *mēshîn-zunâr* 'a belt made of a fine kind of leather prepared from goat or sheep skin'.—13. Pers. *āpsar* 'a crown,' 'a diadem.' It can be read *apsar* or *absar i zahdāin*, Pers. *āpsar i zāhdāin* 'a gold-coloured hawk,' with reference to the eagle which accompanied Artakshîr and the damsel.—14. Comp. Ar. *malā* 'full of'; *mal* 'goods,' 'vessels,' 'ornaments'.—15. *dir* or *dir* is the Huz. syn. of the Paz. *dir* = Pers. *dirham* a silver coin used under the Sasanidæ; *dir* = Pers. *dinar* a gold coin which was then current.

mail¹, highly engraved² weapons of war³, and many other (precious) things; and she brought them to Artakhshîr.

(14) (Meanwhile) Artakhshîr saddled two of Arda-vân's horses⁴ that ran 70 *frasangs*⁵ a day. (15) He seated himself on one and the maiden on the other, took the road leading to Pârs, and rode on with speed⁶.

(16) Thus they narrate that, at night, when they approached to a country,⁷ Artakhshîr feared lest⁸ the countrymen might behold, recognise, and capture⁹ them; so he did not enter the country, but passed¹⁰ by one of its precincts. (17) His approach was seen by two¹¹ women seated together, who¹² (on seeing them) exclaimed^{13*} :—"Do not fear Artakhshîr the Kaî,¹⁴ son

1. Comp. Av. *کلسر* *zradha*, Pers. *زره* 'a coat-of-mail.'—2. Perhaps *paêrâstê nigâr* 'ornamented and engraved.'—3. Pers. *زین افزار* *Lit.* 'the arms suspended from a saddle.'—4. Av. *بارا* *bara* 'a journey-horse,' from *bere* 'to carry'; Pers. *بار* 'a steed.'—5. Here a *frasang* is used in the sense of the Avesta *hâthra*, Pahl. *hâsar* = one English mile.—6. *Aûshtâvân* 'to hasten,' Pers. *شتافتن* = *اُ شتافتن* from Av. *us* and *تاپ* *tap* 'to burn'; comp. Pers. *نافتن*.—7. Chald. *mat* means 'a province', 'a town', 'a village.'—8. Pahl. *al at* in the sense of Pers. *مگر*.—9. Av. *gerew* 'to hold'; Pers. *گرفت*.—10. Av. *vi* and *tere* 'to cross'; Pers. *گذردن*.—11. *ی* may be a corruption of *اے* *al* 'one' referring to *zak nîshman* in the sing. number. 'His approach was seen by a woman seated (on the side of the road), and that woman cried aloud as follows': According to Firdûsi: *دو جوانان* 'two young men.'—12. *Lit.* 'and those women'.—13. *Kâld*, Arabic *كأل*; comp. *قيل و قال*.—14. Or, 'who is a Kayânian and son of Pâpak,' since Sâsân is generally represented as one of the descendants of the Kayânian King, Bahman. The Avesta title is *كوا* *Kava* (Skr. *Kavi*, Pers. *ل*) of the Kayânian dynasty founded by *Kavâta*. It is mentioned in the Avesta with the names of the rulers: *Kavâta*, *Usan*, *Arshan*, *Pisanangh*, *Aipivanghu*, *Byârshan*, *Syâvarshan*, *Husravangh*, *Vîshtâspa*, etc.

of Pâpak, (thou) who art of the blood of Sâsân, and who hast risen from King Dârâb ; it is not possible for any evil¹ person to take possession of thee, (as) thou art destined² to rule over the kingdom of Irân for many years.³ (18) Make haste until (you reach) the sea⁴; and when you see⁵ the ocean before your eyes, do not guard⁶ yourself, because when your eyes fall⁷ on the ocean, then you will be quite free from the fear of your enemies.⁸ (19) Artakhshîr became glad (on hearing these words), and rode onward with speed from that place.

CHAPTER III.

(1) When the day commenced,⁹ Ardavân called for the maiden, but she was not to be found.¹⁰ (2) The horse keeper¹¹ came and spoke to Ardavân as follows :—
“ Artakhshîr and two of your steeds are not¹² (to be found) in their places.” (3) Ardavân thereby became

1. Better *min kôlâ tôkhshîh* ‘by any efforts’ than ‘*min vad aîsh*’.—2. *Lit.* ‘you ought to rule.’—3. According to the Shâh-Nâmeh :—

جوانان بآواز گفتند زود . . . عیان و رکابت بپاید بسود
که رسته ز کام و دم اژدها . . . کنون آب خوردن نیارد بها

4. From the Av. *zrayangh* ‘an ocean;’ Skr. *zráyas*; Old Pers. *daraya*; Mod. Pers. *دریا* By the sea is here meant the Vouru-Kasha, the seat of ‘kingly Glory.’—5. Av. *dî* ‘to see;’ Pahl. *دین*; Pers. *بین*.—6. *Natrin* is often used for *katrin* in Pahlavi, and in that case the meaning would be : ‘and when you likewise see the ocean with your eyes, do not stop (there), because...’—7. Av. *pat* ‘to fall;’ Pers. *افتادن*.—8. *Dûshman* comes from Avesta *dûsh* ‘evil,’ and *man* ‘to think.’—9. *Lit.* ‘when it was day.’—10. *Lit.* ‘and the maiden was not in her room.’—11. Av. *staora* and *pâna*, from *pâna*, ‘to protect,’ hence ‘the keeper of horses or cattle;’ Pers. *ستوربان* or *ستوروان*.—12. Better *lûit* than *lâ aît*.

aware¹ that one of his² maidens, (too), had run away and gone with Artakhshîr. (4) *And when he heard the information³ regarding his treasures, his heart burst with grief.⁴ (5) He invited the chief of the astrologers, and said*:—"Make the best of your time,⁵ and observe carefully as to the place where that offender⁶ (Artakhshîr) has gone with that dissolute⁷ harlot⁸, and as to the time when we shall be able to get hold of them." (6) The chief of the astrologers observed the positions of the planets,⁹ and replied to Ardavân as follows:—"As the Aris¹⁰ is dismissed¹¹ by Saturn¹² and Mars¹³, and approached by Jupiter¹⁴ and Mercury,¹⁵ and as the lord of the centre of the sky¹⁶ stands far below¹⁷ the brightest place of the Sun¹⁸, it is clear that Artakhshîr has fled away and gone, and is now on the road towards the frontiers of Pârs;

1. *Lit.* 'knew.'—2. Better *kanîzak* *î* *ôlman*.—3. From the Av. *â*, and *kas* 'to see;' Pers. *آگاه*.—4. *Angulude*, comp. Pers. *گلودن* 'to fill' with the negative *an*; *lit.* 'his heart was rendered empty or bloodless.'—5. *Lit.* 'Be quick.'—6. *Vindskâr* 'a sinner.' Av. *دند* 'to decay;' Pers. *گناہگار*.—7. Comp. the Av. *jahi*, from *jangh* 'to decay.'—8. Pers. *روسپه* 'a harlot.' A term of abuse used by the king in anger.—9. Pers. *زمانه انداختن*.—10. Pahl. *Varak* in the *Bîndahishn*.—11. Comp. Pers. *ریودن* 'to dismiss.' That is 'Saturn and Mars go distant from the sign of Aris.'—12. Pers. *کیوان* 'Saturn.'—13. Pers. *بهرام* 'Mars.'—14. Pers. *اورمز* or *مشتري* 'Jupiter.'—15. Pers. *تیر* 'Mercury.'—16. By the 'lord of the central sky' is here meant the polar star.—17. By reading *avîr* instead of *azîr*, it would mean: 'far above the brightest place of the sun.'—18. *Mitrô* referring to the Av. *Mithra*. *Brêh* can also be read *baresht* 'full of splendour,' comp. Pers. *برز* 'splendour.' *Breh* *î* *Mitrô* is probably the place where the Sun is the brightest. The entire constellation seems to indicate that the dominion will fall to the lot of those who make the world happy (*viz.*, the lucky heavenly bodies, the Sun, Jupiter and Mercury), and suppress the evil doers like Saturn and Mars, who now form the centre of the world.

[and] if he is not overtaken within three days, it will not be possible to capture him thereafter."

(7) Immediately Ardavân prepared an army of 4,000 men, and took the road leading to Fârs in pursuit of Artakhshîr. (8) At midday¹ he reached² the spot where the (direct) road crossed to Pârs. (9) And he inquired (of the inhabitants) thus:—"At what time did those two riders who came towards this side depart?"

(10) The people said*:—"At the dawn of day, when the sun brought on its sharp rays,³ they passed like a violent⁴ wind,⁵ and a very powerful⁶ eagle⁷ was running⁸ after (them) [than which no more handsome eagle could be found]; and we believe⁹ that by this time they must have gone¹⁰ to a distance of many *frasangs*, and you will not, (therefore), be able to overtake¹¹ them."

1. *Lit.* 'And when it was midday.'—2. *Lit.* 'reaches.'—3. Av. 𐬔𐬀𐬭𐬀 *tighra*; Pers. تیغ 'a ray of the sun,' perhaps تیغ or تہ 'the point upraised' with reference to the rising of the sun.—4. Better read 𐬔𐬀𐬭𐬀 *ardabî* 'warring,' 'struggling'; Pers. اردب 'war,' 'quarrel.' According to the Avesta, it may be derived from 𐬔𐬀𐬭𐬀 *areza* 'battle,' hence 𐬔𐬀𐬭𐬀 *arzavâ* 'a strong burst of wind.' The adjective generally used with wind in this sense is 𐬔𐬀𐬭𐬀 *tag* 'powerful,' 'swift'.—5. Comp. Av. 𐬔𐬀𐬭𐬀 *vâta*; Pers. باد or وان—6. Av. 𐬔𐬀𐬭𐬀 *stawra*; Skr. sthâvira 'strong'; Pers. استوار or استوان—7. *Lit.* = Pers. لوع 'an eagle,' or 'a royal hawk,' Dastur Peshotanji and Dr. Noeldeke read it 𐬔𐬀𐬭𐬀 = Pers. بوع 'a ram'; but the glory would be more probably represented by some bird. A ram would be a strange animal to keep up with a galloping horse. According to Firdûsi:—
بدم سواران یکی غرم پای . چو اسپى همى بر پراگند خاى
8. Huz. *râtînastan* 'to run'.—9. *Lit.* 'and we know.'—10. Better *vazîmt hûmand*.—11. *Lit.* 'to catch.'

(11) Accordingly Ardavân did not hesitate, but hastened onward. (12) When he reached another place, he asked the inhabitants^{2*}.—"At what time did those two riders pass (this place)?" (13) They replied³:-"At midday they rode on⁵ (from here) as swiftly as a violent wind, and an eagle followed them as their companion.⁴"

(14) Ardavân seemed⁵ astonished⁶ at this, and said⁷:-"Consider⁷ that we know the pair of riders, but what is the propriety⁸ of the eagle following them?"

(15) (So) he questioned the high-priest⁹ (his minister), and the latter¹⁰ answered as follows:-"It is the Majesty¹¹ of the Kayânian sovereignty, which has not reached¹² him (up to now), so it is necessary that we should ride on (quickly) that we might catch him before that glory is attained¹³ by him¹⁴."

1. *Lit.* 'and.'—2. *Lit.* 'men.'—3. D., P. ^{دو سوار} *du sâvar* here and in several other passages. Better ^{دو سوار} *du sâvar* where *hamâ* means 'ever,' 'always'; Pers. ^{همی} *hami*.—4. D., P. ^{هم} *ham* for ^{هم} *ham*; Pers. ^{هم} *ham* 'a companion.'—5. *Medammânastan* 'to seem,' 'to be of opinion,' 'to consider'; Paz. syn. *sahastan*.—6. Pers. ^{شکافتن} *shakâftan* 'astonished.'—7. From Av. *ham* and *gere* 'to hold,' hence 'to hold together,' 'to conceive,' 'to imagine'; Pers. ^{انگاریدن} *angâridan* 'to think,' 'to paint.'—8. *Lit.* 'Why should (*sazêd*) the eagle be (with them)?'—9. *Dastûbar*, Pers. ^{دستور} *dastûr*, from the Av. ^{دست} *dasta*, Pers. ^{دست} *dasta* 'hand,' 'power,' 'rule,' and ^{بار} *bar*, ^{بر} *bar*, ^{بر} *bar*, 'to carry,' 'to wield'; hence 'one who exercised power or ruled in a kingdom'; hence 'the prime-minister.' Under the Sasanidæ the Zoroastrian *Dasturân*-*Dastur* was generally the prime-minister of the State.—10. Pahl. 'the high-priest.'—11. *Gadman* is the usual Pahlavi rendering of the Avesta ^{خهرننگ} *kharenangh*, Pers. ^{ختره} *khtrê* or ^{فتر} *ftar*.—12. *Lit.* 'does not reach him.'—13. Pres. 3rd. sing. *Lit.* 'reaches.'—14. According to Firdûsi:—

چنین داد پاسخ که این قراوست . . بشاهی ز نیک اخترى پراوست
گرین غرم دریا بد اورا بقاز . . هم کار گردد بما بردراز

(16) Ardavân impetuously¹ hastened onward with his cavalcade, and the next day they passed over seventy *frasangs*. (17) On the road he met a body of people² belonging to³ a caravan, of whom Ardavân inquired^{4*}:—
“At what place have those two riders met⁵ you?”

(18) They said*:—“Between you and them there is still a distance of twenty *frasangs*; and we have noticed⁶ an eagle that was very large⁷ and swift,⁸ and seated on the horse with one of the riders.”

(19) Ardavân asked the high-priest* :—“What does that eagle which accompanied them on the horse indicate?”

(20) The high-priest replied as follows:—“May you be immortal ! (It is) the Majesty of the Kayânians (which) reaches Artakhshîr ; it is not possible to get hold of him by any (such) means,⁹ (so) hereafter you and (your) horsemen should not take any more pains,¹⁰ nor fatigue the horses (any further) and kill them¹¹; but you should seek means of a different kind against¹² Artakhshîr¹³.”

(21) When Ardavân heard¹⁴ such advice, he turned¹⁵ back and came to his capital¹⁶. (22) Afterwards he

1. Pahl. *sâlakt*; Pers. سخت ‘vehemently.’—2. Pers. گروه کاروانی—3. Lit. ‘of.’—4. Lit. ‘and Ardavân inquired of them.’—5. Pahl. ‘*padîrê bûd*.’—6. Lit. ‘and it so appeared to us that.’—7. Comp. Arabic رب ‘high,’ ‘big.’—8. Pers. چابک ‘swift,’ ‘active.’—9. Lit. ‘by any means;’ Pers. چاره—10. Pers. رنجم بودن—11. Pers. تباہ کردن ‘to make them wretched,’ ‘to destroy them.’—12. Lit. ‘of.’—13. According to Firdâsi :—
چنین گفت با اردوان کدخدای .: کز ایدز مگر باز گردی بجای
سپهر سازی و ساز جنگ آوری .: که اکنون دگر گونه شد دآوری
که بختش پس پشت او در نشست .: ازین تا ختن باد باشد بدست
14. Av. *sru* ‘to hear;’ Pers. شنودن—15. Pers. گشت ‘turned.’
—16. *Jivâk i yetibânast i nafshman*,

got his forces and heroes¹ equipped,² and despatched them with one³ of his sons to Pârs, in order to catch Artakhshîr.

CHAPTER IV.

(1) Artakhshîr had (now) taken the road to the sea-shore, and so resumed his journey. (2) Several of the inhabitants of Pârs, who had been distressed⁴ by Ardavân, placed their wealth, property, and themselves at his⁵ disposal, and expressed⁶ (to him their) unanimity⁷ and submission.⁸ (3) When he reached⁹ the place, which they call *Râmîshnê Artakhshîr*,¹⁰ a magnanimous (*vazôrg-mînishnê*) hero of the name of Banâk,¹¹ an inhabitant of Spahân,¹² who had escaped from the hands of Ardavân and settled himself there, came personally to Artakhshîr with his six sons,¹³ many soldiers and heroes. (4) Artakhshîr was (at first)

1. Pers. گورد 'a hero.'—2. Av. اړيز *arez* 'to make straight,' 'to improve,' 'to arrange.' Pers. آراستن 'to arrange.'—3. Bahman, the eldest son of Ardavân.—Pers. مستگير or مستگير 'rendered miserable.'—5. That is, 'at the disposal of Artakhshîr'; *Lit.* 'before Artakhshîr.'—6. *Lit.* 'displayed'; Pers. پيدا 'apparent,' 'manifest.'—7. Pers. يگانگ 'unanimity.'—8. Av. فرادان *fra* 'forth,' مان *man* 'to think,' and بरे *bere* 'to carry'; Pers. فرمانبرداری 'submission.'—9. *Lit.* 'reaches,' hist. pres. 3rd sing.—10. Meaning 'The Delight of Artakhshîr.' In *Târikh i Tabari* and in *Îbn Mukaffa's* history, this city is called '*Râm Ardashîr*.' Several towns and villages were founded in the Sasanian period after the name of the reigning monarch with such adjectives as ختره — شاد — رام — etc.—11. It can be read *Bôhak* or *Banâk*. The editions of Firdûsi's *Shâh-Nâmeh* by Mohl and Macan give the reading تاباک *Tabâk* of old Persian MSS., which shows that the oldest copies of the *Shâh-Nâmeh*, available to them, have this erroneous transcript of the name.—12. Firdûsi: مروار خجسته پسر بود هفت :—13. Firdûsi: که بر شهر جهوم بد او پادشاه

afraid of Banâk, lest¹ the latter, having captured him, would deliver him up to Ardavân.

(5) Afterwards Banâk approached Artakhshîr, took an oath², and gave (him) confidence³ in these words⁴:—"As long as I live, I myself with my sons will remain submissive to thee."

(6) Artakhshîr became glad, and on that site⁵ he ordered a town to be built, which was called *Râmishnê i Artakhshîr*. (7) He left Banâk there with a detachment of cavalry⁶, and himself marched towards the sea-coast. (8) When (in his march onward) he saw the ocean before his eyes, he offered⁷ thanksgiving to God, called that place the city of *Bôkht Artakhshîr*, and ordered an Âtash-î-Vâhrâm to be enthroned on that sea-coast.

(9) From that place Artakhshîr returned to Banâk and his cavalry, and prepared an army. (10) (Thence) he went to the threshold⁸ of the (sacred) fire Frobâg, which is meritorious, and solicited (spiritual) gifts⁹

1. Pahl. 'at at' in the sense of Pers. مگر 'perhaps.'—2. From the Av. *saokentavaitîm* = Pahl. *ساکنتاوایتم* *sâgand-hûmand* altered

into *گۇگەرد هۇمند* *gûgerd hûmand* = Pers. گوگرد مند 'sulphurous.' In ancient times, a person, accused of theft, took an oath, holding some sulphurous beverage in his hand, and solemnly repeating the following formula before a consecrated fire:—"Before the Ameshaspends, Vohuman, Ardivêhêšt (lighted up before me), Shahrivar, Spendârmad, Khordâd and Amerdâd, I swear by the spirit and *fravâhar* of Zarathushtra, descendant of Spitamân, by the soul of Âdarbâd Mâraspend, by the souls and *fravâhars* of all the just who are, and who have been, that I possess nothing of what is thine, the son of such and such, and have no knowledge of having received gold, silver, brass, clothes, or any of the things created by Hormuzd." According to Firdûsi Tabâk takes the oath in these words:—

بیماد بیاورد اوستا و زند . چنين گفت کز کردگار بلند
بریداست بیمایه جان تپای . اگر در دلم هست جز رای پای
3. Lit. 'doubtlessness'.—4. Lit. 'thus'.—5. Pahl. *tamman* 'there'.—6. Lit. 'with some cavalry soldiers'.—7. Lit. 'conceived'.—8. Lit. 'the door'.
—9. From Av. *ap* 'to obtain'; Lit. 'gifts'.

from it. (11) (Then) he came to battle with Ardavân¹, killed the entire army of the latter², seized their wealth, property, horses, and portable lodges (*bânê*), and settled himself in Stâkhar³ (the metropolis.) (12) He collected soldiers in large numbers from Kermân, Mokristân⁴, Spahân, and different districts of Pars, and came to fight with Ardavân (himself.) (13) There was fighting and slaughter of many every day for four months. (14) (So) Ardavân sent for soldiers and provisions⁵ from different frontiers, such as Rai⁶, Damâvand⁷, Dêlmân⁸ and Patashkhvârgar.⁹ (15) But as the Glory of the Kayânians¹⁰ was with Artakhshîr, the latter¹¹ gained success. (16) He killed

1. Rather Bahman, the son of Ardavân.—2. Pahl. ‘*Ardavân*’.—3. The capital of Pârs.—4. It is bounded on the North by Sajistân, on the South by the Indian Ocean, on the East by India, and on the West by Kermân. P. 𐭠𐭥𐭩𐭬𐭪 which Noeldeke reads ‘Môkrân, Spahân’; D. 𐭠𐭥𐭩𐭬𐭪 Mokaristân. (Justi reads it *Mogulistân*), through which flows, according to the Bûdahishn, the river *Chatrû-miyân* (*vide* Chap. XX).—5. Pers. آخور means ‘provision,’ ‘horses,’ ‘a stable,’ etc.—6. Rai, Av. *Ragha* (*see* Vd. I., § 15), near modern Teherân, was the capital city of the Iranian Empire under the Arsacidæ.—7. Pahl. *Dôbhând*, the Mt. Demâvend; Yâktû. داباوند It is described as the well-known mountain range near Rai, where Dahâk, the Bevarasp, was imprisoned.—8. *Dêlmân* corresponds to the present Gilân. The name *Dêlmân* can also be read *Kermân* or *Salmân* from which, according to the Bûdahishn, flows the river Tigris (Chap. XX., 12).—9. The *Patashkhvârgar* is an offshoot of the Apârsên ranges of mountains, called in the Avesta *Upairi-Saena*. It is situated in Tabaristân or Mâzanderân, and is identical with the *Pâtishwariash* in the Inscription of Darius.—10. Comp. Av. 𐬰𐬀𐬎𐬌𐬵𐬭𐬀𐬢𐬊𐬯𐬭𐬀𐬨𐬀𐬔𐬀𐬕𐬀𐬚𐬀𐬙𐬀𐬧𐬀𐬖𐬀𐬗𐬀𐬓𐬀𐬘𐬀𐬑𐬀𐬛𐬀𐬝𐬀𐬞𐬀𐬟𐬀𐬠𐬡𐬃𐬣𐬤𐬥𐬦𐬧𐬨𐬩𐬪𐬫𐬬𐬭𐬮𐬯𐬰𐬱𐬲𐬳𐬴𐬵𐬶𐬷𐬸𐬹𐬺𐬻𐬼𐬽𐬾𐬿𐌀𐌓𐬴𐍂𐍃𐍄𐍅𐍆𐍇𐍈𐍉𐍊𐍋𐍌𐍍𐍎𐍏𐍐𐍑𐍒𐍓𐍔𐍕𐍖𐍗𐍘𐍙𐍚𐍛𐍜𐍝𐍞𐍟𐍠𐍡𐍢𐍣𐍤𐍥𐍦𐍧𐍨𐍩𐍪𐍫𐍬𐍭𐍮𐍯𐍰𐍱𐍲𐍳𐍴𐍵𐍶𐍷𐍸𐍹𐍼𐍿𐎁𐎂𐎃𐎄𐎅𐎆𐎇𐎈𐎉𐎊𐎋𐎌𐎍𐎎𐎏𐎐𐎑𐎒𐎓𐎔𐎕𐎖𐎗𐎘𐎙𐎚𐎛𐎜𐎝𐎞𐎟𐎠𐎡𐎢𐎣𐎤𐎥𐎦𐎧𐎨𐎩𐎪𐎫𐎬𐎭𐎮𐎯𐎰𐎱𐎲𐎳𐎴𐎵𐎶𐎷𐎸𐎹𐏀𐏁𐏂𐏃𐏄𐏅𐏆𐏇𐏈𐏉𐏊𐏋𐏌𐏍𐏎𐏏𐏐𐏑𐏒𐏓𐏔𐏕𐏖𐏗𐏘𐏙𐏚𐏛𐏜𐏝𐏞𐏟𐏠𐏡𐏢𐏣𐏤𐏥𐏦𐏧𐏨𐏩𐏪𐏫𐏬𐏭𐏮𐏯𐏰𐏱𐏲𐏳𐏴𐏵𐏶𐏷𐏸𐏹𐐀𐐁𐐂𐐃𐐄𐐅𐐆𐐇𐐈𐐉𐐊𐐋𐐌𐐍𐐎𐐏𐐐𐐑𐐒𐐓𐐔𐐕𐐖𐐗𐐘𐐙𐐚𐐛𐐜𐐝𐐞𐐟𐐠𐐡𐐢𐐣𐐤𐐥𐐦𐐧𐐨𐐩𐐪𐐫𐐬𐐭𐐮𐐯𐐰𐐱𐐲𐐳𐐴𐐵𐐶𐐷𐐸𐐹𐑀𐑁𐑂𐑃𐑄𐑅𐑆𐑇𐑈𐑉𐑊𐑋𐑌𐑍𐑎𐑏𐑐𐑑𐑒𐑓𐑔𐑕𐑖𐑗𐑘𐑙𐑚𐑛𐑜𐑝𐑞𐑟𐑠𐑡𐑢𐑣𐑤𐑥𐑦𐑧𐑨𐑩𐑪𐑫𐑬𐑭𐑮𐑯𐑐𐑑𐑒𐑓𐑔𐑕𐑖𐑗𐑘𐑙𐑚𐑛𐑜𐑝𐑞𐑟𐑠𐑡𐑢𐑣𐑤𐑥𐑦𐑧𐑨𐑩𐑪𐑫𐑬𐑭𐑮𐑯𐑰𐑱𐑲𐑳𐑴𐑵𐑶𐑷𐑸𐑹𐑺𐑻𐑼𐑽𐑾𐑿𐒀𐒁𐒂𐒃𐒄𐒅𐒆𐒇𐒈𐒉𐒊𐒋𐒌𐒍𐒎𐒏𐒐𐒑𐒒𐒓𐒔𐒕𐒖𐒗𐒘𐒙𐒚𐒛𐒜𐒝𐒞𐒟𐒠𐒡𐒢𐒣𐒤𐒥𐒦𐒧𐒨𐒩𐒪𐒫𐒬𐒭𐒮𐒯𐒰𐒱𐒲𐒳𐒴𐒵𐒶𐒷𐒸𐒹𐓀𐓁𐓂𐓃𐓄𐓅𐓆𐓇𐓈𐓉𐓊𐓋𐓌𐓍𐓎𐓏𐓐𐓑𐓒𐓓𐓔𐓕𐓖𐓗𐓘𐓙𐓚𐓛𐓜𐓝𐓞𐓟𐓠𐓡𐓢𐓣𐓤𐓥𐓦𐓧𐓨𐓩𐓪𐓫𐓬𐓭𐓮𐓯𐓰𐓱𐓲𐓳𐓴𐓵𐓶𐓷𐓸𐓹𐔀𐔁𐔂𐔃𐔄𐔅𐔆𐔇𐔈𐔉𐔊𐔋𐔌𐔍𐔎𐔏𐔐𐔑𐔒𐔓𐔔𐔕𐔖𐔗𐔘𐔙𐔚𐔛𐔜𐔝𐔞𐔟𐔠𐔡𐔢𐔣𐔤𐔥𐔦𐔧𐔨𐔩𐔪𐔫𐔬𐔭𐔮𐔯𐔰𐔱𐔲𐔳𐔴𐔵𐔶𐔷𐔸𐔹𐕀𐕁𐕂𐕃𐕄𐕅𐕆𐕇𐕈𐕉𐕊𐕋𐕌𐕍𐕎𐕏𐕐𐕑𐕒𐕓𐕔𐕕𐕖𐕗𐕘𐕙𐕚𐕛𐕜𐕝𐕞𐕟𐕠𐕡𐕢𐕣𐕤𐕥𐕦𐕧𐕨𐕩𐕪𐕫𐕬𐕭𐕮𐕯𐕰𐕱𐕲𐕳𐕴𐕵𐕶𐕷𐕸𐕹𐖀𐖁𐖂𐖃𐖄𐖅𐖆𐖇𐖈𐖉𐖊𐖋𐖌𐖍𐖎𐖏𐖐𐖑𐖒𐖓𐖔𐖕𐖖𐖗𐖘𐖙𐖚𐖛𐖜𐖝𐖞𐖟𐖠𐖡𐖢𐖣𐖤𐖥𐖦𐖧𐖨𐖩𐖪𐖫𐖬𐖭𐖮𐖯𐖰𐖱𐖲𐖳𐖴𐖵𐖶𐖷𐖸𐖹𐗀𐗁𐗂𐗃𐗄𐗅𐗆𐗇𐗈𐗉𐗊𐗋𐗌𐗍𐗎𐗏𐗐𐗑𐗒𐗓𐗔𐗕𐗖𐗗𐗘𐗙𐗚𐗛𐗜𐗝𐗞𐗟𐗠𐗡𐗢𐗣𐗤𐗥𐗦𐗧𐗨𐗩𐗪𐗫𐗬𐗭𐗮𐗯𐗰𐗱𐗲𐗳𐗴𐗵𐗶𐗷𐗸𐗹𐘀𐘁𐘂𐘃𐘄𐘅𐘆𐘇𐘈𐘉𐘊𐘋𐘌𐘍𐘎𐘏𐘐𐘑𐘒𐘓𐘔𐘕𐘖𐘗𐘘𐘙𐘚𐘛𐘜𐘝𐘞𐘟𐘠𐘡𐘢𐘣𐘤𐘥𐘦𐘧𐘨𐘩𐘪𐘫𐘬𐘭𐘮𐘯𐘰𐘱𐘲𐘳𐘴𐘵𐘶𐘷𐘸𐘹𐙀𐙁𐙂𐙃𐙄𐙅𐙆𐙇𐙈𐙉𐙊𐙋𐙌𐙍𐙎𐙏𐙐𐙑𐙒𐙓𐙔𐙕𐙖𐙗𐙘𐙙𐙚𐙛𐙜𐙝𐙞𐙟𐙠𐙡𐙢𐙣𐙤𐙥𐙦𐙧𐙨𐙩𐙪𐙫𐙬𐙭𐙮𐙯𐙰𐙱𐙲𐙳𐙴𐙵𐙶𐙷𐙸𐙹𐚀𐚁𐚂𐚃𐚄𐚅𐚆𐚇𐚈𐚉𐚊𐚋𐚌𐚍𐚎𐚏𐚐𐚑𐚒𐚓𐚔𐚕𐚖𐚗𐚘𐚙𐚚𐚛𐚜𐚝𐚞𐚟𐚠

Ardavân, whose entire wealth and property fell into the hands of Artakhshîr, who married Ardavan's daughter, and went back to Pârs.

(17) He built a city which was named *Artakhshîr Gadman*,¹ wherein a large tank² was dug, from which water was conveyed by means of four canals; and near that tank an Âtash-î-Âdarân was established. (18) (Further,) Artakhshîr excavated a high mountain, and turned the course of a river (into the city) through subterranean (*râzê*)³ canals.⁴ (19) He bestowed his patronage⁵ on many cities, made them very prosperous⁶, and ordered that several Âtash-î Vâhrâms should also⁷ be enthroned.⁸

CHAPTER V.

(1) Afterwards he (*viz.*, Artakhshîr), having collected many soldiers and heroes of Zâvûl, proceeded⁹ to battle against Mâdîg, the King of the Kûrds¹⁰. (2) There was much fighting and blood-shed¹¹ (in which¹²) the army of

1. The name was given to the city and district of Gûr, afterwards called Piruzâbâd, about 70 miles South of Shirâz. The city of *Artakhshîr-Gadman* is alluded to by Dastur Mânûshchîhr in his reply to the 87th question of the Pahl. Dâdistân-î-Dînî. Its well-known Pers. name is ختۀ اردشیر 'The Splendour of Artakhshîr.'—2. Av. *vairi* 'a lake.'—3. *Râzê* or *râzak* 'secret,' 'concealed'; Av. *râzangha*; Pers. راز.—4. According to Firdûsi:—

بجای یکی ژرف دریا بدید .: همی کوه بایست پیشش برید
ببردند مینین و مردان کار .: وز آن کوه بهرید صد جویدار
بهیراند از کوه تا شهر زور .: شد آنشارسان پر سرای و ستور

5. Pers. دست کردن 'to help,' 'to support.'—6. Perhaps *âvâdânîh kard* 'caused prosperity'; D. *âvâd khûsh kard* 'rendered very prosperous.'—7. The Pahl. *tamman* is an error, it must be originally *meman* in the sense of *cha* 'also.'—8. Firdûsi does not mention it.—9. *Frâft* 'departed.' Av. *fra* and *rap* 'to go'. Or *fravast*, from Av. *vap* 'to strew.'—10. *Kûrdân Shah* & *Mâdîg* might also mean 'the Median king of the Kurds.'—11. Pers. خونریزی 'blood-shedding.' Av. *vohuni*, Skr. *vasâ*, 'blood'; and *rizishnîh*. from Av. *rich* 'to throw,' 'to pour.'—12. *Lit.* 'and.'

Artakhshîr (finally) sustained a defeat.¹ (3) Artakhshîr became anxious on account of his own army. (4) (On his way back) he came at night through a desert² which contained neither water nor food, so he himself with all his troops and horses came to hunger³ and thirst.⁴ (5) (Marching onward) he saw, from a distance⁵, a fire belonging to (some) shepherds⁶, and there Artakhshîr went and beheld an old man living with (his) cattle on a mountain-steppe. (6) Artakhshîr passed the night there, and the next day he asked them (*viz.*, the shepherds) about the road. (7) They said*:—"Three⁷ *frasangs* hence there is a very fertile village which has many inhabitants and plenty of food." (8) Artakhshîr went to that village, and despatched a person to send to his capital his entire cavalry.

(9) The army of Mâdîg boasted⁸ thus:—"Now⁹ there should be no fear of Artakhshîr, as¹⁰ on account of his defeat he has returned to Pârs."

(10) (Meanwhile) Artakhshâr, having prepared an army of four thousand¹¹ men, rushed upon them (*viz.*, the Kûrds), and surprised them with a night attack.

(11) He killed¹² one thousand of the Kurds, (while)

1. *Stībāh* 'defeat,' 'discomfiture'; Pers. *subūh* 'distress.'—2. *Viyāwān-i* 'a wilderness'; Pers. *biyābān*; Av. *vana* 'a tree,' 'a forest.'—3. Av. *shudha*; Pers. *گرسنگی*—4. Av. *tarshna*, from *taresh* 'to be thirsty'; Pers. *تشنه*—5. Chald. *arik* 'remote,' 'distant'.—6. Firdūsi:—

از ایشان سبک اردشیر آخواست .: یکایک ببردند با آب ماست
 بپاسود و لختی چرید آنچه دید .: شب تیره خفتان زبرد کشید

7. According to Firdûsi, 'four.'—8. Pahl. 𐭥𐭮𐭲𐭩𐭥𐭬 =Pers. پنداشتني
 'to think', 'to imagine', 'to be proud of'.—9. If we accept the word '*kim*',
 we ought to take '*barâ*' in the negative sense.—10. Pahl. *ham memân*=
 Pers. همان 'as', 'as if'.—11. According to Firdûsi, 'three thousand.'—12.
Av. jan 'to strike,' and *ava-jan* 'to kill.'

others were wounded and taken prisoners¹; and out of the Kûrds (that were imprisoned) he sent² to Pârs their king with his sons, brothers, children, his abundant wealth and property.

CHAPTER VI.

(1) On the road the army of Haftân-bôkht³, the lord of the Worm,⁴ struck against them,⁵ seized the entire wealth, property, and portable lodges from those cavalry soldiers of Artakhshîr, and carried them into Gûzârân⁶, one of the boroughs of Gular⁷, where the Worm had its abode⁸. (2) Artakhshîr then entertained this idea*:—"I shall go to Armenia⁹ and Âtarôpâtgân,¹⁰ because Yazdân-kard of Shaharzûr¹¹ has, with many soldiers and heroes,¹² passed beyond the frontiers

1. Pahl. '*dast vakhddûn*' = Pers. دستگیر 'imprisoned,' *lit.* 'taking as prisoners.'—2. Comp. Arabic وداع—3. Comp. Pers. names سیبخت *Sê-bôkht* and چهار بخت *Chahâr-bôkht*. The proper name, *Haftân-bôkht*, means literally 'freed from the evil influence of the seven planets.' According to Mod. Pers. بوخت 'a son,' it means 'having seven sons,' and this signification is consistent with the statement in the text (Chap. VI, § 14) that he 'had seven sons'. The Pahl. name is corrupted into هفتوار in Firdûsi.—4. The Dragon that was worshipped by Haftân-bôkht and his subjects. Compare the mythical stories relating to the battle of Apollo against Python (the monster serpent hatched from the mud of Deucalion's deluge, and slain near Delphi by Apollo), of Heracles against Hydra, and of Indra against Vritra.—5. The troops of Artakhshîr.—6. D., P. واندلس; Firdûsi کوجران which supports my reading of the name, since the Pahl. *za* is often inadvertently changed by copyists into *ra* or *la*. Prof. Noeldeke reads it '*Kôchârân*'; Dastur Peshotanji '*Gûlâl*.'—7. Tabari has الار—8. Comp. Pers. بنه = Ar. بنة 'a building.'—9. The attack of Armenia after the subjugation of Media, is an historical fact.—10. Pers. آذر بجان; Gr. *Atrôpâtene*.—11. Situated near Hamadân, and inhabited by a Kurdish tribe. This city of شهرزور is famous for the campaign of the Roman Emperor Heraclius in A. D. 628.—12. Pers. سپاه و گرد

of Shaharzûr, concluded a treaty with the ruler of Kermân¹, and become his ally.” (3) But as soon as Artakhshîr heard of the tyranny and wickedness² of the sons of Haftân-bôkht towards his army, he thought:—“I must, first of all, put in order the affairs at Pârs and become fearless of the enemies, and after that begin to meddle³ with other cities.”

(4) Now as regards the (Worm) idolatry⁴, it (grew) so powerful and tyrannical in Gûzârân that an army of 5,000 men, that composed its forces⁵ in the different frontiers of the land of Sind⁶ and the coast-towns⁷, now came together⁸ (to its help.)” (5) (Consequently), the troops and heroes of Artakhshîr re-assembled around him⁹ from different quarters. (6) Haftân-bôkht, too, summoned his own entire (*aîmandîn*) army back to his capital.

(7) Then Artakhshîr despatched an innumerable¹⁰ army with chieftains to the battle of the Worm. (8) (Now) the friends¹¹ of the Worm deposited¹² their entire wealth, riches, property, and portable lodges in

1. Perhaps *pavan framân bôrdâr*; but D. and P. have ‘Kermân.’—2. Pers. *سمنی و گناهگاری*—3. Pers. *پرداختن* *pardâkhtan* ‘to finish.’—4. *Azdesih*, from *âzdes* ‘an image’, ‘an idol’; comp. Av. *uzdæsa, uzdishta*, from *us* ‘up,’ and *diz* ‘to raise’, ‘to erect.’ Regarding the Worm, Firdûsi remarks:—

بر آمد براین کار بر چند سال .: چو پیل شد آن کرم با شاخ و یال

5. *Hînash*, comp. Av. *haēna* ‘an army of evil people’, from *hi* ‘to bind’.—

6. The north-western part of India where Brahmins and Buddhists lived.

—7. *Lit.* ‘the sea-coast.’ The Pahl. *مین کریان* *mîn kerân* can also be read ‘*Môkerân*.’—8. If we try to render the relative clause literally, the sentence will run as follows:—“Now with that idolatry, which has grown so powerful and tyrannical in Gûzârân, (we ought to fight), where an army of 5,000 men.....”—9. *Lit.* ‘came back to Artakhshîr.’—10. Pers.

بسیار ‘numerous.’—11. That is, ‘the idol-worshippers.’—12. Firdûsi:—

کمینگاه کرد اندران کنج کوه .: بیامد سوی رزم خود با گروه

the citadel¹ and fortress² of Gûzârân, and privately took refuge [themselves] in mountain cavities.⁵ (9) And the cavalry of Artakhshîr had no knowledge thereof, so they, on reaching the foot of the fortress of Gûlâr, blockaded⁴ the citadel. (10) When night fell, the army of the Worm attacked⁵ them, committed bloodshed⁶, killed many of Artakhshîr's troops, and seized from them horses, saddles, saddle-tackles, property, and portable lodges. (11) With lamentation⁷ and dishonour⁸, the troops returned to Artakhshîr in a disgraceful condition⁹ and unarmed¹⁰.

(12) When the latter¹¹ beheld them in such a plight, he became much distressed, and (consequently), invited to his capital all his troops from different cities

-
1. *Garpîshtêh* 'a defensive fortress'; گارت *gar*=Av. گایری *gairi* 'a mountain', and پارشت Av. پارشتی *parшти*, from *paresh* 'to fight,' or *parшти* 'the back,' 'a support'; Pers. پشت 'an asylum'; *Lit.* 'a mountain-fastness.'—2. Av. دیز *daēza*, from *diz*. 'to raise'; Pers. دیز 'a citadel.'—3. 'Ravines.' *Shikastê* also means 'perplexed,' 'confused'; Pers. شکسته 'discomfited'; hence 'they in perplexity hid themselves on mountains.'—4. *Parvast* comes from Av. پاړی *pairi* 'round about,' and بند *band* 'to bind' (pp. *basta*), hence 'to surround a town or fortress with troops.'—5. *Lit.* 'struck upon them.'—6. *Lit.* 'committed bloodshed in the gloom of night.' Pers. شببنخون 'an attack by night'; Av. کخشاپ *khshap* 'night,' and وځمونی *vôhumi* 'blood.'—7. Av. اویسوسا *aiwi-saosa*, Pers. افسوس —8. *Rishkharîsh*, from Av. راش *raēsha*; Pers. ریش 'beard'; and Av. کری *kere*; Pers. خریشیدن 'to scratch,' 'to tear'; hence *rishkharîsh* means 'the tearing of a beard in mockery,' 'contempt,' 'insult'.—9. *Vad-vâzê* 'with an ill-repute'; hence 'in a disgraceful condition'; perhaps *a-âînînê tavâzê* meaning 'in an indecorous way.'—10. Pers. برهنه 'naked,' 'without arms.'—11. Pahl. 'Artakhshîr'.

and territories, and engaged¹ himself with a large army to battle against the Worm.

(13) When he arrived at the fortress of Gûzârân, the whole army of the Worm had encamped² itself inside the fortress, so he, too, encamped his army round (the outer walls of) the fortress.

(14) The lord of the Worm, Haftân-bôkht, had seven sons, and each³ of them was appointed (by him) governor of a city with one thousand men (under him). (15) At this juncture, one⁴ of the sons, who was in Arvâstân⁵, came by the passage of a sea⁶, with a large army composed of soldiers from Arabia and Mazenderân⁷, and stood against Artakhshîr in battle.

(16) The army of the Worm, which had been inside the fortress, completely marched out, and zealously⁸ and vehemently (*sakht*)⁹ struggled and fought with Artakhshîr's troops, many being killed on both sides. (17) When the army of the Worm came out (of the fortress), it took such a by-road (*vadarg*)¹⁰ that it became impossible for any of Artakhshîr's troops to go out (of the camp) or to bring in any food for himself

1. From Av. *fra* 'forth', and *vap* 'to strew'; variant

fravâftan 'to diffuse', 'to move on.'—2. Pahl. 'yetâbînast'.—3. Reading *kôlâ benman*, the literal meaning would be: "and all (his) sons were, appointed in different cities with (a garrison of) 1,000 men (each).—4. Firdûsi:—

جهانجوی را نام شاهوی بود. یکی شوخ و بد ساز و بد خوی بود

5. D., P. *Arâstân*; vide my edition, Vend. I, § 19.—6. Or 'river'

—7. *Mâzanyagân*, Av. *Mâzainya*, from *Mâzana*

meaning 'Mazenderân,' hence the inhabitants of Mazenderân. Dr. Noeldeke guesses *Misîrkân* 'Egyptians,' which is doubtful.—8. Pers. *جانسپار* 'life-devoting', 'zealous.'—9. Pers. *سخت* 'violently,' 'strongly.'—10. Pers. *گذر* 'a passage'.

or fodder¹ for his horses, and, (consequently), the satiety² of all men and animals was changed into want of food and helplessness³.

(18) When Mitrôk⁴, son of Anôshêpât, an inhabitant of Zarham⁵ in Pars, heard that Artakhshîr was without provision⁶ near the capital of the Worm, and obtained no victory over its army, he accoutered his troops and heroes, marched towards the residence of Artakhshîr, and carried away all the wealth and riches of Artakhshîr's treasure.

(19) Artakhshîr, hearing of such violation⁷ on the part of Mitrôk and other men of Pârs, reflected⁸ upon it for a while⁹ thus:—"I ought to

1. Pahl. *patashmîh* 'food', 'fertility'; *patashmîdan* 'to invigorate'.

2. Orig. 𐭮𐭲 altered into 𐭮𐭲 then into 𐭮𐭲 ; the word is probably 𐭮𐭲 *sîr* = Pers. *سیر* 'satiety.'—3. *Achâragîh* = Pers. *لاچارگی*—4. He is called in Firdûsi and Tabari: *مهرک* *Mîhrak*, son of *نوشزاد* *Nûshazâd*. The Pahl.

𐭮𐭲𐭮𐭲𐭮𐭲 comes from the Av. 𐬀𐬎𐬭𐬀𐬎𐬭𐬀 *anaosha* 'immortal,' and 𐬀𐬎𐬭𐬀 *pâta* 'protector,' hence an 'immortal guardian'; comp. the Av. proper name *Âtarô-pâta*. The Pers. *Nûshazâd* is an erroneous transcript of 𐭮𐭲𐭮𐭲𐭮𐭲

or 𐭮𐭲𐭮𐭲𐭮𐭲 caused by the various phonetic powers of the letter *n*. Consequently, the Persian spelling in Firdûsi is *zâd* instead of *pât*.—5. 𐭮𐭲

is probably a corruption of the original form 𐭮𐭲 or 𐭮𐭲 *Zarham*, afterwards changed into 𐭮𐭲 in the text. The Pers. transliteration of the original *Zarham* is preserved in the 𐭮𐭲𐭮𐭲 mentioned by Firdûsi:—

𐭮𐭲𐭮𐭲 یکی مرد بد بد نژاد . . . کجا نام او مهرک نوش زاد

6. Reading *apardazishnê* 'without provision.' Comp. Pers. 𐭮𐭲𐭮𐭲 'necessaries,' 'provision.'—7. *Lit.* 'breach of promise,' Av. 𐬀𐬎𐬭𐬀𐬎𐬭𐬀 *mîthrô-druj*. Pers. 𐭮𐭲𐭮𐭲 *mêhrô-druj*.—8. *Lit.* 'thought.'—9. Traditional reading *dânar-î*, according to the inscriptions *yâvar-î*.

postpone¹ the battle with the Worm, and [then] go to fight out a battle with Mitrôk."² (20) He, (therefore), summoned all his forces back to his quarters,³ deliberated with their commanders, (first) sought⁴ the means of delivering himself and his army, and then sat himself down to eat breakfast.⁵

(21) That very moment a long⁶ arrow, despatched⁷ from the fortress, came down and pierced, as far as its feathers, through the (roasted) lamb that was on the table.⁸

(22) On the arrow it was written as follows⁹:—
"This arrow is darted by the troops of the lord of

1. The word *dirang* is damaged in old MSS. It seems to be a word of four or five letters of which the last is د and the last but two ل; probably ending in دل as the word دلدل *dirang* meaning 'postponement,'

'abstinence.' Perhaps دلبلد *bûland* 'highly,' 'creditably,' hence the rendering: "I ought to finish off creditably the fighting against the Worm." But such a meaning is inconsistent.—2. According to Firdûsi:—

همگفت ناساخته خانه را .: چرا ساخته رزم بیگانه را

3. *Lit.* 'capital.'—4. *Lit.* 'observed.'—5. Av. چاش *chash*, 'to taste'; Mod. Pers. چاشت 'breakfast.'—6. 'A sharp pointed arrow as long as a stick;' Pers. چوبه 'a wand.' According to Firdûsi:—

چو نانرا بخوردن گرفت اردشیر .: بیامد هم آنکه یک نیز تیر
نشست اندر آن پاک فریه بوه .: که تیر اندر آن غرق شد یکسر
—7. Pers. پدروود 'dismissal'; Av. *paiti* and *rap* 'to go.'—8. Pers. خوان
—9. Firdûsi renders the words on the arrow, as follows:—

نشسته بر آن تیر بد پهلوی .: که ای شاه داننده گرو بشنوی
چنین نیز تیر آمد از بام دژ .: که از بخت کرم است آرام دژ
گر انداختی من سوی اردشیر .: برو بر گذر یافته پرتیر
نباید که چون او یکی شهریار .: کند پست کرم اندرین روزگار

the glorious¹ Worm ; we ought not to kill a great man like you,² so we have struck that (roasted) lamb." (23) Artakhshîr, having observed the state of things, disencamped his army and withdrew from the place.

(24) The army of the Worm hastened after Artakhshîr, and hemmed in his men³ again⁴ in such a manner that Artakhshîr's army could not proceed further.

(25) So Artakhshîr [himself] passed away⁵ singly by the sea-coast.

CHAPTER VII.

(1) They say that the "Glory of the Kayâns," which had been (previously) far from Artakhshîr, now stood near him, and gradually approached nearer, until Artakhshîr was led away⁶ unmolested from that dangerous place, from the hands of the enemies, and he reached the town which they call Mâvad⁷. (2) At night, he went to the house belonging to two brothers, one of whom was named Bûrjak, the other Bûrj-âtarô, and spoke⁸ to them thus :—"I am one of Artakhshîr's troops, who has come encountering defeat from the battle against the Worm ; to-day you will please allow me to repose here for a short time,⁹ so that information may reach

1. Av. *varechāghvant*, from *varech*, 'to shine'; Pers. *ورجاوند*.—2. *Lit.* 'it is not necessary that a great man like you should be killed (at our hands).'-3. *Lit.* 'them.'-4. *Lit.* 'in a second place.'-5. *Lit.* 'dashed away,' 'fell.'-6. *Lit.* 'came out,'-7. Dastur Peshotanji reads it *Mâvad*; Dr. Noeldeke *Mahôd*.—8. Firdûsi :—

بدو گفت ازین سو گذشت اردشیر : وزو باز ماندیم ما خیره خیر
که بگویند از کرم وز بقواد : وز آن بپهنر لشکر به نژاد

—9. Comp. Pers. *سینج* 'a place where one rests for a few days,' 'a resting place,' 'this transitory world.' Lat. *hospitium*.

me as to the land where the army of Artakhshîr is now encamped.”

(3) Very sympathetically¹ they replied to Artakhshîr as follows:—“Accursed² be Aharman, the wicked (spirit), who has made that idolatry so victorious and stubborn that all the inhabitants of the frontier districts are rendered apostate from the religion of Aûharmazda and the Amêshaspendis, and who has finally turned into defeat even a great lord like Artakhshîr and the whole army that accompanied him, at the hands of those enemies, the wicked idolaters.”

(4) (So saying) they held (the bridle of) Artakhshîr's steed, carried him into the courtyard, tied him in a stable, and recreated (the animal) with barley,³ straw⁴ and lucern⁵; while Artakhshîr was led in a decent manner to a sitting place or room where he reposed⁶ himself. (5) Artakhshîr was (at the time) very melancholy and thoughtful.

(6) (Meanwhile) they (*viz.* those brothers) performed the *darîn*⁷ (or *bâj*) ceremony, and requested Artakhshîr in these words:—“Kindly recite the *vâz*⁸ and take (your) meal, and do not entertain melancholy and sorrow;

1. Pers. همدرمند و هم درد ‘sympathetical’; Av. *dere* ‘to tear,’ Firdûsi:—

بخشید بوشاها دو جوان .: پراز درد گشتند و تیره روان

—2. Av. *vi-jasta* (pp. of *vi-jad*); from *jad* ‘to implore,’ hence ‘condemned’;

Pers. گجست ‘accursed.’—3. Pahl. *kashg* or *shag*; Pers. کاشک; Ar. سعير

‘barley.’—4. Pers. تبن ‘straw.’—5. Pers. اسپست ‘Burgandian hay,’

‘trefoil.’—6. *Lit.* ‘he sat down.’—7. Av. ولسد ‘to say,’ Pers. درون—8. *Lit.*

‘hold the *vâz*.’ Av. واسب *vâch*, from *vach* ‘to say,’ ‘to speak.’ According to Firdûsi:—

یک جای خرم بر پیراستند .: پسندیده خوانی بیاراستند
نشستند با شاه گردان بخوان .: بپوشش گرفتند هر دو جوان

their piety, religiousness, unanimity and submissive-ness, he divulged his own secrets to Bûrjak and Bûrj-âtarô, saying :—" I am Artakhshîr myself. Now you contemplate¹ as to how it is possible to discover the means of destroying this Worm and its troops.

(10) They said in reply as follows :—" If it be necessary, while seeking on your behalf the kingdom of Iran, to deliver up ourselves in person, (our) lives, wealth, riches, women and children, we will deliver them up.

(11) But we understand [it thus] that a means can be sought against this deceitful creature if thou shouldst dress thyself after the fashion (*âînînê*²) of an inhabitant³ of some distant city, on (thy) way⁴ to the fortress,⁵ [and] devote thyself personally in its service and worship (*viz.* of the Worm), [and] take there (with thee) two men who are religious pupils⁶ and persons conversant with the Revelation, [and] perform⁷ loudly with them the *yazishne*⁸ (adoration) and *azbâdishne*⁹ (extollings) of God and the Ameshaspends (arch-angels) ; and when the time of the Worm comes for taking food, so arrange that thou shouldst have some molten¹⁰ brass¹¹ for pouring it into the mouth¹² of that wicked creature,

1. Pers. نگريدن *Av. gere*, 'to view,' 'to observe.'—2. Pers. آئين 'custom,' 'fashion.'—3. *Lit.* 'a man.'—4. *Lit.* 'near the road of the fortress.'—5. Chald. *karît*, Ar. قريت 'a fortress.'—6. Av. *ayavishti* 'a pupil.'—7. Second pers. sing. subjunctive.—8. Av. *yaz* 'to adore.'—9. Av. *azbaya*, from *zbd*, 'to invoke,' 'to praise.'—10. Av. *vi* and *tach* 'to flow,' past part. *takhta*; Pers. گداخته 'melted.'—11. Av. *rudh* 'to flow' ; Pers. روئين 'brazen,' 'bronze,' probably 'some compound metal more fusible than ordinary brass.'—12. Av. *zafare*, from *zaf* or *zap* 'to yawn.' Comp. Pers. زفر 'the mouth.'

so that it dies, and the spirit of that *drûj*, too, can be removed¹ by the sacred adoration and extollings of the Deity."

(12) Artakhshîr approved of the advice,² meditated upon it well,³ and then spoke to Bûrjak and Bûrj-âtarô thus:—"I can achieve this exploit by your assistance." (13) They (*viz.* the brothers) replied:—"We devote ourselves up, body and life, to do whatever you command."

CHAPTER VIII.

(1) Thence Artakhshîr marched again towards *Artakhshîr-Gadman*, undertook the battle with Mitrôk, son of Anôshêpât, killed Mitrôk, and took possession of his territory, land, wealth and property.

(2) For the purpose of bringing to an end the battle with the Worm, he despatched a person to Bûrjak and Bûrj-âtarô, invited them to his presence, and deliberated with them. He took with himself many *dîrams*, *dîndars* and garments, dressed⁴ himself like an inhabitant of Khûrâsân, and arriving at the foot of the castle of Gûlâr, with Bûrjak and Bûrj-âtarô, spoke (to its inmates) thus:—"I am an inhabitant of Khûrâsân. I crave indulgence⁵ from that glorious lord, that I may approach (him) for the worship of his threshold (*babâ*)."

(3) The idolaters admitted Artakhshîr with those

1. *Lit.* 'destroyed.'—2. *Pahl. sakhân.*—3. *Pavan khûp dâsht* is the same as *khûp pavandâsht*; Pers. خوب پنداشت—4. *Varhamê* for *varhambê* 'a dress'; comp. *Ay. varena* 'a covering,' from *var* 'to cover'; Pers. پیراهن—5. *Lit.* 'a gift.'

two male companions', and made room (for them) in the house of the Worm. (4) For three days Artakhshîr showed himself engaged in that sort of worship and unanimity towards the Worm, gave the *dirams*, *dîndars*, and clothes² (which he had brought with him) to the idol-worshippers, and acted in such a manner that everyone of the inmates of the fortress was astonished and commended³ him. (5) Afterwards Artakhshîr spoke thus :—"Be pleased to [so] permit⁴ that I may give food to the Worm for three days with my own hands." (6) The idolaters who were superintendents⁵ acceded (to it).

(7) Artakhshîr (now) despatched a person with an order that 400 skilful and zealous men of noble blood should hide themselves among mountain cliffs; and he further commanded^{6*} :—"On the day of *Âsmân* if you observe smoke (issuing) from the fortress of the Worm, you should perform feats of bravery and show (your) military skill, advancing towards the foot⁷ of the fortress." (8) That very day Artakhshîr had some brass melted [himself], while Bûrjak and Bûrj-âtarô performed the sacred *yazishne* ceremony, and recited the *azbâdishne* praises to God.

1. Firdûsi adds :—

نگه کرد بکتن بآواز گفت که صندوق را چیست اندر نهفت
چنین داد پاسخ بدو شهریار که هرگونه چیز دارم بهار
فریاد جامه و سیم و زر ز دیبا و دینار و خز و گهر

2. Pers. جامه 'a dress'; Huz. syn. *tôpâ*.—3. Lit. 'praiser'; Pers. آفرین کردار, Av. *fri* 'to love', 'to praise'.—4. Pahl. *âdûn shapîr medammûnîd*.—5. Pers. کارفرما 'any one vested with power,' 'a superintendent'.—6. The word *framûd* is here repeated.—7. *Bûn i diz* 'the foundation or main structure of the fortress.'

(9) When it was its time for taking food the Worm cried aloud according to its daily habit. (10) Some time before that, Artakhshîr had made the commanding idolaters drunk¹ and unconscious² at breakfast, and he himself, with his own companions³, went afterwards near the Worm, and carried to it the blood of large and small cattle,⁴ according as it was given it every day; and no sooner did the Worm turn up its mouth to drink the blood, than Artakhshîr poured the molten brass into the mouth of the Worm. (11) As the brass permeated through the whole body, the Worm burst⁵ asunder into two pieces, and such a noise arose from it that all the men in the fortress came on the spot, and confusion⁶ prevailed throughout the stronghold.⁷

(12) Artakhshîr laid his hands on the shield⁸ and the sword, and committed grievous (*gîrdân*) wounding and massacre in the fortress, while he ordered that they should make a fire, so that (its) smoke would

1. Pers. مست — 2. *Avi-bôd*; Av. *ainvi* 'without' and *baodhangh* 'consciousness.' — 3. *Lit.* 'servants', Pers. رسیک or رهی — 4. *Torâân va kîrâân*. — 5. Pers. شکافتن 'to split.' — 6. Av. *khshup* 'to decay.' Pers. آشوب, 'confusion,' 'terror.' — 7. Firdûsi describes the scene in the following lines:—

بیاورد ارزیز و روئین لوید . . . برافروخت آتش بروز سفید
چون آن کرم را بود گاه خورش . . . ز ارزیز جوشان بدش پرورش
سوی کنده آورد ارزیز گرم . . . سراز کنده برداشت آن کرم نرم
زبانش بدیدند همزنگ صنج . . . بر آنسان که از پیش خورده ی کریم
فرو ریخت ارزیز سرد جوان . . . بکنده درون کرم شد ناتوان
طراق بر آمد ز حلقوم اوی . . . کرم لرزان شد آکنده و بوم اوی

8. Av. *spâra* 'a shield,' from *spar* 'to protect'; Pers. سپر.

become visible¹ to his troops (outside). (13) His companions did so. (14) As soon as the troops, that were on the (neighbouring) mountain, saw this (smoke issuing) from the fortress, they, in order to help Artakhshîr, came running to its foot², rushed into its gate³, and exclaimed⁴*:—"Victorious, victorious may Artakhshîr be, king of kings, son of Pâpak!" (15) Instantly the sword was held for use; and in such a manner the lord of the castle was killed, and everything destroyed, that the soldiers⁵ (of Haftân-bôkht), in the hurry⁶ and conflict of the battle, escaped by falling from the rampart, while those that remained solicited for protection, and went into bondage and submission.

(16) Artakhshîr commanded that the fortress should be razed⁷ to the ground and demolished⁸, while on its site (*tamman*) he ordered the city which they call *Gûzârân* to be erected. (17) In that quarter he caused an *Âtâsh-i-Vâhrâm* to be enthroned⁹. (18) He loaded on the backs of one thousand camels the wealth, property, gold and silver contained in the fortress, and despatched them to Gôbâr¹⁰. (19) He granted to Bûrjak and Bûrj-âtarô the share of such a superb reward as zealous adherents deserve, and entrusted them the chief-

1. Pers. دیدار 'appearance.'—2. *Lit.* 'at the foot of the fortress.'—
 3. *Lit.* 'they fell on the gate of the fortress.'—4. Pahl. 'kâlâ kard.'—
 5. *Lit.* 'the army.'—6. Pahl. *âshtâvishnê*.—7. Pahl. *khafrûntan* 'to dig,'
 'to extirpate'.—8. Comp. Pers. ویران کردن—9. Prof. Noeldeke renders
 it thus:—'An jener Stelle legte er ein Wâhrâm-Feuer an.' (Eng. trans.) 'In
 that place he established a Wâhrâm-fire.' Here ویران in P. is clearly an error.
 It ought to be ویران as in D.—10. Comp. Pers. کوبان near Ispahân.

taincy and governorship of the city (of Gûzârân) and its environs.

CHAPTER IX.

(1) After the Worm was killed, Artakhshîr returned to Gôbâr. (2) His forces and treasures came to the frontiers of Kermân, and to the battle against Bârjân¹. (3) Now he (viz., Artakhshîr) had with himself two of Ardavân's sons, the other two having been fugitives at the court of the king of Kâbûl². (4) The latter despatched a message, a written letter, to their sister, as she was wife of Artakhshîr, to the following effect:—"It is quite fair that people do not divulge secrets to (such) women, since thou hast forgotten the deaths of thy near relations, of thy illustrious kinsmen, whom that sinner (viz., Artakhshîr), the enemy of God, unbecomingly killed [to death]. (5) Consequently, thou hast abandoned every trace (*dakhshê*) of love and affection for those (two) miserable brothers, who are subject to distress, difficulties, fear, terror and indignity³ in exile and in the district of battles; as well as for those two other unlucky⁴ brothers of thine, upon whom that perfidious (*mitrô-drûj*) man inflicts punishment with the fetters of imprisonment⁵, and who (viz., those brothers) always wish for death as a gift⁶. (6) Thy mind has

1. He is called *بالاش* *Balâsh* by Arab historians.—2. In the Avesta and the Shah-Nâmeh, Kâbûl is alluded to as a district inhabited by a Mazdayasnian people.—3. An 'not,' and *âzarmâh*, Pers. *آزرم* 'respect'; hence 'indignity'.—4. Pers. *بدبخت*.—5. Pers. *زندان* 'a prison'.—6. *Lit.* 'a favour upon them.' *Ayâfi* 'favour', from Av. *ap* 'to obtain.'

been sincere with that faithless one, so thou hast no sympathy or regard for us. (7) That person will pass away distressed who will hence forward boast of, or trust, any woman in this world. (8) Now this is, likewise, our (mutual) vow through thee, that thou shouldst choose some means for our sake, and dost not fail¹ to avenge (the deaths of) thy father and thy near relations, who were illustrious; (that thou shouldst) accept from this man the fatal (*vakhdûn-zîmân*) poison² which is forwarded to thee with one of (our) trustworthy male relatives, and, whenever thou canst, administer³ it to that sinner and faithless wretch before (he takes his) meal so that he directly dies, and both of thy imprisoned brothers be set at liberty; and we, too, shall return to our native town, country and land; (thereby) thy soul will be made worthy of paradise, and an eternal fame established for thyself, while other women in this world will regard thy good acts as most worthy of (their) respect and esteem."⁴

(9) When the daughter of Ardavân observed the letter sent to her in that form, along with poison, she contemplated (upon the matter) thus:—"I ought to act accordingly, and relieve these two brothers from their fetters."

1. *Lit.* 'neglect.'—2. Pers. زهر (*Av. vish*) 'poison.'—3. *Lit.* 'give.'—4. Firdûsi condenses the contents of this letter in the following lines:—

بدو گفت رو پیش خواهر بگویی	که از دشمن این مهربانی مجوی
برادر دو داری بپندوستان	ببیگانگی گشته پمداستان
دو در بند و زندان شاه اردشیر	پدر کشته و پور خسته به تیر
تو از ما گسسته بدینگونه مهر	بپسندد چنین کردگار سپهر
چو خواهی که بانوی ایران شوی	بگیتی پسند دلیران شوی
چراغ چندین زهر بدهی مگیر	بکار آرد یکبار با اردشیر

(16) The Mobad replied* :—“ May you be immortal ! May you attain to your object ! She who attempts the life of her lord is worthy of death (*mar-garzân*), and should be killed.”

(17) Artakhshîr (then) ordered (the Mobad) :—“ Take this dissolute woman (*jah î zihdnak*), who is a sorceress,¹ who is the offspring of wicked (parents), to the executioner,² and order (him) to kill her.”

(18) The high-priest,³ holding the hand of the woman, left the court. (19) The latter addressed⁴ (the priest) in these words :—“ Inform Artakhshîr that this day I have completed seven months of pregnancy; because if I am worthy of death, this offspring that I have in my womb should not⁵ also be regarded as worthy of death.”

(20) On hearing these words, the high-priest³ turned about and went back to Artakhshîr, and addressed (him) as follows :—“ May you be immortal ! This woman is pregnant, (so) she must not be executed, for a time (*yâvarî*), until she is delivered (of the child); for if she is fit to be killed, the offspring that is in her womb from your Majesty should not also be considered as worthy of death, and executed.”

(21) As Artakhshîr entertained wrath, he said* :—“ Don't stay a moment⁶; kill her.”

1. Av. *yâhu*, ‘a sorceress,’ Pers. *جادو*, ‘magic.’—2. Pers. *سبانیگر*, ‘an executioner.’—3. *Lit.* ‘The chief of the Mobads.’—4. *Lit.* ‘The woman said that.’—5. If we omit the negation, the rendering is : ‘if I am worthy of death, should this offspring that I have in my womb be also regarded as worthy of death?’—6. *Lit.* ‘for any time.’

(22) The high-priest knew that Artakhshîr was full of wrath, and would have to repent it ; so he did not allow the woman to be killed ; (but) he conveyed her to his house, and kept her in concealment. (23) He (then) said* to his wife:—"Keep this woman respectfully, and say nothing (about her) to any body."

(24) When the time of delivery approached, she (*i.e.* the queen) gave birth to a very worthy son. (25) He was named Shahpûhr ; and he was reared there till he reached the age of seven years.

CHAPTER X.

(1) One day Artakhshîr went ahunting ; and, (on entering the forest), he gave his horse loose rein in pursuit of a female elk, when the male elk coming straight up against Artakhshîr, rescued¹ the hind, and gave himself up to death². (2) Artakhshîr laid low³ the male animal, and galloped his horse against the fawn. (3) The mother⁴, on seeing the rider turn his horse in pursuit of her fawn, came and relieved her young one by delivering herself up to death.

(4) Artakhshîr, having observed this incident, stopped (pondering), and became sympathetic ; and (when) he turned back his horse he mused upon the scene as follows :—"Woe⁵ be unto man, who ought to follow,

1. *Lit.* 'relieved,' 'set at liberty'.—2. That is, 'at the cost of his life.'

3. *Lit.* 'killed'.—4. *Lit.* 'the female elk'.—5. Pers. وای 'woe to you'.

(but does not follow), these dumb¹ quadrupeds² that are irrational³ and speechless,⁴ but so faithful⁵ towards one another that one lays down his life for the sake of his mate or his young one.” (5) He was (then) fully reminded of the child which she (*i.e.* his wife) had in (her) womb, and he, on horseback as he was, loudly uttered⁶ a mournful cry.

(6) When the military chieftains, grandees, nobles⁷, and princes beheld such a state of things, they stood perplexed (for a time), and went all together towards the head⁸ of the Mobads (and questioned him thus):—“How could such a thing happen⁹ that Artakhshîr should remain in such a lonely⁹ mood, and be visited by wailing,¹⁰ grief and sorrow, and should cry¹¹ aloud in that manner?”

(7) The chief of the Mobads, the commander-in-chief of Irân, the commander of the guards,¹² the chief secretaries,¹³ and the moral preceptor¹⁴ of the princes went near Artakhshîr, fell prostrate on their faces, made obeisance, and addressed him as follows:—“May you

1. Pers. گنگ ‘dumb’.—2. Pers. چارپای ‘a quadruped.’—3. A ‘not’ and *dâ* ‘to know’; *lit.* ‘not knowing.’ Comp. Pers. نادان—4. *Agôbâkâh*; Pers. بی‌گویی ‘dumb,’ ‘speechless’; Av. *gûp*; old Pers. *gaub* ‘to speak.’—5. It can also be read *anaspôrig* in the sense of ‘incomplete.’—6. Reading *vabîdînt* ‘produced,’ ‘uttered.’ If we read it *bakhînt*, it may mean ‘cried out,’ from *bakhîmâstan* ‘to cry,’ ‘to speak aloud.’—7. Pers. آزادان; Av. *âzâta* ‘of noble birth.’—8. Pers. سریدن ‘to suit,’ ‘to become.’—9. Pahl. *tanî* ‘solitary,’ ‘alone.’—10. *Zalîf* or *zarich*; comp. Pers. زلیف *zalîf* ‘fear,’ ‘terror,’ or زاری *zârî* ‘groan,’ ‘lamentation.’—11. Reading *bakhîmêd*.—12. Pers. پشت اسبان ‘body-guards.’—13. *Dipîrân i mahistgar* ‘most efficient secretaries’; or *dipîrân i mahist dar* ‘secretaries to the highest court or the privy council of the king.’—14. Pahl. *andarz*, Pers. اندرز from Av. *ham* ‘together’ and *derez* ‘to hold,’ hence ‘a proverb,’ ‘a saying,’ ‘a monition,’ and Pahl. *pat* from Av. *paiti* ‘a lord,’ ‘a master’; *lit.* ‘a teacher of monitions,’ ‘a moral and religious adviser.’

be immortal! Pray do not render yourself melancholy in this manner, and fill your heart with grief and lamentation. If it be possible to contrive means, through human activity, to undo an act that has been done, make us also cognisant¹ of it, so that we may lay before you our bodies, lives, riches, wealth, wives and children; but² if it be such a calamity³ that no remedy can be found, pray do not render yourself and ourselves, the subjects of the region,⁴ full of grief and lamentation."

(8) Artakhshîr said in reply* :—" Nothing adverse⁵ has now happened unto me; but to-day on my personally beholding the dumb, speechless, and stupid quadrupeds in a certain⁶ condition in the forest, I was reminded of the wife and the innocent (*avivinds*) child that was in the mother's womb, of whose execution I was⁷ the deviser and judge; wherefore a grievous sin should be on my soul."⁸

(9) When the head Mobad observed that Artakhshîr repented of the act, he fell prostrate on his face, and addressed him thus :—" May you be immortal! Order that the punishment of *margarzân* sinners, or of those

1. Pahl. *âkâs*, Pers. آگاه 'aware'.—2. Lit. "and."—3. Pers. گزند 'misfortune,' 'calamity,' Av. *vî* and *jan* 'to strike'.—4. Meaning 'your subjects'.—5. *Javâtarîh*.—6. Lit. 'this.'—7. Lit. 'am.'—8. In Firdûsi the reply of Artakhshîr is given as follows :—

چنین داد پاسخ بدو شهویار .: که ای پاک دل موبد راز دار
زمانه بشمشیر ما راست کشت .: غم ورنج و ناخوبی اندر گذشت
صوا سال بر پنچ و یک رسید .: ز کافور شد مشک و گل نا پدید
پسر بایدی پدشم اکنون بپای .: دلارای و نیروده و رینمای
پدر بی پسر چون پسر بی پدر .: که بیگانه اورا بگیود ببر
پس من بدشمن رسد تاج و گنج .: موا خاک سود آید و درد ورنج

that disobey¹ the king's command, should be inflicted upon me."

(10) Artakhshîr said* (surprisingly):—"Why dost thou speak so? What crime hast thou committed?"

(11) The chief of the Mobads answered* :—"That woman and the child, whom you had ordered to kill, have not been killed by us, and a son has been born, who is more handsome and accomplished than all the newly-born children and princes.³

(12) Artakhshîr said (with amazement)* :—"What sayest thou?"

(13) The high-priest said* :—"May you be immortal! It is so⁴ as I have said."

(14) Artakhshîr ordered that a superb present consisting of red rubies⁵, kingly⁶ pearls⁷, and jewels, should be made⁸ to the Mobad. (15) Directly somebody entered, bringing in Shahpûhr.

(16) On beholding his [own] son, Shahpûhr, Artakhshîr fell prostrate on his face, and offered much thanksgiving unto Aûharmazda, the Amesha-spendis, the Glory of the Kayâns, and the victorious "King of the Sacred Fires⁹," (*viz.*, the *Âtash i Vâhrâm*), and he spoke as follows :—"What has come to me has never been the lot of any lord or king. Who was there that came back to life from amongst the dead, like such a beautiful offspring of mine,

1. *Lit.* 'suppress,' 'conceal.'—2. *Lit.* 'what crime has sprung up from thee?'—3. *Lit.* 'sons of kings.' *Hamgûnê*.—5. Pers. *يا قوت* 'a ruby'.—6. *شاهوار* 'fit for a king'.—7. *مرواريد* 'a pearl'.—8. *Lit.* 'that the mouth of the Mobad should be filled with....'.—9. *Âtarôân*. *Shah i Pîrâzgar* is the well-known epithet of the *Âtash i Vâhrâm*.

before the millenium, the Resurrection, and the Final Renovation, of Sôshâns,"¹?

(17) On that very site he ordered the erection of a city which they call *Râyê i Shahpûhr*.² (18) He also established there an *Âtash-i-Varahrân*, transferred much riches and wealth to the building of the "King of the Sacred Fires" (*viz.*, Varahrân), and ordered the continuation therein of many religious duties and acts.

CHAPTER XI.

(1) Afterwards Artakhshîr marched towards different frontiers, and fought many bloody battles with the principal rulers of the territory of Irân. (2) But always

1. One of the future Mazdayasnian prophets and descendants of Zarathushtra. His miraculous acts are described in the *Bûdahishn*, Chapter XXX, and *Bahman Yasht*, Chapter III:—"Then Sôshâns makes the creatures again pure, and the resurrection and future existence occur." According to the Avesta, *Sraosha Yasht Hadaokhta*, § 14, the angel *Sraosha* (*i.e.* the divine inspiration) is the teacher of the Law to these prophets; and in the *Fravardin Yasht*, §§ 128-129, it is said that in the 57 years before the resurrection, immortality will be caused by *Raochas-chaêshman* (Pahl. *Rôshan-chashm*) in *Arzâh*, by *Hvare-chaêshman* (Pahl. *Khîr-chashm*) in *Savah*, by *Frâdat-kharénangh* (Pahl. *Frâdat-gadman*) in *Frâdadafsh*, by *Varêdat-kharénangh* (Pahl. *Vâredad-gadman*) in *Vîdadafsh*, by *Vouru-nemangh* (Pahl. *Kâmê-vakhshishn*) in *Vôrûbarsht*, by *Vouru-savangh* (Pahl. *Kâmê-sûd*) in *Vôrûjarsht*, and by *Saoshyâns* (Pahl. *Sôshâns*) in the illustrious and holy *Khvanîras*. According to the Pahl. *Dâdistân-i-Dînê*, the glorious powers of these producers of the renovation will be so miraculous that they will converse with one another from region to region. (See Chap. XXXVI, 5-6.)—2. *Lit.* 'the Camp of Shahpûhr.' Dr. Noeldeke reads *Râs-Shâhpûhr*, 'The road of Shâhpûhr'; or taking *râs* as a Huz. word, 'the Prince Shâhpûhr', from Ar. راس 'a prince', 'a chieftain'; Firdûsi جندشاپور 'the army of Shâpûr'.

when one of the frontiers was restored to order, another rose in perfidy¹ and unsubmission.

(3) Artakhshîr² largely gave away his riches for this very purpose³; and he communed⁴ with himself as follows:—"Is it not perhaps destined for me by Providence⁵ that the kingdom of Irân should be restored (by me) to an absolute monarchy⁶?" (4) He, therefore, determined⁷ thus:—"We ought to consult several learned and sagacious⁸ (Indian) princes,⁹ who are sooth-sayers,¹⁰ as to whether it is so that it is not appointed by our destiny to conduct the sovereignty of the kingdom of Irân, and we ought to remain content with our lot, to invoke blessings¹², to abandon these bloody battles, and to rest quietly ourselves from such drudgery¹³ of the time¹⁴ (*i.e.*, of life)."

(5) (Consequently), Artakhshîr despatched one of his confidential¹⁵ men to the (head) Kaît-of India¹⁶ to put

1. *گداری* *gadârîh*, Pers., *گداری* 'perfidy.' It can also be read *sârîh* 'supremacy.'—2. *Lit.* 'he.'—3. Perhaps *madam zakich bîn avîrich dânishnâg va handîshidâr yehevînt*, 'he became too much inquisitive and thoughtful as to the cause (of such an adverse position.)'—4. *Lit.* 'was a thinker.'—5. *Avargar* 'fortune,' 'destiny'; usually *بارگار* *barîngar*.—6. *Lit.* 'to single monarchy.'—7. *Lit.* 'thought,' 'determined.'—8. Pers. *فرزانم* 'prudent,' from *Av. fra* and *zan*, *Skr. jñā* 'to know.'—9. *Kaitân kaitân*. I have read the word *kait* by following Sanskrit. The Persian spelling is *کید* in the *Shâh-Nâmeh*. According to Vedic Sanskrit the name is derived from the root *kîi* (akin to *kî*) 'to perceive,' 'to know,' 'to see,' hence it means 'a seer,' 'a sooth-sayer,' 'a prince.' The name must, therefore, be read *kaita* or *kîta*. *Comp. Arabic* *قائد* 'a general,' 'a governor,' 'a ruler.'—10. *Comp. Pers.* *کیدا* 'a sooth-sayer,' 'a philosopher.'—11. *Hvarasand*, from *ras* 'to reach'; Pers. *خورسند* 'content.'—12. *Comp. Pers.* *بالشتن* or *بالستن* 'to bless.'—13. *Ranjê*, 'trouble,' 'anguish of mind,' 'pain.'—14. A variant produced by writing *سرس* for *سزم*. The word comes from *Av. aiwi* and *gâma* 'winter,' Pers. *مذگار*.—15. Pers. *آستوار* 'firm,' 'faithful,' 'powerful,'—16. Or 'of the Hindus.'

him the question¹ concerning the restoration² of the kingdom³ of Irân to an empire.⁴

(6) When Artakhshîr's man reached the presence of the Kaît of India, the latter, observing⁵ the messenger,⁶ spoke to him, before he could express himself,⁷ (the purport of his message) to the following effect⁸:—"Are you sent by the king of the Parsees to put me the question⁹:—"Will the sovereignty of the kingdom of Iran reach unto me as its emperor⁴?" (7) Now return and give him this reply from me¹⁰ (said the Kaît):—"Such a monarchy cannot be restored by any one except¹¹ by a person who will be a descendant of two different families, one is yours, another that¹² of Mitrôk, son of Anôshêpât'."

(8) The messenger returned to the presence of Artakhshîr, and communicated the opinion¹³ of the Kaît of India, so that Artakhshîr became informed¹⁴ of it. (9) When Artakhshîr heard his words, he said*:—"May the day never come,¹⁵ when from the line of Mitrôk, whose soul is perverted,¹⁶ anybody should become dominant (*kâmgâr*) in the kingdom³ of Irân, because as regards myself Mitrôk, who was of a grievous and

1. *Lit.* *pîrsidan* 'to ask.'—2. Pahl. '*ârdstan*,' Pers. آراستن 'to set in order.'—3. *Lit.* 'city.'—4. Pahl. *âva-khûddêh*.—5. *Lit.* 'no sooner did the Kaît see the messenger than.....'—6. Pers. سرور 'the head of a family,' 'a prince,' 'an old man,' 'a messenger.'—7. Pahl. *pîsh aîgh mîrak sakêhân gîft*.—8. Pahl. *aîgh* 'thus.'—9. *Lit.* 'for this purpose.'—10. *Lit.* 'Now return, and go and tell him this reply of me.'—11. Pahl. *ayuvash* 'except,' 'otherwise.'—12. *Lit.* 'the family of.'—13. From Pahl. آراستن, Pers. رای 'opinion.'—14. Pahl. *âledeinêd* 'becomes aware of it.'—15. *Lit.* 'may the day never be.'—16. Pahl. *vardê robân*, where *vardê* is the past part. of *vardidan* 'to turn away from,' 'to be corrupted,' Pers. گردیدن. If we read *î vard robân*, the meaning is 'who is perverting the soul.'

mischievous race, was personally my enemy, while his descendants,¹ who are alive, are all enemies of myself and my children; so if they become powerful and seek their father's vengeance, they will prove harmful² to my children."

(10) In consequence of wrath and malice, Artakhshâr went to the dwelling of Mitrôk, and ordered that all his children should be belaboured and killed. (11) There was a daughter of Mitrôk's, three years old, whom the village authorities³ privately carried away from the house, and gave in charge of a farmer, (directing him) that he should bring her up, and attend to her wants. (12) The farmer acted accordingly and reared her in an excellent⁴ manner. (13) And when several years elapsed the maiden reached the age of womanhood, and the beauty and gait of (her) body, (her) dexterity, and her physical strength and power developed so well that she was (regarded as) the best and most prominent of all women.

CHAPTER XII.

(1) According to the appointment⁵ of nature and time, one day Shahpûhr, son of Artakhshâr, happened to pass by that town⁶ on his way to the hunting

1. *Lit.* 'children.'—2. Pahl., *vazandkâr*, Pers. گزندگار 'doers of injury,' 'destroyers.'—3. Reading *dihgânân* 'peasants.' Pers. دهگان 'a farmer,' 'an historian.' Drs. Peshotanji and Noeldeke read *dâyagânân* 'nurses,' usually *dâyagân*, the pl. of دایا *dâya*. Pers. دایم 'a nurse.'—4. Comp. Firdûsî's use of the word نیکو—5. From *brêhînâdan* 'to create what is good,' 'to produce,' hence 'appointment,' 'destiny.'—6. In which the peasant lived.

ground ; and at the close of the chase he himself with nine horsemen returned to the country-farm (*matâ*)¹ wherein the maiden lived. (2) The farmer's daughter² was (sitting) on the top of the well, drawing³ water from it, and supplying⁴ it⁵ to the quadrupeds. (3) The farmer⁶ was away on some business.

(4) As soon as the maiden beheld Shahpûhr and his chevaliers, she got up, made obeisance, and addressed (him) as follows:—"You are welcome⁷ in health, goodness and blessings.⁸ Pray take rest⁹, because (this) place is delightful, and the shade¹⁰ of trees pleasant;¹¹ and as the time is hot¹² I¹³ will draw out some water, which¹⁴ you yourself and the horses may drink."

(5) Shahpûhr was vexed¹⁵ owing to fatigue¹⁶, hunger and thirst, so he answered the maiden (peevishly) thus:—"We will have water for ourselves, thou needst not trouble thyself about it."¹⁷

1. *Lit.* The country or district situated about a city ; hence a country-farm.—2. The daughter of Mitrôk is herein so called.—3. *Av.* *hich* ; Pers. *شیرآوردن* 'to draw.'—4. *Lit.* 'was giving.'—5. *Lit.* 'that water.'—6. Pers. *ورزگر* 'a workman,' 'a farmer.' *Av.* *verez* 'to till.'—7. *Li-pammanâd*, 2nd pers. pl. from Heb. *libavvîn*, a precative form of *libâ* 'to come.' As a noun *li-pamman* means 'a minister,' 'a helper,' 'an attendant.'—8. *۱۱۵* *بدرود* in the sense of Pers. *بدرود* 'blessing,' 'farewell.'—9. *Lit.* 'sit down.'—10. Pers. *سایه* 'shelter.'—11. Pers. *خنک* 'cool.'—12. *Av.* *garêma* ; Pers. *گرم* 'hot,' 'warm.'—13. Pahl. *vad li*, 'so that I.'—14. *Lit.* 'water.'—15. Comp. Pers. *خشمین* or *خشمگین* 'angry.'—16. *Av.* *man* 'to remain' ; Pers. *ماندگی* 'fatigue.'—17. If we read the sentence:—*Barâ dârâh, ôl lenman mayâ i lak pavan kâr lâ âvâdyed*, the meaning would be: 'But stop, thy water should be of no use to us.' According to P.: *Barâ rîman, va lenman mayâ i lak pavan kâr lâ âvâdyed*, 'but it (i. e. thy water) is impure ; and thy water should not be of use to us.'

(6) The maiden went away dejected and sat aside.

(7) (Then) Shahpûhr spoke to the chevaliers as follows:—"Throw¹ that bucket² into the well and draw³ out water, so that we may drink it, and you may give it to the quadrupeds (to drink)." (8) They⁴ acted accordingly and cast the bucket into the well; but owing to the largeness of the bucket it was impossible for them to draw it up full of water.

(9) The maiden was observing this from a distance.

(10) Shahpûhr, on seeing that his chevaliers could not draw the bucket up from the well, grew angry, went himself to the top of the well, and abusing⁵ those horsemen said:—"Shame and disgrace⁶ to you⁷ who are less hardy and less qualified⁸ than a woman." (11) (So saying) he seized the rope⁹ from the hands of the chevaliers, and applying his own force to the rope he drew up the bucket from the well.

(12) The maiden felt surprised at the strength¹⁰, skill, and vigour of Shahpûhr. (13) No sooner did she see this than she,¹¹ with the strength, skill and vigour that were purely (*dagyâ*) established (*nîhâdê*) (in her), drew up¹² the bucket (full of water) from the well, and went running¹³ to Shahpûhr, bowed down to him, blessed him, and exclaimed:—"May you be immortal, Shahpûhr, son of Artakhshîr, the best of heroes¹⁴!"

1. *Lit.* 'you should throw.'—2. Pers. هیضه or هیضه 'a water utensil.'—3. Pers. آفکینیدن 'to draw.'—4. *Lit.* 'the chevaliers.'—5. Pers. دوشنام 'abuse.'—6. Pers. شرم و زنگ 'shame and disgrace.'—7. *Lit.* 'may be to you.'—8. *Lit.* 'worse qualified.'—9. Comp. Pers. اړویس 'a rope.'—10. Av. *zu* 'to be strong'; comp. Av. *zâvarê* 'power', 'strength'; Pers. زور—11. *Lit.* 'the maiden.'—12. Comp. Pers. آختن 'to draw a sword.'—13. Pers. دوآن 'running.'—14. *Mardân* in the sense of 'brave men.'

(14) Shahpûhr laughed and asked the maiden* :—“How dost thou come to know that I am Shahpûhr?”

(15) The maiden replied* :—“I have heard from many people that there is not a single chevalier in the kingdom of Irân who can emulate¹ Shahpûhr, son of Artakhshîr, in physical strength, vigour, the beauty and gait of body, and dexterity².”

(16) Shahpûhr said to the maiden* :—“Tell me, truly, whose offspring thou art.³”

(17) The maiden answered :—“I am the daughter of the⁴ farmer who stays in this⁵ village.”

(18) Shahpûhr said* :—“Thou dost not say the truth, since the daughter of a peasant has no such skill, vigour, gait and decency as thou possessest. Now we will not believe thee until thou speakest the truth.”

(19) The maiden replied* :—“If you should give me protection⁶, I would sincerely⁷ tell you the truth.”

(20) Shahpûhr exclaimed⁸ * :—“Protection ! Don't be afraid.”⁹

(21) The maiden said* :—“I am daughter of Mitrôk, son of Anôshêpât, and brought to this place on account of the fear of Artakhshîr ; and of the seven children of Mitrôk none has survived up to now except myself.”

(22) Shahpûhr summoned the farmer before him,

1. Pahl. *ædûn chégûm* ‘resembles.’—2. According to Firdâsi :—

که شاپور گودست با زور پیل . : . بختشد گے شیچو دریای نیل
ببالای سروسست و روئین تنست . : . بهر چیز ماندند بهمن است

3. Lit. ‘one of whose children thou art.’—4. Pahl. *denman* ‘this.’—5. *Pavan meman matâ* ‘in such a country.’ Better *denman*.—6. Pahl. *zînhar yehablmâd*.—7. Lit. ‘with my body and soul.’—8. Lit. ‘said.’—9. Lit. ‘and don't be afraid.’

solemnly accepted the maiden as his wife, and remained with her for the night.

(23) According to the law of generation,¹ that is, according to the law of nature, the very night the maiden became pregnant with Aûharmazda², son of Shahpûhr. (24) Shahpûhr kept his wife³ in (royal) pomp and respect, and Aûharmazda, son of Shahpûhr, was born from her.

CHAPTER XIII.

(1) Shahpûhr kept Aûharmazda in secrecy from his father, until he reached the age of seven years. (2—3) One day Aûharmazda went to the race-course⁴ with the youth and princes (of the family) of Artakhshîr, and (while) he was playing polo⁵ (with them) Artakhshîr happened to be sitting there (in his camp) with the high-priest, the commander of warriors, several noble-men and grandees, and attentively beholding them.

(4) Aûharmazda as well as⁶ the youth were victorious and warlike⁷ at riding. (5) And naturally

1. *Lit.* 'according to the law of creation.'—2. The Sāsānian King Hormazd I, who came to the throne in A. D. 272, having previously been governor of Khorāsān. His title of 'the Hero' appears to have been gained by the valour shown by him in the war against the Romans, before his accession. His reign of one year gave little time for great deeds. Oromastes, whose great prowess against the Emperor Aurelian is described by the famous historian Trebellius, is certainly this Sāsānian monarch, Aûharmazda I. (*Vide* Noeldeke.)—3. *Lit.* 'the maiden.'—4. Comp. Pers. اسپرس 'a race-course.'—5. D., P. چوگان *chûgân*, Pers. چوگان 'a club'; it is also read in Pahlavi *jāngân* meaning 'skirmishes'; comp. Pers. جنگ—6. D., P. *min* used probably for *levatman*. Taking *min* as the original word the meaning would be:—'Aûharmazda was more victorious and warlike in riding than those youth'; whereas the adjectives are used in the positive degree.—7. Comp. Pers. نبرده 'martial.'

one of them struck his polo-club to the ball which fell on the side of Artakhshîr, and the latter connived at it'. (6) The youth stood dumb-founded,² and none would ride on or proceed further owing to the grandeur³ of Artakhshîr. (7) But Aûharmazda intrepidly went (towards him), took up the ball,⁴ and, striking it back courageously, he raised a cry (of joy).

(8) Artakhshîr asked* of those (present):—"Whose boy is this?"

(9) They said*:—"May you be immortal! We do not know this boy."

(10) Artakhshîr sent a person, called the boy in his presence, and asked him*:—"Whose son art thou?"

(11) Aûharmazda answered*:—"I am son of Shahpûhr."⁵

(12) Instantly he (*viz.*, Artakhshîr) despatched a person and summoned Shahpûhr, and questioned him thus:—"Whose son is this?"

(13) Shahpûhr solicited protection (saying):—"Grant (it), O Artakhshîr!" (14) And protection was granted by him to Shahpûhr.

1. *Lit.* 'showed nothing.'—2. Comp. Pers. تپیدن from تپستن 'to be fainted.'—3. Pers. شکوه 'majesty', 'grandeur', 'pomp.'—4. Pers. گو 'a ball.'—5. Firdûsi:—

بدو گفت شاه ای گرانمای خرد .: ترا از نژاد که باید شهرد
چو پرسید کودک بآواز گفت .: که نام و نژادم نشاید نهفت
منم پور شاپور کو پور تست .: ز فرزند مهرک نژادم درست

(15) Shahpûhr (then) said :—" May you be immortal ! This son is mine. I kept him in secrecy from you for several years."

(16) Artakhshîr replied* :—" What is the cause of this impropriety of [thy] withdrawing such a worthy son from my sight for seven years ?" (17) (So saying) he embraced Aûharmazda, gave him many a gift and garment, and offered thanksgiving unto God.

(18) He (then) expressed himself thus :—" This confirms¹ what the Kaît² of India has predicted."

(19) Afterwards, when Aûharmazda³ attained to sovereignty, he was able to bring back the whole kingdom of Irân under an absolute monarchy ; and he⁴ (actually) brought the head rulers of different frontiers under his submission. (20) And he demanded contribution and tribute from Arûm and India, and made the kingdom of Irân more embellished, more efficient, and more famous (than before). (21) And the Emperor⁵ of the Arûmians, the Tâb⁶ of Kâvûl, the Râjâ of the Hindus, the Khâkân of the Turks, and other chief rulers of different countries, had come to his court with sweet salutations.

1. *Lit.* 'this resembles what the Kaît of India has said.'—2. Kaît seems to be the Iranian equivalent of the Indian title of a *Râjâ* or *Mahârâjâ*.—3. The following remarks are more applicable to Artakhshîr or Shahpûhr than to Aûharmazda who reigned only for a year.—4. Pahl. 'Aûharmazda.'—5. Comp. Pers. قيسر 'Emperor.'—6. It seems to be the kingly title of the sovereign of Kâbul, meaning 'The Light of Kabul.' Comp. Pers. پ. Dr. Noeldeke reads it *kâbû*, Pers. قابو 'power'.—7. Comp. Av. *khshnaôma* 'gratification', 'propitiation.'

KOLOPHON.

- (1) Completed¹ with gratification, pleasure and joy.
 (2) May Artakhshîr, the king of kings, son of Pâpak, and Shahpûhr, the king of kings, son of Artakhshîr, and Aûharmazda, the king of kings, son of Shahpûhr, be immortal-souled² ! (3) May the immortal-souled Rûstâm,³ son of Mitrô-âvân, who has written this copy, be so⁴, and more so ! *Amen.*

1. Av. *fracha* and *ap* 'to obtain.'—2. That is, 'May they enjoy heavenly felicity' !—3. Better *Rûstakhma* 'naturally valiant.'—4. That is, immortal-souled.

ગુજરાતી દીપ્તિ.

સાસાની તખ્તકાના પારસી જરથોસ્તી પાદશાહેનો ઇરાન સરજમીન ઉપર આપઅખતયાર સુલક સ્થાપનાર, અને કયાની સહાનશાહ દારાખના રાજ પછી, યાને કેટલીક સદીના પારકા રાજાઓના અમલ પછી, મઝદયસ્તી જરથોસ્તી મજહબને સર્વેથી ઉંચી પંકતીના ખોદાઈ પાક કલામ તરીકે, જરથોસ્તીદસ્તુરોની મદદથી, કુલ દુનીયામાં આરાકારાકરી જનાર, અને શોહરવાન સહાનશાહ અર્દશીર ખાખકાનના સાહાસ કામોની નોંધ જાલવનારે સઉથી પુરાતું પુસ્તક પહેલવી “કારનામે ઈર્તજશીર ઈપાપકાન” નામનું છે. કદીમઉલઅયામની પહેલવી ભાષામાં લખાયેલી ઈરાની જરથોસ્તી તવારીખના જે બે ભાગો હજી સુધી બચેલા છે, તેમાંનો એક જરથોસ્તી દીનની પેહલી સ્થાપણાની તારીખને મલતો છે, અને ખીજો સાસાની વંશની સ્થાપણાની હકીકતને લગતો છે. પેહલો ભાગ પહેલવી “યાદગારે ઝરીરાન” ના નામથી ઓળખાયે છે, જેમાં ગુસ્તાસ્પ અને અરબસ્પ વચ્ચે જરથોસ્તી મજહબના સંબંધમાં થયેલી લડાઈની થોડીક જાણવા-જોગ વિગટો આવેલી છે. આ પુસ્તક કદમાં ઘણું નહાતું છે, જેના મારી નકલ પ્રમાણે ફક્ત તેર નહાના સફા છે. ખીજો ભાગ અર્દશીરના કારનામાનો છે, જેનો ટેક્સ્ટ અને તરજુમો આ ચોપડીમાં મેં રજુ કીધેલો છે.

“કારનામે ઈર્તજશીર ઈપાપકાન” કેતાબનો તરજુમો પહેલવી ઉપરથી ગુજરાતી ભાષામાં પેહલવેહલાં મારા પંડીત પીતા રામસુલઉલમા દસ્તુરજી સાહેબ ડાકતર પેશાતનજી બેહરામજી સંજાણાએ કીધો હતો; અને જે તરજુમો અને શોહરવાન વિદ્વાન શેઠજી સાહેબ સોહરાબજી શાપુરજી બંગાલીના અધી-પતીપણા હેઠલ તે વખતે નીકલતાં “જગત પરેમી” નામના ચોપાણાના ઈસ્વી સને ૧૮૫૩ ના જીન અને જીલાઈ માસના અંકોમાં છપાઈ પ્રગટ થયો હતો. [કાંઈ પણ મદદ વગર આવી ઈરાની તવારીખને લગતી પહેલવી કેતાબનો પેહલાં તરજુમો કરતાં એક વિદ્વાનને કેટલી મુશ્કેલી પડવી જોઈયે તેનો ખ્યાલ નજદીક ૪૩ વરસ પછી પહેલવી સાહીત્યની શોધના પુષ્કળ વધારા છતાં એજ કેતાબનો ખીજવાર તરજુમો કરવાની જોખમી કોશિશ કીધી હશે તેમ્ને આજે હશે.]

આ ગુજરાતી તરજુમે છપાયા પછી ૨૬ વરસે પહલવી કારનામાનો જરમન તરજુમે ઈસ્વી સને ૧૮૭૯ માં સ્લાસબર્ગ યુનીવરસીટીના ડાકતર થીએડોર નોઅ્મલદેકે, સંસકૃતના મરહુમ ઉસ્તાદ પ્રોફેસર બેનશીને ડાકતરની ડીગ્રી મલવાને પચાસ વરસ પુરાં થયેલાં હોવાથી તેની જીખીલીના ખાસ ગ્રંથમાં, છપાવી પ્રગટ કીધો હતો. ગુજરાતી અને જરમન તરજુમે અસલ પહલવી સાથે સરખાવી એ કેતાખનો અભ્યાસ કરવામાં જે કીમતી મદદ મને મલી છે, તે માટે આએ બેઉ વિદ્વાનોના હું અતરે ઉપકાર માનુંછું.

અર્દશીર આખકાન જેવા ધરાનના શહાનશાહની કારકીર્દીના એક પુરાના પહલવી મહાભારત ગ્રંથ ઉપરથી રસીલી આબેદાનો ટુંકમાં સાર રજુ કરનારી આ કારનામાની કેતાખ પહલવી અભ્યાસીએને સારી રીતે જાણીતી છે; જેના પેહલા વાક્યમાંજ જણાવે છે તેમ તે અસલ “કારનામાં” ના વધારે કદીમ પુસ્તક ઉપરથી ઉપજાવેલી સુખ્તેસર કેતાખ છે. આવી રસીલી વાંચવા લાયક ચોપડીએ પહલવી સાહિત્યમાં ઘણી થોડી છે.

કારનામા સીવાય અર્દશીર વિષે જાણુવા જોગ ફકરાએ “ દીનકર્દ,” “ઝંદે વોહુમન યશ્ત,” “જીન્દહેશને,” “માદીગાને ચત્રંગ,” અને “ આફ્રિને પેગુ ” (જેને “આફ્રિને રપિચીન” ખી કહેછે તે) માં આવેલા છે, જેનો સાર દેખાડે છે કે એ શહાનશાહ ધરાનદેશ જીતનાર તરીકે આલમને જાણીતો હતો તે કરતાં મઝદયસ્ની જરથોસ્તી દીનના પવિત્ર લખાણોને અંચાવીરાખનાર, તે દીનને આગલ વધારનાર, અને દુન્યામાં સદીએ પછી તેના ખાલિસ રૂપમાં ફાહેશ કરનાર દીન પનાહ શહાનશાહ તરીકે તે જરથોસ્તી આલમને વધારે જાણીતો થયેલો હતો. દીનકર્દના સાતમાં દફતરમાં વજશુરે વજશુરાન અશો જરથોસ્ત અને કયાની પાદશાહ વિશ્વાસ્પ પછી જરથોસ્તી મજહબના ભવિષ્યના મદદગાર કોણુ થશે, તેએના નામો હોરમઝદની દીનથી પેગમખરને મલેલી આગાહી તરીકે જાહેર થયેલાં છે, તે નામોમાં “અર્તજશતર” (અર્દશીર) અને તેના બેટા “શહપુર” ના નામો આવેલાં છે. તેમાં અર્તજશતર વિષેની આગાહી એવી છે, કે તેના આપીકાં ઘરમાં “ અશિ-રવંધ ” (એટલે “ ભલી અશોઈ તથા લક્ષ્મી”) એક જીવાન, સવાખકાર, હીમતવાન, બહાદુર, અને દીનદાર બાનુના આકારમાં આવી તેને મલશે, અને તેના ઘરમાં સઘળી આખાદી થઈ રહેશે; અને એ પાદશાહ “તોસર” નામના દસ્તુરની કાબેલ્યતથી જરથોસ્તી મજહબની જાળવણી કરશે, અને તેની કીરતિ વધારશે.—એજ કેતાખના ચોથાં દફતરમાં વળી લખે છે, કે પાક

અવસ્તાના સઘલાં પુસ્તકો જ્યાંથી મલી રહે ત્યાંથી એકઠાં કરીને તેને નામ બનામ અને જીદાં જીદાં પ્રકરણમાં કાયદાસર રચવાનું અને નકલ કરવાનું નેક કામ પોતાની હકુમતના વિદ્વાન દસ્તુરોને અર્તજ્ઞોરે સોંપ્યું હતું, જેઓમાં તોસર નામનો દસ્તુર સઉથી કૃતેહમંદ નીવડયો હતો. વલી જરથોસ્તી દીનની ખુબીઓ દુન્યામાં જાહેર કરાવવામાં, તથા ઇરાન મુલકમાં જે જે જીદા જીદા મજહબો પેવસ થયેલા હતા તે મજહબોના કાનુનો સાથે જરથોસ્તી ફરમાનોની સરખામણી કરી દુન્યાના શીલસુફોના મતો પોતાની દીનની વલાણ ઉપર લાવવામાં, એ શાહાનશાહ પોતાની દીનદારી તથા હકુમતના બળથી પુરતો રાક્ષિતવાન થયો હતો.

“ઝંદે વોહુમન યસ્ત”માં અર્તજ્ઞાતરને દુન્યાને સુધારનાર અને સનગારનાર કહેલો છે, તેમજ “આફ્રિને પેજી”માં જ્યાં મઝદયસ્ની દીનના ખેરખાહ અને મદદગાર જે વાકે વિસ્તારપ, જામાસ્પ, ફરશોસ્તર, અસપંદીયાર, વોહુમન, મધ્ધોમાહ, આદરબાદ મારેસ્પંદ, આદરબાદ જરથોસ્ત, અને ખુસરુ કોબાદના ફરોહરોની મદદ ચાહી છે, ત્યાં અર્દશીર બાબકાનને ખી યાદ કરી તેને જરથોસ્તી દીનને સુધારનાર અને દીપાવનાર તરીકે ઓળખાવેલો છે.—ખુન્દહેશ્તેમાં અર્તજ્ઞીરની વંશાવળી આપેલી છે, તેમાં કયાની પાદશાહ વોહુમનથી તે ઉતરેલો હતા એવું જણાવેલું છે.—“માદીગાને અત્રંગ”ની દસ્તુરજી સાહેબ પેશોતનજીએ છપાવેલી આવૃત્તિના ૮ મા ફકરામાં શાહાનશાહ નોશીરવાન આદેલ પોતાના વજીર “વઝોર્ગ મિત્રો”ને પોતાની હજીરમાં બોલાવી સવાલ કરે છે કે:—“ઓ મારા વઝોર્ગમિત્રો ! જે રોત્રંજની રમત બનાવીને (હોંદુસ્તાનના) દેવસારમ (પાદશાહ) ઉપર મોકલવાની તુંએ મને કયુલાત આપી છે તે કહી રમત છે ?” તે ઉપરથી વજીરે જવાબ આપ્યો, —“આએ ચાલુ હઝારાના પાદશાહોમાં અર્તજ્ઞાતર સઉથી ઉર્મંગી તથા દાનેશમંદ પાદશાહ થઈ ગયો છે, માટે “વીને અર્તજ્ઞાતર” નાંમની એક નવી રમત પાદશાહ અર્તજ્ઞાતરના નામથી હું ઉભી કરું છું, અને તે રમતના તખ્તાને સ્પંદારમત જમીનની મીસલ હું આપું છું.”

પહલવી કારનામું તેમજ કાબેલ દેહકાનોની વિગટો અને પાછલી અરખી તથા ફારસી તારીખોપરથી શીર્ડુસીએ પોતાના શાહનામામાં અર્દશીર બાબકાનના રાજને લગતું ઘણું રસીલું દાસ્તાન આપેલું છે, જે પહલવી સાથે ઘણું ખરું મુખ્ય બાબદોમાં મલતું આવે છે; અને તે ઉપરથી સાબેત થઈ શકે છે, કે શીર્ડુસીના વખતમાં જે જે પહલવી પુસ્તકો માગ્યુદ

હતાં તેમાંથી પોતાની આખદને લગતાં તારી કાઢાડીને તેમાં આવેલી હકીકતો સમજવાની તે ફારસી શાયરે ઘણી સારી કોશરો કીધી હતી; માત્ર જે હકીકતો મુશ્કેલ એખારતમાં આવેલી હતી તેની વિગતો તેને છોડી દેવી પડી હતી.

અસલ પહલવી ઇતિહાસીક કારનામું અર્દશીરના નખીરા હોરમઝદના વખતમાં યા તે પછી લખાયલું હોવું જોઈયે, એવું વિદ્વાનોનું સામાન્ય મત છે; જે મોટાં કારનામા ઉપરથી નોશીરવાન આદિલના વખતમાં તેના વજીર “વઝોર્ગ મિત્રો ઈ એખતગાન” (ફારસી “યુઝરઅમેહર”) એ હાલના હયાત કારનામાનું પુસ્તક રચ્યું હતું એમ હું માનું છું. આ અનુમાન કારનામાના પહલવી લખાણમાં આવેલા કેટલાક ઈશારાએ તેમજ વઝોર્ગ મિત્રોના ખીજાં લખાણોની એખારત બંદી અને સાર ઉપરથી સાબિત થઈ શકે છે. પહલવી પુસ્તકોની તારીખ ચોકસ કરવી એ હમેશાં જોઈતાં સાંઘણોની ગેરહાજરીમાં એક મુશ્કેલ શોધ થઈ પડે છે; તોપણ કારનામાના આખમાં હાલ સુધીમાં આટલું સિદ્ધ થયેલું છે કે તે સાસાની સલતનતમાં પ્રગટ થયેલાં પહલવી સાહિત્યનો એક રસીલા ભાગ છે, જેમાં મુસલમાની દોરને લગતો એકખી ઈશારો મલતો નથી. આ વિચાર સાથે ડાકતર નોએમલોડે પણ એક મત થાયછે.

હવે કારનામાના બચેલાં, અર્દશીર આખકાનને લગતાં, આ સઉથી કદીમ પહલવી લખાણ ઉપરથી એ જરથોસ્તી રાહાનશાહ વિષેની જાણવા-જોગ હકીકત શું મળેછે? આ લખાણમાં તેની ખુનખાર લડાઈના બયાન જીજ આવેલાં છે; અરમની તથા રૂમી લોકો સાથની લડાઈ વિષે મુતલક તેમાં ઈશારો નથી. આખાં ઈરાન મુલકમાં પાક જરથોસ્તી મઝદયસ્ની દીનને મજબુત પાયા ઉપર લાવવાની અર્દશીરની યાદગાર કાલજીના ખાલ્લાં પ્રકરણો તેમાં રચેલાં નથી. તેના સાઝઆ અને દયાલુ દીલના રાજકારભારના નિયમોના, તથા ખાલેસ સદ્યુણો અખત્યાર કરવાની આ રાહાનશાહ આપે પોતાના દીકરાને કીધેલી છેલી નસીહતના, અમુલ્ય સખુનો તેમાં જલવાયલા નથી. તે છતાં જરથોસ્તી દીન અને રાહાનશાહતની એશીયા ખંડમાં સદીએ પછી રાઈ થયેલી સ્થાપણ, ખુતખસ્તીનો અર્દશીરે કીધેલો નાસ, તથા એક સઉથી બળવાન પાદશાહની દીનઆશીદારી, અને એક આદમી તર્કિની લાચાર હાલતનો જે બોધકારક ચીતાર આ લખાણમાં મળેછે તે દરેક જરથોસ્તીને પોતાની દીન તરફ જનકેશાન રહેવાનો, અને દરેક આદમીને આ દુન્યાની હશ્મત ઉપર મગર નહીં થવાનો ખુલ્લો આગ્રહ કરેછે.

૪સ્વી સન પૂર્વે ૩૩૦ માં “રૂમી” યા યુનાની અલેક્ઝેન્ડરની ઇરાનના મુલકમાં ફતેહ થવા પછી યુનાની રાજ ત્યાં રાજ થયું હતું, જે તેના મરણ બાદ “સેલ્યુસીડી” વંશના હાકમેએ કેટલાંક વરસો સુધી ચલાવ્યું હતું. યુનાની-એના અમલને હજુરોતો ૫૦ વરસ નહીં થયાં તેટલાંમાં તેએની ઉપર ઇરાનની ઉત્તર તરફના પાર્થિયા દેશના પાદશાહ અરેકે હુમલો કીધો અને તેએને હરાવ્યા હતા. થોડાં વરસમાં જુદા જુદા યુનાની હાકમેને આ અરકાનીએએ જેર કરી તેએને પોતાના અમલને તાથે કીધા હતા. ત્યાર પછી નજદીક પાંચ સદી સુધી “મુલુક-ઉત્ત-તવાયક” ની પાદશાહી ઇરાનમાં ચોથા અર્દવાન રાજ સુધી ચાલુ રહી હતી. તોપણ કયાની જરથોસ્તી પાદશાહી અતમ થવા પછી સદીએ ગુજરવા છતાં ઇરાનનાં કેટલાંક શહેરો જરથોસ્તીએની હાકમી તથે હતાં. આ હાકમે પોતાનો ધર્મ સ્વતંત્રપણે સાચવી રાખ્યા હતા, ક્રૂર દર સાલ પોતાના શહેરો માટે નેમેલી ખંડણીની રકમ તેએને ખંડચા રાજ તરીકે પાર્થિયાના રાહાન-શાહને આપવી પડતી હતી; અને પારકાં રાજ સાથની લડાઈનાં હીંગામ-માં પોતાથી બનતો ખજાનો અને લશ્કર મોકલી આપવા પડતાં હતા. ચોથા અર્દવાનના વખતમાં પાર્સ શહેરમાં આવો એક પાપક નામનો જરથોસ્તી હાકમ હતો. આ હાકમ એટલો સ્વતંત્ર હતો કે તે પોતાના રાજમાં પોતાના નામના શીક્ષાએ ચલાવી ગયો હતો. પાપકને પેટે એકજ છોકરી જન્મેલી હતી, જેણીને કયાની એલાદના સાસાન નામના એક ગરીબ જરથોસ્તી સાથે તેણે પરણાવી હતી; જે કુલવંત બેડાંથી અર્દશીર નામનો ભવિષ્યનો જરથોસ્તી રાહાનશાહ પેદા થયો હતો. પાપક રાજએ પોતાના આ નખીરાને પોતાના દીકરા તથા પાર્સેની ગાદીના વારસ તરીકે પાલક કરી લીધો હતો; અને પોતાની જીંદગીમાંજ અર્દશીરનું નામ પોતાની સાથે બેડીને નવા શીક્ષાતેણે પાર્સમાં ચાલુ કીધો હતા. એટલેકે પોતાની હૈયાતીમાંજ પાર્સેનું રાજ પોતાના નખીરાને તેણે સોંપ્યું હતું. એ પ્રમાણે પાર્સના શહેરમાં એ મોટી રાહાનશાહતને સ્થાપનાર નામવર નખીરાએ જન્મ્યા હતા, જેએમાં જેમ કુરો મીડીયાની પાદશાહીને જીતી લઈ હખામની સલતનતનો પાયો નાખ્યો હતો; તેમ પાપકના દીકરા અર્દશીરે, પાર્થિયાના રાજને જેર કરી, જરથોસ્તીએની સાસાની વંશની પાદશાહીને પાયો નાખ્યો હતો.

જેાની ઉમરમાંજ અર્દશીર, પાર્સેને લગતાં શહેરો ઉપરાંત આખાં ઇરાન દેશમાં તેની કુદરતી ચાલાકી, કેળવણી, દીનદારી, અને પહલવાનગીરીમાં

અમિલો બધો મરાહુર થયો હતો, કે અરકાની પાદશાહ અર્દવાને જ્યારે પોતાના વજીરે અને અમીરોથી અર્દશીરની ધણી વખાણો સાંભળી ત્યારે અર્દશીરને પોતાની દરબારમાં તેણે બોલાવી રાખ્યો હતો, અને આવા એક કીર્તિવાન શાહબદાને પોતાનો દોસ્ત કરવાની તેણે કુનેહ વાપડી હતી. પણ જરથોશ્તી મજહબ તજ બેઠેલા અર્દવાનના શાહબદાએ સાથની અર્દશીરની દોસ્તી ધણી વખત તકી રાકી નહી. એક સાઝ્યા અને બહાદુર જરથોશ્તી બચ્યા તરીકે અર્દવાન જેવા શહાનશાહની કાંઈપણ દરકાર કર્યા વગર, તેના દીકરા બેહમનને ખોટી આપલુસી દેખાડી જીહું બોલવા માટે એકવાર અર્દશીરે વખોડી કાઢાડ્યો હતો, અને પોતાના પાદશાહનો કહેર પોતે હીમ્મતથી સહન કીધો હતો, તથા જેખી દુઃખ તેના ઉપર સઝ્યાઈની સંક્રમાં રહેતાં પડ્યું તે તેણે બહાદુરીથી વેઠ્યું હતું. ત્યાર પછી થોડા અયામમાં તેના પાપક આપ મરણ પામ્યો, અને અર્દવાને તેના હકને દુખાડી પોતાના વડા દીકરા બેહમનને પાર્સનો હાકમ નેમ્યો. આ વખતે અર્દશીરને ધીરજ અને સંતોષ આપનાર તેના અશો હોરમઝદ ઉપરનો વીશ્વાસ અને જરથોશ્તી મજહબ ઉપરની ઉસ્તવાર એકીનદારી સીવાય ખીજું કાંઈ ન હતું. આ વખતે પોતાના દુઃખ ઉપર વીલાપ કરવાને બદલે તે પોતાના હલકા દરબજામાં પણ ખુશી ખુરરમી સાથે વખત યુજરતો રહેયો. એવામાં તેના ઉપર ગેખી મદદની રાઝ આત થઈ. “અર્તયુખ્ત” નામની અર્દવાનના મેહલમાંની તે શહાનશાહની એક માનીતી શાહબદીની અર્દશીરની ઉપર નજર પડી, અને તેણીની સાથે તેને મોહોબત વધી. [જેમ અર્દશીર નામ અવસ્તાના “અરેત-ક્ષત્ર” યાને “અશો પાદશાહ” ઉપરથી નીકલેલું છે, તેમ આ શાહબદીનું “અર્તયુખ્ત” નામ અવસ્તાના “અરેત-યુખ્ત” યાને “અશો મેહરદાર” બોલ ઉપરથી નીકલેલું છે. શીદુસીના શાહનામાની અંદર એ ઝોરતનું નામ “યુજનાર” મળે છે. યુનાની ગ્રંથોમાં “અર્ત-દુક્ત” નામ આવેલું છે.]

હવે જરથોશ્તી દીનને મુસ્તકીમ પાયા ઉપર કયા કયા અશો નરો પેગમબર પછી ભવિષ્યમાં લાવશે તેઓને લગતી આગાહી આપણા અશો પેગમબર સ્પીતમાન જરથોશ્તે આપેલી હતી એવું દીનકર્દના સાતમા દફતરમાં જણાવેલું છે. જેમાં એમ કહે છે કે પાપકને બેટા અર્તજશતર હરાન સર જમીન ઉપર એક મહાબળવાન અને દીનદાર પાદશાહ થશે, જેનાં ધરમાં “અશિરાવંધ” ફરેશ્તો એક શોભાયમાન તનવાલી, પાકઝાત, હીમ્મતવાન અને બહાદુર

ઐતરતના આકારમાં ફરહર કરશે, અને તે પાદશાહને દીનદારી વધારવાનાં કામમાં તોસર નામનો દસ્તુર મદદ કરશે. હવે કારનામાના ખીજાં પ્રકર-ણમાં જે વર્ણન અર્તજ્ઞીર અને તેની અર્તયુક્ત બાનુનું આપણને મલેછે તે ઉપલી દીનકર્દની હકીકતનો ખોલાસો એક વારતાના રૂપમાં આપણી આગળ રજૂ કરેછે. અર્તયુક્ત નામની “કનીઝક” નું અર્તજ્ઞીરને મલવું એ તે શાહજદાની આબાદ હાલત થવાની શરૂઆત છે. જ્યાં સુધી અર્તજ્ઞીર દુરમનોની ધાસ્તીમાંથી મોકલ્યા થાયછે ત્યાં સુધી આ બાનુ તેની સાથે રહીછે, પણ ત્યાર પછી તેણીનો કસસો હેવાલ આપણે જાણતા નથી. આ બાનુએ કહેલી અર્દવાનની છુપી ખીના અને જોશીએની આગાહીની વાત અર્દશીરને તેની દુઃખી હાલતમાં અરો હોરમઝદ તરફની એક ફરેસ્તા રૂપે મલેલી ખરેખર ગેખી મદદ થઈ પડી હતી. જે મદદથી, અને ખોદાતાલા ઉપરના તેના ચીવત ભરોસાથી, અર્દશીર જેમ એક ખોદાને માનનાર હતો તેમ એક આપખખત્યાર પાદશાહી ધરાવતા મુલકમાં તે સ્થાપનાર હતો; અને એકજ ખોદાને માનવાના મઝદયસ્તી ધર્મને, બુદ્ધ અને ખ્રીસ્તી ધર્મોના દોર છતાં, પોતાની સઘલી પ્રજાઓમાં ફાહેરા તથા સજીવણ કરનાર તરીકે તે પુરતો કૃતેહમંદ થયો હતો.

[જેમ આ પહેલવી કારનામાની અંદર પાપકની છોકરીને સારૂ, અને અનોશીપાતના છોકરા મિત્રોકની છોકરીને સારૂ, “કનીઝક” બોલ વપડાયેલો મલેછે, તેજ અર્થે એ બોલ અર્તયુક્ત યા ગુલનારને સારૂ પણ વપડાયેલો છે. આ બોલ સંઘલી જગ્યાએ એક કુમારી કન્યા કે બાનુને અર્થે આવેલો છે. શકટ પાપકની દીકરીને વાસ્તે પરણવા આગમજ તેમજ પરણ્યા પછી “કનીઝક” બોલ જોવામાં આવેછે. બારમા પ્રકરણના ખીજા ફકરામાં “દીહગાન કનીઝક” બોલો “દેહકાન યા એકુતની દીકરી” ને અર્થે આવેલા છે. એ ઉપરથી સાબિત થાયછે કે પહેલવી કારનામામાં જેમ ખીજાએ ધારેછે તેમ “લોન્ડી” યા “ચાકરડી” ને અર્થે આ “કનીઝક” બોલ વપડાયો નથી, પણ એક પાક દામાન જવાન બાનુનોજ અર્થે ફકત તેમાં સમાયેલો છે.]

જુદાં જુદાં પ્રકરણોમાં અર્દશીરની પરહેઝગારી અને દીનચાશીદારીના અનેક દાખલાઓ આપણે હાં વાંચ્યે છીએ, જેમાં હરદમ મુશ્કેલીમાં કે કૃતેહમાં પોતાના પાક દાદારની શુકરગુજરી કરવા અર્દશીર આતશબેહરામ કે આદરાનના પાક કેબલાની હજુરમાં જઈ નમતો માલમ પડેછે. એક

રાજા હોવા છતાં અચોરના ના પાદશાહી કુટુંબના એક નખીરા દાખલ તે એક યોદ્ધાગ્રગર મોખદની માફક મોટી બાજુ ધર્યા વગર ખાણું ખાતો નથી, અને ખીકટ કામો આરંભવા આગમજ તે હોરમજદની ખુશ્નુદી આહવા સાઈ યજ્ઞસ્નેની મોતેખર ક્રિયા ખુર્જક અને ખુર્જ-આતર નામના મોખદોપાસે રાઈ કરાવે છે; સખખ કે તે પોતાનાં જરથોસ્તી એકીન પ્રમાણે ખુતપરસ્તીનો નાસ કરવામાં યજ્ઞસ્નેની ક્રિયા અને ન્યાયરાવાલી બંદગીને ઘણી અસરકારક ગણેછે. હકૂતાનખોખત તથા કેરમ સાથની અદંશીરની લડાઈ એ તેની ખુતપરસ્તી સાંમેની યાદગાર જીખેશ છે, જેમાં ખુર્જક અને ખુર્જ-આતર મોખદોની મદદથી તે કૂતેહ પામેછે. તેની કદરશનાસી અને સખાવતી દીલખુદોની નીશાનો, તેના જનકેશાન પહલવાનો અને દીનદાર સોખતી એના સંબંધમાં, આઠમા પ્રકરણમાં આપણે વાંચ્યે છીયે. મીનોઈ મદદથી અર્તજશીર જેવા દીનદાર પાદશાહનો જન એક પક્ષી બચાવેછે. રાસ્તી અને સચ્ચાઈના કુદરતી મકમપણથી તે પોતાની હમેલદાર એખરતને કટલ કરવાનું ફરમાન આપેછે, તોપણ ત્યારપછી શેકારગાહે એક ગોરખરની જનકેશાની તેની માદા અને બચ્ચાં તરફ તે જોયે છે, ત્યારે તેનું દયાલુ દીલ તુરત પીગલવા મોડેછે. પોતાની ઘાટકી એખરતને તેમજ તેણીનાં નિર્દોષ બાલકને મારી નાખવાના પોતે આપેલા હેકમની તેને યાદ આવવાથી તેનું હૈંદુ બરાઈ આવેછે, જે ઉપરથી તે આદમીના બદ જીરુસાએ અથવા ક્રોધને સાઈ વિલાપ કરી જાહેરમાં પસ્તાવો કરેછે. આ સધળું દેખોડે છે કે ઇનસાફ અને રાસ્તીના જરથોસ્તી નીયમને સાચવવા સાઈ કેવી જીગર ખુજાવે એવી મુશકિલીએ સહન કરવાને અર્તજશીર તૈયાર થાય છે; તથા પોતાના વાહલાં નિર્દોષ બાળકની હસ્તીની ઉમેદ છોડી દઈ એક મોતને લાયકની ખુની; એખરતને તેણીની સજાએ પોહોંઆડતાં કેવી રીતે તે પોતાના મનને ઇનસાફના જોહરથી સનગારે છે.

અર્તજશીરની તવારીખને લગતો જો કોઈની વાંચવા લાયક ગ્રંથ હોય તો તે, મેં ઉપર કહયું તેમ, એ પાદશાહને લગતું બચી રહેલું પહલવી કારનામું છે. આ કારનામાંના લખાણની લઘણપરથી અને કેટલાક જાણીતા તવારીખના ઇશારાપરથી એમ ખુલ્લું જણાય છે કે એ કેતાખ ઇસ્વી છઠી સદીની અધવચમાં લખાઈ હતી, અને તેનો લખનાર સાસાની પાદશાહ નોશીરવાન આદિલનો “વઝોર્ગ મિત્રો ઈખુખ્તગાન” નામનો વેડો વજીર હતો. “માદી-બાને અતરંગ” માં જે હીંદુ રાજા “દેવસારમ” આવેલા છે તે “કરીરગ

વ દમનગ ” નામની પહલવી કેતાબના “અનવારે મુહેલી” માં ક્રીધલા ફારસી તરજુમામાં જણાવેલા હીંદુ રાજ “દામેશલીમ” છે. અનવારે મુહેલીના દીખાચા પ્રમાણે, “શીલસુષ્ણ ધુરધુય, કે જે પાર્સમાં મુખ્ય હતો, તે રાહાનશાહ નેશીરવાનની એલતેમાસથી ઇ. સ. ૭૪૩ સદીમાં હીંદુસ્તાન ખાતે આવ્યા હતા; અને ત્યાં લાંબો વખત સુધી રહી, ઘણી તદખીર અને સુક્તિથી “ખીડપાઈ” અથવા “વીખુ સરમનની કશ્પીત વારતા” ની અસલ ચોપડી તે મેળવી શક્યો હતો. આ ચોપડીનો સંસ્કૃત જખાનમાંથી, તે વખતે ઇરાનમાં બોલાતી, પહલવી જખાનમાં તરજુમો આ ધુરધુય ક્રીધો હતો. જે પહલવી તરજુમો રાહાનશાહ નેશીરવાનને અર્પણ કરી તેની મેહરખાની મેલવવાને તે રાક્તિવાન થયો હતો.” જે ધુરધુય વિષે હીંયાં ઇશારે ક્રીધેલા છે, તે ઉપર જણાવેલા “વઝોર્ગ મિત્રો ઇશુખ્તગાન” છે કે જેને, “માદીગાન” માં જણાવ્યા મુજબ, પેહલા ખુસરૂ પાદશાહે “શેન્જ” ની તેમજ “વીને અર્તેશીર” નામની રમતની બાબદમાં હીંદી પાદશાહ “દેવસારમ” તરફ મોકલ્યા હતા.—ધણી તુરકી ખાકાનને લગતો ઇશારે કુકત છઠી સદીમાંજ થયો જેઠયે એવું તવારીખ ઉપરથી સાબિત થયલું છે.

તેટલા માટે આ પહલવી કારનામું સાસાની પાદશાહતના વખતમાં લખાયલાં પહલવી પુઠકોમાંનું એક ગણાય છે; તેમાં યઝદકર્દના રાજના પડી ભાગવા પછીનો, અથવા તો મુસલમાનોના અમલને લગતો એકખી ઇતિ-હાસીક બનાવ મલતો નથી. એ વિષેની સાબિતી આપણને દુર શોધવાની નથી. ડાકટર નોએલેડેકે આઠમી સદીના આરમીનીયન અને યુનાની લખનારાઓના ગ્રંથોમાં કારનામાની વારતાને લગતું મલતાપણું શોધી કાઢાડ્યું છે. તેમજ “શીહરીસ્ત” નામનો એક પુરાનો તવારીખનવેશ લખી ગયો છે કે “અખાન ખીન અબદુલહમીદ અલ્લાહીકે અરરકશી” નામના કવીએ અર્દેશીરના કારનામાંની પહલવી કેટાબના આધાર પરથી અરખી બાષામાં એક કવીતા જેઠેલી છે. અર્દેશીરના બેગ્રાએ પોતાના આપની તવારીખ, લડાઈઓ, સહાસકામો, અને જુદગીની એક કેતાબ લખી હતી એમ “મસુદી” પોતાના પ્રખ્યાત ગ્રંથમાં જાહેર કરી ગયો છે.

શીર્ડુસીના રાહનામાંની અંદર મલતી અર્તેશીરને લગતી હકીકત ઉપરથીજ જણાયછે કે હાલનું હયાત કારનામું અસલ પહલવી કારનામા ઉપરથી રસીલી એખારતમાં ઉખળવેલી એક ઇતિહાસીક વારતા છે. જે ખીનાઓ પહલવીમાં હાલ મલતી નથી તે રાહનામામાં આવેલી છે, અને તે

ઉપરથી ઝમ જણાય છે કે પુરાની પહલવી તવારીખ યા તેના ફારસી તરજુમામાંથી, અથવા અરબી અને ફારસી લખનારાઓ પરથી, યા દેશી તવારીખ કહેનારા વિદ્વાન “ દેહકાનો ” પાસેથી શીદુસીઝમિતેવી ખીનાઓ લીધેલી હોવી જોઈએ. તોપણ શાહનામામાં સમાયલી શાહનશાહ અર્દ-શીરવાલી આખેદાનો ઘણો ખરો ભાગ પહલવી કારનામાના હૈયાત સારાંશ પર રચાયેલો હતો ઝમમાં કસો શક નથી. કારનામા અને શાહનામા-માંની વિગટો બારીકીથી તપાસતાં કેટલાક ભાગોમાં થોડાક ફેરફાર માલમ પડેછે. વળી જે વિગટો ઝમમાં મલેછે તે ખીજમાં મલતી નથી. શીદુ-શીના શાહનામામાં નીચે જણાવેલી વિગટોમાં સેજ ફેર માલમ પડેછે, જેવી કે:—(૧) પાપકનો અર્તજશીરને મોકલેલો જવાબ; (૨) સાસાનનો પાપકની હજુરમાં આવવાનો દેખાવ; (૩) પેહેલી રાતે ગુલનાર અર્દ-શીરને ઉંઘમાં પડેલો જોયછે; (૪) ગુલનાર ત્રણ દહાડા અને રાત સુધી સેતારેશનાસોની સાથે મશવરત કરવામાં પોતાના મેહલમાં રોકાય છે; (૫) અર્દશીર અને ગુલનારની પુંડે જતાં ઝમક પહાડી બકરાંની ખીના; (૬) અર્દશીરનું પોતાની તરસ મટાડવાને ખાતર ઝમક નદી તરફ થોબવું; (૭) રસ્તામાં મલેલા બે જવાનોઝમિ તેઓને થોખ્યા વગર ઉતાવળથી નાહાસી જવાને દીધેલી શીખામણ; (૮) ઝહરમનો રાજ ખનાક; (૯) યુર્જક અને યુર્જ-આતર નામના બે ભાઈઓ સાથે અર્દશીરની વાતચીત; (૧૦) આ બંને ભાઈઓનું પાદશાહની સાથે મેહરકની સામે લડાઈમાં ઉતરવું; (૧૧) કેરમની લડાઈને માટે ઝમકું કુરેલું ૧૨૦૦૦ માણસોનું લશ્કર; (૧૨) કલઈ અને સીસાંથી ભરેલી પેતાઓ જે અર્દશીર પોતા સાથે લઈ ગયો હતો તે વિષે જીતપરસ્તોઝમિ તેને પુછેલો સવાલ; (૧૩) કેરમનો નાસ કીધા પછી પાદશાહના લશ્કરનું શહરજુર અને કેરમાન તરફ પાછું ફરવું; (૧૪) પાદશાહની તેસીફાન તરફની કુચ; (૧૫) અર્દવાનના બે વડા બેટાઓનું હીંદુસ્તાન નાહાસી જવું; (૧૬) ચાર પાળેલાં પક્ષીઓઝમિ ઝહરી દુધ પી જવાની બાબદ; (૧૭) અર્દશીરનો શૌક અને દલગીરીનું કારણ જાણવા માટે વડા દસ્તુરે તેને કહેલો સવાલ, અને પાદશાહે તેને આપેલા જવાબ; (૧૮) દડાની રમત ખેલતાં અર્દશીરે પોતાના દીકરા શાહપુરને ઝમાજખવા વિષેનું આખું પ્રકરણ; (૧૯) ઝમક કાસદને બેટ સોગાદિ સાથે હીંદના “ કઈદ ” રાજ પાસે મોકલવાને વડા વજીરે શાહનશાહને આપેલી સલાહ; (૨૦) પેગામ સાંભળ્યા પછી હીંદના કઈદ જોશીરાજનું નાખુશ થવું; અને (૨૧) મેહરકની બેટીનું ઝહરમ શેહરના હાકમના ઘરમાં નાહાસી જવું.

વળી, પહલવી કારનામાની અંદર આવેલી આઝ્મિ આબદો શીદુસીમાં મલતી નથી. (૧) પાપકના ત્રણ સ્વપનાઓમાંનો પેહલો સ્વપનો (પ્ર. ૧ લું, ક. ૯); (૨) સેતારેશનાસોના અવલોકણનો વિગટવાર હેવાલ (પ્ર. ૨, ક. ૫); (૩) નજીમીઓએ અર્દવાનને આપેલો જવાબ (પ્ર. ૩, ક. ૬); (૪) મુખ્ય રોહેરો જ્યાંથી અર્તજશીર અને અર્દવાને પોતાની ફોજ એકઠી કરી હતી, તેની હકીકત (પ્ર. ૪, ક. ૧૨-૧૪); (૫) કુર્દીસ્તાનના રાજા માદીગ સાથની લડાઈનું પરીણામ (પ્ર. ૫, ક. ૯-૧૧); (૬) હક-તાનખોત અને શહરહુરના યઝદાનકર્દનું સાથે મળી જઈ અર્તજશીરની સામે થયું, અને તેઓ વિષે અર્તજશીરને થયેલી ચીંતા (પ્ર. ૬, ક. ૧-૪) તેમજ નીચલાં પ્રકરણોમાં આવેલી આબદ; (૭) પ્ર. ૭, ક. ૧-૩, ૬, ૯-૧૦; (૮) પ્ર. ૮, ક. ૭-૯; (૯) પ્ર. ૯, ક. ૪, અને ક. ૧૦ માંનો અરધો ભાગ; (૧૦) પ્ર. ૧૦, ક. ૧-૬, ૭ માંનો અરધો ભાગ; તથા ક. ૯, ૧૨, અને ૧૬; અને (૧૧) પ્ર. ૧૩, ક. ૧૯-૨૧.

જે જાણવાજોગ હકીકત શીરદુસીમાં વધારે મળે છે તે નીચે પ્રમાણે છે:— (૧) પાપકનું મરણ; (૨) અર્દવાને પોતાના બેટા બહમનપર લખેલો પત્ર; (૩) અર્દશીરની બુધા ખલાસી સાથની વાતચીત; (૪) પાદશાહે શાહબદાઓ અને ઉમરાવો, કે જેઓ તેના ખેરખાહ હતા, તેઓની આગળ કીધેલું રાજ્ય સંબંધી પેહલું બાષણ; (૫) વડા દસ્તુરે નવા પાદશાહને દીધેલા આશીર્વાદ; (૬) બહમનનું લડાઈના મેદાનમાંથી નાહાસી જવું, અને અર્દશીરનું તેના આપ પાપકના એકઠા કરેલા ખજાનાનું પોતાને સવાધીન લેવું; (૭) અર્દવાન સાથની લડાઈનું વર્ણન, કે જેમાં ખુરરાદ નામના પહલવાનના હાથમાં તે કેદ પકડાયે છે; (૮) કેરમની મુરતીપુજાની રાત્રિઆત હજતાન ખોતના કુટુંબમાં કેમ થઈ, તેને લગતો હેવાલ; (૯) હકતાન ખોત અને તેના વડા બેટા શાહવય સાથની અર્દશીરની લડાઈ; (૧૦) મેહરકનું કેદ પકડાવું અને મરણ પામવું; (૧૧) શહરગીર નામના પહલવાનને કેરમના કીલ્લાની બાહરે લશકર રાખવાને પાદશાહે કીધેલો હોકમ; (૧૨) અર્દશીરનું બગદાદ શહેરમાં તખ્તનશીન થવું; (૧૩) નવા શાહ પોતાની રૈયત હજુર કીધેલું પેહલું બાષણ; (૧૪) શાહપુર ધણુક શાહબદાઓ સાથે દડીડાવ રમતો હતો તે વખતે અર્દશીરનું પોતાના બેટાને ઝોળાખવું; ઇત્યાદી.

પહલવી કારનામાંનો અને શીદુસીના શાહનામાંનો સાથે સાથે અભ્યાસ

કરવાથી આપણે નીચે મુજબના અનુમાન પર આવ્યે છીએ કે:—
 (૧) શ્રીદુસીએ પોતાનું શાહનામું લખવા માટે પેહલાં ધરાની પાદશાહો-
 ની પહેલવી ભાષામાં લખાયેલી તવારીખનો ખેરાક ઘટતો ઉપયોગ કર્યો હતો.
 (૨) જે જે ખીનામ્મો વિષે પહેલવી કેતાઓમાં પુરતો હેવાલ મળ્યો ન હતો,
 અથવા જ્યાં જ્યાં પહેલવી ભાષાએ શાયર સમજી રાખ્યો ન હતો, ત્યાં તેણે
 “આસ્તાન નામા” ના ફારસી તરજુમાંપર, આરબ અને ધરાની તવારીખ-
 નવેશોપર કે સ્વદેશી જરથોશ્તી દેહકાનોપર આધાર રાખ્યો હતો. (૩) જે
 ભાગોમાં શ્રીદુસી પેતિ પહેલવી ઇતિહાસ સમજ્યો હતો, ત્યાંની તેણે હકીકતો
 બોલેબોલ જણાવી છે એટલુંજ નહીં, પણ તેમાં આવેલા કેટલાક પહેલવી
 યોગતો પણ તેવી હકીકત આપતાં તેણે શાહનામામાં દાખલ કરીલા છે.

પહેલવી અને ફારસી હેવાલ સીવાય કેટલાક પશ્ચિમ તેમજ પૂર્વ
 તરફના ખ્રીસતી તથા મુસલમાન ગ્રંથકારોએ સાસાની વંશની તવારીખ
 લખેલી છે, જેઓની મદદથી કેટલીક અચોક્કસ ખીનામ્મોનો ખાતરી
 ભરેલી રીતે નીવડેા આપણે લાવી રાખ્યે છીએ; તેમજ સાસાની પાદશાહોના
 વખતમાં કરીલા રાજ્ય સંબંધી અને લરાકરી મુધારાઓ વિષે તેઓ શું
 વિચાર ધરાવે છે તે આપણે સમજી રાખ્યે છીએ. એ લખનારાઓમાં ડાયો
 કેશીયસ, હેરોડીયન, એગથેનગેલસ, એગાઠીયાસ, એમીએતસ મારસે-
 લીનસ, પ્રોકોપીયસ, કુત્રોપીયસ, સ્લેબો, ખોરેનનો મુસા, હમઝા, મસુદી,
 એમન અતુર, મીર્ખોન્દ અને તખરી મુખ્ય કરીને જણાતા છે.

શાહનાશાહ અર્દશીર બાબકાને પોતાની શાહનાશાહતના વખતમાં જે
 રાજનીતિના તેમજ લરાકરી કવાયદના નીયમો ઘડ્યા હતા, તે વિષેનો હેવાલ
 શ્રીદુસીના શાહનામામાં નીચે પ્રમાણે મળે છે:—

એ શાહનાશાહના ઘણાજ ઉપ્યાગી મુધારાના નીયમોમાંનો એક એ-
 હતો કે દરેક શેહરના તનદરોસ્ત જવાન છેકરાઓને લરાકરી તેમજ
 વિદ્યાઅભ્યાસની કેળવણી લેવાને તે ફરજ પાડતો હતો. તેઓને ઘોડાપર
 બેસવાની, તીર અંદાઝીના હુનરની, તથા લડાઇના ખીજાં હથીયારોના કેમ
 ઉપ્યાગ કરવો તે વિષેની તાલીમ તે જ્ઞાનપણથી અપાવતો હતો. આવા
 જવાનોની દરએક હજાર ફુકડીએ એક હુશીયાર માખદને નીતિ તથા
 ધર્મબોધ આપવાને નેમવામાં આવતો હતો. આવા પહેલવાનોમાંથી
 જેઓ ઘણાજ સરસ નીવડે તેઓને લરાકરી નોકરીમાં દાખલ

કરવામાં આવતા હતા, અને દરેકની બહાદુરી અને કેળવણીના પ્રમાણમાં તેને દરજ્જે અને ઇનામ બક્ષવામાં આવતાં હતાં. તેની દરબારમાં કોઈ પણ નાલાયક યા અજ્ઞાન શાસ્ત્ર દાખલ થઈ શકતો ન હતો. રાજકારોબારમાં સુભાષીત બોલનારાઓ અથવા દરબારની ભાષાનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેલવેલા કેલવાયેલા શાસ્ત્રીને વધારે ચઢતા ઓછા આપવામાં આવતા હતા. અર્દશીરની રાજનીતિમાં એ પાદશાહનાં મત પ્રમાણે એક વિદ્વાન લખનાર પાદશાહી ખબરનામાં વધારો કરનાર હતા, અને તેની કેળવણી અને હુશી-યારીથી મુશ્કેલીઓનો લાયક અંત ઝડપથી લાવનાર તે ગણાતો હતો; જોને લીધે તેવા વિદ્વાનનું શેહર, લરાકર, તથા તેના હાથ નીચેના અમલદારો અને ઇનસાફ આહનારાઓ સઉ સંતોષ પામતા હતા. વળી એ શાહાનશાહ કહેતો હતો કે:— “જેમ આત્મા બદનનો સાથી છે તેમ રાજાનાં મનશીઓ મારા દોસ્તો છે, અને છુપી રીતે તેઓ મારા વિચારના હાકેમો પણ છે.”

જ્યારે એક અમલદાર કોઈ પ્રાંતનો હાકમ નેમતો, અને પાદશાહની હજીરમાં મુલાકાત લેવા જતો, ત્યારે અર્તજશીર તેને આવી નસીહત કરતો હતો કે:—“કુચાની આ થોડા વખતની છંદગીને ખાતર તારે દેરમ (યા પૈસાને) સાફ કાંઈ દરકાર કરવી નહી, અને પૈસા ખાતર તારી રૈયતમાંથી કોઈનું પણ સ્વતંત્રપણું વેચવું નહીં. પણ તારે હમેશાં સચ્ચાઈ અખત્યાર કરી ડહાપણથી ચાલવું, અથવા લોભ અને લાલચથી દુર રહેવું. તારા પોતાના દોસ્તો કે મુગાઓને તારા ખાતામાં રાખવા નહીં; પણ તારા હાથ નીચેરાજ નેમેલા અમલદારો સાથે દોસ્તી અને મીત્રાચારી રાખી તારે તેઓથી અધું કામ પાર પાડવું; તથા ગરીબ પ્રમાણીક પુરૂષોને મદદ કરી યુરાઓને તારે દુર રાખવા. જો તું તારો પોતાનો પ્રાંત સુખી અને સાંત રાખશે તો તારા અદલ ઇનસાફથી તું પોતે ખુશી અને સંતોષ પામેલા રહેશે; પણ જો તારી મુશ્કેલ પ્રજા તારી હાકમીથી ધોસ્તીમાં રહેશે તો ગરીબોની છંદગી સોના અને રૂપાંને ખાતર તારા અમલમાં બરબાદ જાય છે એમ ગણારો.”

અર્તજશીરના અદલ ઇનસાફને લીધે ઇરાનનો મુલક સંતોષ અને આબાદાની ભરેલો હતો. તેણે દરેક પ્રાંતમાં પાણીની નેહર ઓડાવી આપી ખેતીવાડીનું કામ કરવાને લોકોને ફરજ પાડી હતી. ગરીબ બેકુતોને પૈસાની મદદ તે કરતો હતો, અને ખેતીને લગતાં સઘળાં જરૂરના ઓભરો તેઓને અપાવતો હતો. ઇરાન દેશના સઘળા ઉમરાવોને પોતાની દરબારમાં બોલાવી તેઓના હક અને ચાલાકી પ્રમાણે તેઓને જગીરોની બક્ષેશ તે કરતો હતો.

પેતે ગાદીપર આવતી વખતે સઘળા ઉમરાવોને તેણે એકઠા કીધા હતા, અને આ જીદગીની હાદમારી વિષે તેમજ નીતિ અને રાસ્તીના જ્ઞવેદાન સુધીના પમરાત વિષેની દીનદારીની નેક સમજ તેઓના મગજપર તેણે ડસાવી હતી. ઈનસાફ વગરના એક ઘાટકી પાદશાહને જગલમાંના એક કુર સીંહની સાથે તે સરખાવતો હતો, અને પોતાના હાકમે અને હાથ હેથલના રાજઓને ફક્ત અહુરમઝદે પર ભરસો રાખી નેકાથી ચાલવાને હમેશાં તે સલાહ આપતો હતો. કારણ કે તે પોતાનો દાખલો આપી હર ઘડીએ કહેતો હતો કે:—

جو بدم بادار گيهان پناه .: بدل شادمان گشتم و تاج و تخت

ખોદાની મેહરખાની અને દસ્તગીરીથીજ હું આવો સુખી થયો છું, અને આવાં તાજ અને તખ્ત મેલવવાને હું ફતેહમંદ નિવડ્યો છું.

سنایش که داند سوار اوی .: نیایش بائین کودار اوی

મગરો દેખે પાદમાન બંદગી .: નેહાઈ બઝર્ગી વો દારંદગી

هر آنکس که داند که دادار هست .: نباشد مگر پای یزدان پرست

જો અંકર શુદ્ધ થાય તેમજ ખરેખરે .: گل نوبهارش برومند گشت

દુકમાં તેની વખાણવા લાયક ઈચ્છા એ હતી કે તેના દસ્તુર-વજરો, અમીરો, સેપેહસાહારો, અને અમલદારો એવા અદલ ઈનસાફથી તેની પ્રજા સાથે વરતે, અને ખોદા પર સંપૂર્ણ ભરેસો રાખવાને શીએ, કે જેથી તેઓ માણસના સારાંને માટે કાંઈપણ વખાણવા લાયક કોરોશો કરવામાં ફતેહમંદ અને કીર્તિવાન થાય, અને અશો હોરમઝદનો ઉત્તમ વીચાર તેઓ મેલવે.

ધર્મી સવાલો તથા પ્રદેશની લડાઈની બાબદોનાં સંબંધમાં મશવરત કરવા સાફ મોખ્દો, શીલસુફો, લરાકરી અમલદારો, અને ઉમરાવોની ખાસ સભાઓ તેના રાજ્યમાં નેમાયલી હતી, જેઓની મસલત પુછી તે દરેક રાજદવારી કામ આરંભતો હતો.

અર્તેશ્વરી પોતાના મરણ અગાઉ પોતાના દીકરા શાહપુરને દીધેલી નસીહત શીદુસીના શાહનામામાં મળે છે, તેનો અગત્યનો સાર નીચે મુજબ હું આપું છું:—

“મારા બેટા, આએ નસીહતના સખુનો સાંભળી તારા મનમાં યાદ રાખજે, અને તે પ્રમાણે સદા ચાલજે:— ઈનસાફની તલવારથી, તેમજ ઉમરાવોના હકને તેમની લાયકાત પ્રમાણે માન આપીને, મેં મારા મુલકના રાજકારભારને પ્રમાણીક કાયદે ચલાવ્યો છે. મેં આ તોજેરી અને ખજાના

વધારવાને માટે ઘણી રંજ અને મહેનત ખેંચી છે, જેથી પૃથ્વી આખાદ ખની છે, પણ મારી જીંદગી ટુંકી થઈ છે. તુંને વળી દુઃખ તેમજ સુખ બેઉ ભોગવવાનું છે, કારણ કે આ દુન્યામાં કોઈ પણ સંપૂર્ણ રીતે સુખી નથી. દોલત એક તોશાની ઘોડાની મીસાલ છે કે જેનો ઘોભ તુંને તારી ચઢતી દસામાંથી તરત પડતી દસામાં નાખી દેશે. આખું દુન્યા કોઈનેખી હમેશાં દુઃખ વગરના સુખ સાથે રાખતી નથી; તેથી જો તારા દીવસો દુઃખ અને સંતાપમાં કહાડવાનું નહીં આહતો હોય તો તારી પોતાની જાતને તેમજ તારી અકકલને જાલવી રાખી ખીલવતો રહેજે.

“જ્યારે એક પાદશાહ પોતાની દીનને અંતઃકરણથી વલગી રહેતારો હોય છે, ત્યારે પાદશાહી અને દીન બે બેહતોની માફક એકમેકને મદદગાર થાય છે, અને એકમેક સરખાં આલીને કદી પણ એક ખીજાંથી છુટાં પડતાં નથી.

نه بی تخت شاه بود و نه بی کلاه بی بود و نه بی کلاه بی بود و نه بی کلاه بی بود

“દીન પાદશાહી વીના ટકી શકતી નથી; તેમજ પાદશાહી દીન વીના કાયમ રહેતી નથી. એક ધર્મી માણસ જેમાં સારી અકકલ અને સમજ શક્તિ હોય છે, તેને આખું તેમજ પેલી દુન્યામાં નેક બદલા મળે છે. જ્યારે પાદશાહ દીનનો ખચાવનાર અને ફેલાવનાર હોય છે ત્યારે તેની પાદશાહીમાં એક દીનદાર માણસ અને તે રાજ બે ભાઈઓની માફક એકમેક સાથે ચાલે છે, કેમકે કોઈખી ધર્મી પુરૂષ પોતાના પાદશાહ સામે કદાચજ એવકાઈથી વરતે છે.

“દીકરા, એકીનદારી એક ધનસાફતું જોહર છે; વાસ્તે દરેક પાદશાહીની હકુમત આ ત્રણ સખ્યોને લીધે નખલી થાય છે:—(૧) એક તો એકે જ્યારે શાહાનશાહ બેધનસાફ હોય છે; (૨) ખીજું એકે જ્યારે તે નીચ બુન્યાદના અને નાલાયક રાખે. પર મેહરબાની દેખાડી, તેઓને લાયક અને ગુણવાન માણસો પર ચડતી પડવી આપે છે; (૩) ત્રિજું એકે જ્યારે પાદશાહ નીચ નજરથી પોતાના ખબનાની ઘણીજ સંભાળ કરે છે, અને ફક્ત સોનું એકકું કરવાને ખાતર પોતાની જીંદગીની જોહમત ખેંચે છે.

“દીકરા, હમેશાં માયાળુ, ધર્મી, અને ડહાપો થવાની ઇચ્છા રાખજે, કે જેથી કરીને બુરી ઇગાઈ તારામાં નહીં વધે, અને ઇગારાઓ તારાં મન ઉપર ગલબો નહીં કરે; કારણ કે જીવું અને ઇગાઈ એક રાજના નામને જાંખ લગાડે છે, અને એક જીવડો અને ઇગારો રાજ આ દુન્યામાં કદીખી કીર્તી મેલવી

શક્તો નથી. તારા ખજાનાનો રખેવાલ ના થતો, કારણ કે એક પાદશાહ પોતાની રૈયતને હેરાન કરીને પૈસાનો જખીરો મેલવી શકે છે. પણ એટા, એડુતોનો ખજાનો એ ખરી તીજેરી છે કે જે માટે પાદશાહે લોભરાખવો જોઈએ, અને તેઓની મેહનતનું ફલ તેઓને પુરે પુરું આપવું જોઈયે. — હરગેજ ગુસ્સે થતો ના, કારણ કે તેનો નતીજે ખરાખીમાં અને પસતાવો કરવામાં મલશે. સખાવત કરતી વેળા વિચાર વગરનો અને ગેરહનસાશી થતો નાં, પણ આદમીઓની શક્તિ અને જાતી ગુણોની કદર જુજીને તેઓની ચોખ્ખતા પ્રમાણે તેઓને બક્ષેશ આપજે. ખીજાઓની નીંદા અને બદગોષ્ઠ કરતો ના, કારણ કે તેમ કીધાથી તું પોતે એક નીંદાખોર તરીકે ગુનેહગાર કરશે, અને ખીજાઓ તુને માફું બોલશે. જે તું પોતાને પરહેજગાર કહે-વડાવવા ચહાતો હોય તો તું હસદ અને ગુસ્સો છેડી દેજે. જે કોઈ એક શહાનશાહના તખ્ત પર આવે તે ડાહ્યો અને ખુદાને પુજનારો હોવો જોઈયે. દરેક હાકમ ઘણી દુર અંદેશીથી આપજે. તારી પરહેજગારીનો ખોટો દેખાવ ખીજાઓ આગળ કરતો ના. તારી પ્રજાની દરેક અરજ સાંભળીને તેપર પુખ્ત ધ્યાનથી વિચાર કરજે, અને તેઓને પુરતી મદદ આપજે. ડાહ્યા પુરૂષોની આગળ કાંઈખી બોલવાની આગમચ તારા સખુનોનો ટોલ કરજે. સઘળાંઓને માયાથી અને ખુશ મીજાજથી આવકાર દેજે. કોઈખી ગરીબ શખ્સ તારી પાસ કાંઈ માગવા આવે તેની સાથે ધીકકારથી વરતતો ના. હાકમ તરીકે કોઈ અદેખાં માણસની નેમનુક કરતો ના. કાંઈખી ગેરવર્તણુકને માટે કોઈ તારી પાસ માશી માગવા આવે તો તેને માફ કરજે, અને આગલો કીનો તેની ઉપર રખતો ના. જ્યારે તારો દુરામન તારેથી ખીછીને તારી વખાણુ કરે ત્યારે તરત તારું લશકર એકઠું કરીને તેની સામે લડાઈકરવાની તૈયારી કરજે. જે તે સુલહ કરવા અથવા તો ધનસાફ માગવાને આવે તો તેની પાસ ખંડણી લેજે, પણ તેની ઉપર કીનો લેતો ના યાને તેની આખર જાલવજે. આજનું કામ કાલપર રાખતોના. નીચ જુન્યાદના આદમીઓને તારા વિશ્વાસુ ખખર આપનાર ડેરવતો ના. જે તું માયાણુ અને સખી દીલનો થશે તો માન પામશે; અને તે સાથે વળી જે તું બણેલો અને પ્રમાણુકિ હશે તો તું આખી દુન્યામાં મહાપ્રતાપી ગણાશે. દીકરા, ટુંકમાં આટલુંજ કહું છું કે તારું રાજ એવી બાહોશી અને નેત્રીથી વધારજે અને ચલાવજે, કે તારી પ્રજા જેને તારી સેબાળ તણે તે પાકદાદાર અશે. હોરમઝદે સોંપેલી છે, તેઓના આશીર્વાદ ભવિષ્યમાં તારી નેક કરણીથી મારાં અને તારાં રવાન ઉપર ઉતરે.”

કારનામે અર્તજ્ઞીર પાપકાન.

પહલવી ઉપરથી કીધેલો

ગુજરાતી તરજુમો.

પ્રકરણ ૧ લું.

[નુરમંદ અને કૃતેહમંદ દાદાર અહુરમજ્દના નામથી (હું રાજ કરુંછું).]

(૧) પાપકના બેટા અર્તજ્ઞીરના કારનામામાં નીચે પ્રમાણેની હકીકત લખેલી છે કે :—અલેકઝેનદર રૂમીનાં મરણ પછી ઈરાનનાં મુલકની સર જમીન ઉપર ૨૪૦ હાકમો (એક સરદારની પાદશાહી હેઠલ) રાજ ચલાવતા હતા. (૨) તેમાં ઈસ્ફહાન, પાર્સ અને એ શેહરોની હદને ધણી લગતી જગ્યાઓ અર્દવાન નામના તેઓના સરદારના હાથમાં હતી. (૩) પાર્સની સરહદમાં પાપક નામનો હાકમ હતો, અને અર્દવાનના એક ગુમાશ્તા દાખલ ત્યાં તે નેમાયેડો હતો. (૪) અર્દવાનનું પાયતપ્ત સ્તંભમાં (યાને હાલના બહાણીતાં પરસેપોલીસ શેહેરમાં) હતું. (૫) વહી પાપકનો પોતાનો એકુબી નામવર બેટો હૈયાત નહી હતો.

૧. પહલવી “દીનકદં” માં એ નામની જોડણી “અર્તજ્ઞીર” મળેછે.

૨. એક મહાન પુરુષના સહાસ કાંમોની નોંધ યાને તારીખ.

૩. અસલમાં “અરૂમ” બોલ વાપડેલો છે, જેથી અસલી રૂમની બોહલી શાહનરાહાતનો મુલક સમજવો. કદીમ યુનાની નામ પહલવી હરફે “અલેકઝેનદર” ખી વાંચી શકાય. ફારસી નામ સીકંદર.

૪. પહલવી અસલ અર્થ “કુદૂખ મા ખાનદાનના વડાઓ,” તે ઉપરથી “ખંડયા રાજાઓ,” યા “હાકમો.”

(૬) (કયાની) દારાએ પાદશાહના બેટા દારાબની તોખમથી ઉતરેલો સાસાન નામનો પાપકનો એક ભરવાડ હતો, જે હુમેશાં પાપકના ઘોડા તથા ઢોરોની રખેવાલી કરતો હતો. (૭) અલેકઝેન્દરની જીલમગાર પાદશાહીના અયામમાં સાસાનના વડાઓ દુરના દેશોમાં છુપી રીતે રહ્યા હતા, અને કુર્દના ભરવાડો સાથે તેઓએ ભતકટી જીંદગી ગુજરી હતી.

(૮) પાપકને ખબર નહી હતી કે તેનો ભરવાડ સાસાન દારાએનાં છોકરા દારાબની તોખમનો હતો. (૯) એક રાતે ખાખમાં પાપકે એવું જોયું કે સાસાનના માથાં ઉપરથી ખુરશેદ (તલુ થઈ) પ્રકાશે છે, અને તમામ દુન્યાને રોશની આપે છે. (૧૦) બીજી રાતે તેણે ખાખમાં એમ જોયું કે એક ક્રીમટી સાજથી સણગારેલા સફેદ હાથી ઉપર સાસાન સવાર થયેલો છે, અને તેના મુલકનાં લોકો જોયા તેની આસપાસ ઉભેલાં હતાં તેઓ સઘલાં તેની તરફ નમીને તેની સ્તુતિ કરે છે, અને તેને દુઆ આપે છે. (૧૧) ત્રીજી રાતે તેણે એવું જોયું કે સાસાન જે ઘરમાં રહે છે તેમાં આદર ફ્રેબાગ, આદર ગોશરપ અને આદર ખુર્જીન મેહર નામના આતશો રોશન થયેલા છે, અને તમામ જગતને રોશની આપે છે. (૧૨) આ સઘલું જોઈ પાપક અચરત થયો, અને તેણે પોતાની હજુરમાં દાનાવોને અને ખાખની તાસીર સમજવનારાઓને બોલાવ્યા, અને પેલી ત્રણ રાતે જે બનાવો પોતાના સ્વપનાઓમાં જોયા હતા, તે સઘળા વિગટે તેણે કહી સંભલાવ્યા.

(૧૩) સ્વપનાની તાસીર કહેનારાઓએ નીચે મુજબ તેને એ વિશે ખુલાસો કીધો કે:—“જે શખ્સ સ્વપનામાં દેખાયો હતો,

તે, યા તે શખ્સના છોકરાઓમાંનો કોઈખી એક, આ દુન્યાની પાદશાહીએ પોહોંચશે; કારણ કે ખુરશેદ તથા શ્રીમટી સાજથી સણગારેલો સફેદ હાથી એ કૌવત અને દોલતની ફતેહની નીશાનો છે; આદર ફેખાગ યુઝેર્ગ મોખદોની દીનની દાનાઈની ઈધાની છે; આદર ગોશરપ પેહલવાનો અને સેપેહસાલાશે વિશે ઈશારો કરેછે; અને આદર યુઝેર્ગ મેહર કુલ દુન્યાના ખુરજગશે તથા ખેડુતોની નીશાન ખતલાવે છે; જે ઉપરથી (જણાયે છે કે) આએ પાદશાહી તે શખ્સને કે તેના કોઈખી વારસને મલશે.”

(૧૪) આએ સખુનો સાંભળી પાપકે એક કાસદને મોકલ્યો અને સાસાનને પોતાની હજુરમાં તેડી મંગાવ્યો, અને તેને નીચે પ્રમાણે પુછ્યું:—“તું કોણની ઓલાદનો છે, અને કોણના કુટુંબથી તું ઉતરેલો છે ? તારા બાપ બપાવા કે ન્યાગાનોમાંથી કોઈએ રાજ શ્રીધું હતું, યા સરદારી ભોગવી હતી ?”

(૧૫) સાસાને પાપકથી આસરો આહયો અને પોતાના જનની માફી માગી બોલ્યો કે:—“ મારી ઉપર દુઃખ કે આકૃત ગુજરતા ના.” (૧૬) જે વિશે પાપકે કબુલાત આપી, અને સાસાને પોતાનો ખાનગી હેવાલ જેવો હતો તેવો પાપકને કહ્યો. (૧૭) તેની હકીકત સાંભલી પાપક ખુશી થયો અને સાસાનને ફરમાવ્યું:—“ (સાસાન) તારાં તનને સાફ કરીને આરાસ્તે કર.”

(૧૮) પછી પાપકે (પોતાના ખેદમતગારોને) હોકમ શ્રીધો, અને તેઓ પાદશાહને લાયકના પોશાકની એક જોડે લઈ આવ્યા અને તે સાસાનને આપી; જે પાદશાહી પોશાક સાસાને તરતજ પેહેલ્યો. (૧૯) વલી સાસાનને સાફ (ખેદમતગારોને) પાપકે ફરમાવ્યું કે તેને પ્રુષ્ટીકારક, તાઝગી આપનારો, અને લાયક

ખોરાક આપી ઠેટલાક દહાડા સુધી તેની પરવરશી કરે. (૨૦) ત્યાર પછી તેણે પોતાની એક દીકરી સાથે સાસાનને પરણાવ્યો, અને કુદરતી કાયદા મુજબ પેલી બાનું સાસાનથી તુરત હમેલદાર થઈ, અને તેણીથી અર્તપ્શીર જનમ્યો.

(૨૧) પાપકે જ્યારે અર્તપ્શીરને કદાવર બદનનો અને ચાલાક બેચો, ત્યારે તે સમજ્યો કે જે સ્વપણે તેણે આગલ બેચો હતો તે ખરો હતો. (૨૨) તેણે અર્તપ્શીરને પોતાના એક (પાલક) ફરજંદ તરીકે કબુલ રાખ્યો, અને એક વહાલાં બચ્ચાં સમાન તેને ઉધાર્યો. (૨૩) અર્તપ્શીર ઢળવણી લેવાની ઉમ્મરે પોહિંચ્યો કે લખવા પઢવાની, ઘોડા ઉપર સવારી કરવાની, અને બીજા હુન્નરોની એવી ઢળવણી લઈ તે પ્રવીણ થયો કે પાર્સની અંદર તે એક નામીયો (પુરૂષ) થઈ પડ્યો હતો.

(૨૪) જ્યારે અર્તપ્શીર પંદર વરસની ઉમરનો થયો ત્યારે અર્દવાનને ખબર થઈ કે પાપકનો એક છોકરો છે, જે દાનાઈ અને પેહલવાનગીરીમાં સારી રીતે તરખ્યત પામી પ્રવીણ થયેલો છે. (૨૫) તેથી તેણે એક કાગળ પાપક ઉપર નિચે મુજબ લખ્યો:—“અમોએ એવું સાંભળ્યું છે કે તમારો એક લાયક બેટો છે જે દાનાઈ અને પેહલવાનગીરીમાં સારી રીતે તરખ્યત પામેલો છે, વાસ્તે અમારી ઈચ્છા એવી છે કે તેને તું મારી દરબારમાં મોકલ કે મારી હજુરમાં તે આવે, જેથી મારા છોકરાઓ અને ઉમરાવ-બદાઓ સાથે તે સોબતી થાય, અને તેની ઢળવણી મુજબ તેને દરજ્જો અને ઈનામ બક્ષવાને હું ફરમાઈ.”

(૨૬) અર્દવાન એક જખરો અને ઘણો આપઅપ્પ્યાર (પાદશાહ) હતો, તેથી પાપક તેનાં ફરમાનથી ઉલટું ચાલી યા તેના હોકમનો અનાદર કરી શક્યો નહીં. (૨૭) તરતજ અર્તપ્શીરને તૈયાર કરી દસ ખેદમતગારો તથા ઘણીક નાદર, શોભાયમાન, અને લાયક ચીજોની ભેત સાથે પાપક તેને અર્દવાનની તરફ રવાને થીધો.

(૨૮) અર્તપ્શીરને જોઈ અર્દવાન ખુશી થયો, અને તેને આખરૂં ભરેલો આવકાર આપ્યો, અને દરરોજ પોતાના છોકરાઓ અને બીજા ઉમરાવજાઓ સાથે શેકારગાહ તથા ફડીદાવ રમવા જવાને તેને કહ્યું. (૨૯) જે મુજબ અર્તપ્શીર (તેઓ સાથે) જતો હતો. (૩૦) ખોદાની મેહરબાનીથી ફડીદાવના તથા સવારીના મેદાનમાં, અને શેત્રંજ તથા 'વીને અર્તપ્શીર' નામની રમતોમાં, તેમજ બીજા હુન્નરોમાં અર્તપ્શીર પોતાના સોબતીઓ કરતાં વધારે ફતેહમંદ અને બહાદુર નીકળ્યો હતો.

(૩૧) એક દહાડે અર્દવાન, અર્તપ્શીર અને બીજા સવારો સાથે, શેકારગાહે ગયો. (૩૨) જંગલમાં એક ગોરખર તેઓ આગલથી નાસતું જતું હતું તેની પછવાડે અર્તપ્શીર અને અર્દવાનનો વડો બેટો ઝડપથી દોડ્યા. (૩૩) અને અર્તપ્શીર જોવો તે ગોરખરની નજદીક આવી પોહોંચ્યો કે તુરત તેની ઉપર એક તીર એવો (જોરથી) તેણે માર્યો કે તે તીર તેનાં પીછા મુઘી ગોરખરના પેટમાં પેવસ થઈને બીજા બાજુએથી આરપાર નીકળ્યો, અને તે બનવર તરતજ મરણ પામ્યું.

(૩૪) એવામાં અર્દવાન અને તેની સાથના સવારો આવી લાગ્યા, અને આવી રીતે પેલાં ગોરખરને મારેલું બેઠ તેઓ અચરત થઈને પુછવા લાગ્યા:— “ આવી રીતે (જોરથી) તીર ડાણે માર્યો ? ”

(૩૫) અર્તપ્રશ્નીરે જવાબ આપ્યો: “ મેં માર્યો. ”

(૩૬) અર્દવાનનો વડો બેટો બોલી ઉઠ્યો: “ નહી, મેં માર્યો. ”

(૩૭) એ ઉપરથી અર્તપ્રશ્નીરે ગુસ્સે થઈ અર્દવાનના છોકરાને કહ્યું: “ બીજનો હુત્રર અને તેની મરદાનગી જસ્ટી, નાપુશી, દરગી અને ગેરઈનસાફથી પોતાના કરી શકાય નહીં; આવાં સરસ જંગલમાં જ્યાં ગોરખર જનવરો ઘણા છે ત્યાં હું અને તું ફરીથી અજમાયેશ કરીયે, અને આપણી ભલાઈ કે ખુરાઈ તથા ચાલાકી (સઘલાઓની નજર આગલ) આપણે દેખાડયે. ”

(૩૮) આવા સખુનો સમજી અર્દવાનને દુઃખ ઉપજ્યું, જથી અર્તપ્રશ્નીરને ત્યારપછી ઘોડા ઉપર સવારી કરવાની તેણે મનાઈ કીધી. (૩૯) અને પોતાના ઘોડાઓના તબેલામાં અર્દવાને તેને મોકલ્યો અને હોકમ કીધો કે:— “ પેલાં જનવરોની તું નેગેહુખાની કરજે, અને હવેપછી શું દીવસે કે રાતે તેઓની આગલથી શેકારગાહે કે દડીદાવ ખેલવા, કે વિઘાલ્યાસની મદરેસામાં (હવે પછી) તું જતોના. ”

(૪૦) અર્તપ્રશ્નીર સમજી ગયો કે ખુરી મતલબ અને ખરાબ ઈઅગ્રથી અર્દવાન એવું બોલે છે, તેથી તરતજ સઘલી હકીકતનો એક કાગળ તેણે લખીને પાપક ઉપર મોકલ્યો.

(૪૧) આ કાગળ વાંચીને પાપક ધણો દલગીર થયો, અને અર્તપ્રીતિ ઉપર તેનો જવાબ નિચે મુજબ લખી જણાવ્યો:—
 “ એક નજીવી ચીજ જેથી તુંને કાંઈ નુકસાન થતે નહીં તેને સાડ બુઝાર્ગ લોકો સાથે તકરાર કરવામાં, અને બહારમાં તેઓ સામે સખ્ત સખુનો વાપડવામાં, તે કાંઈ દાનાઈ વાપડી નહીં. (૪૩) વાસ્તે હવે પોતાના છુટકારાને સાડ માફી માગ અને પસ્તાવો કરી પોતાને લાચાર થયેલો ગણ, કારણ કે દાનાવોનો કોલ છે કે: “ એક નાદાન શખ્સ જેટલું દુઃખ પોતાની કરણીથી પોતા ઉપર લાવે છે, તેટલું એક દુશ્મનખી બીજા દુશ્મન ઉપર લાવી શકતો નથી.” (૪૪) વલી એવી બી કેહવત છે કે: “ જે કાંઈ શખ્સ વીનાં (યાને તેની હોસ્તી વીનાં) આપણી જાંદગી આખરથી ગુજરી નહીં શકાય તેનાથી તું પોતાના દીલને સાંકડું મન રાખી આનુરદેહ કરતો ના.” (૪૫) તું પોતે જાણે છે કે આ દુન્યામાં મારા, તારા અને બીજાં ધણાક લોકોનાં કરતાં તન, બન, દોલત અને હુશમતની અંદર અર્દવાન પાદશાહ વધારે આપઅખત્યાર છે. (૪૬) સેવટે મારી તુંને હવે સખ્તમાં સખ્ત નસીહત એ છે કે (અર્દવાન તરફ) એક દીલ અને ફરમાનબરદાર તું રહેજે, અને તારી પોતાની કીર્તિને જાંખ લગાડતો ના.”

પ્રકરણ ૨ જું.

(૧) અર્દવાનની સેવામાં એક પ્રવીણ કુમારી બાનું હતી, જેણીને (તેના મેહલની) બીજા કુમારી ઓરતો કરતાં તે વધારે

માન આપતો અને ચાહતો હતો, જેથી અર્દવાનને માન આપવાની હરેક સેવામાં તે કન્યા ભાગ લેતી હતી.

(૨) એક દહાડે જ્યારે અર્તપ્રશીર પારખરદાર જનવરોના તબેલા આગલ બેસી ઢોલ વજડી, ગાયણ ગાઈ, તથા એવીજ બીજી ખુશી ખોરમીથી પોતાનો વખત ગુજારતો હતો, ત્યારે પેલી કન્યાએ અર્તપ્રશીરને જોયો, અને તેની ઉપર આશંક પડી; તેથી અર્તપ્રશીરની નજદીક તેણી વારે ધડીએ જવા લાગી, અને તેની સાથે તેણીએ દોસ્તી અને પ્યાર વધાર્યો. (૩) ત્યાર પછી દરરોજ રાતને વખતે જ્યારે પેલો બદબખ્ત અર્દવાન સુઈ જતો ત્યારે પેલી ખાનું છુપી રીતે અર્તપ્રશીરની નજદીક જતી હતી, અને ખામદાદ સુધી તેની આગલ રહીને પછી અર્દવાન (ના મેહલ) તરફ પાછી ફરતી હતી.

(૪) એક દહાડે અર્દવાને દાનાવો અને નજુમીઆ, જેઓ તેની દરબારને લગતા હતા, તેઓને પોતાની હજુરમાં બોલાવી મંગાવ્યા, અને નીચે મુજબના સવાલો કીધા:—“ સાત ગ્રહો અને બાર રાશીઓની ચાલ ઉપરથી તમોને શું જણાય છે ? સેતારાઓનું મઠક અને તેઓની ચાલ કેવી છે ? જુદાં જુદાં શેહરોના હાલના પાદશાહોની હાલત કેવી માલમ પડે છે ? દુન્યાની જુદી જુદી મંજાઓની હાલત વિશે, તેમજ મારા વિશે, મારાં ફરજદોવિશે અને મારા કુટુંબીઓ વિશે તમો કેવું ભવિષ્ય વરતો છેઓ ? ”

(૫) નજુમીઆના સરદારે જવાબ આપ્યો:—“ નીહા-ઝીગનું નક્ષત્ર ઉંધું પડેલું છે; હોરમજદ સેતારો પાછો પોતાની સઉથી ઉંચી તોચ ઉપર ચઢેલો છે, તથા બેહરામ અને અનાહીતથી દુર ગયેલો છે; વલી હક્તોરંગ અને

સહીનું નક્ષત્ર એક બાજુ તરફ ધલીને (લડાઈ કરેછે, અને) હોરમજદના* મદદગાર થયાં છે; જે સખખને લીધે એવું નજરમાં આવેછે કે એક નવો સરદાર યાને પાદશાહ બહેર થશે, અને તે ઘણાક વડા હાકમોને કતલ કરશે, અને આખી દુન્યાને ફરીથી એક પાદશાહના તાબા તળે લાવશે.” (૬) વલી નજુમીઆના બીજા સરદારે પાદશાહની હજુરમાં આવીને વધુ ખોલાસો કરી કહ્યું:— “ એમ ખુદ્દું માલમ પડે છે કે (તમારા) ખેદમતગાર મરદોમાનો જે કાંઈ શખ્સ આજથી ત્રણ દીવસમાં પોતાના હાકમની તાબેદારી-માથી નાહાસી જશે, તે શખ્સ બુઝર્ગી તથા પાદશાહીએ પોહો-ચશે; અને પોતાના હાકમ ઉપર ગાલેખ† અને ફતેહમંદ થશે.”

(૭) જેવી પેલી કુમારી બાનુ અર્તખશીર આગલ ફરીને રાતે આવી કે તરતજ જે સખુનો નજુમીઆએ અર્દવાનને કહયા હતા તે તેણીએ અર્તખશીરને કહી સંભલાવ્યા. (૮) જ્યારે અર્તખશીરે તે સખુનો સાંભલ્યા ત્યારે તેનું દીલ તે જગ્યાથી નાહાસી જવાનું થયું. (૯) તેણે પેલી બાનુને કહ્યું:— “ જો તારો વિચાર મારી સાથે તદ્દન એક મલતો હોય; અને બીજું એ કે, દાનાવો અને સેતારેશનાસોના કહેવા મુજબ, જો પેલા ત્રણ ચોકસ દીવસોમાં જે કાંઈ પોતાના હાકમની તાબેદારીમાથી નાહાસી જાય તે બુઝર્ગી તથા પાદશાહી-એ પોહોચે, અને પોતાના હાકમ ઉપર ગાલેખ અને ફતેહમંદ થાય, એમ હોય તો આ જગ્યાથી દુન્યામાં જ્યાંબી આપણાથી જવાએ ત્યાં આપણે નાહાસી જઈએ. (૧૦) ખોદા-એતાલાની મેહરબાનીથી ઈરાન શેહરનું પાદશાહી ‘ ખોરેહ ’

* બહસ્પતિના.—† ખાલેખાલનો અર્થ: ‘ પોતાની મુરાદ પામેલા. ’

આપણી ઉપર જે વારેદ થાય તો આપણે તેથી છુટકારો પામશું, અને સુખ તથા ભલાઈ હાંસલ કરશું; અને ત્યારે તારી સાથની મારી વર્તણુક એવી થશે કે આ દુન્યામાં કોઈબી તારા કરતાં વધારે ભાગ્યસાદી નહી ગણાશે.” (૧૧) પેલી બાનુ આ વિચાર સાથે એકમલતી થઈ અને બોલી:—“ હું તુને એક ઉમરાવજદો^૧ ગણું છું; માટે જે કાંઈ તું કરમાવશે તે કરવાને હું તાબે છું. ”

(૧૨) જેવો ખામદાદનો વખત નજદીક આવ્યો કે પેલી બાનુ રાખેતા મુજબ અર્દવાનની નજદીક, પોતાને મકાને, પાછી ફરી.

(૧૩) રાતની વખતે જ્યારે અર્દવાન ખાખમાં પડેલો હતો, ત્યારે તેના ખજનામાંથી એક હિન્દી શમશીર, સુનેરી જીન, સોભાયમાન ચામડાનો કમરબંદ, સુનેરી તાબે, જવાહેર તથા દેરમ અને દીનારથી ભરેલી સુનેરી જામો, ખખતર, ખુખ સાણગારેલાં લડાઈના હથ્થારો, અને ઘણીક બીજી ઉમદા ચીજો છુપી રીતે અર્તજ્ઞીરની નજદીક તે બાનુ લઈ આવી.

(૧૪) એટલામાં અર્દવાનના બે ઘોડાઓ, કે જેઓ એક દહાડામાં સીતેર ફરસંગ ચાલે એવા હતા, તેઓ ઉપર જીન નાખીને અર્તજ્ઞીરે તૈયાર રાખ્યા હતા. (૧૫) જેમાના એક ઉપર અર્તજ્ઞીર, અને બીજા ઉપર પેલી બાનુ સવાર થઈ, અને પાર્સ તરફ જવાનો તેઓએ રસ્તો પકડ્યો, અને (અર્દવાનના પાય-તખ્ત શેહરમાંથી) ઘોડા દોડાવતાં તેઓ જલદીથી નાહાસી ગયાં.

(૧૬) એમ કહે છે કે, રાતની વખતે તેઓ એક

૧. જે પહલવી બોલ ‘આઝાદીહ’ને ‘આવાંદીહ’ વાંચીયે તો : ‘આપણી આબાદીને સારું તુને મારા આવંદ તરીકે હું કબુલ રાખું છું’ એવા અર્થ થઈ શકે.

ગામડાંની નજદીક જઈ પોહોંચ્યાં, જ્યાં અર્તખશીરનાં મનમાં ધાસ્તી પેદા થઈ કે જે ગામડાંના લોકો જોશે અને ઝાલખશે તો તેઓને પકડ્યા વીના રહેશે નહીં; તેથી તેઓ ગામડાંમાં દાખલ થયા વગર તેની સરહદની બાહેરથી ગુપચુપ પસાર થઈ ગયાં. (૧૭) આગલ ચાલતાં રસ્તામાં બેઠેલી બે આરતોએ^૧ તેઓને પસાર થતાં જોયાં, જોણીઓ જોતાંને વાર ખુલ્લું અવાજે બોલવા લાગી:—“દારાબ પાદશાહની આલાદથી ઉતરેલા, સાસા-નની બુન્યાદના, પાપકના દીકરા અને ક્યાની શેહનશાહ અર્તખશીર તું બીહી ના; કારણ કે ઈરાનના મુલક ઉપર ધણા વરસો સુધી રાજ ચલાવવાનું તારાં તકદીરમાં નેમેલું છે, વાસ્તે કાઈબી ખુરી ચાલનો આદમી તુને પકડી શકનાર નથી. (૧૮) (વોરૂકશ) દરયો; તારી નજરે પડે ત્યાંસુધી તારો ઘોડો જોસથી દપતાવ; અને જ્યારે તું તે દરયો તારી નજર આગલ જોયે ત્યારે તારા જનની તુને સંભાળ કરવાની જરૂર રહેશે નહીં; કેમકે જોવો દરયો તારી નજરે પડશે કે તારા કુશમનોની ધાસ્તીથી તું તરત મોકલો થશે.” (૧૯) આ સખુનો સાંભળી અર્તખશીર ધણો મધન થયો, અને ઘણી શેતાબીથી (પેલી બાનુ સાથે) ત્યાંથી આગલ ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૩ જું.

(૧) બામદાદનો વખત થયો ત્યારે પેલી જવાન બાનુ-ને અદવાને બોલાવી, પણ તેણી પોતાના આરડામાં નહીં

હતી. (૨) એટલામા ઘોડાઓનો રખેવાણ આવીને અર્દ-
વાનને કહેવા લાગ્યો:— “તમેલામાં તમારા બે ઘોડાઓ
નથી, અને અર્તખશીરખી તેના મકાનમાં નથી.” (૩) જે
ઉપરથી અર્દવાન સમજી ગયો કે પેલી જવાન ખાનુ (ગુલનાર)
અર્તખશીર સાથે નાહાસી ગઈ. (૪) જ્યારે પોતાના
ખજનામાંથી થયેલી ચોરીની વીગટ અર્દવાને બાણી ત્યારે તે
અત્યંત દલગીર થયો.

(૫) તેણે સેતારેશનાસોના (યાને જ્ઞેશીઓના) સરદારને પોતાની હજુરમાં બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેને ક્રમા-
વ્યું:—“ઉતાવલથી (સેતારાઓની ચાલ) તપાસો અને કહો
કે પેલો ગુનેહગાર (અર્તખશીર) પેલી છીનાલ બદકાર
ઓરત* સાથે કઈ જગ્યાએ નાહાસી ગયોછે, અને તેઓને
આપણે ક્યારે પકડી શકશું ?”

(૬) પેલા વડા જ્ઞેશીએ તરતજ ગ્રહોની હાલત તપાસી-
ને† અર્દવાનને જવાબ આપ્યો:—મેશનું નક્ષત્ર સની અને
મંગલથી દુર થયેલું છે, અને બ્રહ્મરૂપિ તથા બુધની
નજદીકમાં આવેલું છે, તેમજ આસ્માનના મધ્ય ભાગનો
સરદાર ખુરશેદની હંચામાં હંચી પ્રકાશીત જગ્યાથી નીચે ઉતરેલો
છે; જેથી એવું ખુદલી રીતે માલમ પડેછે કે અર્તખશીર નાહાસી
ગયો છે, તે આ દેશની હદની બહાર નીકળી ગયો છે,
અને હમણા પાર્સની સરહદની તરફના રસ્તાપર છે;
જે ત્રણ દીવસમાં તેને પકડી નહી શકાશે તો પછી કોઈબી
કાલે તે પકડાવાનો નથી.”

* અર્દવાન ઘણું ગુસ્સામાં હતો, તેથી જે ખાનુને તે દરબારમાં અત્યંત
માન આપતો હતો તેણીને હવે આવી રીતની ગાળ દેવા પડ્યો હતો.

† બાલિબાલનો અર્થ: “વખતની ગણતરી કરીને.”

(૭) તરતજ ચાર હજાર આદમીઓનું લશ્કર તૈયાર કરી, અર્ધવાને અર્ધશીરની શોધમાં, પાર્સનો રસ્તો ધર્યો.

(૮) બપોરની વખતે તે એક જગ્યાએ જઈ પુગ્યો કે જ્યાંથી પાર્સ જવાનો રસ્તો લાગેલો હતો. (૯) હયાંના રહેવાસીઓને તેણે પુછ્યું:— “આ તરફ બે સવારો આવીને ક્યારે ગયા ?”

(૧૦) લોકો બોલ્યા:—“ આમદાદને વખતે જ્યારે ખોરશેદ પોતાના પ્રકાશીત કીરણો ફેંકવા લાગ્યો, ત્યારે તેજ પવનની મીસાલે તેઓ હયાંથી પસાર થયાં હતાં; અને તેઓની પછવાડે એક સઉથી હંચી જતનું જોરાવર ગરૂડ^૧ પક્ષી ઉડતું જતું હતું; અમોને લાગેછે કે હમણા સુધીમાં તેઓ ધણા કોસ જમીન આગલ જવાં જોઈયે, અને હવે તેઓ તમારાથી પકડી શકાવાના નથી.”

(૧૧) આવા (નિરાશ કરનારા) બોલો સાંભળી^૨ અર્ધવાન કાંઈ ઠોખ્યો નહી, પણ ઉતાવલથી આગલ ચાલ્યો. (૧૨) વસ્તીવાલી બીજી જગ્યા તરફ અર્ધવાન જઈ પોહાંચ્યો, અને ત્યાંના આદમીઓનેબી ઉપર પ્રમાણેજ તેણે સવાલ કીધો:— “પેલા બે સવારો આ જગ્યા તરફથી ક્યારે ગયા ?” (૧૩) તેઓએ જવાબ દીધો:—“બપોરને વખતે તેજ પવનની મીસાલે તેઓ ગયાં, અને તેઓની પુઠે એક બાઝ પક્ષી ઉડતું હતું.”

(૧૪) આ સાંભળી અર્ધવાન અચરત થયો, અને પુછવા લાગ્યો:—“વિચારો કે તે જોડ્યા સવારોને આપણે જાણખ્યે છીયે, પણ બાઝ પક્ષી તેઓની પુઠે શા માટે હોવું જોઈયે?”

૧. અથવા “એક પાદશાહી બાઝ પક્ષી.”

૨. પહલવીના બોલબોલનો અર્થ: “એ ઉપરથી.”

(૧૫) પોતાના વજીર [દસ્તુર]ને તેણે એજ સવાલ કીધો, અને દસ્તુરે જવાબ આપ્યો:—“તે (પક્ષી) કયાની પાદશાહીના ખોરેહ (ની નીશાન છે), જે હજુર સુધી (અર્તખશીર)ને પોહાંચ્યું નથી, તેથી આપણે જલદીથી સવારી કરવી જોઈયે, કદાચ તે નુર તેને મલે તેની આગમજ આપણે તેને પકડી શકશું.”

(૧૬) અર્દવાન પોતાના સવારો સાથે ઘણી ઝડપથી આગલ આપ્યો, અને બીજે દહાડે તેણે સીતેર ફરસંગ જોટલી મંજલ કાપી હતી. (૧૭) એક કારવાનનું ટોલું તેઓની સામે આવ્યું, જેઓને અર્દવાને પુછ્યું:—“કહી જગ્યાએ તમોને પેલા બે સવારો મલ્યા હતા?”

(૧૮) કારવાનના આદમીઓએ જવાબ આપ્યો:—“તમારી અને તેઓની વચ્ચે હજુર વીસ ફરસંગનો તફાવત છે; અને એક ધણું મોટું અને ચાલાક બાઝ પક્ષી એક સવાર સાથે ઘોડાપર બેઠેલું અમોએ જોયું હતું.”

(૧૯) [તે ઉપરથી] અર્દવાને પોતાના વજીર-દસ્તુરને પુછ્યું:—“પેલું બાઝ પક્ષી કે જે તેઓની સાથે ઘોડા ઉપર છે તે શું દેખાડે છે?”

(૨૦) દસ્તુરે જવાબ આપ્યો:—“તમો અમર રહેજો! અર્તખશીરને કયાની ખોરેહ મલ્યું છે, વાસ્તે તે હવે પકડી શકાય એમ નથી; તેથી હવે પછી તમોએ અને તમારા સવારોએ વધારે રંજ ખેંચવી નહી, અને ઘોડાઓને કાંઈબી એવી સખ્તી ગુજરી મરણતોલ કરવા નહી; પણ અર્તખશીરની સામે થવાનો કોઈ બીજો ઉપાય તમોએ શોધવો જોઈયે.”

(૨૧) જ્યારે અર્દવાને એવી સલાહ સાંભળી ત્યારે તે

પાછો ફરીને પોતાની રાજધાનીમાં આવ્યો. (૨૨) પછી એક લશકર તેના અમલદારો સાથે તેણે તૈયાર કીધું, અને અર્તખશીરને પકડવા સારૂ તે લશકર પોતાના એક છોકરા સાથે પાર્સ તરફ રવાને કીધું.

પ્રકરણ ૪ થું.

(૧) અર્તખશીરે હવે દરીયા કાંઠાનો રસ્તો લીધો હતો, અને પોતાની મુસાફરી ચાલુ રાખી હતી. (૨) એ અરસામાં પાર્સના કેટલાક રહેવાસીઓ કે જેઓ અર્દવાનથી દુઃખી થયા હતા, તેઓએ પોતાની દોલત, માલ-મતા અને પોતાના તનને અર્તખશીરને સોંપ્યાં, અને તેની સાથે એક દીલથી રેહી તેની તાબેદારી કરી દેખાડી. (૩) જેવારે રામીખે અર્તખશીર નામની જગ્યા આગલ તે જઈ પોહોંચ્યો, ત્યારે બનાક નામનો એક ઉમદા ખવાં-સનો પુરુષ, કે જે ઈસ્ફહાનનો રહેવાસી હતો અને અર્દવાનથી છુટકારો પામી તેના હાથમાંથી નાહારી ગયો હતો, તે પોતાના છ' દીકરાઓ, લશકર અને પહેલવાનો સાથે અર્તખશીર આગલ (તેની મદદે) આવ્યો. (૪) અર્તખશીર બનાકને જોઈ પેહેલાં બીહીધો કે રખેને તે તેને પકડે, અને અર્દવાનને સવાધીન કરે.

(૫) સેવટે અર્તખશીરની હજુરમાં જઈ સોગંદ ખાઈ બનાકે તેની ખાતરી કરી કહ્યું:—“જ્યાં સુધી હું જીવતો છઉં ત્યાં સુધી હું અને મારા છોકરાઓ તારા તાબેદાર છીએ.”

(૬) આ સખુનો સાંભલી અર્તજ્જીર ખુશી થયો, અને તે જગ્યા ઉપર તેણે એક શેહેર, કે જે રામીખેને અર્તજ્જીરના નામથી ઓલખાયે છે, તે બાંધી વસાવવાનો હોકમ કીધો. (૭) બનાકને એક ઘોડેસ્વાર ટુંકડી સાથે તે જગ્યાની અર્તજ્જીરે હોકમી સોંપી, અને પોતે દરીયા કીનારા તરફ આગલ ચાલ્યો. (૮) જેવો દરીયો પોતાની નજરે તેણે જોયો કે તરત તેણે ખોદાના શુકરાના કીધા, અને તે જગ્યાને બુખ્ત અર્તજ્જીરનું નામ આપ્યું; અને તે દરયાના કીનારા પર એક આતશબેહરામ તખ્તનશીન કરવાનો તેણે હોકમ કીધો.

(૯) ત્યાંથી તે બનાક અને તેના ઘોડેસવાર લશકરની છાવણી આગલ પાછો આવ્યો, અને લશકર તૈયાર કીધું. (૧૦) હયાંથી અર્તજ્જીર ફોબાગ આતશના સવાબકાર કેબલાને સેજદો કરવા ગયો, અને તે પાક આતશથી બક્ષેશ ચાહી. (૧૧) પછી અર્દવાનના^૧ લશકર સાથે લડાઈમાં તે ઉતર્યો, અને તે લશકરના મોટા ભાગને કટલ કરી તેઓનો માલ, ખજનો, ઘોડા અને છાવણીની મીલકત સર્વે અર્તજ્જીરે પોતાના કબજામાં લઈ લીધી, અને પોતે સ્તપ્ત^૨ (પરસીપોલીસ) ની રાજધાનીમાં દાખલ થઈ ત્યાં ઠરીઠામ બેઠો. (૧૨) ફેરમાન, મોકરસ્તાન, ઇસ્ફહાન અને પાર્સને લગતા જુદા જુદા કસબાઓમાંથી સંખ્યાબંધ લશકર અર્તજ્જીરે જમા કીધું, અને તે લશકર સાથે ખુદ અર્દવાન રાજ સાથે લડાઈમાં ઉતર્યો. (૧૩) ચાર મહીના^૩ સુધી રાત અને દહાડો ભારે ખુનરેજ સાથેની લડાઈ ચાલી હતી. (૧૪) જેથી રએ, દમાવંદ, ફેરમાન, અને પતશખારગરની

૧. પહેલાં અર્દવાનના બેઠા બહમનના લશકર સાથે.

૨. એટલે ‘ઇસ્તખર’ માં પોતાનું પાયતખ્ત અર્તજ્જીરે સ્થાપ્યું હતું, અને સામાન્યન પાદશાહીનો અમલ આ વખતથી ઈરાનમાં ચાલુ થયો હતો. શાહનામા પ્રમાણે “બગદાદ શહેરમાં” અર્તજ્જીર તખ્તઉપર બેઠો.

૩. શાહનામા પ્રમાણે “ચાલીસ દહાડા સુધી.”

જુદી જુદી સરહદો તરફથી વધુ લશકર તથા ખોરાક અર્ધવાનને મંગાવવો પડ્યો હતો. (૧૫) હમણા ક્યાની ખોરેહ અર્તખશીર ઉપર ઉતરેલું હતું, વાસ્તે તેનેજ ક્રૂતેહ મલી. (૧૬) અને અર્ધવાનને તેણે કટલ કીધો, તેનો સધવો માલ ખજનો અર્તખશીરે પોતાને સવાધીન કીધો, અને અર્ધવાનની છોકરી સાથે પોતાના લગ્ન કરીને પાર્સ તરફ તે પાછો આવ્યો.

(૧૭) અર્તખશીરે (પાર્સ તરફ) અર્તખશીર ખોરેહ નામનું એક શેહર (આ ક્રૂતેહના અયામમાં) બાંધીને તે શેહરમાં એક ગંજવર તલાવ [પાણીનો સરોવર] ખોડાવ્યો હતો, જેમાં ચાર નેહરો બાંધી દુરનુ પાણી ઉતાર્યું હતું. (૧૮) વળી એક બુલંદ પાહાડ કોતરી, નહીં જણાય તેવી રીતે, એક નદીના પાણીને તે સરોવરમાં વેહેતું કીધું હતું; અને તેની નજદીકમાં એક આદરાન સ્થાપ્યું હતું. (૧૯) આ વખતે અર્તખશીરે ઘણાંક શેહરોને પૈસાની મદદ કરીને ઘણા આબાદ કીધાં હતાં, અને વળી ઘણાક આતશબેહરામના પાક કેબલાઓને તેના હોકમથી તખ્તનશીન કરવામાં આવ્યા હતા.

પ્રકરણ ૫ મું.

(૧) ત્યાર પછી જબુલી લશકરીઓ તથા પેહલવાનોની એક મોટી ફોજ અર્તખશીરે એકઠી કીધી, અને કુદ લોકોના રાજ માદીગની સામે તેણે લડાઈ ઉઠાવી. (૨) હીયાં પ્રુષ્કળ પુનરેજ સાથની ઘણી લડાઈઓ થઈ, જેમાં અર્તખશીરનું લશકર હારી ગયું. (૩) તેથી પોતાના લશકરને સાડ અર્તખશીર પુર ચીંતામાં હતો. (૪) રાતને વખતે પોતાના બાકી રહેલા સવારો

સાથે એક જંગલ તરફ તે નીકલી ગયો, જેમાં પાણી કે ખોરાક જડયો નહીં, જેથી અર્તપ્શીર તથા તેના લશકરીઓ અને ખારખરદાર જનવરો ભુખ્યાં અને પ્યાસાં થયાં. (૫) જંગલમાંથી આગલ વધતાં અર્તપ્શીરને દુરથી ભરવાડોની છાવણીમાં આતશ બળતો જણાયો, અને તે જગ્યા તરફ તે ગયો, જ્યાં એક પાહાડી ટેકડી ઉપર ગાયદોર પાલી ગુજરાણુ ચલાવતા એક બુઢા મદને રહેઠાણુ કરી પડેલો તેણે જોયો. (૬) હીયાંજ અર્તપ્શીરે તે રાત ગુજરી, અને બીજે દીવસે પેલા ભરવાડોને આગલ જવાના રસ્તાની બખર પુછી. (૭) તેઓએ કહયું:— “ હીયાંથી ત્રણ ફરસંગ દુર એક ધણુંજ ફલવંત ગામડું આવેલું છે, જ્યાં ધણાક આદમીઓની વસ્તી છે અને ખોરાકબી પુષ્કળ મલી શકે એમ છે.” (૮) અર્તપ્શીર તે ગામડાં તરફ ગયો, અને ત્યાંથી એક કાસદની મારફતે પેગામ મોકલી પોતાના સઘલા-લશકરને પોતાની રાજધાનીમાં એકઠું થવાને ફરમાવ્યું.

(૯) હવે કુદના રાજ માગીગ તું લશકર એવા ખ્યાલમાં રહ્યું હતું કે, તેઓ સાથની લડાઈમાં અર્તપ્શીરે હાર ખાધા પછી તે પાસે તરફ પાછો ફર્યો છે, એટલે તેના હુમલા ની હમણા આપણને કાંઈ ધાસ્તી નથી.

(૧૦) પણ તે દરમીયાનમાં અર્તપ્શીરે ચાર હજાર માણસોની ફોજ તૈયાર કીધી હતી, જેથી કુદ લોકોના લશકર ઉપર તેણે એકદમ ધસારો કીધો, અને રાતની વેલાએ હુમલો કરી ભારી કટલ ચલાવી. (૧૧) કુદના તાયફાના એક હજાર આદમીઓને તેણે મારી નાખ્યાં, અને બાકીનાઓ જખમી થઈ કેદ પકડાયાં હતા; જેઓમાંથી કુદના રાજને

તેના છોકરાઓ, ભાઈઓ, ફરજંદો, અને પુષ્કલ માલ ખજાના સાથે પાર્સની તરફ અર્તપ્શીરે રવાને થીયો.

પ્રકરણ ૬ થું.

(૧) રસ્તામાં જતાં અર્તપ્શીરના સવારો સાથે ફરમના માલિક હકૂતાન-ખોખ્ત ના લશકરને અઠડા અઠડી થઈ, અને તેઓએ (પેલા કેલીઓ સાથનો) સધલો ખજાનો, માલમતા, તથા છાવણીનો સામાન સવારો પાસેથી છીનવી લીધો, અને ગુલારના ગુજરાન નામના કસબામાં, જ્યાં પેલા ફરમનું મઠક હતું, ત્યાં તે સધલો ખજાનો અને માલમતા લઈ ગયા. (૨) શહરઝુરનો સરદાર યઝ્દાનકદ, જે એક જોરાવર લશકરની સાથે શહરઝુરની હદમાથી બાહર આવ્યો હતો, અને ફરમાનના હાકમ સાથે કોલકારો કરી તેની સાથે મલી ગયો હતો, તેની સામે થવા સાડ આરમીન્યા તથા આતરોપાતગાંન તરફ કુચ કરવાના અનદેશામાં અર્તપ્શીર આ વખતે હતો. (૩) પણ તેવામાં જ્યારે તેના લશકર ઉપર હકૂતાન-ખોખ્તના છોકરાઓએ ચલાવેલા જુલમ અને ઘાટશીપણની અર્તપ્શીરને ખબર થઈ, ત્યારે પ્રથમ પાર્સને તાબેના મુલકોનો બંદોબસ્ત કરવાની તેને જરૂર જણાઈ, અને તે જગ્યાએથી દુશ્મનોનાં ભયને બરતરફ થીયા પછી બીજાં શેહરોને પોતાના તાબા તલે લાવવાનું કામ પુરું કરવાનો તેણે ઠરાવ થીયો.

(૪) હવે પેલો ખુતપરસ્તીનો ફરમ દેવ ગુજરાનની અંદર એટલો બધો જોરાવર અને જલેમ થયો હતો કે, તેને મદદ કરવા સાડ સીંદ પ્રગણના જુદા જુદા ભાગોમાંથી તથા દરીયા કીનારા ઉપરના શેહરોમાંથી ૫૦૦૦ માણસોનું એક

મોટું લશકર એકઠું મલ્યું હતું. (૫) તેથી કેરમની સામે લડાઈમાં ઉતરવા સાર અર્તખશીરે જુદી જુદી જગ્યાએ જઈ પડેલાં પોતાના લશકરો અને શુરાઓને પોતાની તરફ બોલાવી એકઠા કીધા હતા. (૬) બીજી તરફથી હુકતાન બોખ્તે પોતાના પાયતખ્ત આગલ પોતાના સઘલાં લશકરને એકઠું કીધું હતું.

(૭) આ વખતે પોતાના સેપેહસાલારો સાથે એક જખર્ મોટું લશકર કેરમની સામેની લડાઈને સાર અર્તખશીરે રવાને કીધું. (૮) આવો મામલો જાણી કેરમને લગતા પુંજરીઓ ગુજરાનના મજબુત કીલ્લામાં પોતાનો સઘલો માલ અને ખજનો મુકી, તેઓ પોતે (ગભરાયેલા) છુપી રીતે પાહડોની ખીણોમાં ભરાઈ બેઠા હતા. (૯) અર્તખશીરના સવારો આ બીનાથી નાવાકેફ હતા, તેથી ગુલારના કીલ્લાની નજદીક આવી પોહોંચતાં તેઓએ તે કીલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો. (૧૦) જેવી રાત પડી કે કેરમનું લશકર જે અંદર ભરાઈ બેઠેલું હતું, તેને અર્તખશીરના સવારો ઉપર હુમલો કીધો, અને અંધારામાં ખુનરેજી ચલાવી ઘણાક સવારોને કાપી નાખ્યા, અને તેઓની પાસેથી ઘોડા, જીન, હથ્થારો, સઘલો ખજનો, અને રહેડાણનો સામાન લુટી લીધો. (૧૧) અફસોસ અને જરૂરી કરતું અર્તખશીરનું આક્રી રહેલું લશકર હથ્થાર વગર ચીઠડે હાલ હાલતમાં તેની તરફ પાછું ફર્યું.

(૧૨) આવી હાલતમાં અર્તખશીરે તેઓને બેયા ત્યારે તેનું દીલ ધણું દુઃખ્યું, જેથી પોતાના તાબેના શેહરો અને કસબાઓમાંથી પોતાની રાજધાની તરફ લશકરો બોલાવ્યાં, અને તે સઘલાં એકઠાં લશકર સાથે કેરમની લડાઈ લડવા ગયો.

(૧૩) યુઝરાનના ક્રીસ્તાની નજદીક જઈ પોહોંચતા સધલું કેરમનું લશકર ક્રીસ્તાની અંદરના ભાગમાં છાવણી નાખી પડેલું તેણે જોયું, તેથી તેણે ક્રીસ્તાની બાહર પોતાના લશકરનો ઘેરો નાખવો પડ્યો હતો.

(૧૪) કેરમના માલેક હકૂતાન-બોખ્તના સાત છોકરાઓ હતા, જેઓમાંના દરેકને જુદાં જુદાં શેહરના હાકમ તરીકે એક હજાર માણસના લશકર સાથે તેણે નેમેલા હતા.

(૧૫) આ વખતે એક છોકરો જે અરવાસ્તાનમાં હતો, તે અરબસ્તાન અને માજનદરાનના લશકરીઓની એક મોટી ફોજ સાથે સમુદ્રને માર્ગે આવી પોહોંચ્યો, અને પોતાનાં લશકરની સફ્ સમારીને અર્તખ્શીર સામે લડાઈ કરવાને ઉભો રહેલો.

(૧૬) કેરમનું લશકર જે ક્રીસ્તામાં છાવણી નાખી પડેલું હતું, તે તરતજ બાહર નીકળી પડ્યું, અને જીવપર આવી અર્તખ્શીરનાં સવારો સામે પુર જોસથી થયું, જેમાં બેઉ તરફના ઘણાક લશકરીઓ માર્યા ગયા હતા. (૧૭) વળી કેરમનું લશકર ક્રીસ્તામાંથી એવે આડકતરે રસ્તે બાહર નીકળ્યું હતું, કે તેથી અર્તખ્શીરના લશકરમાંનો કોઈબી બાહર આવીને પોતાને સાડ કે પોતાના ઘોડાને સાડ કાંઈબી ખોરાક લાવી શક્યો નહીં, અને ખોરાકી વગર સધલાં આદમીઓ તથા ચોપગાં જનવરો આસુદગીને બદલે ભુખમરો અને બતંગીમાં આવી પડ્યાં હતાં.

(૧૮) અનોશેપાતનો છોકરો 'મિત્રોક', જે પાર્સના મુલકમાં આવેલાં જરહમ નામના શેહરનો રહેવાસી હતો,

તેણે જેવી ખબર સાંભળી કે અર્તજ્ઞીર કેરમના કીલ્લા આગલ ખોરાક વગર પડેલો છે, અને કેરમના લશકર ઉપર ફતેહ મેલવી શક્યો નથી, કે તરતજ તેણે કેટલુંક લશકર લઈને અર્તજ્ઞીરના રહેવાના મકાન ઉપર હુમલો કરીધો, અને તેની તીજેરીમાથી સધલો જર ખબરો તેણે લુટી લીધો.

(૧૯) મિત્રોક અને પાર્સના બીજા રહેવાસીઓએ કરેલા આવા વીસ્વાસઘાતની ખબર જેવી અર્તજ્ઞીરે સાંભળી કે તરતજ તેને એવી સુચના થઈ કે હવે કેરમ સાથની લડાઈ માટે ઢીલ કરી મિત્રોક સાથની લડાઈ લડવા સાડ તેણે જવું જોઈયે. (૨૦) જે સખખને લીધે પોતાના સધલાં લશકરને પોતાની તરફ તેણે પાછું બોલાવી મંગાવ્યું, પોતાના સેપેહસાલારો સાથે તેણે મશવરત કરીધી, અને પોતાને તથા લશકરને બચાવવાના કેવા ઉપાય લેવા તે વિશે નક્કી કરી પોતે નાસ્તો ખાવા બેઠો.

(૨૧) જેવો અર્તજ્ઞીર નાસ્તો ખાવા બેઠો કે કીલ્લા ઉપરથી ફેંકેલો એક જખરો તીર જમવાની મેજ તરફ આવ્યો, અને તેની ઉપર મુકેલાં (પકાવેલાં) બકરાંના ગોશતની અંદર તે તીર તેના પીછ સુધી પેવસ થયો.

(૨૨) આએ તીરની ઉપર નીચે પ્રમાણે લખાણ કરીધું હતું:— “કીર્તિ આપનાર કેરમના માલેકના સવારોએ આએ તીર ફેંકેલો છે; તારા જેવા એક મહાન પુરુષને મારી નાખવાનું કાંઈ અમોને સજવાર નથી, વાસ્તે અમોએ એ તીર બકરાંને માર્યો છે. ” (૨૩) આવી રીતનો મામલો જોઈ અર્તજ્ઞીરે લશકરની છવણી ત્યાંથી તરત ઉઠાવી, અને કુચ કરીધી.

(૨૪) પણ કેરમનું લશકર અર્તખશીરની પુઠે શેતાખીથી ગયું, અને આસપાસ ફરી વલી તેના સીપાઈઓને ખીજ વાર એવી રીતે ઘેરી લીધા કે અર્તખશીરના લશકરથી આગલ વધી શકાયું નહીં. (૨૫) જે ઉપરથી અર્તખશીરને દરીયા કીનારાને છુપે માર્ગે એખલું નીકલી જવાની ફરજ પડી હતી.

પ્રકરણ ૭ મું.

(૧) એમ કહે છે કે કયાની ખોરેહ, જે હમણા સુધી અર્તખશીરથી (સેજ) દુર હતું, તે આસ્તે આસ્તે તેની નજદીક આવતું ગયું, હીયાંસુધી કે અર્તખશીર દુશમનોના હાથમાંથી અને ખીકટ રસ્તાઓમાંથી ઈજ્જ પામ્યા વગર સલામત બાહર નીકલ્યો, અને માવદ નામના ગામમાં જઈ પોહ્યો. (૨) રાતની વખતે તે યુર્જક અને યુર્જ-આતર નામના બે લાઈઓના ઘર આગલ જઈ લાગ્યો, અને તેઓને આ પ્રમાણે કહ્યું:—“ હું અર્તખશીરના સવારો મધેનો એક સવાર છું, અને કેરમની લડાઈમાં હાર ખાધને આવ્યો છું; આજે તમે મહેરબાની કરીને મને હીયાં થોડો વખત ઉતારો આપો, કે તેથી અર્તખશીરના લશકરે કહી જગ્યાએ ધાવણી નાખી છે તે વિશે મને ખબર મલે.”

(૩) તેઓએ ઘણીજ દીલસોજીથી અર્તખશીરને જવાબ આપ્યો:—“ પાપી હેરેમનનો નાશ થયો ! કે જેનાથી યુતપરસ્તી એટલી બધી હીમતમાં અને જોરમાં વધી છે કે, તેની (યાને કેરમની) સરહદની નજદીકના ગામડાંઓના તમામ લોકોનો અહુરમજદની અને અમેશાસ્પદોની દીન પરનો એતેકાદ ઉઠી ગયો છે; અને (જે હેરેમનને લીધે) અર્તખશીર જેવા મોટા

હાકેમને, અને તેની સાથની સઘલી ફેળને, તેઓના દુશ્મન પાપી ખુતપરસ્તોને હાથે સેવટે હાર ખાવી પડી છે ”.

(૪) (એટલું કહીને) તેઓએ અર્તજ્જીરના ઘોડાને લગામ વતી પકડીને પોતાના બાગમાં લઈ ગયા, અને તેને તમેલામાં બાંધ્યો, અને જવ, સુકું તથા વેલાતી ઘાસ ખવાડી તેને તાજે શીથો; પછી અર્તજ્જીરને સભ્યતાથી તેઓ બેઠકના ચારડામાં લઈ ગયા, જ્યાં તે બેઠો (અને આસા-યેશ લીધી). (૫) અર્તજ્જીર ઘણેજ દલગીર હતો, અને તે સઘણો વખત વિચારમાંજ હતો.

(૬) પછી પેલા ભાઈઓએ દરન ઈજને બાજ ધરી, અને અર્તજ્જીરને બાહેશ બતલાવી (કહ્યું) :—“ મેહર-બાની કરી તમો બાજ ધરો, બાણું ખાવે, અને (આવી) દલગીરી તથા ગમ છોડી દેવો; કારણકે અહુરમજ્દ તથા અમેશારપેદો સર્વે દુઃખના તાલનાર છે, તેથી આવી રીતે દુઃખી વખત ચાલવા દેશે નહીં; કેમકે જલેમ ઝોહાક, તુરકી અફરાસીયાખ, અને રૂમી સેકંદર ઉપર તેઓના જીલમથી છેલ્લે સરવારે ખુદાનો કોપ ઉતર્યો હતો, અને તેઓની શ્રીતિ અને દબદબાં છતાં તેઓને એવી જાંખ અચન્દેહ લાગી હતી કે ગોયા તેઓ આ દુન્યામાં જણાયેલાજ ન હોય તે પ્રમાણે તેઓના હાલ થયા હતા ” (૭) અર્તજ્જીર આવા સખુનો સાંભળી પોતાના મનમાં ખુશી થયો, અને બાજ ધરીને બાણું ખાવા બેઠો. (૮) પેલા ભાઈઓ પાસ દાર નહી હતા તોપણ તેઓ દાદમ અને બીજે તાજે મેવો લઈ આવ્યા, અને અજઢના હૃદય સાથે આર્કાંગાન શ્રીયું.

(૯) જ્યારે અર્તપ્રશીર તે ભાઈઓની પરહેઝગારી, દીન-દોસ્તી, એકદીલી, અને ખેદમત ગુજરીથી શકમંદ નહી રહ્યો, ત્યારે યુર્જક અને યુર્જ-આતર આગલ પોતાનો ભેદ તેણે ખુલ્લો કીધો અને બોલ્યો:— “ હું પોતે અર્તપ્રશીર છું; હવે તમે વિચાર કરી સલાહ આપો કે આજે કેરમ અને તેના સવારોનો નાસ કરવાને કેવી રીતે (આપણથી) ઉપાય સોધી કહડાય ? ”

(૧૦) તેઓએ જવાબ આપ્યો:— “ જો તારે ખાતર ઈરાનની પાઢશાહી મેલવવામાં અમારા જન, તન, દોલત, મીલકત, ઝોરત અને છોકરાં કીદા કરવાની જરૂર પડે તો તેમ કરવાને અમે ચુકશું નહી. (૧૧) પણ અમે એમ સમજ્યે છીએ કે, આ દરજને મારવાનો ઉપાય આ પ્રમાણે લઈ શકાય; જો તું એક દુરના શેહરના રહેવાસીની ઢપનો પોશાક પેહેરે, અને કીલ્લાના દરવાજામાં દાખલ થાય, અને તે કેરમની ખેદમતગારી અને બંદગીમાં તું પોતે મશગુલ રહે; વળી જો બે જણા, કે જેઓએ દીનની તર-બીયત લીધી હોય, તથા દીનથી વાકેફ હોય, તેઓને તું સાથે લીયે, અને તેઓ સાથે તું ખુલ્લું આવાજે અહુર-મઝદ તથા અમેશાર્પદોની યજ્ઞને અને નીયાયશ કરે; અને કેરમનો ખાણુ ખાવાનો જ્યારે વખત આવે ત્યારે એવો બંદોબસ્ત રાખે કે તાવેલું કાંસું તારી પાસે તૈયાર હોય, જે તે ધુરા દરજના મોહકમાં તું રેડે, કે જથી તે મરી જાય, તથા અહુરમઝદની બંદગી અને સેતાયશ કરવાથી તેના ગેબી દરજનો નાસ થાય.”

(૧૨) અર્તપ્રશીરે આજે સલાહ પસંદ કીધી, તથા તેની

ઉપર સારી રીતે દર્યાકૃત કરીને બુર્જક અને બુર્જ-આતરને કહ્યું:—
 “આજે કામ તમારી મદદને લીધે મારાથી બળવી શકાશે.”
 (૧૩) તેઓએ જવાબ આપ્યો:— “જબી કાંઈ તમે અમોને
 ફરમાવશો તે કરવાને તનો જનથી (યાને તન અને જન
 શ્રીદા કરવાને) અમો તૈયાર છીએ.”

પ્રકરણ ૮ મું.

(૧) ત્યાંથી અર્તજ્ઞીર પાછો અર્તજ્ઞીર-ગદમન (નામના
 શેહર) તરફ ગયો, અને શેપાતના છોકરા મિત્રોક સાથે લડાઈ શ્રીધી
 અને મિત્રોકને (લડાઈમાં) મારી નાખ્યો, અને તેના સઘલાં
 શેહરો, ગામડાંઓ, દોલત, અને માલ મીલકતનો તેણે કબજો
 લીધો. (૨) કેરમ સાથની લડાઈનો છેડો લાવવા સાર
 એક શખ્સને તેણે બુર્જક અને બુર્જ-આતર પાસે મોકલાવ્યો,
 અને તેઓને પોતાની હજુરમાં બોલાવી મંગાવ્યા, તેઓ સાથે
 મશવરત શ્રીધી, અને પોતે એક ખોરાસાનના રહેવાસીની ઢપનો
 પોશાક પેહુક્યો, અને ઘણાએક દેરમ, દીનાર અને કપડાં લઈ
 બુર્જક અને બુર્જ-આતરની સાથે અર્તજ્ઞીર ગુલારના શ્રીલ્લા તરફ
 જઈ (શ્રીલ્લાના રખેવાલોને) કહેવા લાગ્યો:— “હું ખોરાસાનનો
 એક રહેવાસી છું, અને શ્રીર્તિવાલા સાહેબ (કેરમ) પાસ
 હું એક બક્ષેશ માગું છું, અને તે એ કે હું તેનાં ઉંખર-
 ને સેજદો કરું.”

(૩) પેલા બુતપરસ્ત લોકોએ અર્તજ્ઞીરને પોતાના બે
 મરદ સાથીઓ સાથે દાખલ શ્રીધો, અને કેરમના મકાનમાં
 તેઓને રહેવાની જગ્યા આપી. (૪) ત્રણ દહાડા સુધી
 અર્તજ્ઞીરે ઉપર જણાવ્યું તે પ્રમાણે પોતાનો વખત કેરમની
 પુંજ કરવામાં અને તેની તરફ એકદીલી દેખાડવામાં ગુબર્યો;

અને પેલા દરમ, દીનાર અને પોશાકો, કે જે તે પોતાની સાથે લાવ્યો હતો, તે યુતપરસ્તોને આપી દીધા; અને બધા સાથે એવી રીતે વર્ત્યો કે તે શ્રીલ્લામાંના દરેક જણ અન્યથા થવા અને તેની વખાણ કરવા લાગ્યા. (૫) થોડો વખત પછી અર્તપ્રશીરે (કેરમના રખેવાલો પાસે) માગી લીધું કે:— “ મને ત્રણ દહાડા સુધી મારા પોતાના હાથે કેરમને ખાણું બવાડવાની ખુશીથી રજા આપશે. ” (૬) કેરમના યુતપરસ્ત અમલદારોએ તેની માગણી કબુલ રાખી.

(૭) હવે અર્તપ્રશીરે એક કાસદને એવો હોકમ કરીને પોતાના લશકર તરફ મોકલાવ્યો કે, ચારસો હુન્નરમંદ, લડાયક અને ઉમદા બવાસના મરદોની એક ટુંકડીને પાહાડોની કઢણમાં છુપાઈ રહેવાનો હોકમ કરે, અને વળી નીચે મુજબ ફરમાવે:— “ જો આસમાન રોજ તમો કેરમના શ્રીલ્લામાંથી ધુમાડો નીકલતો જુવો, તો તમો તમારી બહાદુરી તથા હુન્નર વાપડજો અને શ્રીલ્લાનાં મુખ્ય મઠક ઉપર ધસારો કરજો. ” (૮) તેજ દહાડે અર્તપ્રશીરે પોતે થોડુંક કાંસું ગળાવી રાખ્યું, જ્યારે યુર્જક અને યુર્જ-આતરે ઈજરનેની પવિત્ર ક્રીયા ક્રીધી, અને ખોદાની સ્તુતિ કરી દુઆ ચાહી.

(૯) હવે જ્યારે કેરમનો ખાણાનો વખત થયો ત્યારે તેણે દરરોજના રાખેતા મુજબ પોકાર ક્રીધો. (૧૦) જેની થોડોક વખત અગાઉ અર્તપ્રશીરે પેલા યુતપરસ્ત કારોબારીઓને ખાણા ઉપર છાકટ અને ખેલાન કરી નાખ્યા હતા; અને જેમ દરરોજ ગોસખંદાનું લોહી કેરમને (પીવા સાડ) આપવામાં આવતું હતું, તેમ તે (દહાડે) પોતે પોતાના ફરમાબરદારો સાથે તે લોહી તે (કેરમ) ની તરફ લેઈ ગયો; અને જેવું કેરમે તે પીવા

સાડ પોતાનું ડાચું વકાચું કે અર્તજ્ઞીરે (લોહીને બદલે) તેના મોહકામાં પેલું તાવેલું કાંસું રેડ્યું. (૧૧) જેવું કાંસું ફરમના આખાં દીલમાં ફેલાઈ ગયું કે તેના ચીરાઈને બે દુકડા થઈ ગયા, અને તેથી એવો મોટો આવાજ થયો કે ક્રીલ્લામાંના સધલાં માણસો ત્યાં દોડી આવ્યાં અને આખા ક્રીલ્લામાં ગભરાત થઈ રહ્યો.

(૧૨) અર્તજ્ઞીર પોતાના એક હાથમાં ઢાલ અને બીજા હાથમાં તલવાર પકડી, ક્રીલ્લામાં ભારે ખુનરેજી અને કટલ કરવા પડ્યો; અને તેણે આતશ રોશન કરવાનો હોકમ કીધો કે જથી કરીને ક્રીલ્લાની બાહર છાવણી નાખી પડેલા તેના સવારો ધુમાડો બેઈ શકે. (૧૩) તેના ફરમાખ-રદારોએ એ મુજબ કીધું. (૧૪) પાહડની કઢણોમાં સંતાયલા અર્તજ્ઞીરના સવારોએ ક્રીલ્લામાંથી નીકલતો ધુમાડો જોવો જોયો કે તેઓ અર્તજ્ઞીરને મદદ કરવા સાડ ક્રીલ્લાની ઈમારત તરફ દોડતા આવ્યા, અને ક્રીલ્લાના દરવાજાની અંદર આ પ્રમાણેના સખુનો બોલતા બોલતા ધસ્યા:— “પાદશાહોના પાદશાહ અને પાપકના બેટા અર્તજ્ઞીરની કૃતેહ કૃતેહ થાઓ!” (૧૫) તરતજ તેઓએ લડવાને સાડ મયાનમાંથી તલવાર બાહર કાઢી, અને એવી રીતે ક્રીલ્લાના માલેકને મારી નાખવામાં આવ્યો, અને તેને લગતી સધલી ચીજોનો તેઓએ નાસ કીધો, કે ફરમના કેટલાક સીપાઈઓ લડાઈની એકદમ ચાલેલી ખુનરેજીના બેસમાં ક્રીલ્લાની ભીંત ઉપરથી ટુટી પડ્યા, અને બાકીનાઓએ પોતાના જાનની સલામતી માગી, અને અર્તજ્ઞીરના ખંદા તથા ફરમાખરદાર તરીકે તેને તાબે થયા.

(૧૬) અર્તખશીરે (ત્યાર પછી) તે ક્રીલ્લો તોડી પડાવ્યો તથા વેરાણુ ક્રીધો, અને તે જગ્યાએ ગુઝારાન નામનું શેહર બાંધ્યું. (૧૭) હીયાં તેણે આતશબેહરામનો કબલો તખ્તનશીન ક્રીધો. (૧૮) અને તે ક્રીલ્લામાંનો ખજનો માલ મીલકત, તથા સોનુ રૂપું એક હજાર હંદોપર લાઢીને ગુબાર નામના શેહર તરફ રવાને ક્રીધું. (૧૯) વલી બુર્જક અને બુર્જ-આતરને ઘણીજ બનફેશાનીથી લડનારા પેહલવાનોને લાયકનો અર્તખશીરે ઘણો ક્રીમટી બદલો આપ્યો, અને તે શેહર અને તેને લગતા વજ્રકાઓની સરદારી અને હાકિમીખી બેઉ ભાઈઓને બક્ષી.

પ્રકરણ ૯ મું.

(૧) ફરમને મારી નાખ્યા પછી અર્તખશીર ગોબાર તરફ પાછો ફર્યો. (૨) તેનું લશકર અને ખજનો ફરમાનની સરહદ તરફ, અને બારઝાનની લડાઈ સામે, મોકલવામાં આવ્યાં. (૩) હમણા તેની (યાને અર્તખશીરની) સાથે અર્દવાનતા (ચાર) છોકરાઓમાંના બે છોકરાઓ હતા, કે જેઓમાંના બીજા બે જણાઓએ કાબુલના અમીરની દર-બારમાં નાસી જઈને આસરો લીધો હતો.

(૪) છેલ્લા બે ભાઈઓએ પોતાની બેહન કે જેણી અર્ત-ખશીરની ચારત હતી તેણીની ઉપર નીચે મુજબનો એક કાગળ લખી મોકલાવ્યો હતો:— “આરતોને લોહા પોતાનો ભેદ નથી ખોલતા તે વાજખી છે; કારણકે જે પાપી અને ખોદાના દુશ્મને નાલાયક રીતે તારા પોતાના અતલગના ખેશીઓને, અને તારા પોતાના નામાંકીત સગાંઓને મારી નાખ્યાં છે, તેઓના મોત

તું ભુલી ગઈ છે. (૫) અને તેથી તારા બે બદબખ્ત ભાઈઓ કે જેઓ દેશનીકાલ હાલતમાં અને લડાઈમાં ગુટાચેલાં શેહરમાં દુઃખ, સખ્તી, બીક, ધાસ્તી અને અપમાનમાં ગીરફતાર પડેલા છે તેઓ પરની, તેમજ વળી પેલા બીજા બે તારા કમનસીબ ભાઈઓ કે જેઓને પેલા દગલબાજ મેહરદરજે બંદીખાનામાં કેદ રાખેલા છે, અને જેઓ હુમેશાં જીવ્યા કરતાં મરવું બેહતર સમજે છે, તેઓ પરની તારી ધ્યાર અને મોહબતની દરેક નીશાન ગુમ થઈ ગઈ છે. (૬) તારૂં મન પેલા નીમકહરામ સાથે તદ્દન લાગેલું હોવાથી તુને અમારે સાડ કાંઈ દાઝ કે દયા નથી. (૭) જે શખ્સ આ દુન્યામાં હવે પછી કોઈબી (આવી) ઝોરત પર ભડસો રાખે તે માર્યો જવાનો. (૮) હવે તારાથી અમે એવું માગ્યે છીયે કે અમારે માટે તું કાંઈ ઉપાય કર, અને તારા બાપતું, તારા અતલગના ખેશીઓનું, તેમજ તારા પોતાના નામાંકીત પુર-ષોનું વેર લેવાને (આ ટક મલવે) ચુકતી ના; આએ મારા વક્ષાદાર સગાઓમાંના એક જણ સાથે મોકલેલું નાશકારક ઝેર તું કયુલ રાખજે; અને જ્યારેબી લાગ આવે ત્યારે પેલા પાપી નીમકહરામને ખાણું ખાવાની આગમચ તું તે પાજે, કે જે પીને તે તરત મરણ પામે, અને જેથી તારા બેઉ ભાઈઓનો બંદીખાનામાંથી છુટકારો થાય, અને અમેબી અમારાં વતન, દેશ અને મુલકમાં પાછા આવ્યે. (આવી કરણીથી) તારો આત્મા બેહશ્તમાં જવા લાયક થશે, તથા તારી કીર્તિ (આ દુન્યામાં) કાયમ રહેશે; અને વલી બીજા બાનુઓ આ દુન્યામાં તારાં સારાં કામોને ઘણા માન અને વખાણને લાયકના ગણશે. ”

(૯) જ્યારે અર્દવાનની છોકરીએ આવી રીતે ઝેર

સાથ આવેલો કાગળ જોયો ત્યારે તેણીએ વિચાર કીધો કે
“મારે આ પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ, અને પેલા બે ભાઈઓને બંદી-
ખાનામાંથી છોડાવવા જોઈએ.”

(૧૦) એક દહાડો અર્તજ્જીર ધણો ભુખ્યો અને તરસ્યો
થયો, અને શેકારગાહેથી ખાણું ખાવા પોતાને ઘરે પાછો ફર્યો;
અને (મેજ ઉપર બેસી) જમવાની બાજુ ધરી રહ્યો કે તેની
સ્ત્રીએ તેને રવા તથા દુધની સાથે પેલાં ઝેરનું ભેલેલું પ્યાલું
આપ્યું, અને બોલી:—“ પેહેલાં તમે આજે પીણું પીજાઓ,
કે જથી તમારી થાક અને પરસેવો જતો રહેશે અને તમે
પાછા તાજ થશો.”

(૧૧) અર્તજ્જીર પેલું પ્યાલું પોતાના હાથમાં ધરીને પીવા
જતો હતો, તેવામાં એમ કહે છે કે, બુઝૂર્ગ, પવિત્ર, અને કૃતે-
હમંદ આતશ ફોબાગ એક રાતા બાજુ પક્ષીના તનમાં તે ઝોરડા-
માં હડી આવ્યો, અને પોતાની પાંખો રવાથી ભરેલાં પેલાં પ્યા-
લાંને મારી, જથી તમામ પ્યાલું અર્તજ્જીરના હાથમાંથી જમીન-
પર પડી ગયું. (૧૨) અર્તજ્જીર અને તેની ઝોરત આ
જોઈને ગભરાઈ ગયાં. (૧૩) એક બીલાડી અને કુતરો કે જોઆ
ઘરમાં હતાં તેઓ ભોંયપર પડેલું રવાનું દુધ ચાતી ગયાં અને
તરતજ મરણ પામ્યાં.

(૧૪) અર્તજ્જીરની ખાતરી થઈ કે, રવાવાલું દુધ તો
તેને મારી નાખવાને માટે ઝેર બનાવેલું હતું. (૧૫)
તરતજ તેણે વડા મોખદને બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેને
સલાહ કીધો કે:—“ ઝા અઝેરપત ! જે કોઈ અબલા પોતાના
ખાંદનો જન લેવાની કાશેશ કરે તેને માટે તું શું ધારે-
છે ? અને તેણીને શું કરવું જોઈએ ? ”

(૧૬) પેલા દસ્તુરે જવાબ આપ્યો:—“તું અમર રહેજો ! તારી મુરાદ પાર પડજો ! તેણી કે જે પોતાના ધણીની જાંઘની લેવાની કાશેશ કરે તે મોતની સજાને પાત્ર છે, વાસ્તે તેણીને મારી નાખવી જોઈયે.”

(૧૭) અર્તજ્ઞીરે હુકમ કીધો:—“આજે બુરાં કર્તુકની જાદુગર સ્ત્રી, જેણી બુરાં માળાપથી અવતરેલી છે, તેણીને જલ્દાદ આગલ લઈ જઈને મારી નાખવાનો હુકમ આપ.”

(૧૮) પેલા દસ્તુર રાજની સ્ત્રીનો હાથ પકડી દરબાર છોડી ગયો. (૧૯) તેણીએ (દસ્તુરને) કહ્યું:—“અર્તજ્ઞીરને જણાવો કે આજે હું સાત મહીના થયા હમેલદાર છેહ; અગરજો હું કટલ થવાને લાયક હોહ તો શું આ ખચ્ચું કે જે હજુર મારા પેટમાં છે તેખી મોતની સજાને વળી લાયક છે ?

(૨૦) જ્યારે દસ્તુરે આવા સખુનો સાંભળ્યા ત્યારે તે અર્તજ્ઞીર આગલ પાછો ગયો અને બોલ્યો:—“તું અમર રહેજો ! આજે આરત હમેલદાર છે, માટે જ્યાં સુધી તેણી તે ફરજદનો જન્મ નહીં આપે ત્યાં સુધી તેણીને મારી નાખવી નહીં જોઈયે; કારણ કે તેણી મગરજન ગુનાહને લાયકની થઈ છે, વાસ્તે જે બાળક તારા તોખમથી તેણીના પેટમાં છે તેને એ ગુનાહને લાયક ગણીને મારી નાખવું ન જોઈયે.”

(૨૧) અર્તજ્ઞીર પોતાના ક્રોધમાંજ હતો તેથી ચીરકંઠે બોલ્યો:—“એક પલખી હીયાં ઉભો ના રેહ, તેણીને કટલ કરાવ.”

(૨૨) પેલા દસ્તુરે જોયું કે અર્તજ્ઞીર ધણો ગુસ્સે થયેલો છે (તેથી આવો હુકમ કરે છે), પણ તેને તે (કામ) નો ખસ્તાવો (લવિખ્યમાં) કરવો પડશે; જે (વિચાર) થી તે સ્ત્રીને

તેણે કટલ કરવા દીધી નહી, પણ તેણીને પોતાને ધરે લઈ જઈ ત્યાં છુપી રીતે રાખી. (૨૩) પછી તેણે પોતાની આરાતને કહ્યું:— “ આ બાધને માન ભરેલી હાલતમાં તું રાખજે, અને કાઠને પણ તેણી વિશે કંઈ હકીકત કહેતી ના. ”

(૨૪) જ્યારે જનવાનો વખત નજદીક આવ્યો ત્યારે પેલી રાણીએ એક ઘણાજ લાયક બેટાનો જન્મ આપ્યો. (૨૫) તેનું નામ પેલા મોખદે ‘ શહુપુર ’ રાખ્યું, અને સાત વરસ સુધી (પોતાને ધરે) તેને ઉધારીને મોટો કીધો.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

એક દહાડો અર્તખશીર શેકારે ગયો, અને પોતાના ઘોડાને એક સાબરીની પુઠે બેઠાંકાવ્યો; પણ તેણીનો બેઠ્ઠો સાબર અર્તખશીરની સામે થયો, અને તેના તીરના જખમ પોતાના તન ઉપર લઈ, પોતાનો જન આપી, પેલી માદાને છુટી કીધી. (૨) અર્તખશીરે તે નરને ઠાર કરી, તેનાં બચ્ચાં તરફ ઘોડો દોડાવ્યો. (૩) સાબરીએ પોતાનાં બચ્ચાં સામે ઘોડો બેઠાંકાવતો (જેવો) અર્તખશીરને બોલ્યો, કે તરત તેણી પોતે વચમાં આડી પડી, પોતાનો જન આપી, પોતાના બચ્ચાંને બચાવ્યું.

(૪) અર્તખશીર આવો બનાવ બોધને ઈંધ ઉભો રહ્યો; તેનું દીલ અંદર ખાણેથી બલવા લાગ્યું, અને થોડો વાર પછી પોતાના ઘોડાને તે જગ્યાએથી (પોતાના મહેલ તરફ) ફેરવીને મનમાં આવો વિચાર કરતો આગલ આવ્યો :— “ માણસ જાત પર અક્સોસ હોબે ! આએ મુગાં અને વાચા વગરના મુર્ખ ચોપગાં જનવરોનો દાખલો તેઓએ લેવો બોધયે, કે જ જનવરો એક બીજાં તરફ કેટલાં વફાદાર છે અને પોતાની માદા અથવા તો

ખચ્યાને ખાતર પોતાનો જાન કેવો ફીકા કરે છે.” (૫) તરતજ પોતાની સ્ત્રીના હમેલ વિશેની તેને યાદ આવી, અને (મહેલમાં દાખલ થતાં) ઘોડાપર બેઠેલાએજ એક પોકાર કરી હાથે મારી.

(૬) લશકરી અમલદારો, ઉમરાવો, અમીરો અને શાહ-ઝાદાઓ (જેઓ તેની આગલ હતા તેઓ) એ જુઓરે આવી રીતનો મામલો જોયો, ત્યારે તેઓ (થોડોક વખત) ગભરાતમાં રહ્યા, અને વડા મોખદની આગલ જઈ પુછવા લાગ્યા:—“અર્તજ્ઞી-રને આવા ઉડાસ ચેહરે દલગીર, ગમગીન અને દુઃખી થવાનું કારણ શું હશે, તથા એકલો આ પ્રમાણે રડણુ શા માટે કરતો હશે ?”

(૭) મોખદાન મોખદ, ઈરાનના લશકરનો સેનાધીપતિ, પાદશાહના હજુરી પેહલવાનોનો વડો, મુખ્ય મુન્શીઓ, અને શાહજાદાઓનો નીતિધર્મશિક્ષક, અર્તજ્ઞીરની હજુરમાં જઈ તેને પગે પડી, સર નમાવીને, બોલ્યા:—“ તમો અમર રહેજો ! મેહરબાની કરી આવી રીતે ઉડાસ ના થાઓ, અને તમારાં દીલને આજુરદે ના કરો; કારણકે જો તમારાપર આવી પડેલાં દુઃખને દુર કરવાનો ઇલાજ માણસ જાતથી થઈ શકે તો તે અમોને તમો જાહેર કરો, કે જેને સાડ અમે અમારું તન, મન, દોલત, ધન, ખર્ચાં, છોકરાં, સઘળું તમારી ઉપર ફીકા કર્યે અને તે કામ બળ લાવયે; પણ કદાચ તે એવી મુસીબત હોય કે જેનો ઇલાજ અમારેથી થઈ ન શકે તો (તે વિશે) તમો પોતે ગમગીન ના થાઓ, અને અમો જેઓ આગળે મુલકની પ્રજા છીયે તેઓને શોકાતુર અને દલગીર ના કરો.”

(૮) અર્તજ્ઞીરે જવાબ આપ્યો:— “ કાંઈખી દુઃખકારક બનાવ મારા બાબમાં હમણા બન્યો નથી; પણ આજે સવારે જંગલમાં મુગાં, વાંચા વગરના, તથા મુર્ખ જાનવરોને

ચોકસ હાલતમાં મેં જોયાં કે જેથી મારી ઝારત અને જે નીર્દોષ બાળક કે તેણીના પેટમાં હતું, અને જેઓને મારી નાખવાને મેં હોકમ તથા ન્યાય આપ્યો હતો, તેની મને યાદ આવી; એવું જખુન પાપ મારાથી થઈ ગયું જેનો મારા રવાનને જવાબ આપવો પડશે.”

(૯) પેલા મોખદાન મોખદે (યાને વડા મોખદે) જોયું કે અર્તિખશીર પોતાના કર્તુકનો હવે પસ્તાવો કરે છે, ત્યારે તે પાદશાહને પગે પડ્યો, અને બોલ્યો:—“તમો અમર રહેજો ! તમો હોકમ કરો કે મર્ગરઝાન ગુનેહગારોને, યાને રાજતું ફરમાન તોડનારાઓને, જેવી સજા લાયકની છે તેવી સજા મને કરે.”

(૧૦) અર્તિખશીર બોલ્યો:—“તું એમ કાંય કહે છે ? તારાથી શું ગુનાહ થયો છે ?”

(૧૧) મોખદાન મોખદે જવાબ વાલ્યો:—“જે ઝારતને તેનાં બચ્ચાં સુધાં તમોએ કટલ કરવાનો હોકમ આપ્યો હતો, તેણીને અમોએ મારી નાખી નથી; તેણીએ એક બેટાનો જન્મ આપ્યો છે, કે જે બેટો બીજાં સઘળાં નવાં જન્મેલાં બચ્ચાંઓ અને શાહઝાદાઓ કરતાં વધારે ખુબસુરત અને લાયક છે.”

(૧૨) અર્તિખશીરે અચરત થઈને કહ્યું:—“તું શું બોલે છે ?”

(૧૩) પેલા દસ્તુરે ફરીને ઉત્તર આપ્યો:—“તમો અમર રહેજો ! જેમ હમણાં મેં તમોને કહ્યું તેમજ બન્યું છે.”

(૧૪) જે ઉપરથી અર્તિખશીરે (પોતાના હબ્બુરી માણસોને) હોકમ કીધો:—“માણક, પાદશાહને લાયકના મોતી, અને જવેર સાથની ઉમદા ભેટોની દસ્તુરને બક્ષેશ કરો.”

(૧૫) (એવામાં) તરતજ એક જણ શાહપુરને લઈને (દરબારની) અંદર દાખલ થયો.

અચ્ચાને ખાતર પોતાનો જન કેવો ક્રીડા કરે છે.” (૫) તરતજ પોતાની સ્ત્રીના હમેલ વિશેની તેને યાદ આવી, અને (મહેલમાં દાખલ થતાં) ઘોડાપર બેઠેલાએજ એક પોકાર કરી હાએ મારી.

(૬) લશકરી અમલદારો, ઉમરાવો, અમીરો અને શાહ-ઝાદાઓ (જેઓ તેની આગલ હતા તેઓ) એ જ્યારે આવી રીતનો મામલો જોયો, ત્યારે તેઓ (થોડોક વખત) ગભરાતમાં રહ્યા, અને વડા મોખદની આગલ જઈ પુછવા લાગ્યા:—“અર્તપ્રશ્નીરને આવા ઉડાસ ચેહરે દલગીર, ગમગીન અને દુઃખી થવાનું કારણ શું હશે, તથા એકલો આ પ્રમાણે રડણ શા માટે કરતો હશે ?”

(૭) મોખદાન મોખદ, ઈરાનના લશકરનો સેનાધીપતિ, પાદશાહના હજુરી પેહલવાનોનો વડો, મુખ્ય મુન્શીઓ, અને શાહજહાંઓનો નીતિધર્મશિક્ષક, અર્તપ્રશ્નીરની હજુરમાં જઈ તેને પગે પડી, સર નમાવીને, બોલ્યા:—“ તમો અમર રહેજો ! મેહરબાની કરી આવી રીતે ઉડાસ ના થાઓ, અને તમારાં દીલને આજુરદે ના કરો; કારણકે જે તમારાપર આવી પડેલાં દુઃખને દુર કરવાનો ઇલાજ માણસ જાતથી થઈ શકે તો તે અમોને તમો જાહેર કરો, કે જેને સાડ અમે અમારું તન, મન, દોલત, ધન, બધરાં, છોકરાં, સઘળું તમારી ઉપર ક્રીદા કર્યે અને તે કામ બળ લાવયે; પણ કદાચ તે એવી મુસીબત હોય કે જેનો ઇલાજ અમારેથી થઈ ન શકે તો (તે વિશે) તમો પોતે ગમગીન ના થાઓ, અને અમો જેઓ આએ મુલકની પ્રજા છીએ તેઓને શોકાતુર અને દલગીર ના કરો.”

(૮) અર્તપ્રશ્નીરે જવાબ આપ્યો:— “ કાંઈખી દુઃખકારક બનાવ મારા બાળમાં હમણા બન્યો નથી; પણ આજે સવારે જંગલમાં મુગાં, વાંચા વગરના, તથા મુર્ખ જનવરોને

ચોકસ હાલતમાં મેં જોયાં કે જેથી મારી ઝારત અને જે નીર્દોષ બાળક કે તેણીના પેટમાં હતું, અને જેઓને મારી નાખવાને મેં હોકમ તથા ન્યાય આપ્યો હતો, તેની મને યાદ આવી; એવું જ્યુન પાપ મારાંથી થઈ ગયું જેનો મારા રવાનને જવાબ આપવો પડશે.”

(૯) પેલા મોબદાન મોબદે (યાને વડા મોબદે) જોયું કે અર્તપ્રશીર પોતાના કર્તુકનો હવે પસ્તાવો કરે છે, ત્યારે તે પાદશાહને પગે પડ્યો, અને બોલ્યો:—“તમે અમર રહેજો ! તમે હોકમ કરો કે મર્જરઝાન ગુનેહગારોને, યાને રાજતું ફરમાન તોડનારાઓને, જેવી સજા લાયકની છે તેવી સજા મને કરે.”

(૧૦) અર્તપ્રશીર બોલ્યો:—“તું એમ કાંય કહે છે ? તારાથી શું ગુનાહ થયો છે ?”

(૧૧) મોબદાન મોબદે જવાબ વાલ્યો:—“જે ઝારતને તેનાં બચ્ચાં સુધાં તમોએ કટલ કરવાનો હોકમ આપ્યો હતો, તેણીને અમોએ મારી નાખી નથી; તેણીએ એક બેટાનો જન્મ આપ્યો છે, કે જે બેટા બીજાં સઘળાં નવાં જન્મેલાં બચ્ચાંઓ અને શાહઝાદાઓ કરતાં વધારે ખુબસુરત અને લાયક છે.”

(૧૨) અર્તપ્રશીરે અચરત થઈને કહ્યું:—“તું શું બોલે છે ?”

(૧૩) પેલા દસ્તુરે ફરીને ઉત્તર આપ્યો:—“તમે અમર રહેજો ! જેમ હમણાં મેં તમોને કહ્યું તેમજ બન્યું છે.”

(૧૪) જે ઉપરથી અર્તપ્રશીરે (પોતાના હજુરી માણસોને) હોકમ કીધો:—“માણક, પાદશાહને લાયકના મોતી, અને જવેર સાથની ઉમદા ભેટોની દસ્તુરને બક્ષેશ કરો.”

(૧૫) (એવામાં) તરતજ એક જણ શાહપુરને લઈને (દરબારની) અંદર દાખલ થયો.

(૧૬) જ્યારે અર્તજ્ઞીરે પોતાના દીકરા શાહપુરને જોયો ત્યારે તે પાક દાદારની યાદ કરી નમ્યો, અને અહુરમઝદ, અમે-શાસ્પદો, કયાની પાદશાહોના ખોરેહ (ના મવકલ યજ્ઞ) ની, અને પવિત્ર આતશોના કૃતેહમંદ પાદશાહની તરફ શુકરચુબરી કરીને બોલ્યો:—“ જ (બક્ષેશ) મને (હમણા) મલ્લી છે, તે (વી બક્ષેશ) કોઈ આગલા રાજા કે શેહનશાહના તકદીરથી તેને મલ્લી નથી; કારણ કે એવો કોણ શમ્સ થઈ ગયો છે કે જે આ મારાં ખુબસુરત બાળકની માફક સોશ્યોસના હજારાની આગમચ, તથા રસ્તાખીઝના અને તનપસીનના વખતની આગમચ, મુવેલો જીવતો થયો હોય ?”

(૧૭) ત્યાંની સરહદમાં તેણે એક શેહર વસાવવાનો હોકમ આપ્યો, કે જે શેહરને ‘રાયેઈ શહપુર’ (શાહપુરની છાવણી) કરીને કહે છે. (૧૮) વળી તે શેહરમાં તેણે આતશબેહરામ તખ્તનશીન કરાવ્યા, અને તે પાક આતશોના પાદશાહના મકાનમાં ઘણાક ધન અને ખજાનો મોકલાવ્યો, તથા ત્યાં ઘણીક દીનને લગતી સવાબકાર ક્રિયાઓ ચાલુ કરવાને ફરમાવ્યું.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

(૧) આ બનાવ પછી અર્તજ્ઞીરે જુદી જુદી સરહદો તરફ જઈને ઈરાન દેશના મુખ્ય રાજાઓ સાથે ધણીક ખુનખાર લડાઈઓ કીધી. (૨) એક બાબુની સરહદને તે સાંત અને અંદોખસ્તી ભરેલી હાલતમાં જોવો લાવતો હતો, કે તરતજ ખીજ બાબુએથી તેની સામે બલવો અને નાફરમાનીનો જુંડો લોકો ઉઠાવતા હતા.

(૩) આ સખબને લીધે તેણે પોતાની ધણીક દોલત ખરચી નાખી, અને મનમાં આવો અંદેશો કરવા લાગ્યો:—“શું ઈરાનનો મુલક મારી એકલાની પાદશાહી તલે લાવવાનું મારાં નસીબમાં નેમેલું નથી?” (૪) અને તે ઉપરથી તેને આ ખ્યાલ આવ્યો:—“ ઈરાન દેશની પાદશાહી કરવાનું મારાં નસીબમાં નથી કે કેમ, તે વિશે મારે કેટલાક દાનાવો અને ડાઘા રાજાઓ, જેઓ ભવિષ્ય જોનારા હોય, તેઓની મશવરત પુછવી જોઈયે; જે મારા નસીબમાં એવું ન હોય તો મારાં (હાલનાં) નસીબના હીસ્સાથી મારે સંતોષી રહેવું જોઈયે, અને આવી લડાઈ તથા ખુનરેજી છોડી દેઈ, તથા આ દુન્યાની જેહમત તર્ક કરી, આસાયશમાં મારો વખત મને ગુબારવો જોઈયે. ”

(૫) તેણે પોતાના એક વીશ્વાસુ ખેદમતગારને ઈરાનનો મુલક એકજ પાદશાહના તાબા તલે આવશે કે નહી તે વિશેનો હીંદના કંઈત (રાજ) ને સવાલ પુછવા રવાને કીધો.

(૬) જ્યારે અર્તખશીરનો કાસદ હીંદુસ્તાનના કંઈત પાસ જઈ પોહોંચ્યો ત્યારે તે જોશીરાજે, પેલો કાસદ પોતાના પેગામથી તેને વાકેફ કરે તે આગમચ તેને (અર્તખશીરના) સંદેસાની મતલબ કહી દીધી:—“ તુને પારસીઓના પાદશાહે શું આ સવાલ પુછવા મોકલ્યો છે:— ‘ ઈરાનના મુલકની પાદશાહી મને એકલાને મલી શકશે કે નહી ? ’ ” (૭) તરત તું પાછો ફર અને તેને જઈને આ મારો જવાબ કહે:—‘ આવી પાદશાહી તે શખ્સને મલશે કે જે બે જુદાં કુટુંબોથી જન્મ લેશે, જેમાંનું એક કુટુંબ તારૂં પોતાનું છે, અને બીજું અનોશેપાતના બેટા મિત્રોકનું છે, તે શખ્સ સીવાય કોઈ બીજે (આવી) પાદશાહી ભોગવશે નહી. ’ ”

(૮) પેલો કાસદ અર્તખશીરની હજુરમાં પાછો આવ્યો, અને

હીંદુસ્તાનના કદતે કરેલા ખુલાસાથી તેને વાકેફ થીયો. (૯) તેના સખુનો સાંભળતાંને વાર અર્તજ્ઞીર બોલી ઉઠ્યો:—
 “એવો દહાડો નહી આવે કે જ્યારે પાપી રવાનવાલા મિત્રોકની આલાદથી ઉતરેલો કાઠ શખ્સ ઈરાનના મુલકમાં એક આપ-અખત્યાર પાદશાહ થાય; કારણ કે એક પાપી અને ફીતુરી આલાદથી ઉતરેલો મિત્રોક પોતે મારો દુશ્મન હતો, અને તેના ફરજદો કે જેઓ જીવતાં છે તેઓ મારાં તેમજ મારાં ફરજદોના દુશ્મન છે; તેથી એવો અંદેશો મને આવે છે કે જે મિલોકના વારસો બળવાન થશે, અને તેઓના આપનો શ્રીનો લેવાને આહુશે, તો મારાં ફરજદોને દુઃખ દીધા વીના તેઓ રહેશે નહી.”

(૧૦) ગુસ્સા અને શ્રીનાથી ઉસકરાઈને અર્તજ્ઞીર મિત્રોકના ઘર આગલ ગયો, અને તેના સઘળાં છોકરાંઓને માર મારી, ચા હથથારના જખમથી ધાયલ કરી, મારી નાખવાનો તેણે હોકમ થીયો. (૧૧) મિત્રોકની એક ત્રણ વરસની છોકરી હતી, કે જેણીને તે ગામડાના પટેલે મિત્રોકના ઘરમાંથી છુપી રીતે લઈ જઈને એક ખેડુતને પાલવા અને પોષણ કરવા સોંપી હતી. (૧૨) પેલા ખેડુતે એ પ્રમાણે તેણીને પાલી હતી, અને ઘણી સારી રીતે તેણીની માવજત કરી ઉધારી હતી. (૧૩) કેટલાંક વરસ ગુજરવા પછી તેણી ઓરતની ઉમ્મરમાં આવી, અને તેણીનું શરીર એટલું તો ખુબસુરત થયું અને તેણીનો દેખાવ, તેણીનું જોર, ચાલાકી અને કૌવત એટલું બધું ખીલ્યું હતું, કે બધી ઓરતોમાં તેણી સઉથી ખુબસુરત તથા વખણાયલી ગણાતી હતી.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

(૧) કુદરત અને વખતના નેમવા પ્રમાણે એક દહાડો અર્તજ્ઞીરના દીકરા શાહપુરને શેકારે જતાં તે (આતુના) શેહર તરફથી

જવું થયું, અને શેકાર ક્રીધા પછી તે પોતે નવ ઘોડેસવારો સાથે પાછો ફરતાં જ વજ્રકામાં પેલી બાતુ રહેતી હતી ત્યાં આવી લાગ્યો. (૨) ખેડુતની (કહેવાતી) દીકરી કુવામાંથી પાણી કાઢી ઢોરોને પાતી હતી. (૩) ખેડુત કાંઈ કામ સર બાહેર ગયેલો હતો.

(૪) પેલી કુમારી બાતુ શાહપુર અને તેના સવારોને જોતાંને વાર તરતજ ઉભી થઈ, અને સર નમાવી બોલી:—“તંદરેસ્તી, નેકી, અને આશીશ સાથ તું ભલે પધાર્યો ! મેહરબાની કરી અહીયાં બેસીને તું આસાયશ લે, કારણ કે આ જગ્યા ખુશનુમા છે, અને ઝાડોની ગટા અહીયાં થંકક આપે તેવી છે; વળી હમણા તાપનો વખત છે તેથી હું કુવામાંથી પાણી કહાડી આપું, તે તમો પીયો, તથા તમારા ઘોડાઓને પાઓ.”

(૫) થાક, ભુખ, અને તરસને લીધે શાહપુર કંટાળેલો હતો, તેથી તેણે તે બાતુને જવાબ દીધો:—“અમો અમારે માટે પાણી કધાવીશું, તમને પોતાને તસદી લેવાની કાંઈ જરૂર નથી.” (૬) (આ સખુનો સાંભળી) તેણી દલગીર થઈને ચાલી ગઈ, અને દુર જઈને બેઠી.

(૭) શાહપુરે ઘોડેસવારોને પછી હોકમ કીધો:—“કુવામાંથી પખાળે પાણી ખેંચી કહાડો, કે તે આપણે પીજીયે, અને જનવ-રોનેબી તમો પાઓ.” (૮) ઘોડેસવારોએ તે પ્રમાણે (પાણી કહાડવા) કુવામાં પખાળ નાખી, પણ પખાળ મોટી હોવાને લીધે તેઓથી તે પાણીની ભરેલી ઉપર ખેંચી શકાઈ નહી. (૯) પેલી બાતુ આ બનાવ દુરથી જોતી હતી.

(૧૦) જ્યારે શાહપુરે જોયું કે તેના સવારો કુવામાંથી પખાળ કાઢી નહી શકતા, ત્યારે તે ગુસ્સે થઈને કુવાની પાર આ-

ગલ ગયો અને સવારોને ધમકાવીને કહેવા લાગ્યો:— “ તમા-
રાપર શરમ અને ધ્યાનત હોજે! તમે એક બાયડી કરતાંબી
ઓછાં કૌવતના અને ઉતરતા ગુણના છેઓ. ” (૧૧) (એટલું
કહીને) શાહપુરે તેઓના હાથમાંથી દોરડું ખેંચી લીધું, અને
જેરથી કુવામાંથી પખાળ ખેંચી કહાડી.

(૧૨) શાહપુરતું જોર, ચાલાકી અને કૌવત આ
પ્રમાણે જોઈ પેલી કન્યા અચરત પામી. (૧૩) અને જો-
તાંને વાર, પોતાની જવાનીના બલ, હુશયારી અને જોરથી
તેણીએબી કુવામાંથી તેજ પખાળ (પાણીની ભરેલી) ખેંચી
કહાડી, અને શાહપુર આગલ દોડી જઈ, નમીને સલામ કીધી,
તથા આશીર્વાદ દઈ આ સખુનો બોલી:— “ અર્તપ્રશ્નીરના દીકરા
અને (દુન્યાના) સર્વેથી સરસ પેહલવાન, શાહપુર, તમે અમર
(યાને સુખી) રહેજો ! ”

(૧૪) આવા દુન્યાના સખુનો સાંભળી શાહપુર હસી
પડ્યો, અને પેલી બાતુને સલામ કીધો:— “ તું કેમ જાણે છે કે
હું શાહપુર છેહું ? ”

(૧૫) બાતુએ જવાબ આપ્યો:— “ મારા સાંભળવામાં આવ્યું
છે કે ઈરાન દેશમાં અર્તપ્રશ્નીરના બેટા શાહપુરની સાથે જોર,
મર્દાનગી, ખુબસુરતી, કદાવરી અને ચાલાકીમાં બરાબરી કરી
શકે એવો કોઈ પણ ઘોડેસ્વાર (પેહલવાન) હૈયાત નથી. ”

(૧૬) શાહપુરે તે ઉપરથી બાતુને પુછ્યું:— “ મને સાચું
કહે કે તું કોણનું ક્રજંદ છે ? ”

(૧૭) બાતુ બોલી:— “ જે ખેડુત આ ગામડામાં રહેછે તેની
હું દીકરી થાહું છું. ”

(૧૮) શાહપુરે દીકકા કીધો:— “ તું સાચું કહેતી નથી, કારણકે

એક ખેડુતની છોકરીમાં તારા જવી ચંચલાઈ, જોર, ચાલવાની લઘન, અને સલુકાઈ નહી હોય; હવે જ્યાં સુધી તું સાચું બોલશે નહી ત્યાં સુધી હું તારૂં કહેલું માનવાનો નહી.”

(૧૯) પેલી બાનુએ કહ્યું: “જો તું મારો જન બચાવવાનો કાલ આપે તો હું તુંને ખરેખર કહું.”

(૨૦) શાહપુર*:- “(હું તુંને) ઈજ થવા નહી દેહું, તું બીહના.”

(૨૧) બાનુ*:- “હું અનોશેપાતના બેટા મિલોકની દીકરી છેહું, અને અર્તખશીરની ધાસ્તીને લીધે મને આ જગ્યાએ લાવવામાં આવી છે; મિલોકના સાત છોકરાંઓમાંનું કોઈબી હાલ મારા સીવાય હૈયાત નથી.”

(૨૨) શાહપુરે પેલા ખેડુતને પોતાની આગલ બોલાવ્યો, પેલી બાનુને પોતાની મહેરદાર તરીકે કબુલ રાખી, તેણીની સાથ પોતાના લગ્ન કરીધાં, અને તે રાત તેણીની સાથે ત્યાંજ ગુજરી.

(૨૩) આદમીની પેદાયશ અને કુદરતના કાયદા પ્રમાણે તેજ રાતે તેણીને શાહપુરના બેટા હોરમઝદના હમેલ રહ્યા.

(૨૪) શાહપુરે તેણીને પાદશાહી દરબાન અને માન સાથે ત્યાં રાખી હતી, અને તેણીને પેટ શાહપુરના બેટા હોરમઝદનો જન્મ થયો હતો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

(૧) હોરમઝદ સાત વરસનો થયો ત્યાં સુધી શાહપુરે તેને પોતાના બાપથી છુપો રાખ્યો હતો. (૨) એક દહાડે હોરમઝદ અર્તખશીરના બાનદાનના જવાનો અને શાહઝાદાઓ સાથે ઘોડાની સરતના રસ્તા ઉપર ચોગાનની રમત રમતો હતો. (૩) જ્યાં

અર્તજ્જીર, (ઈરાનનો) મોખદાન મોખદ, લશકરી સેનાધીપતિ, અને ધણાક ઉમરાવો, અને અમીરો સાથ, બેસીને ધ્યાનથી તેઓની રમત બેતો હતો.

(૪) હોરમઝદ અને તેના જવાન સોબતીઓ ઘોડેસવારીની રમતમાં ક્રોતેહમંદ અને એકા હતા. (૫) તેથી તેઓ-માંના એક યોગાનની લાકડીથી એક દડો એવો તોબેરથી માર્યો, કે તે દડો અર્તજ્જીરની બાજુએ જઈ પડ્યો; પણ અર્તજ્જીર કંઈ જાણતો નહી હોય તેમ બેસી રહ્યો. (૬) પેલા જવાનો દંગ થઈ મુઠે મોઢે ઉભા રહ્યા, અને અર્તજ્જીરના તાપને લીધે કાઠિએ તેની આગલ પોતાનો ઘોડો દોડાવવાની હીમત ક્રીધી નહી. (૭) પણ હોરમઝદ બહાદુરીથી તેની નજદીક દોડ્યો, અને દડાને હંચે ઉડારીને હીમતથી પાછો માર્યો, અને ખુશાલીનો પોકાર ક્રીધો.

(૮) અર્તજ્જીરે હાજર રહેલાઓને પુછ્યું:—“આએ કાણનો છોકરો છે ?”

(૯) તેઓ સઘળાઓએ કહ્યું:—“તમે અમર રહેજો! અમે આએ છોકરાને ઝાળખતા નથી.”

(૧૦) અર્તજ્જીરે એક જણને મોકલીને પેલા છોકરાને પોતાની આગલ બોલાવી મંગાવ્યો, અને પુછ્યું:—“તું કાણનો છોકરો છે ?”

(૧૧) હોરમઝદે જવાબ આપ્યો:—“હું શાહપુરનો બેટો છું.”

(૧૨) તરતજ તેણે (યાને અર્તજ્જીરે) એક શપ્સને મોકલાવીને શાહપુરને પોતાની આગલ બોલાવી પુછ્યું:—“આએ કાણનો છોકરો છે ?”

(૧૩) શાહપુર પોતાને સાડ માફી ચાહી બોલ્યો:—“અએ અર્તખશીર! તમે મને માફ કરજો.” (૧૪) જે અરજ અર્ત-ખશીરે કબુલ રાખી હતી.

(૧૫) ત્યાર પછી શાહપુરે બોલાસો ક્રીધો:—“તમે અમર રહેજો! આએ મારો પોતાનો બેટો છે; આજે ઘણાક વરસ થયાં મેં એને તમારાથી છુપો રાખ્યો હતો.”

(૧૬) અર્તખશીરે (ગુસ્સે થઈ) કહ્યું:—“શા વાસ્તે આવાં નેક ફરજંદને અનધટી રીતે સાત વરસ સુધી તેં મારેથી છુપું રાખ્યું?”

(૧૭) (આટલું કહીને) તેણે હોરમઝદને પ્યાર અને માનથી પોતાની નજદીક બોલાવ્યો, અને ઘણીક ભેટો અને ઘણાક પાદશાહી પોશાકો તેને આપ્યા; અને ખોદાના શુકરાના ક્રીધા. (૧૮) તેણે (મજલસના લોકો તરફ જોઈ) કહ્યું:—“પેલા હીંદુઓના કઈત રાજાએ જેમ વર્ત્યું હતું તેમજ થયું.”

(૧૯) પછી જ્યારે હોરમઝદ પાદશાહ થયો, ત્યારે આખો ઈરાનનો મુલક ફરીથી એકજ પાદશાહની સરદારી તલે લાવવાને તે શક્તિવાન થયો હતો, અને જુદી જુદી સરહદના મુખ્ય પાદશાહોને પોતાના તાબા હેઠળ તે લાવી શક્યો હતો. (૨૦) તેણે રૂમ અને હીંદુસ્તાનના દેશો પાસેથી ખંડણી માગી હતી, અને ઈરાનના મુલકને આગલના કરતાં વધારે સોભાયમાન, ફળવાયલો, અને પ્રખ્યાત બનાવ્યો હતો. (૨૧) રૂમનો શેહનશાહ, કાબુલનો ‘તાખ’, હીંદુઓનો રાજા, તુર્કીઓનો ખાકાન, અને ખીજ મુલકોના પાદશાહો શીરીન જબાનથી દુઆ ગુબરવા તે (શેહનશાહ) ની દરબારમાં આવતા હતા.

અસલ નકલની સેવટે આવેલું લખાણ.

(૧) ખુશી, ખુરરમી અને સંતોષ સાથે આ કેતાબ પુરી કીધી છે. (૨) પાદશાહોનો પાદશાહ તથા પાપકનો બેટો, અર્તખ્શીર, (તેમજ) પાદશાહોનો પાદશાહ તથા અર્તખ્શીરનો બેટો, શાહપુર, (તેમજ) પાદશાહોનો પાદશાહ તથા શાહપુરનો બેટો, હોરમઝદ અમર્ગ રહેજો ! (૩) અનોશેહરવાન મિલોઆવાન (મેહરબાન) નો બેટો ફસ્તમ, જેણે આગ્રે નકલ લખી છે, તેખી એવો (અમર્ગ), અને વધારે એવો (અમર્ગ) થજો ! આમીન.

[illegible][illegible][illegible]

(1) Pavan Kâr-shemê î Artakhshîr î Pâpakân aêdûn nipisht yekavîmûnâd aîgh :—Âkhar mîn marg î Aleksandar î Arûmîg Airân shatrô dô sad va chahal katê-khûdâe yehevûnt. (2) Spahân va Pârs va kôstîhâ î aúbash nazdîktar pavan yadman

* This being the first Edition of the Pahlavi "Kârnâmê î Artakshshîr î Pâpakân," I am wholly responsible for all divisions of the text into chapters and sections, as the Pahlavi manuscripts of this Kârnâmê do not indicate them. Neither the Gujarati translator, Shams-ul-Ulama Dastur Dr. Peshotani Behramji Sanjana of Bombay (*vide* "The Juggut Premi," Vol. III, 1853), nor the German translator, Professor Dr. Theodore Noeldeke of Strassburg (*vide* "Geschichte des Artakshshîr î Pâpakân," Goettingen, 1879), has attempted, in the absence of a printed edition, to form out chapters of this continuous text, or to figure the paragraphs and sentences in their renderings.—Two very important MSS. of the Pahlavi text, called D. and P., have been collated by me, of which D. is a correct transcript of an old copy about 300 years old.

١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩ ١٠ ١١ ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠

(14) ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩ ١٠ ١١ ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠
 (15) ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩ ١٠ ١١ ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠
 (16) ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩ ١٠ ١١ ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠
 (17) ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩ ١٠ ١١ ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠
 (18) ١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩ ١٠ ١١ ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠

dānākih ī mas gabrāân ī mōg-mardân; va Âtarô Gûshasp artêshâtâr va sepâhpatân; va Âtarô Bûrzîn-Mitrô vâstryushân va varz-kerdârân ī gehân; va âimandin denman pâtaekhshahîh ôl zak gabrâ, ayûp frazandân ī zak gabrâ, yâmtûmêd.

(14) Pâpak amatash zak milayâ vashammûnt, aish shedrûnt, va Sâsân ôl levîn bavîhûnast, va pûrsîd aigh:—Lak min kadâm tôkhmê va dûdê hûmanî? Min abitarân va nîyâgân ī lak aish yehevûnt mûn pâtaekhshahîh va sardârîh kard? (15) Sâsân min Pâpak pûsht va zînhâr bavîhûnast aïgham vazand va ziyân al vabîdûn. (16) Pâpak mekadlûnt; va Sâsân râz ī nafshman chêgûn bûd levîn ī Pâpak gûft. (17) Pâpak shâd bûd, va framûd aigh:—Tan pavan avzûn vabîdûnâ. (18) Va Pâpak framûd aigh vad yadman ī jâmê, patmûzan ī khûdâêvâr, aûbash

۱. دلم سـط ۱ راک ۱ کـن ۱ دلم سـسـو ک سـط ۱ کـد^۱
 تر ۱ سـسـو ۱: (33) ۱ دلم سـط ۱ ع لعیو سـط سـسـو
 ۱ تر ۱ سـسـو ۱ سـ سـط ۱ اژ ۱ و ۱ سـ سـو ۱ ع ۱ کـو
 ۱ لـر ۱ سـو ۱ راک ۱ و ۱ تر ۱ ع سـو ۱ سـو ۱: ۱
 (34) دلم سـسـو ۱ * سـسـو ۱ و ۱ سـسـو ۱^۲ سـسـو ۱^۳ سـسـو ۱^۴ سـسـو ۱
 کـسـو ۱ و ۱ کـ سـسـو ۱ سـ سـسـو ۱ * سـ سـسـو ۱ و ۱ سـسـو ۱ سـ سـسـو ۱
 کـسـو ۱ و ۱: (35) دلم سـط ۱ تر ۱ سـ سـ ۱ و ۱ سـسـو ۱: ۱
 (36) راک ۱ دلم سـسـو ۱ تر ۱ سـ سـ لـ کـ ۱ و ۱ سـسـو ۱: (37)
 دلم سـط ۱ دیم ۱ تر ۱ سـ سـ ۱ و ۱ راک ۱ دلم سـسـو ۱ تر ۱
 سـ سـو ۱ ۱ کـلـسـو ۱ و ۱ سـسـو ۱ و ۱ سـسـو ۱ و ۱ سـسـو ۱ و ۱
 سـسـو ۱ و ۱ سـسـو ۱ و ۱ سـسـو ۱ و ۱ سـسـو ۱ و ۱ سـسـو ۱ و ۱
 تر ۱ لـکـ ۱ و ۱ ۱ لـو لـکـ ۱ لـر ۱ سـسـو ۱ و ۱ سـسـو ۱ و ۱ سـسـو ۱

va Artakhshir va benman i mas i Ardavân min âkhar i zak gûr
 tâkht. (33) Va Artakhshir bân rasið tîr-i aêdûn ôl gûr makhi-
 tûnt aîgh tîr vad par pavan ashkamb bân vazlûnt, va dedîgar
 sû barâ vidard, va gûr madam jîvâk yemitûnt. (34) Ardavân va
 asvabârân frâj yâmtûnt hûmand, va amatshân zanishne pavan zak
 âinînê dîd avad medammûnast, va pûrsið aîgh:—Denman zan-
 ishne mûn kard? (35) Artakhshir gûft aîgh:—Li kard hûmanam.
 (36) Benman i Ardavân gûft aîgh:—Lâ, meman li kard hûma-
 nam. (37) Artakhshir aîshma girâft; avash ôl benman i Ardavân
 gûft aîgh:—Hûnar va mardângîh pavan stahmbagîh va dûsh-
 ramîh va kadbâ adâdistânîh ôl nafshman kardan lâ tôbân; denman
 dasht nyôk, va gûr li-tamman kabad, li va lak li-tamman dedîgar

1. P. د . د—2. D. د ; P. د—3. D., P. د—4.

So D.; P. د—5. D., P. د

[illegible]

pavan mandavam-î mûn ziyân lâ azash shayêst bûdan, levatman
vazôrgân stizê yedrûntan, va milayâ durûsht aivâjihâ aûbash gûf-
tan. (43) Kûnich bûzishnê yemalelûn, pavan patîtîk mândê han-
gâr, meman dânakân gûft yekavîmunêd aîgh : Dûshman pavan
dûshman zak lâ tôbân kardan î min adân mard min kûnishnê î
nafshman aûbash rasêd. (44) Denmanich gûft yekavîmunêd
aîgh : Min zak aîsh mûst avarmânîk al yehevûnîh, amat javît min
ôlman lâ vijârîh. (45) Va lak benafshman dânh aîgh Ardavân
madam li va lak va kabadân anshûtâ î bân gêhân, pavan tan
va khayâ va chabûn va khvâstê kûmgârtar pûtakhsahâ att. (46)
Va kûnich andarz î li ôl lak denman sakhttar aîgh ayôkânagîh

1. D., P. ၇၉၄—2. D., P. ၄၁၆၆ သလေ—3. P. ၁၈၁—4. D., P. ၁၆၁၉
Better သမ္မေ = သမ္မေ; comp. Pers. اورمانی 'difficulty,' 'trouble.'—5.
D., P. ၁၈၁၂—6. D., P. ၁၆—7. D., P. ၁၆၁၃—8. D., P. ၁၈၁၆

לא וְאֵלֶּיךָ יְיָ מִתְפַּלֵּל שֶׁ עָלְמוֹתָיִךְ וְעַלְמוֹתַי וְעַלְמוֹת כָּל הָעוֹלָמוֹת
 וְעַלְמוֹת הַמַּלְאָכִים וְעַלְמוֹת הַמַּיִם וְעַלְמוֹת הָאֵשׁ וְעַלְמוֹת הָאֶרֶץ וְעַלְמוֹת הַשָּׁמַיִם

CHAPTER II.

[illegible]

va framân-bôrdârîh vabîdûnâ, va nafshman tan varch ôl anbn-
bûdîh al avispâr.

CHAPTER II.

(1) Ardavân râ kanîzak-î âvâyishnîg bûd, mûn min avârik kanîzagân âzarmîgtar va garâmîgtar dâsht, va pavan kôlâ âninê parastishnê î Ardavân yehevûnt, zak kanîzak kard yekavîmû-nâd. (2) Yôm-î amat Artakhshîr pavan stôrgâs yetîbûnast, va tûbûl zad va srûd va avârik khûramîh kard, ôl Artakhshîr dîd, va patash nyâzân bûd, va âkhar min zak lakhvâr Artakhshîr mat, va dûstîh va dûshâram vabîdûnt. (3) Pat-

1. D., P. ພຸງຢາ—2. D., P. have ພຸງ ພຸງ ພຸງ; perhaps
srūd nāzig va khuramā kard.—3. D., P. ພຸງ—4. D., P. ພຸງ—5.
 D., P. ພຸງ

۱۷۱۱۱۱۱۱ (8) ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱
 ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ (9) ۱۷۱۱۱۱۱۱
 ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱
 ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱
 * ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱
 ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱
 ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ (10)
 ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱
 ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱
 ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱
 ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ (11)
 ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱
 ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱ ۱۷۱۱۱۱۱۱

âvâz gûft. (8) Artakhshîr amat zak milayâ vashammûnt,
 mînishnê ôl varîkûntan min tamman hankhetûnt. (9) Avash
 ôl kanîzak gûft aîgh: Hatat mînishnê levatman li râst va ayô-
 kânê aît; hânich bèn denman sê yôm î vichîdê î dânakân va
 akhtarmârân gûft yekavîmûnêd, kôlâ mûn min khûdâê î nafsh-
 man barâ varîkûnêd ôl vazôrgih va pâtakhshahîh yâmtûnêd,
 min li-tamman vad gêhân râtûnîm, va barâ vazlûnîm. (10) Hat
 Yeheân gadman î Airân shatrô ôl aiyabârîh î lenman yâmtûnêd
 barâ bôkhtîm, ôl nyôkih va khûpîh yâmtûnîm; va aêdûu vabîdû-
 nam aîgh min lak frakhantar bèn gêhân aîsh lâ yehevûnêd.
 (11) Kanîzak hamdinâ yehevûnt, va gûft aîgh:—Pavan âzâdîh
 yakhsenunam, va kôlâ meman lak framâi vabîdûnam.

1. So D.; P. ۱۷۱۱۱۱۱—2. D., P. ۱۷۱۱۱۱۱—3. D., P. ۱۷۱۱۱۱۱ Better ۱۷۱۱۱۱۱,
 as in § 6.—4. D., P. ۱۷۱۱۱۱۱—5. D., P. ۱۷۱۱۱۱۱—6. D. ۱۷۱۱۱۱۱; P. ۱۷۱۱۱۱۱

(12) *wašo qamr akē wē rēš* šmōm lōmōl wē qmōn d*
awšō akē dē d māšmōl wē lōmōl : (13) *lāpōn šmō māšmōl*
mōmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl
šmō d šmōmōl wē māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl
mōmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl
mōmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl
wē lōmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl :

(14) *māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl*
lōmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl
lōmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl
lōmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl māšmōl :

(12) *Kanizak chēgūn nazd ōl bām yehevūnt, lakhvār ōl gās*
ī nafshman nazdik ī Ardavān vazlūnt. (13) *Lēlyā amat*
Ardavān khelmūnt yekavīmūnād, min ganj ī Ardavān shamshir-
ī ī Hindū, va zayan ī zahbāin, va kamar ī mēshsār, va avīsar ī
zahbāin, va māلمان ī zahbāin ī pavan gōhar va jūjan va dīnār
kand, va zarah va zayanavzār ī pērastē visyār, va avārik kabad
mandavam yansegūnt ōl levīn ī Artakhshir yāfityūnt.

(14) *Artakhshir sūsyā dō min bāragān ī Ardavān, mūn*
pavan yōm-ī haftād frasang barā sātūnd, zīn kard. (15) *Aēvak*
benafshman va aēvak kanizak madam yetībūnast, va rās ōl Pārs
vakhdūnt, va pavan aūshtāv hamā raft.

תְּחַסְּרוּ עִם כָּל מְנוּחָה :: (19) מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה וְכָל מְנוּחָה
וְכָל מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה ::

CHAPTER III.

(1) שָׁמַיִם וְאָרֶץ וְכָל מְנוּחָה וְכָל מְנוּחָה וְכָל מְנוּחָה
וְכָל מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה :: (2) מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה
וְכָל מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה וְכָל מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה
וְכָל מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה :: (3) מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה
וְכָל מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה :: (4) וְכָל מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה
וְכָל מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה :: (5) וְכָל מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה
וְכָל מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה וְכָל מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה
וְכָל מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה :: (6) מְנוּחָה לְכָל מְנוּחָה

dûshmanân avibîm yehevûnîh. (19) Artakhshîr khurram barâ
yehevûnt, va min tamman pavan aûstât barâ raft.

CHAPTER III.

(1) Amat yôm bûd Ardavân kanîzak bavîhûnast, va
kanîzak pavan jîvâk lâ bûd. (2) Stôrpan mat ôl Ardavân
gûft aîgh Artakhshîr levatman dô bârê î lakûm lâ pavan
jîvâk aît. (3) Ardavân khavîtûnast aîgh kanîzak î li levat-
man Artakhshîr varîkûnt vazlûnt. (4) Va amatash âkâsîh
min ganj vashammûnt, dîl hangulûdê vabîdûnt. (5) Avash akh-
tarmârân sardâr bavîhûnast va gûft aîgh: Zûd yehevûnîh va barâ
nîgîr vad zak vinâskâr levatman zak jah î rûspîg kadâm
jîvâk vazlûnt, va aêmat shâyîm vakhdûntan. (6) Akhtarmârân

[illegible][illegible]

sardâr zamân andâkht, va pavan paskhûn ôl Ardavân gûft aîgh:
Mêsh min Kînân va Vâhrâm rîvîd, ôl Âtharmazda va Tîr pat-
vast, va khûdâê î miyân îâsmân avîr brêh î Mitrô yekavîmûnêd,
va aêdûn pêdâk aîgh, Artakhshîr varîkûnt vazlûnt, az rûê
ôl kôstê î Pârs âlt, va hat vad sê yôm vakhdûntan lâ shâyêd,
âkhar min zak vakhdûntan lâ tôbân.

(7) Ardavân bēn zamân sepâh chahâr hazâr ârâst, va râs ôl
Pars paî î Artakhshîr vakhdûnt. (8) Va amat nîmrûz bûd ôl
jîvâk yâmtûnêd aîgh râs î Pârs tamman vadard. (9) Avash
pûrsîd aîgh: Zak dô asvabâr î ôl denman kôstê rûn yâtûnt,
mēman zamân barâ vadard? (10) Ansbûtâân guft aîgh
bâmdâd amat khûrshîd tēh madam yâftûnt, aêdûn chēgûn vâtô

וְאַחֲרָיו לֵב יִרְאֶה וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא
 וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא
 וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא
 וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא
 וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא
 וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא
 וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא
 וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא

CHAPTER IV.

(1) מֵעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא
 וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא
 וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא וְעֵצָא

tōbân; âkhar nafshman tan va asvabârân ranjê al yakh-
 senunîd, va aspân al ranjînîd, va tapâh al vabîdûnîd; chârê î
 Artakhshîr min zakâê babâ bavîhûnîd. (21) Ardavân
 amatash pavan zak âîninê ashnûd lakhvâr vasht, ôl jîvâk î
 yetibûnast î nafshman yâtûnt. (22) Âkhar min zak sepâh va
 gûrd ârâst va levatman benman î nafshman ôl Pârs vakhdûntan
 î Artakhshîr râ shedrûnîd.

CHAPTER IV.

(1) Artakhshîr râs ôl bâr î dariyâv vakhdûnt, va aêdûn chê-
 gûn hamâ vazlûnt. (2) Chand gabrà min mardûmân î Pars, mûn
 min Ardavân mûstagar bûd hûmand, avashân chabûn va khvâstê

ولسان وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو
 ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان (13)
 ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان (14)
 وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو
 وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو وانشو (15)
 ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان (16)
 ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان
 ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان
 ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان (17)
 ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان
 ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان ولسان (18)

Kermân va Makrastân va Pârs kôstê kôstê sepâh pavan
 kabad marê gird kard, va ôl karizâr î Ardavân yâtûnt. (13)
 Chahâr mâhgân kôlâ yôm kârîzâr va zektelûnishnê î kabad bûd.
 (14) Ardavân min kôstê kôstê chêgûn min Raî, Dôbâhvand,
 Dêlamân va Patashkhvârgar sepâh va âkhûr bavîhûnast. (15)
 Min zak chêgûn gadman î Kayân levatman Artakhshîr bûd,
 Artakhshîr firûzîh vandâd. (16) Avash Ardavân zektelûnt,
 va âimandîn chabûn va khvâstê ôl yadman î Artakhshîr
 mat, va dûkht î Ardavân pavan zanîh kard, va âvâz ôl Pars
 mat. (17) Shatrôstân-i î Artakhshîr Gadman karîtûnd kard,
 va zak î rabâ var khafrûnt, va mayâ chahâr jûi azash yâityûnt, va
 âtâsh ôl var yetîbûnast. (18) Kôf-i î stavar khafrûnt va rûd î

לשו לשמנה : (19) ואת כסא כסא ואת שבעה שבעה : ואת
 * ואת שבעה : ואת שבעה שבעה שבעה :

CHAPTER V.

(1) שבעה כסא ואת שבעה : * תזבזבז וזכר וזכר
 וזכר וזכר וזכר וזכר וזכר וזכר : (2) ואת
 וזכר וזכר וזכר וזכר וזכר וזכר : (3) וזכר וזכר וזכר וזכר וזכר וזכר
 וזכר : (4) וזכר וזכר וזכר וזכר וזכר וזכר
 וזכר וזכר * לשון וזכר וזכר * וזכר וזכר
 וזכר וזכר : (5) וזכר וזכר וזכר וזכר וזכר וזכר
 וזכר וזכר וזכר וזכר וזכר וזכר

râzê râyinid. (18) Kabad matâ yadman kard avâd khûsh kard,
 va kabad Âtâsh î Vâhrâm tamman framûd yetibûnast.

CHAPTER V.

(1) Âkhar min zak kabad sepâh va gûrd î Zâvûl ôl ham kard,
 va ôl kârizâr î Kûrdân shah Mâdig fravaft. (2) Kabad kârizâr î
 khûnrizishnih bûd, va sepâh î Artakhshîr stûbîh mekad-
 lûnt. (3) Artakhshîr min sepâh î nafshman niyâzân barâ
 bûd. (4) Bèn lêlyâ ôl viyâvân-i mat, mûnash hîch mayâ va
 khûrishnê bèn lâ bûd, va khûd levatman asvabârân va stôrân
 kâdman ôl gûrsigîh va tîshnigîh mat. (5) Avash min arîk âtâsh
 î shapânân dîd, va Artakhshîr ôl tamman vazlûnt, gabrâ-î

1. Also it can be read *âvâdânîh*.—2. So D.; P. 4—3. So
 D.; P. 12

۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰۰۰۰ :: (6) ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ :: (7) ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ :: (8) ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ :: (9) ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ :: (10) ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰
 ۱۰۰۰۰۰۰۰ :: (11) ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰۰۰۰

i pîr tamman dîd, mûn levatman gûspendân pavan dasht i kôf
 yehevûnt hûmand. (6) Artakhshîr zak shap tamman vazlûnt,
 va yôm i dedîgar min ôlmanshân râs bavîhûnast. (7) Ôlman-
 shân gûft aîgh: Min li-tamman sê frasang rûstâk-î âit i avîr
 âvâdân, va kabad mardûm va patashnîh i visyâr âit. (8)
 Artakhshîr ôl zak matâ vazlûnt, gabrâ firistâd va asvabârân i
 nafshman aîmandîn ôl babâ khvâst. (9) Sepâh i Mâdigân
 pavan hanâ dâsht aîgh, kûn min Artakhshîr avîbîm barâ
 yehevûnt, ham meman pavan stûbîh lakhvâr ôl Pars vazlûnt.
 (10) Artakhshîr chahâr hazâr gabrâ ârâst, va madam ôlmanshân
 tâftê shapîkhûn kard. (11) Va min Kûrdân mard âevak hazâr

1. So D.; P. ۱۰۰۰۰۰—2. So D.; P. ۱۰۰۰۰۰—3. D., P. ۱۰۰۰۰۰—4.

D. ۴۹; P. ۴۹—5. D., P. ۱۰۰۰۰۰

וּמִן הַיָּמִים וְהַיָּמִים וְהַיָּמִים וְהַיָּמִים וְהַיָּמִים וְהַיָּמִים
וְהַיָּמִים וְהַיָּמִים וְהַיָּמִים וְהַיָּמִים וְהַיָּמִים וְהַיָּמִים

CHAPTER VI.

(1) הָיָה לָנוּ בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה

בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה
בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה
בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה
(2) בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה
בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה
בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה
בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה
(3) בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה בְּעֵת הַזֶּה

avazad, avârik khvâstê dast-vakhdûn kard; va min Kûrdân shah levatman pûsarân, brâtarân, frazandân, kabad chabûn va khvâstê ôl Pârs vêdâi kard.

CHAPTER VI.

(1) Bê n râs sepâh î Haftân-bôkht î Kerm khudâê patash pat-kôftê zak aîmandîn chabûn va khvâstê va bûnê min zak asva-bârân î Artakhshîr barâ yansegûntê ôl Gûzârân, dast-kard-f î Gûlâr, tamman aîgh Kerm bûnê dâst, yâityûnt. (2) Artakhshîr pavan zak minishnê bûd aîgh ôl Arman va Âtarôpâtgân vazlûnam, meman Yazdân-kard î Shaharzûrîg levatman kabad sepâh va gurd min zak kôstê î Shaharzûrîg mitrôân kardê, pavan Kermân bôrdâr aûbash mat yekavîmûnâd. (3) Barâ min

1. So D.; P. perhaps *vêshî*.—2. D., P. *avârik*.—3. D. *avârik*; P. *avârik*.—4. So D.; P. *avârik*.—5. D., P. *avârik*, perhaps *Kavâd*.

רָחוּק מִמֶּנּוּ וְרוּחוֹ וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ
 מִמֶּנּוּ וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ
 וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ (9) וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ
 וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ (10) וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ
 וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ
 וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ (11) וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ
 וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ (12) וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ
 וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ
 וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ וְזֶה הַלֵּל מִלִּפְנֵי ה' בְּתֵרֵם לִסְרוֹ

khvâstê va bûnê ôl garpûshtîh va diz î Gûzârân hankhetûnt, va
 benafshman kôfihâ jivâkîhâ î shikastê nihân bûd hûmand.
 (9) Va asvabârân î Artakhshîr âkâsîh lâ bûd, ôl bûn î diz î
 Gûlâr mat hûmand, va diz barâ parvast. (10) Amat lêlyâ
 yehevûnt sepâh î Kerm madam ôlmanshân zad shapîkhûnîh
 kard, min asvabârân î Artakhshîr kabad zektelûnt va sûsyâ, zîn,
 zînavzâr, khvâstê va bûnê azash yansegûnt. (11) Asvabârân
 pavan avsûs va rishkharish, âinînê vad-vâzê va barâhnê, âvâz ôl
 levîn î Artakhshîr yâtûnt. (12) Artakhshîr amatash pavan zak
 âinînê dîd, avîr pavan bîsh bûd, va min shatrô shatrô, jivâk
 jivâk, sepâh ôl babâ bavîhûnast, va benafshman levatman sepâh

1. D., P. 14—2. P., D. 14 'wisely'; better 14

3. P., D. 14—4. P., D. 14 vad-vâzê 'in a disgraceful

condition.'—5. D., P. 14

ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ
 ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ
 (20) ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ
 ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ
 ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ
 ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ

(21) ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ
 ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ
 (22) ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ
 ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ
 ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ
 ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ ԿԵՐՄ ԲԱՐԱ ԲԵՆ ԶԱՄԱՆ

yâvarî denman handîshîd aîgh min kokhshîshnê î Kerm barâ
 âvâyed dirang dâdan, âkhar ôl kokhshîshnê kârîzâr î Mitrôk
 vazlûntan. (20) Avash sepâh aîmandîn lakhvâr ôl babâ khvâst,
 levatman sepâhpatân hûskârî, va chârê î pavan barâ bôkh-
 tan î nafshman va sepâh nigîrîd, va âkhar min zak pavan
 châsht vashtamûntan yetîbûnast.

(21) Bên zamân tîr î chûpê min diz padrûd mat, vad par pa-
 van varê î madam khvân bûd barâ yetîbûnast. (22) Va pavan
 tîr aêdûn nipisht yekavîmûnâd aîgh:—Denman tîr asvabârân
 î varjâvand Kernî khûdâê shedîtûnt, avamân lâ âvâyêd aîgh
 rabâ gabrâ chêgûn lakûm barâ zektelûnt humanîh, chêgûn-

1. This word is damaged in D.; P. omits it.—2. D. ԿԵՐՄ ; P. ԿԵՐՄ
 pardâkkt.—3. So D.; P. ԿԵՐՄ.—4. D., P. ԿԵՐՄ.—5. So D.; P. ԿԵՐՄ

۱. ۱۳۰ ۱ ۱۴۰ ۱ ۱۵۰ ۱ ۱۶۰ ۱ ۱۷۰ ۱ ۱۸۰ ۱ ۱۹۰ ۱ ۲۰۰ ۱ ۲۱۰ ۱ ۲۲۰ ۱ ۲۳۰ ۱ ۲۴۰ ۱ ۲۵۰ ۱ ۲۶۰ ۱ ۲۷۰ ۱ ۲۸۰ ۱ ۲۹۰ ۱ ۳۰۰ ۱ ۳۱۰ ۱ ۳۲۰ ۱ ۳۳۰ ۱ ۳۴۰ ۱ ۳۵۰ ۱ ۳۶۰ ۱ ۳۷۰ ۱ ۳۸۰ ۱ ۳۹۰ ۱ ۴۰۰ ۱ ۴۱۰ ۱ ۴۲۰ ۱ ۴۳۰ ۱ ۴۴۰ ۱ ۴۵۰ ۱ ۴۶۰ ۱ ۴۷۰ ۱ ۴۸۰ ۱ ۴۹۰ ۱ ۵۰۰ ۱ ۵۱۰ ۱ ۵۲۰ ۱ ۵۳۰ ۱ ۵۴۰ ۱ ۵۵۰ ۱ ۵۶۰ ۱ ۵۷۰ ۱ ۵۸۰ ۱ ۵۹۰ ۱ ۶۰۰ ۱ ۶۱۰ ۱ ۶۲۰ ۱ ۶۳۰ ۱ ۶۴۰ ۱ ۶۵۰ ۱ ۶۶۰ ۱ ۶۷۰ ۱ ۶۸۰ ۱ ۶۹۰ ۱ ۷۰۰ ۱ ۷۱۰ ۱ ۷۲۰ ۱ ۷۳۰ ۱ ۷۴۰ ۱ ۷۵۰ ۱ ۷۶۰ ۱ ۷۷۰ ۱ ۷۸۰ ۱ ۷۹۰ ۱ ۸۰۰ ۱ ۸۱۰ ۱ ۸۲۰ ۱ ۸۳۰ ۱ ۸۴۰ ۱ ۸۵۰ ۱ ۸۶۰ ۱ ۸۷۰ ۱ ۸۸۰ ۱ ۸۹۰ ۱ ۹۰۰ ۱ ۹۱۰ ۱ ۹۲۰ ۱ ۹۳۰ ۱ ۹۴۰ ۱ ۹۵۰ ۱ ۹۶۰ ۱ ۹۷۰ ۱ ۹۸۰ ۱ ۹۹۰ ۱ ۱۰۰۰ ۱

paskhûn gûft aîgh:—Lenman pavan tan va jân va chabûn
 va khvâstê va nîshman va frazand, jâdê lakûm bavîhûnishnê
 î Airân shatrô, barâ âvâyed avispârdan, barâ avispârim.
 (11) Barâ lenman aêdûn khvîtnîm aîgh chârê î denman
 drûj aêdûn shâyed bavîhûnast, amat lak nafshman tan
 pavan âînînê gabrâ-î î dûr shatrôik ârâstê vabîdûnâi,
 ôl vidâr î karîtâk, va tan î nafshman pavan bandagîh
 va parastishnê î ôlman barâ avispârih, va gabrâ dô î
 hâvisht va dîn-âkâs ôl tamman yedrûnâi, va pavaushân
 yazishnê va azbâyishnê î Yeheân va Ameshûspendân frâj
 vabîdûnâi, va amat hangâm î khûrishnê vashtamûntan î zak
 Kerm yehevûnêd, aêdûn vabîdûnâi aîgh rûi î vidâkhtê yak-
 senunî, pavan zafra î zak drûj rîzishnê vad yemitûnêd; va
 zak drûj î maînû pavan yazishnê va azbâyishnê î Yeheân barâ

١ ٢ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩ ١٠ ١١ ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠ ١٠١ ١٠٢ ١٠٣ ١٠٤ ١٠٥ ١٠٦ ١٠٧ ١٠٨ ١٠٩ ١١٠ ١١١ ١١٢ ١١٣ ١١٤ ١١٥ ١١٦ ١١٧ ١١٨ ١١٩ ١٢٠ ١٢١ ١٢٢ ١٢٣ ١٢٤ ١٢٥ ١٢٦ ١٢٧ ١٢٨ ١٢٩ ١٣٠ ١٣١ ١٣٢ ١٣٣ ١٣٤ ١٣٥ ١٣٦ ١٣٧ ١٣٨ ١٣٩ ١٤٠ ١٤١ ١٤٢ ١٤٣ ١٤٤ ١٤٥ ١٤٦ ١٤٧ ١٤٨ ١٤٩ ١٥٠ ١٥١ ١٥٢ ١٥٣ ١٥٤ ١٥٥ ١٥٦ ١٥٧ ١٥٨ ١٥٩ ١٦٠ ١٦١ ١٦٢ ١٦٣ ١٦٤ ١٦٥ ١٦٦ ١٦٧ ١٦٨ ١٦٩ ١٧٠ ١٧١ ١٧٢ ١٧٣ ١٧٤ ١٧٥ ١٧٦ ١٧٧ ١٧٨ ١٧٩ ١٨٠ ١٨١ ١٨٢ ١٨٣ ١٨٤ ١٨٥ ١٨٦ ١٨٧ ١٨٨ ١٨٩ ١٩٠ ١٩١ ١٩٢ ١٩٣ ١٩٤ ١٩٥ ١٩٦ ١٩٧ ١٩٨ ١٩٩ ٢٠٠ ٢٠١ ٢٠٢ ٢٠٣ ٢٠٤ ٢٠٥ ٢٠٦ ٢٠٧ ٢٠٨ ٢٠٩ ٢١٠ ٢١١ ٢١٢ ٢١٣ ٢١٤ ٢١٥ ٢١٦ ٢١٧ ٢١٨ ٢١٩ ٢٢٠ ٢٢١ ٢٢٢ ٢٢٣ ٢٢٤ ٢٢٥ ٢٢٦ ٢٢٧ ٢٢٨ ٢٢٩ ٢٣٠ ٢٣١ ٢٣٢ ٢٣٣ ٢٣٤ ٢٣٥ ٢٣٦ ٢٣٧ ٢٣٨ ٢٣٩ ٢٤٠ ٢٤١ ٢٤٢ ٢٤٣ ٢٤٤ ٢٤٥ ٢٤٦ ٢٤٧ ٢٤٨ ٢٤٩ ٢٥٠ ٢٥١ ٢٥٢ ٢٥٣ ٢٥٤ ٢٥٥ ٢٥٦ ٢٥٧ ٢٥٨ ٢٥٩ ٢٦٠ ٢٦١ ٢٦٢ ٢٦٣ ٢٦٤ ٢٦٥ ٢٦٦ ٢٦٧ ٢٦٨ ٢٦٩ ٢٧٠ ٢٧١ ٢٧٢ ٢٧٣ ٢٧٤ ٢٧٥ ٢٧٦ ٢٧٧ ٢٧٨ ٢٧٩ ٢٨٠ ٢٨١ ٢٨٢ ٢٨٣ ٢٨٤ ٢٨٥ ٢٨٦ ٢٨٧ ٢٨٨ ٢٨٩ ٢٩٠ ٢٩١ ٢٩٢ ٢٩٣ ٢٩٤ ٢٩٥ ٢٩٦ ٢٩٧ ٢٩٨ ٢٩٩ ٣٠٠ ٣٠١ ٣٠٢ ٣٠٣ ٣٠٤ ٣٠٥ ٣٠٦ ٣٠٧ ٣٠٨ ٣٠٩ ٣١٠ ٣١١ ٣١٢ ٣١٣ ٣١٤ ٣١٥ ٣١٦ ٣١٧ ٣١٨ ٣١٩ ٣٢٠ ٣٢١ ٣٢٢ ٣٢٣ ٣٢٤ ٣٢٥ ٣٢٦ ٣٢٧ ٣٢٨ ٣٢٩ ٣٣٠ ٣٣١ ٣٣٢ ٣٣٣ ٣٣٤ ٣٣٥ ٣٣٦ ٣٣٧ ٣٣٨ ٣٣٩ ٣٤٠ ٣٤١ ٣٤٢ ٣٤٣ ٣٤٤ ٣٤٥ ٣٤٦ ٣٤٧ ٣٤٨ ٣٤٩ ٣٥٠ ٣٥١ ٣٥٢ ٣٥٣ ٣٥٤ ٣٥٥ ٣٥٦ ٣٥٧ ٣٥٨ ٣٥٩ ٣٦٠ ٣٦١ ٣٦٢ ٣٦٣ ٣٦٤ ٣٦٥ ٣٦٦ ٣٦٧ ٣٦٨ ٣٦٩ ٣٧٠ ٣٧١ ٣٧٢ ٣٧٣ ٣٧٤ ٣٧٥ ٣٧٦ ٣٧٧ ٣٧٨ ٣٧٩ ٣٨٠ ٣٨١ ٣٨٢ ٣٨٣ ٣٨٤ ٣٨٥ ٣٨٦ ٣٨٧ ٣٨٨ ٣٨٩ ٣٩٠ ٣٩١ ٣٩٢ ٣٩٣ ٣٩٤ ٣٩٥ ٣٩٦ ٣٩٧ ٣٩٨ ٣٩٩ ٤٠٠ ٤٠١ ٤٠٢ ٤٠٣ ٤٠٤ ٤٠٥ ٤٠٦ ٤٠٧ ٤٠٨ ٤٠٩ ٤١٠ ٤١١ ٤١٢ ٤١٣ ٤١٤ ٤١٥ ٤١٦ ٤١٧ ٤١٨ ٤١٩ ٤٢٠ ٤٢١ ٤٢٢ ٤٢٣ ٤٢٤ ٤٢٥ ٤٢٦ ٤٢٧ ٤٢٨ ٤٢٩ ٤٣٠ ٤٣١ ٤٣٢ ٤٣٣ ٤٣٤ ٤٣٥ ٤٣٦ ٤٣٧ ٤٣٨ ٤٣٩ ٤٤٠ ٤٤١ ٤٤٢ ٤٤٣ ٤٤٤ ٤٤٥ ٤٤٦ ٤٤٧ ٤٤٨ ٤٤٩ ٤٥٠ ٤٥١ ٤٥٢ ٤٥٣ ٤٥٤ ٤٥٥ ٤٥٦ ٤٥٧ ٤٥٨ ٤٥٩ ٤٦٠ ٤٦١ ٤٦٢ ٤٦٣ ٤٦٤ ٤٦٥ ٤٦٦ ٤٦٧ ٤٦٨ ٤٦٩ ٤٧٠ ٤٧١ ٤٧٢ ٤٧٣ ٤٧٤ ٤٧٥ ٤٧٦ ٤٧٧ ٤٧٨ ٤٧٩ ٤٨٠ ٤٨١ ٤٨٢ ٤٨٣ ٤٨٤ ٤٨٥ ٤٨٦ ٤٨٧ ٤٨٨ ٤٨٩ ٤٩٠ ٤٩١ ٤٩٢ ٤٩٣ ٤٩٤ ٤٩٥ ٤٩٦ ٤٩٧ ٤٩٨ ٤٩٩ ٥٠٠ ٥٠١ ٥٠٢ ٥٠٣ ٥٠٤ ٥٠٥ ٥٠٦ ٥٠٧ ٥٠٨ ٥٠٩ ٥١٠ ٥١١ ٥١٢ ٥١٣ ٥١٤ ٥١٥ ٥١٦ ٥١٧ ٥١٨ ٥١٩ ٥٢٠ ٥٢١ ٥٢٢ ٥٢٣ ٥٢٤ ٥٢٥ ٥٢٦ ٥٢٧ ٥٢٨ ٥٢٩ ٥٣٠ ٥٣١ ٥٣٢ ٥٣٣ ٥٣٤ ٥٣٥ ٥٣٦ ٥٣٧ ٥٣٨ ٥٣٩ ٥٤٠ ٥٤١ ٥٤٢ ٥٤٣ ٥٤٤ ٥٤٥ ٥٤٦ ٥٤٧ ٥٤٨ ٥٤٩ ٥٥٠ ٥٥١ ٥٥٢ ٥٥٣ ٥٥٤ ٥٥٥ ٥٥٦ ٥٥٧ ٥٥٨ ٥٥٩ ٥٦٠ ٥٦١ ٥٦٢ ٥٦٣ ٥٦٤ ٥٦٥ ٥٦٦ ٥٦٧ ٥٦٨ ٥٦٩ ٥٧٠ ٥٧١ ٥٧٢ ٥٧٣ ٥٧٤ ٥٧٥ ٥٧٦ ٥٧٧ ٥٧٨ ٥٧٩ ٥٨٠ ٥٨١ ٥٨٢ ٥٨٣ ٥٨٤ ٥٨٥ ٥٨٦ ٥٨٧ ٥٨٨ ٥٨٩ ٥٩٠ ٥٩١ ٥٩٢ ٥٩٣ ٥٩٤ ٥٩٥ ٥٩٦ ٥٩٧ ٥٩٨ ٥٩٩ ٦٠٠ ٦٠١ ٦٠٢ ٦٠٣ ٦٠٤ ٦٠٥ ٦٠٦ ٦٠٧ ٦٠٨ ٦٠٩ ٦١٠ ٦١١ ٦١٢ ٦١٣ ٦١٤ ٦١٥ ٦١٦ ٦١٧ ٦١٨ ٦١٩ ٦٢٠ ٦٢١ ٦٢٢ ٦٢٣ ٦٢٤ ٦٢٥ ٦٢٦ ٦٢٧ ٦٢٨ ٦٢٩ ٦٣٠ ٦٣١ ٦٣٢ ٦٣٣ ٦٣٤ ٦٣٥ ٦٣٦ ٦٣٧ ٦٣٨ ٦٣٩ ٦٤٠ ٦٤١ ٦٤٢ ٦٤٣ ٦٤٤ ٦٤٥ ٦٤٦ ٦٤٧ ٦٤٨ ٦٤٩ ٦٥٠ ٦٥١ ٦٥٢ ٦٥٣ ٦٥٤ ٦٥٥ ٦٥٦ ٦٥٧ ٦٥٨ ٦٥٩ ٦٦٠ ٦٦١ ٦٦٢ ٦٦٣ ٦٦٤ ٦٦٥ ٦٦٦ ٦٦٧ ٦٦٨ ٦٦٩ ٦٧٠ ٦٧١ ٦٧٢ ٦٧٣ ٦٧٤ ٦٧٥ ٦٧٦ ٦٧٧ ٦٧٨ ٦٧٩ ٦٨٠ ٦٨١ ٦٨٢ ٦٨٣ ٦٨٤ ٦٨٥ ٦٨٦ ٦٨٧ ٦٨٨ ٦٨٩ ٦٩٠ ٦٩١ ٦٩٢ ٦٩٣ ٦٩٤ ٦٩٥ ٦٩٦ ٦٩٧ ٦٩٨ ٦٩٩ ٧٠٠ ٧٠١ ٧٠٢ ٧٠٣ ٧٠٤ ٧٠٥ ٧٠٦ ٧٠٧ ٧٠٨ ٧٠٩ ٧١٠ ٧١١ ٧١٢ ٧١٣ ٧١٤ ٧١٥ ٧١٦ ٧١٧ ٧١٨ ٧١٩ ٧٢٠ ٧٢١ ٧٢٢ ٧٢٣ ٧٢٤ ٧٢٥ ٧٢٦ ٧٢٧ ٧٢٨ ٧٢٩ ٧٣٠ ٧٣١ ٧٣٢ ٧٣٣ ٧٣٤ ٧٣٥ ٧٣٦ ٧٣٧ ٧٣٨ ٧٣٩ ٧٤٠ ٧٤١ ٧٤٢ ٧٤٣ ٧٤٤ ٧٤٥ ٧٤٦ ٧٤٧ ٧٤٨ ٧٤٩ ٧٥٠ ٧٥١ ٧٥٢ ٧٥٣ ٧٥٤ ٧٥٥ ٧٥٦ ٧٥٧ ٧٥٨ ٧٥٩ ٧٦٠ ٧٦١ ٧٦٢ ٧٦٣ ٧٦٤ ٧٦٥ ٧٦٦ ٧٦٧ ٧٦٨ ٧٦٩ ٧٧٠ ٧٧١ ٧٧٢ ٧٧٣ ٧٧٤ ٧٧٥ ٧٧٦ ٧٧٧ ٧٧٨ ٧٧٩ ٧٨٠ ٧٨١ ٧٨٢ ٧٨٣ ٧٨٤ ٧٨٥ ٧٨٦ ٧٨٧ ٧٨٨ ٧٨٩ ٧٩٠ ٧٩١ ٧٩٢ ٧٩٣ ٧٩٤ ٧٩٥ ٧٩٦ ٧٩٧ ٧٩٨ ٧٩٩ ٨٠٠ ٨٠١ ٨٠٢ ٨٠٣ ٨٠٤ ٨٠٥ ٨٠٦ ٨٠٧ ٨٠٨ ٨٠٩ ٨١٠ ٨١١ ٨١٢ ٨١٣ ٨١٤ ٨١٥ ٨١٦ ٨١٧ ٨١٨ ٨١٩ ٨٢٠ ٨٢١ ٨٢٢ ٨٢٣ ٨٢٤ ٨٢٥ ٨٢٦ ٨٢٧ ٨٢٨ ٨٢٩ ٨٣٠ ٨٣١ ٨٣٢ ٨٣٣ ٨٣٤ ٨٣٥ ٨٣٦ ٨٣٧ ٨٣٨ ٨٣٩ ٨٤٠ ٨٤١ ٨٤٢ ٨٤٣ ٨٤٤ ٨٤٥ ٨٤٦ ٨٤٧ ٨٤٨ ٨٤٩ ٨٥٠ ٨٥١ ٨٥٢ ٨٥٣ ٨٥٤ ٨٥٥ ٨٥٦ ٨٥٧ ٨٥٨ ٨٥٩ ٨٦٠ ٨٦١ ٨٦٢ ٨٦٣ ٨٦٤ ٨٦٥ ٨٦٦ ٨٦٧ ٨٦٨ ٨٦٩ ٨٧٠ ٨٧١ ٨٧٢ ٨٧٣ ٨٧٤ ٨٧٥ ٨٧٦ ٨٧٧ ٨٧٨ ٨٧٩ ٨٨٠ ٨٨١ ٨٨٢ ٨٨٣ ٨٨٤ ٨٨٥ ٨٨٦ ٨٨٧ ٨٨٨ ٨٨٩ ٨٩٠ ٨٩١ ٨٩٢ ٨٩٣ ٨٩٤ ٨٩٥ ٨٩٦ ٨٩٧ ٨٩٨ ٨٩٩ ٩٠٠ ٩٠١ ٩٠٢ ٩٠٣ ٩٠٤ ٩٠٥ ٩٠٦ ٩٠٧ ٩٠٨ ٩٠٩ ٩١٠ ٩١١ ٩١٢ ٩١٣ ٩١٤ ٩١٥ ٩١٦ ٩١٧ ٩١٨ ٩١٩ ٩٢٠ ٩٢١ ٩٢٢ ٩٢٣ ٩٢٤ ٩٢٥ ٩٢٦ ٩٢٧ ٩٢٨ ٩٢٩ ٩٣٠ ٩٣١ ٩٣٢ ٩٣٣ ٩٣٤ ٩٣٥ ٩٣٦ ٩٣٧ ٩٣٨ ٩٣٩ ٩٤٠ ٩٤١ ٩٤٢ ٩٤٣ ٩٤٤ ٩٤٥ ٩٤٦ ٩٤٧ ٩٤٨ ٩٤٩ ٩٥٠ ٩٥١ ٩٥٢ ٩٥٣ ٩٥٤ ٩٥٥ ٩٥٦ ٩٥٧ ٩٥٨ ٩٥٩ ٩٦٠ ٩٦١ ٩٦٢ ٩٦٣ ٩٦٤ ٩٦٥ ٩٦٦ ٩٦٧ ٩٦٨ ٩٦٩ ٩٧٠ ٩٧١ ٩٧٢ ٩٧٣ ٩٧٤ ٩٧٥ ٩٧٦ ٩٧٧ ٩٧٨ ٩٧٩ ٩٨٠ ٩٨١ ٩٨٢ ٩٨٣ ٩٨٤ ٩٨٥ ٩٨٦ ٩٨٧ ٩٨٨ ٩٨٩ ٩٩٠ ٩٩١ ٩٩٢ ٩٩٣ ٩٩٤ ٩٩٥ ٩٩٦ ٩٩٧ ٩٩٨ ٩٩٩ ١٠٠٠

dînâr va padmûzan yansegûnt, va nafshman tan pavan
 varhamê î Khûrâsânîg ârâstê dâsht, va levatman Bûrjak va
 Bûrj-âtarê ôl bân î diz î Gûlâr mat, va gûft aîgh:—Li gabrâ-î î
 Khûrâsânîg hûmanam, min denman varchâvand khûdâê aiyâft-î
 bavîhûnam, aîgh ôlman babâ parastishnê yâtûnam. (3)
 Ôlmanshân aûzdês parastagân Artakhshîr levatman zak dô
 gabrâ marđûmân barâ mekadlûnâ, va pavan mân î Kerm jîvâk
 kard. (4) Artakhshîr sê yôm pavân zak âninê parastishnê
 va aêvakânagîh î Kerm kard pêdâkînið, va zak jîjan va dînâr
 va jâmê ôl parastagân yehabûnt, va aêdûn kard aîgh kôlâ
 mûn bèn zak diz yehevûnt avad medammûnast, va âfrîn kerdâr
 bûd hûmand. (5) Âkhar Artakhshîr gûft aîgh : Aêdûn shapîr

Երեսն և անհիշ և ար ԿԵՐՄ ԵՄԵՐԵՐԵՐԻ ԵՐԵՐԻ (18) և ԵՐԵՐԻ
 ԵՄԵՐԵՐԵՐԻ և ԿԵՐՄ և ԵՐԵՐԻ ԿԵ Ե ԵՐԵՐԻ ԵՐԵՐԻ ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ
 և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ ԵՐԵՐԻ ԵՐԵՐԻ (19) և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ
 և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ
 և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ
 և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ

CHAPTER IX.

(1) ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ
 և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ
 և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ
 և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ

Vâhrâm pavan zak jivâk nishâst. (18) Va chabûn va khvâstê va zahabâ va âsîm min zak diz pavan hazâr gamlâ bâr vabîdûnt, va ôl Gûbâr vîdâê kard. (19) Bûrjak va Bûrj-Âtarô bâhar vad pâdehishnê irabâ-vabîdûn î jân avispârishnê kerdarân yehabûnt, va zak jivâk rôstâk-î pavan sardârîh va kadê-khûdâêh aûbash dâd.

CHAPTER IX.

(1) Âkhar min zak Artakhshîr zak Kerm zektelûntê yehevûnt, lakhvâr ôl Gûbâr yâtûnt. (2) Avash sepâh va gurd ôl kôstê î Kermân, va kârizâr î Bârijân mat. (3) Benman î Ardavân dô levatman nafshman tan dâst, va dô

1. P. ԵՐԵՐԻ—2. D., P. ԶԻ Better—3. D., P. ԵՐԵՐԻ և ԵՐԵՐԻ

—4. D., P. ԵՐԵՐԻ—5. D., P. ԵՐԵՐԻ

1. Եւ զհարստիս արարեալս Եւ զհարստիս արարեալս
 Եւ զհարստիս արարեալս * (11) Եւ զհարստիս արարեալս
 Եւ զհարստիս արարեալս Եւ զհարստիս արարեալս
 Եւ զհարստիս արարեալս Եւ զհարստիս արարեալս
 Եւ զհարստիս արարեալս Եւ զհարստիս արարեալս
 Եւ զհարստիս արարեալս * (12) Եւ զհարստիս արարեալս
 Եւ զհարստիս արարեալս Եւ զհարստիս արարեալս
 Եւ զհարստիս արարեալս Եւ զհարստիս արարեալս
 Եւ զհարստիս արարեալս * (13) Եւ զհարստիս արարեալս
 Եւ զհարստիս արարեալս Եւ զհարստիս արարեալս
 Եւ զհարստիս արարեալս *

(14) Եւ զհարստիս արարեալս Եւ զհարստիս արարեալս
 Եւ զհարստիս արարեալս * (15) Եւ զհարստիս արարեալս

min avârik khûrishnê framâih vashtamûntan, meman pavan gar-
 mîh va ranjagîh nyôk yehevûnâih. (11) Artakhshîr amat yanse-
 gûnt vashtamûntan kâмест, aêdûn yemalelûnd aîgh varch-
 âvand Âtarô Frôbâg î pîrûzgar aêdûn chêgûn âlvah-î î svâkhar
 bân parîd, va par ôl pist makhîtûnt, va zak jâm levatman
 pist kâdman min yadman î Artakhshîr ôl zamîg aûpast. (12)
 Artakhshîr va zihânak kolâ dô amat pavan zak âîninê dîd,
 stard barâ bûd hûmand. (13) Gûrbâ va kalbâ î bân khvânê
 bûd hûmand, zak khûrishnê barâ khûrd va madam mûrd
 hûmand.

(14) Artakhshîr khavîtûnast aîgh:—Zak zahâr yehevûnt,
 va pavan zadan î li ârâst yekavîmûnâd. (15) Bân zamân magû-

1. D., P. Եւ զհարստիս (imper. 2 s.) — 2. D. Եւ զհարստիս ; P. Եւ զհարստիս — 3. P. has

Եւ զհարստիս — 4. D., P. Եւ զհարստիս

1. 110 120 130 140 150 160 170 180 190 200
 210 220 230 240 250 260 270 280 290 300
 310 320 330 340 350 360 370 380 390 400
 410 420 430 440 450 460 470 480 490 500
 510 520 530 540 550 560 570 580 590 600
 610 620 630 640 650 660 670 680 690 700
 710 720 730 740 750 760 770 780 790 800
 810 820 830 840 850 860 870 880 890 900
 910 920 930 940 950 960 970 980 990 1000
 1010 1020 1030 1040 1050 1060 1070 1080 1090 1100
 1110 1120 1130 1140 1150 1160 1170 1180 1190 1200
 1210 1220 1230 1240 1250 1260 1270 1280 1290 1300
 1310 1320 1330 1340 1350 1360 1370 1380 1390 1400
 1410 1420 1430 1440 1450 1460 1470 1480 1490 1500
 1510 1520 1530 1540 1550 1560 1570 1580 1590 1600
 1610 1620 1630 1640 1650 1660 1670 1680 1690 1700
 1710 1720 1730 1740 1750 1760 1770 1780 1790 1800
 1810 1820 1830 1840 1850 1860 1870 1880 1890 1900
 1910 1920 1930 1940 1950 1960 1970 1980 1990 2000
 2010 2020 2030 2040 2050 2060 2070 2080 2090 2100
 2110 2120 2130 2140 2150 2160 2170 2180 2190 2200
 2210 2220 2230 2240 2250 2260 2270 2280 2290 2300
 2310 2320 2330 2340 2350 2360 2370 2380 2390 2400
 2410 2420 2430 2440 2450 2460 2470 2480 2490 2500
 2510 2520 2530 2540 2550 2560 2570 2580 2590 2600
 2610 2620 2630 2640 2650 2660 2670 2680 2690 2700
 2710 2720 2730 2740 2750 2760 2770 2780 2790 2800
 2810 2820 2830 2840 2850 2860 2870 2880 2890 2900
 2910 2920 2930 2940 2950 2960 2970 2980 2990 3000
 3010 3020 3030 3040 3050 3060 3070 3080 3090 3100
 3110 3120 3130 3140 3150 3160 3170 3180 3190 3200
 3210 3220 3230 3240 3250 3260 3270 3280 3290 3300
 3310 3320 3330 3340 3350 3360 3370 3380 3390 3400
 3410 3420 3430 3440 3450 3460 3470 3480 3490 3500
 3510 3520 3530 3540 3550 3560 3570 3580 3590 3600
 3610 3620 3630 3640 3650 3660 3670 3680 3690 3700
 3710 3720 3730 3740 3750 3760 3770 3780 3790 3800
 3810 3820 3830 3840 3850 3860 3870 3880 3890 3900
 3910 3920 3930 3940 3950 3960 3970 3980 3990 4000
 4010 4020 4030 4040 4050 4060 4070 4080 4090 4100
 4110 4120 4130 4140 4150 4160 4170 4180 4190 4200
 4210 4220 4230 4240 4250 4260 4270 4280 4290 4300
 4310 4320 4330 4340 4350 4360 4370 4380 4390 4400
 4410 4420 4430 4440 4450 4460 4470 4480 4490 4500
 4510 4520 4530 4540 4550 4560 4570 4580 4590 4600
 4610 4620 4630 4640 4650 4660 4670 4680 4690 4700
 4710 4720 4730 4740 4750 4760 4770 4780 4790 4800
 4810 4820 4830 4840 4850 4860 4870 4880 4890 4900
 4910 4920 4930 4940 4950 4960 4970 4980 4990 5000
 5010 5020 5030 5040 5050 5060 5070 5080 5090 5100
 5110 5120 5130 5140 5150 5160 5170 5180 5190 5200
 5210 5220 5230 5240 5250 5260 5270 5280 5290 5300
 5310 5320 5330 5340 5350 5360 5370 5380 5390 5400
 5410 5420 5430 5440 5450 5460 5470 5480 5490 5500
 5510 5520 5530 5540 5550 5560 5570 5580 5590 5600
 5610 5620 5630 5640 5650 5660 5670 5680 5690 5700
 5710 5720 5730 5740 5750 5760 5770 5780 5790 5800
 5810 5820 5830 5840 5850 5860 5870 5880 5890 5900
 5910 5920 5930 5940 5950 5960 5970 5980 5990 6000
 6010 6020 6030 6040 6050 6060 6070 6080 6090 6100
 6110 6120 6130 6140 6150 6160 6170 6180 6190 6200
 6210 6220 6230 6240 6250 6260 6270 6280 6290 6300
 6310 6320 6330 6340 6350 6360 6370 6380 6390 6400
 6410 6420 6430 6440 6450 6460 6470 6480 6490 6500
 6510 6520 6530 6540 6550 6560 6570 6580 6590 6600
 6610 6620 6630 6640 6650 6660 6670 6680 6690 6700
 6710 6720 6730 6740 6750 6760 6770 6780 6790 6800
 6810 6820 6830 6840 6850 6860 6870 6880 6890 6900
 6910 6920 6930 6940 6950 6960 6970 6980 6990 7000
 7010 7020 7030 7040 7050 7060 7070 7080 7090 7100
 7110 7120 7130 7140 7150 7160 7170 7180 7190 7200
 7210 7220 7230 7240 7250 7260 7270 7280 7290 7300
 7310 7320 7330 7340 7350 7360 7370 7380 7390 7400
 7410 7420 7430 7440 7450 7460 7470 7480 7490 7500
 7510 7520 7530 7540 7550 7560 7570 7580 7590 7600
 7610 7620 7630 7640 7650 7660 7670 7680 7690 7700
 7710 7720 7730 7740 7750 7760 7770 7780 7790 7800
 7810 7820 7830 7840 7850 7860 7870 7880 7890 7900
 7910 7920 7930 7940 7950 7960 7970 7980 7990 8000
 8010 8020 8030 8040 8050 8060 8070 8080 8090 8100
 8110 8120 8130 8140 8150 8160 8170 8180 8190 8200
 8210 8220 8230 8240 8250 8260 8270 8280 8290 8300
 8310 8320 8330 8340 8350 8360 8370 8380 8390 8400
 8410 8420 8430 8440 8450 8460 8470 8480 8490 8500
 8510 8520 8530 8540 8550 8560 8570 8580 8590 8600
 8610 8620 8630 8640 8650 8660 8670 8680 8690 8700
 8710 8720 8730 8740 8750 8760 8770 8780 8790 8800
 8810 8820 8830 8840 8850 8860 8870 8880 8890 8900
 8910 8920 8930 8940 8950 8960 8970 8980 8990 9000
 9010 9020 9030 9040 9050 9060 9070 9080 9090 9100
 9110 9120 9130 9140 9150 9160 9170 9180 9190 9200
 9210 9220 9230 9240 9250 9260 9270 9280 9290 9300
 9310 9320 9330 9340 9350 9360 9370 9380 9390 9400
 9410 9420 9430 9440 9450 9460 9470 9480 9490 9500
 9510 9520 9530 9540 9550 9560 9570 9580 9590 9600
 9610 9620 9630 9640 9650 9660 9670 9680 9690 9700
 9710 9720 9730 9740 9750 9760 9770 9780 9790 9800
 9810 9820 9830 9840 9850 9860 9870 9880 9890 9900
 9910 9920 9930 9940 9950 9960 9970 9980 9990 10000

pavan zak âinînê khadîtûnt barâ katrûnt; avash dêl-sûzê
 yehevûnt, va sûsyâ âvâz vasht, va handîshîd aigh: Vâi ôl mardûm
 yehevûnâd, mûnich levatman adânîh va' agûbâkîh î denman
 chahârpâi î gûng âkhar maðan, aêvak ôl tanid aêdûn hûspûrîg
 aigh khayâ î nafshman nîshman va frazand râ barâ avispârd.
 (5) Aîmandîn avash zak frazand, zîash bèn krêsmân dâsht,
 aiyabâd yehevûnt, va pavan pûsht î sûsyâ aêdûn chêgûn
 yekavîmûnâd pavan buland kâlâ barâ vabîdûnt.

(6) Sepâhpatân va vazôrgân va âzâdagân va vâspûhragân, amat-
 shân zak âinînê khadîtûnd, shikûftê barâ katrûnt hûmand, va
 hamâk ôl levîn î magûpatân magûpat vazlûnt hûmand:—Denman
 meman sazîd yehevûntan amat Artakhshîr pavan tanî aêdûn

1. D. 110 120 130 140 150 160 170 180 190 200
 210 220 230 240 250 260 270 280 290 300
 310 320 330 340 350 360 370 380 390 400
 410 420 430 440 450 460 470 480 490 500
 510 520 530 540 550 560 570 580 590 600
 610 620 630 640 650 660 670 680 690 700
 710 720 730 740 750 760 770 780 790 800
 810 820 830 840 850 860 870 880 890 900
 910 920 930 940 950 960 970 980 990 1000
 1010 1020 1030 1040 1050 1060 1070 1080 1090 1100
 1110 1120 1130 1140 1150 1160 1170 1180 1190 1200
 1210 1220 1230 1240 1250 1260 1270 1280 1290 1300
 1310 1320 1330 1340 1350 1360 1370 1380 1390 1400
 1410 1420 1430 1440 1450 1460 1470 1480 1490 1500
 1510 1520 1530 1540 1550 1560 1570 1580 1590 1600
 1610 1620 1630 1640 1650 1660 1670 1680 1690 1700
 1710 1720 1730 1740 1750 1760 1770 1780 1790 1800
 1810 1820 1830 1840 1850 1860 1870 1880 1890 1900
 1910 1920 1930 1940 1950 1960 1970 1980 1990 2000
 2010 2020 2030 2040 2050 2060 2070 2080 2090 2100
 2110 2120 2130 2140 2150 2160 2170 2180 2190 2200
 2210 2220 2230 2240 2250 2260 2270 2280 2290 2300
 2310 2320 2330 2340 2350 2360 2370 2380 2390 2400
 2410 2420 2430 2440 2450 2460 2470 2480 2490 2500
 2510 2520 2530 2540 2550 2560 2570 2580 2590 2600
 2610 2620 2630 2640 2650 2660 2670 2680 2690 2700
 2710 2720 2730 2740 2750 2760 2770 2780 2790 2800
 2810 2820 2830 2840 2850 2860 2870 2880 2890 2900
 2910 2920 2930 2940 2950 2960 2970 2980 2990 3000
 3010 3020 3030 3040 3050 3060 3070 3080 3090 3100
 3110 3120 3130 3140 3150 3160 3170 3180 3190 3200
 3210 3220 3230 3240 3250 3260 3270 3280 3290 3300
 3310 3320 3330 3340 3350 3360 3370 3380 3390 3400
 3410 3420 3430 3440 3450 3460 3470 3480 3490 3500
 3510 3520 3530 3540 3550 3560 3570 3580 3590 3600
 3610 3620 3630 3640 3650 3660 3670 3680 3690 3700
 3710 3720 3730 3740 3750 3760 3770 3780 3790 3800
 3810 3820 3830 3840 3850 3860 3870 3880 3890 3900
 3910 3920 3930 3940 3950 3960 3970 3980 3990 4000
 4010 4020 4030 4040 4050 4060 4070 4080 4090 4100
 4110 4120 4130 4140 4150 4160 4170 4180 4190 4200
 4210 4220 4230 4240 4250 4260 4270 4280 4290 4300
 4310 4320 4330 4340 4350 4360 4370 4380 4390 4400
 4410 4420 4430 4440 4450 4460 4470 4480 4490 4500
 4510 4520 4530 4540 4550 4560 4570 4580 4590 4600
 4610 4620 4630 4640 4650 4660 4670 4680 4690 4700
 4710 4720 4730 4740 4750 4760 4770 4780 4790 4800
 4810 4820 4830 4840 4850 4860 4870 4880 4890 4900
 4910 4920 4930 4940 4950 4960 4970 4980 4990 5000
 5010 5020 5030 5040 5050 5060 5070 5080 5090 5100
 5110 5120 5130 5140 5150 5160 5170 5180 5190 5200
 5210 5220 5230 5240 5250 5260 5270 5280 5290 5300
 5310 5320 5330 5340 5350 5360 5370 5380 5390 5400
 5410 5420 5430 5440 5450 5460 5470 5480 5490 5500
 5510 5520 5530 5540 5550 5560 5570 5580 5590 5600
 5610 5620 5630 5640 5650 5660 5670 5680 5690 5700
 5710 5720 5730 5740 5750 5760 5770 5780 5790 5800
 5810 5820 5830 5840 5850 5860 5870 5880 5890 5900
 5910 5920 5930 5940 5950 5960 5970 5980 5990 6000
 6010 6020 6030 6040 6050 6060 6070 6080 6090 6100
 6110 6120 6130 6140 6150 6160 6170 6180 6190 6200
 6210 6220 6230 6240 6250 6260 6270 6280 6290 6300
 6310 6320 6330 6340 6350 6360 6370 6380 6390 6400
 6410 6420 6430 6440 6450 6460 6470 6480 6490 6500
 6510 6520 6530 6540 6550 6560 6570 6580 6590 6600
 6610 6620 6630 6640 6650 6660 6670 6680 6690 6700
 6710 6720 6730 6740 6750 6760 6770 6780 6790 6800
 6810 6820 6830 6840 6850 6860 6870 6880 6890 6900
 6910 6920 6930 6940 6950 6960 6970 6980 6990 7000
 7010 7020 7030 7040 7050 7060 7070 7080 7090 7100
 7110 7120 7130 7140 7150 7160 7170 7180 7190 7200
 7210 7220 7230 7240 7250 7260 7270 7280 7290 7300
 7310 7320 7330 7340 7350 7360 7370 7380 7390 7400
 7410 7420 7430 7440 7450 7460 7470 7480 7490 7500
 7510 7520 7530 7540 7550 7560 7570 7580 7590 7600
 7610 7620 7630 7640 7650 7660 7670 7680 7690 7700
 7710 7720 7730 7740 7750 7760 7770 7780 7790 7800
 7810 7820 7830 7840 7850 7860 7870 7880 7890 7900
 7910 7920 7930 7940 7950 7960 7970 7980 7990 8000
 8010 8020 8030 8040 8050 8060 8070 8080 8090 8100
 8110 8120 8130 8140 8150 8160 8170 8180 8190 8200
 8210 8220 8230 8240 8250 8260 8270 8280 8290 8300
 8310 8320 8330 8340 8350 8360 8370 8380 8390 8400
 8410 8420 8430 8440 8450 8460 8470 8480 8490 8500
 8510 8520 8530 8540 8550 8560 8570 8580 8590 8600
 8610 8620 8630 8640 8650 8660 8670 8680 8690 8700
 8710 8720 8730 8740 8750 8760 8770 8780 8790 8800
 8810 8820 8830 8840 8850 8860 8870 8880 8890 8900
 8910 8920 8930 8940 8950 8960 8970 8980 8990 9000
 9010 9020 9030 9040 9050 9060 9070 9080 9090 9100
 9110 9120 9130 9140 9150 9160 9170 9180 9190 9200
 9210 9220 9230 9240 9250 9260 9270 9280 9290 9300
 9310 9320 9330 9340 9350 9360 9370 9380 9390 9400
 9410 9420 9430 9440 9450 9460 9470 9480 9490 9500
 9510 9520 9530 9540 9550 9560 9570 9580 9590 9600
 9610 9620 9630 9640 9650 9660 9670 9680 9690 9700
 9710 9720 9730 9740 9750 9760 9770 9780 9790 9800
 9810 9820 9830 9840 9850 9860 9870 9880 9890 9900
 9910 9920 9930 9940 9950 9960 9970 9980 9990 10000

وایا وایا :: (11) گتره ستره گتره ستره ستره
 ایستو، و گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره
 ستره گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره
 و گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره :: (12)
 گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره :: (13)
 گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره ::
 (14) گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره
 و گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره :: (15)
 گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره ::

(16) گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره
 و گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره گتره

lûnîh? Lak meman vinâs jast yekavîmûnâd? (11) Magûpatân
 magûpat gûft aîgh:—Zak nîshman va zak frazand zîash lakûm
 framûd aîgh barâ zektelûn, avamân lâ zektelûnt, va benman-î
 zâd, î min kôlâ nôk zâdagân va frazandân î khûdâyân nyôkûktar
 va âvâyeshnîgtar aît. (12) Artakhshîr guft aîgh:—Meman hamâ
 yemalelûnîh? (13) Magûpatân magûpat gûft aîgh: Anôshê
 yehevûnîd! Hamgûnê aît chêgûnam gûft. (14) Artakhshîr
 framûd aîgh fômman î magûpatân magûpat mâlman min yâkût
 î sûkhra va mûrvârîd î shahvâr va gôhar vabîdûnd. (15) Bêh
 ham-zamân aîsh mat mûn Shahpûhr ôl tamman yezderûnt.

(16) Artakhshîr amatash Shahpûhr î frazand î nafshman
 khadîtûnt, pavan rûi âupast, va bèn Âûharmazda Khûdâê va
 Ameshûspendân va gadman î Kayân va Âtrôân Shah î pîrûzgar

1. D., P. گتره — 2. So D.; P. گتره — 3. So D.; P. گتره —
 4. D. گتره; P. گتره

۱. ۱۰۰۰۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰
 ۲. ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰
 ۳. ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰
 ۴. ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰
 ۵. ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰
 ۶. ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰
 ۷. ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰
 ۸. ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰
 ۹. ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰
 ۱۰. ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰

CHAPTER XI.

(1) ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰
 ۲. ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰

kabad sepâs hangârd va gûft aigh:—Zak ôl li mat ôl hîch khû-
 dâe va dahyûpat lâ mat; mûn levîn min hazârak î Sôshâns va
 Ristâkhîz va Tan-î-pasîn yehevûnt, mûnam frazand aêdûn
 nyôkûk min mûrdagân âvaz mat? (17) Avash ham jîvâk sha-
 trôstân-î, î Râyê-î-Shahpûhr kartitûnd, framûd kardan. (18)
 Vad Âtâsh î Varahrân tamman nishâst, va kabad chabûn va
 khvâstê ôl babâ î Âtarôân Shah shedrunt, va kabad kâr va kerfê
 framûd râyinîd.

CHAPTER XI.

(1) Âkhar min zak Artakhshîr ôl kôstê kôstê vazlûnt, va
 kabad kârîzâr va zektelûnishnê levatman sar-khûdâyân î Aîrân

1. Better ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰ ۱۰۰۰—2. D., P. ۱۰۰۰—3. D. ۱۰; P. ۱۰;

better ۱۰

١٥٥٥ ١٥٥٥ : (2) ١ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥
 ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ :
 (3) ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥
 ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥
 ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ : (4) ٥٥٥٥
 ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ :
 ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ :
 ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ :
 ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ :
 ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ :
 ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ :
 ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ ٥٥٥٥ :

shatrô kard. (2) Va hamvâr amatašh kôstê-î khûp kard, tanidich
 kostê ôl lakhvâr gadârîh va abôrd framânîh yekavîmûnâd.
 (3) Madam zak chabûn avîrich dahishuîg va handîshîdâr
 yehevûnt aîgh:—Al hatam min Avargar lâ brêhînîd yekavîmûnêd
 aîgh Aîrân shatrô pavan aêvakhûdâêîh barâ shâyêd vinârdan.
 (4) Avash handîshîd aîgh:—Min dânakân va frazânagân kaitân
 kaitân î kandâkân barâ âvâyed pûrsîdan, hat aêdûn aîgh min
 gadman î lenman lâ brêhînîd yekavîmûnêd, khûdâêîh î Aîrân
 shatrô râyînîd kardan, khursand va bâlistan âvâyed bûdan;
 denman kârîzâr va khûnrîzîshnîh barâ âvâyed shedkûntan; va
 benafshman min denman ranj î aûbâm âsân kardan. (5)
 Avash gabrâ-î min aûstôbârân î nafshman ôl levîn î Kaît î

1. So D.; P. ٥٥٥٥—2. D., P. ٥٥٥٥—3. P. om.—4. D., P.

٥٥٥٥—5. D., P. ٥٥٥٥

(7) שֶׁחַפְּהָרִים וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם תִּרְשֶׁם שֶׁ עָלָו וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם
 וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם
 (8) מִשְׁמַלְמֵלֵם מִשְׁמַלְמֵלֵם מִשְׁמַלְמֵלֵם מִשְׁמַלְמֵלֵם מִשְׁמַלְמֵלֵם
 וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם
 וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם (9) וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם
 (10) מִשְׁמַלְמֵלֵם מִשְׁמַלְמֵלֵם מִשְׁמַלְמֵלֵם מִשְׁמַלְמֵלֵם מִשְׁמַלְמֵלֵם
 וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם
 וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם
 (11) מִשְׁמַלְמֵלֵם מִשְׁמַלְמֵלֵם מִשְׁמַלְמֵלֵם מִשְׁמַלְמֵלֵם מִשְׁמַלְמֵלֵם
 וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם וְכִי מִשְׁמַלְמֵלֵם

(7) *Shahpûhr ôl asvabârân gûft aîgh:—Hêzag ôl châh râmîtûnîd va mayâ âhanjîd, vad lenman âv vakhdûnim, va stôrân mayâ yehabûnîd.* (8) *Asvabarân hamgûnê kard, va hêzag ôl châh ramîtûnd, va rabâih î hêzag râ mâlman mayâ bûd lâlâ kashîdan lâ shâyêd.* (9) *Kanîzak min dûr jîvâk hamâ nigâs kard.* (10) *Shahpûhr amatash khaditûnt aîgh asvabârân hêzag min châh hêkhtan lâ shâyed, aêshma vakhdûnt, va ôl sar î châh vazlûnt, va dûshnâm ôl asvabârân dâd va gûft aîgh:—Tân sharm va nang yehevûnâd, mûn min nishman-î apâdiyâvandtar va vad-hûnartar hûmanîd.* (11) *Avash arvîs min yadman î asvabârân yansegûnt, va zavâr pavan arvîs kard avash hêzag min châh lâlâ hêkht.*

1. So D.; P. *שׁפּה*—2. D. *שׁפּה*; P. *שׁפּה*—3. D., P. *שׁפּה* *âkht.*

וְאִתְּמַר וְאִתְּמַר וְאִתְּמַר וְאִתְּמַר וְאִתְּמַר וְאִתְּמַר
 וְאִתְּמַר :: (4) מִן הַמִּשְׁכָּן וְאִתְּמַר מִן הַמִּשְׁכָּן
 מִן הַמִּשְׁכָּן וְאִתְּמַר * (5) וְאִתְּמַר מִן הַמִּשְׁכָּן
 לֵאמֹר וְאִתְּמַר וְאִתְּמַר וְאִתְּמַר וְאִתְּמַר וְאִתְּמַר
 וְאִתְּמַר בְּמִלְכֵּי מִלְכֵּי מִלְכֵּי מִלְכֵּי מִלְכֵּי מִלְכֵּי
 וְאִתְּמַר :: (6) מִן הַמִּשְׁכָּן וְאִתְּמַר מִן הַמִּשְׁכָּן
 וְאִתְּמַר בְּמִלְכֵּי מִלְכֵּי מִלְכֵּי מִלְכֵּי מִלְכֵּי מִלְכֵּי
 וְאִתְּמַר :: (7) מִן הַמִּשְׁכָּן וְאִתְּמַר וְאִתְּמַר
 וְאִתְּמַר * וְאִתְּמַר מִן הַמִּשְׁכָּן * וְאִתְּמַר ::

(8) מִן הַמִּשְׁכָּן וְאִתְּמַר מִן הַמִּשְׁכָּן וְאִתְּמַר

וְאִתְּמַר :: (9) מִן הַמִּשְׁכָּן וְאִתְּמַר מִן הַמִּשְׁכָּן

va vazôrgân tamman yetîbûnast, ôl ôlmanshân hamâ nigîrîd.
 (4) Aûharmazda min ôlmanshân apûrnâyîgân pavan asvabâr
 chîr va navardê yehevûnt. (5) Va âvâyed yehevûntan râ
 aêvak min ôlmanshân chûvakân ôl gûî makhîtûnt, va gûî
 ôlman kanâr î Artakhshîr aûpast, va Artakhshîr hîch manda-
 vam lâ pêdakinîd. (6) Va apûrnâyîgân tavisht katrûnt
 hûmand, va shukûh î Artakhshîr râ aish lâ asvabârêd va frâj
 vazlûnêd. (7) Aûharmazda vistâkhanîhâ vazlûnt va gûî
 madam vakhdûnt, va vistâkhanîhâ makhîtûnt, va kâlâ vabîdûnt.

(8) Artakhshîr min ôlmanshân pûrsîd aîgh :—Denman rîtê
 mûn aît? (9) Ôlmanshân gûft aîgh :—Anôshê yehevûnîd !

۱۷) $\frac{1}{x^2} = x^{-2}$ $\therefore \frac{d}{dx} x^{-2} = -2x^{-3} = -\frac{2}{x^3}$
 ۱۸) $\frac{1}{x^2} = x^{-2}$ $\therefore \frac{d}{dx} x^{-2} = -2x^{-3} = -\frac{2}{x^3}$

[illegible]

nyôkûk min li pavan nîhân dâsht? (17) Avash Âûharmazda garâmîgînîd, va kabad dahishnê va padmûjan aûbash dâd va spâsdârih bân Yeheân hangârd. (18) Avash gûft aîgh :— Hûmânâkîh î denman zak aît î Kaît î Hindû gûft.

(19) Âkhar min zak amat Aûharmazda ôl khûdâêih rasîd, aîmandîn Aîrân shatrô lakhvâr ôl aêvakhûdâêih tôbânest âvôr-
dan, va sar-khûdâyân î kôstê kostê Aûharmazda ôl framân-
bôrdârih yâftiyunt. (20) Va min Arûm va Hindûkân sâb va
bâz bavîhûnast, va Aîrân shatrô ôl paîrâyeshnîgtar va châpûk-
tar va nâmîgtar kard. (21). Va Kesar î Arûmâkân shatrô-

1. D., P. ၆၀ —2. Also read *kémôgún*.—3. D., P. ၁၁၅၁—4. D.,
P. ၁၁၅၁—5. D., P. ၁၁၅၁

Երևանս և Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս
 Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս
 Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս

KOLOPHON.

(1) Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս (2)
 Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս
 Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս
 Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս (3)
 Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս
 Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս Երևանս

yâr, va Tâb i Kâvûl, va Hindûkân Shah, va Tûrk Khâkân, va
 avârîg sar-khûdâyân î kôstê pavan shnûm î shîrînê ôl
 babâ yâtûnt hûmand.

KOLOPHON.

(1) Frajapt pavan drûd, shâdîh, va râmishne. (2) Anôshê-rôbân
 yehevûnâd Artakhshîr î malkâân malkâ î Pâpakân, va Shahpûhr
 î malkâân malkâ î Artakhshîrân, va Aûharmazda î malkâân
 malkâ î Shahpûhrân! (3) Aêdûn yehevûnâd, aêdûntaryehevûnâd,
 anôshê-rôbân Rûstam î Mitrô-âvân, mûn denman pajîn
 nipisht bûd! Aêdûn yehevûnâd!

APPENDICES.

I.

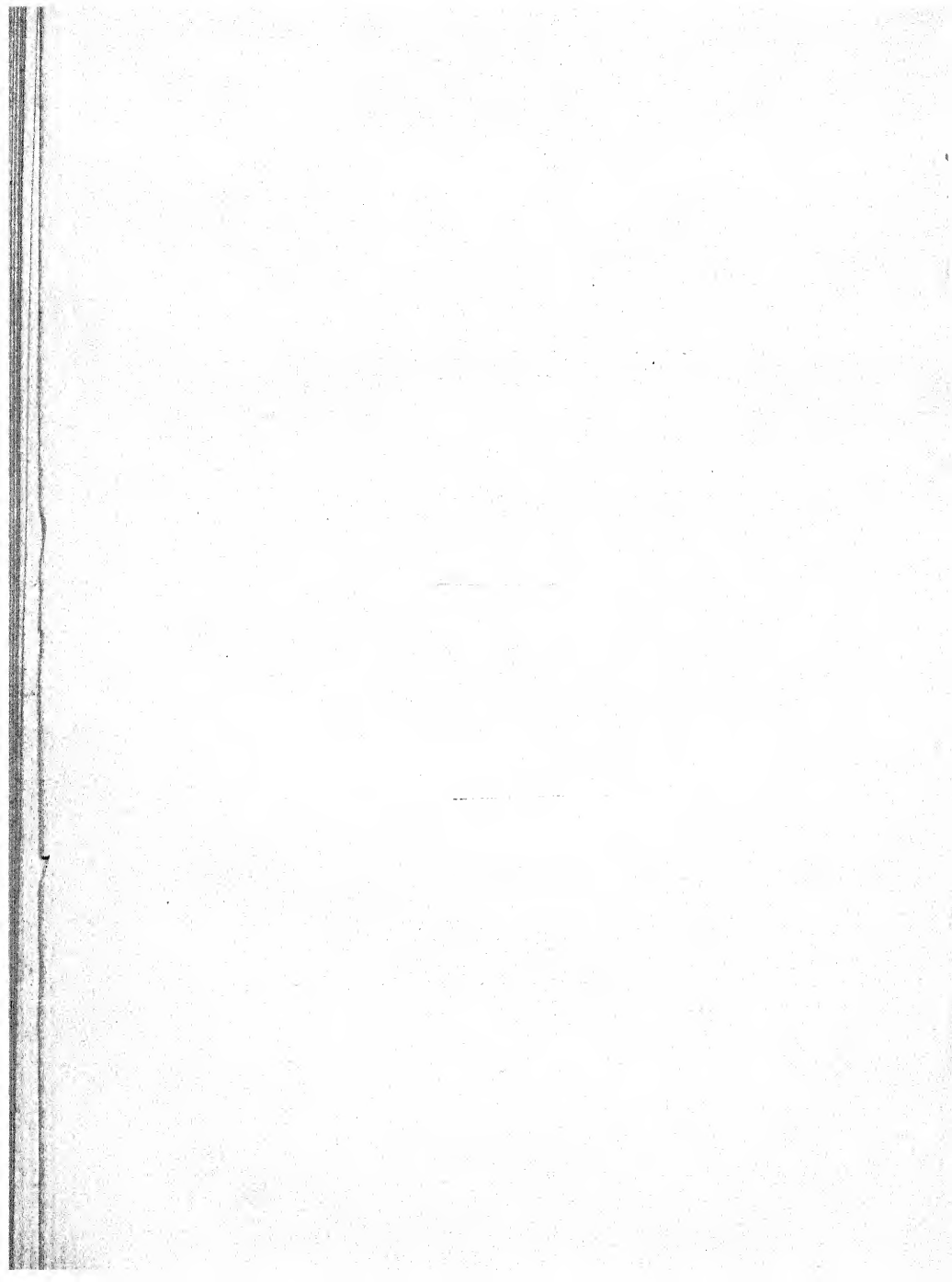
The Existing Pahlavi Books.

II.

Historical Sketches.

III.

Extracts from the Shâh-Nâmeh relating to the subject-matter of the Pahlavi "Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân."



THE EXISTING PAHLAVI BOOKS.

1. THE OLDEST PAHLAVI WRITINGS NOW EXTANT.*

Among the numerous and miscellaneous writings on papyrus, discovered in the Fayûm district in Egypt during the last few years, are many fragments of Pahlavi manuscripts written probably in the eighth century, being the oldest specimens of Pahlavi writing known to exist. This writing is intended to be similar to that used in the Pahlavi MSS. of the present day, and many words can be read with ease after a little practice, but it is often careless and hardly legible. Some of the fragments appear to contain portions of daily memoranda of sales or expenditure; but, as there are many varieties of handwriting, the papyri are evidently the remains of a collection of miscellaneous documents.²

As specimens of old Pahlavi writing may also be mentioned ten signatures of witnesses on a copper-plate grant to the Syrian Church in Southern India (J. R. A. S. VII., 343), supposed to have been engraved in the ninth century; and four Pahlavi inscriptions, dated A. Y. 378 and 390 (A.D. 1009 and 1021), containing the names of Parsi visitors to the Kanheri Buddhist caves in Salsette, near Bombay. Although both these specimens are engraved, they must first have been written upon the copper-plate and rock, before the engraver began his work. Three centuries after these Parsees left their names in one of the Kanheri caves, the oldest surviving

1. Extracted from the "Grundriss der Iranischen Philologie" von Wilh. Geiger und Ernst Kuhn. "Die Pahlavi Litteratur," von Dr. E. W. West, pp. 79-81 *seq.*, §§ 11-17, 33 and 95, B and II., Lieferung I. Strassburg, Trübner, 1896."

2. Fragmente von Pahlavi-Papyri aus Aegypten, von Sachau, 1878—Zur Entzifferung der Pehlevipapyrus, von Paul Horn, 1889.

MS., preserved by the Parsees in India, was written in Kambay in 1323.¹

2. THE ORIGIN OF THE PAHLAVI LITERATURE PRESERVED
BY THE PARSEES.

There is every reason to believe that an extensive Pahlavi literature, in all branches of knowledge, had come into existence before the end of the sixth century A.D. ; and, although the troublous times which then followed, and soon led to the Arab conquest of Persia, must have checked all literary pursuits, we shall find that Pahlavi works were still being written as late as the end of the ninth century. In the meantime the modern Persian alphabet had been invented, and the use of Pahlavi was then soon confined to the Parsi priests, who seem to have continued to make additions to some Pahlavi works, such as the *Bündahishn*, till the end of the eleventh century. Since that time, Pahlavi writers have rarely attempted to compose anything in Pahlavi beyond invocational introductions and kolophons to the MSS. they have copied, with probably some attempts at translating short Avesta texts. They have also prepared Pâzend or Parsi versions of old Pahlavi texts, in which the Pahlavi words are transcribed in Avesta or modern Persian characters ; the Semitic portion of them being always replaced by their Iranian equivalents. As the priests diminished in number, they found it impossible to provide sufficient copies to keep all their religious MSS. in existence ; far less could they attempt to reproduce MSS. on other subjects. Under these circumstances much of the old Pahlavi literature was, no doubt, lost between the ninth and twelfth centuries.

The Parsee priests who emigrated to India in the eighth century had probably very few MSS., and most of these they,

1. The Pahlavi Inscriptions at Kanheri, by E. W. West.—Essay on Pahlavi by Haug.

no doubt, lost before the end of the twelfth century, as we find, from kolophons preserved in various MSS., that they received from Irân a copy of the Vendidad with Pahlavi in 1205, and one of the *Artâ Virâf Nâmê* after 1269, about which time several other MSS. were probably brought from Irân by an emigrant priest. Copies of such imported MSS. were certainly made in India between 1320 and 1325. But it appears from letters received from Irânian priests in 1478, that the Indian Parsees had then become ignorant of Pahlavi and wanted information on many subjects. Copies of these letters from Iran, and of others received on fourteen later occasions, down to 1673, are preserved in the Persian *Rivdyats* of the Indian Parsees; and it appears from some of them that a Pâzend *Yôshî Fryânô* was sent to India from Irân in 1553, and MSS. of the Visparad and Vishtâsp Yasht from Kirmân in 1627. During the eighteenth century the *Nirangistân* and *Dînkard* first reached India, and they have been followed by the *Dâdistân-î-Dînî*, the Iranian *Bûndahishn*, and other important texts during the present century, so that the Parsees in India now possess copies of all the Pahlavi literature known to exist, and their priests are beginning to understand it far better than any of the Iranian priesthood.

This Pahlavi literature may be divided into three classes. First, Pahlavi translations of Avesta texts, intermingled with Pahlavi commentary. Second, purely Pahlavi texts on religious subjects, or connected with religion. Third, Pahlavi texts on miscellaneous subjects not intimately connected with religion.

3. THE PAHLAVI TRANSLATIONS OF AVESTA TEXTS.

1. Vendidad.—2. Yasna.—3. Airpatastân and Nirangistân.—
4. Vishtâsp Yasht.—5. Visparad.—6. Farhang î Oim Aêvak.—
7. Auharmazda Yasht.—8. Bahrâm Yasht.—9. Hâdôkht Nask.—
10. Aôgemadaêcha.—11. Chidê Avistâk î Gâsân.—12. Âtash Nyâyesh.—13. Part of Vizîrkard î Dînî.—14. Afrîngân î

Gâhânbâr.—15. Haft Ameshaspend Yasht.—16. Srôsh Yasht Hâdôkht.—17. Sîrûzê I.—18. Sîrûzê II.—19. Khûrshîd Nyâyesh.—20. Âvân Nyâyesh.—21. Âfrînagân î Dahmân.—22. Afrînagan î Gâthâ.—23. Khûrshîd Yasht.—24. Mâh Yasht.—25. Yasht fragment XXII. in Westergaard's edition.—26. Afrînagân î Fravardîgân.—27. Mâh Nyâyesh.

4. THE PAHLAVI TEXTS ON RELIGIOUS SUBJECTS.

28. Dînkard, Books III—IX.—29. Bûdahishn.—30. Dâdîstân î Dînî.—31. Commentary on the Pahlavi Vendidad.—32. Rivâyât accompanying No. 30.—33. Rivâyât of Hîmîd î Ashavahishtân.—34. Rest of Vizîrkard î Dînî.—35. Selections of Zâdsparam.—36. Shikand-gûmânî Vîzâr.—37. Shâyast Lâshâyast, with appendix.—38. Dînâ î Maînû î Khrat.—39. Epistles of Mânûshchîhr.—40. Artâ Virâf Nâmê.—41. Stâyishn î Sî Rôzê.—42. Jâmâsp Nâmê.—43. Vohûman Yasht.—44. Mâdigân î Yôst Fryân.—45. Questions answered by Avesta texts.—46. Andarzî Âtarôpât î Mâraspendân.—47. Patîr î Irânî.—48. Ganjî Shâyîgân î Vazôrg Mitrô.—49. Patîr î Âtarôpât î Mâraspendân.—50. Pandnâmê î Zaratushttra.—51. Andarz î Aôshnar î Dânak.—52. Afrîn î Shash Gâhânbâr.—53. Vâchê Aêchand î Âtarôpât î Mâraspendân.—54. Mâdigân î Gujastê Abâlîsh.—55. Mâdigân î Sî Rôz.—56. Patîr î Vîdardagân.—57. Patîr î Khûd.—58. Mâdigân î Haft Ameshaspend.—59. Admonitions to Mazdayasnians.—60. Injunctions to Vehdîns.—61. Mâdigân î Mâh î Fravardîn Rôz î Khûrdâd.—62. Characteristics of a Happy Man.—63. Afrîn î Haft Ameshaspend.—64. A father instructing his Son.—65. Stâyishn î Darûn.—66. Afrîn î Artâ-Fravash.—67. Andarz î Dânak Mard.—68. Âshîrvâd.—69. Âfrîn î Myazd.—70. Andarz î Khûsrû î Kavâtân.—71. Chîm î Darûn.—72. Namâz î Aûharmazda.—73. Sayings of Âtarô-Frôbag and Bakhtâfrîd.—74. Nirang î Bôî-dâdan.—75. Nâm-stâyishnîh.—76. Five Dispositions of Priests and Ten Admonitions.—77. Âfrîn î Vazôrgân.—78. Afrîn î Gâhânbâr Châshnîh.—79. Coming of Vâhrâm î

Varjâvand.—80. Dârûk î Khûrsandîh.—81. Replies of Three Learned Men to the King.—82. Mâdgân î Sî Yazdân.

5. THE PAHLAVI TEXTS ON NON-RELIGIOUS SUBJECTS.

83. Social Code of the Parsees in Sâsânian times.—84. Kârnâmê î Artakhshîr î Pâpakân.—85. Yâdgâr î Zarîrân.—86. Khûsrû î Kâvâtân and his Page.—87. Farhang î Pahlavî.—88. Forms of Epistles.—89. Cities in the Land of Irân.—90. Mâdgân î Chatrang.—91. Darakht î Asûrî.—92. The Form of Marriage Contract.—93. Wonders of the Land of Sajastân.

HISTORICAL SKETCHES.

I.*

The Sāsānian Emperor Ardashīr I.

The emblems on the coins show that Persis was always loyally Zoroastrian, and at Istakhr stood the famous fire-temple of the goddess Anāhēdh. Its priest was Sāsān, whose marriage with a Bāzrangian princess, Rāmbehisht, laid the foundation of the greatness of his house, while priestly influence, which was very strong, doubtless favoured its rise. Pābak, son of Sāsān, and Ardashīr, son of Pābak, begin the history of the Sāsānian dynasty. Artabanus did nothing to check the use of the new power till Ardashīr had all Persis in his hand and had begun to erect a place and temple at Gôr (Firuzabad). Nīrofar, King of Elymais, was then sent against him, but was defeated, and now Ardashīr passed beyond Persis and successively reduced Ispahan (Parætacene), Ahwaz (Elymais), and Mesene. After this victory Ardashīr sent a challenge to Artabanus himself; their armies met by appointment in the plain of Hormizdjān, and Artabanus fell (28th April 227). Ctesiphon and Babylonia must have fallen not much later, though Volagases V. seems to have re-established himself there on his brother's death, and a tetradrachm of 539 Sel. shows that he held the city till autumn 227. The conquest of Assyria and great part of Media and Parthia is assigned by Dio expressly or by implication to the year 228, and so the Parthian empire was at an end.

Of the minor kings who ruled in Persis, in the Arsacid period, in real or nominal allegiance to the Parthian "king of kings," we know some names from coins or ancient writers, but we cannot tell whether they were all of one dynasty. In the beginning of the 3rd century the kings, who then belonged to a dynasty of which the name probably was Bāzrangīk, had lost much of their power; lesser potentates ruled in various parts of the land, which, by being all mountainous, falls naturally into ill-connected sections. One of these local princes was Pāpak, or, in the more modern pronunciation, Pābak, son or descendant of Sāsān, a native of the village of Khīr on the southern margin of the great salt lake east of Shīrāz. Pābak overthrew Gōzihr, the last prince of the Bāzrangīk, and became master of the district of Istakhr (Persepolis), and the coins and inscriptions of his son give him the title of king. His legitimate heir was his son Shāpūr, for whom Pābak is said to have asked recognition from the Arsacids; but on Pābak's death a second son,

* Extracts I-II, from '*The History of the Reign of Ardashīr*,' by Dr. Theodore Nöldeke, Edinburgh, 1885.

Ardashîr, refused to acknowledge his brother, and was in arms against him when Shâpûr died suddenly, and hardly by mere accident. That Ardashîr's claims were opposed by his brothers and that he put them to death are not to be doubted, as we have these facts from a tradition of strictly legitimist tendency.*

Tradition names various local princes conquered by Ardashîr for himself or for his father, and perhaps Pâbak before his death was already lord of all Persis. Ardashîr, at least presumably, was so when he struck the coins still extant. Ardashîr, who is to the Sâsânian what Cyrus was to the Achæmenian empire, probably came to the throne in 211/212 A. D. From the first he plainly leaned on the clergy of the Zoroastrian faith, which all through the Macedonian and Parthian eras had undoubtedly continued to be the religion of the people in Irân proper, and especially in Persis. The Parthian monarchs were Zoroastrians, but probably often very lukewarm in the faith. Ardashîr, on the contrary, ostentatiously placed symbols of sacred fire on his coins, and on his inscriptions boasts himself a "Mazdayasn" or orthodox Zoroastrian. From his days onward the often fanatical and persecuting clergy enjoyed great power in the Sâsânian empire, and the hierarchical organization of the state church, so similar to that of the Christian clergy, probably dates from Ardashîr; it is referred to, at least, on the inscriptions of his immediate successors. Popularity and a certain religious prestige were the natural fruits of this orthodox zeal on the part of Ardashîr, but his success was essentially the fruit of his energy and valour. Slowly and not without toil he rose from king of Persis to be king of the kings of Irân. He began by subduing successively Kirmân, Susiana, and the petty states at the mouth of the Tigris. But after this he came into conflict with the great king, whom, according to the contemporary account of Dio Cassius, he smote in three battles. The decisive engagement with Ardavân (Artabanus) in which the last Parthian monarch fell, and where Ardashîr gained the title of "king of kings" seems to have been on 28th April 224 (or 227, according to A. V. Gutschmid), and was probably fought in Babylonia or Susiana, for the next enterprise of Ardashîr was an unsuccessful attack on the strong walls of Hatra, which perhaps was not taken and destroyed till the reign of his successor. Ardashîr conquered Media, where an Arsacid prince was his adversary, and gained the greater part of the Irânian highlands, but failed in Armenia, whither a son of Ardavân had fled.

The Romans saw with concern the rise of a prince who already directed his aims against their Asiatic possessions, and seems to have had some success in this quarter, till in 233 he was smitten by Alexander Severus in a great battle. Henceforth, though peace was often made between the two powers, they remained constant rivals,—and rivals on equal terms, for, though under able rulers and when

* Very doubtful.

the inner condition of the empire was not greatly disturbed, the Europeans of Rome or Byzantium were still too strong for the Asiatics, the tables were not seldom turned, and Rome sustained many a shameful defeat. This struggle fills the chief place in the political history of the Sāsānians; and the inner development of the empire, its martial and political institutions, its art and industry, were also most powerfully influenced by the superior civilization of the West.

The nominal capital was always at Istakhr. . . . But the real metropolis was the Arsacid capital of Ctesiphon, with Ardashîr's new foundation of Veh-Ardashîr, just across the Tigris on the site of the old Seleucia. The rich alluvial land that surrounded these twin cities was no part of Irân proper, and its inhabitants were mainly Semites; but old example, and probably its vicinity to Roman soil, marked it out for the true seat of government.

The extent of the empire at the time of Ardashîr's death is uncertain, for the national tradition ascribes to him some conquests that were really made by his successors, and others which the Sāsānians never made at all. Shâpûr, his son, calls himself on his inscriptions king of the kings of Irân and non-Irân, where his father says only "of Irân;" so that it was the son who first extended the realm beyond the bounds of what was then known as Irân. Non-Irân may refer to districts in the far East, where, however, the Sāsānian power never reached so far as that of the Achæmenians, and it may also include Armenia. At any rate, Ardashîr won a great empire and consolidated it, so that it held together for four centuries. He gave a powerful blow to the system of vassal states, which had become more and more prevalent under the Arsacids, and reduced most of these states to provinces. In this sense he is justly viewed by tradition as the restorer of the unity of Irân; but the unity, of course, was not such as in a modern European state. The great barons in particular were still very powerful, and were more than once a danger to the kings. At bottom they were a continuation of the Parthian nobility, falling into diverse classes, headed, as in the Achæmenian empire, by the seven noblest houses. There was also a numerous minor nobility. Later generations looked back upon the founder of the empire as the best of the lawgivers and the ideal monarch: and, of course, so great a patron of Zoroastrianism left a high reputation for piety. . . .

II.

Shâpûhr I, son of Ardashîr.

Ardashîr is said to have adopted his son Shâpûr as partner of his throne, and this is confirmed by coins on which a youthful head appears along with Ardashîr's likeness. He died late in 241 or early in 242. Shâpûr I. (older form *Shâhpûhr*; Sapor or Saporess of the Westerns) was probably crowned on 20th March 242. Legen-

dary tradition makes his mother an Arsacid princess taken at the capture of Ctesiphon; but, according to a more probable account, Shâpûr was already able to bear arms in the decisive battles with Ardavân. Nor can he have been a mere stripling when his reign began, as his prowess against Rome shows; for in Ardashîr's last years, in the reign of Maximin (236-238), the war had been renewed, and Nisibis and Carrhœ (Haran), two fortresses which constantly reappear in this history, had been taken. . . . The Roman world was at this period so shaken that Syria was again and again invaded,—how often we can hardly say; nay, a Syrian, Cyriades himself led the Persians to Antioch and assumed the purple under their protection. At last the emperor Valerian took the field in person; but, after protracted operations in Mesopotamia, fortune turned against the Romans and Valerian himself became Shâpûr's captive (260), under unknown circumstances, and, according to Roman accounts, through treachery; but certainly not till he had entered into negotiations and vainly sought to purchase a free retreat for his army with gold

The Persians had no great standing army like the Romans, and the levies summoned to the standard could not long be kept together; hence so many brilliant débuts in warfare without lasting result. Shâpûr effected no permanent gain of territory, for even Armenia seems now to have fallen again under Roman suzerainty. But Valerian was not delivered, and died in captivity. The figures of the victorious king and the captive Cæsar are still to be seen hewn, perhaps by Roman subjects, on the rocks of Persis, and Persian tradition, which preserves so few historical facts as to the immediate successors of Ardashîr, has not forgotten this crowning humiliation of Rome. Some of the traditional deeds of Shâpûr I. really belong to Shapur II., but we may accept him as the author of the great irrigation works at Shûshtar, and it was he who built Gûndêv Shâpûr (Ar. Jundai-Sâbûr, Syr. Bêth Lâpât), which was often used by the kings as their second residence, and stood to Ctesiphon as its neighbour Susa in Achæmenian times did to Babylon. Shâpûr's sway over non-Îrân-fan peoples has been already referred to; but the Augustan historians are certainly right in speaking of the Bactrians as a nation still independent and often hostile to Persia, and the same is true of the Cadusians, *i.e.*, the Dêlamites of Gilân, who were never subdued by the Sâsânians. At the very beginning of Shâpûr's reign Mani, founder of the Manichæan sect, began to preach, against which the Persian priests fought for centuries as vigorously as against the various sections of Nicene Christians.

The close of Shâpûr's reign saw great changes in the Roman east. At the fall of Palmyra Shâpûr was probably no longer alive. His son Hormizd (Ohrmazd) I. came to the throne in 272 or 273, having pre-

viously been Governor of Khorâsân. His title, "the hero," appears to have been gained by prowess against the Romans before his accession, for his reign of one year gave little time for great deeds.

III.*

Revolutions of Asia.

In the more early ages of the world, whilst the forest that covered Europe afforded a retreat to a few wandering savages, the inhabitants of Asia were already collected into populous cities, and reduced under extensive empires, the seat of the arts, of luxury, and of despotism. The Assyrians reigned over the East, till the sceptre of Ninus and Semiramis dropped from the hands of their enervated successors. The Medes and the Babylonians divided their power, and were themselves swallowed up in the monarchy of the Persians, whose arms could not be confined within the narrow limits of Asia. Followed, as it is said, by two millions of men, Xerxes, the descendant of Cyrus, invaded Greece. Thirty thousand soldiers under the command of Alexander, the son of Philip, who was entrusted by the Greeks with their glory and revenge, were sufficient to subdue Persia. The princes of the house of Seleucus usurped and lost the Macedonian command over the East. About the same time, that, by an ignominious treaty, they resigned to the Romans the country on this side Mount Taurus, they were driven by the Parthians, an obscure horde of Scythian origin, from all the provinces of Upper Asia. The formidable power of the Parthians, which spread from India to the frontiers of Syria, was in its turn subverted by Ardashir, or Artaxerxes, the founder of a new dynasty, which, under the name of Sassanides, governed Persia till the invasion of the Arabs. This great revolution, whose fatal influence was soon experienced by the Romans, happened in the fourth year of Alexander Severus, two hundred and twenty-six years after the Christian era.

IV.

The Persian Monarchy restored by Artaxerxes.

Artaxerxes had served with great reputation in the armies of Artaban, the last king of the Parthians, and it appears that he was driven into exile and rebellion by royal ingratitude, the customary reward for superior merit. His birth was obscure, and the obscurity equally gave room to the aspersions of his enemies, and the flattery of his adherents. If we credit the scandal of the former, Artaxerxes sprang from the illegitimate commerce of a tanner's wife with a common soldier. The latter represent him as descended from a branch of the ancient kings of Persia, though time and misfortune had

* Extracts III.-XIII. are from *The Decline and Fall of the Roman Empire*, by Edward Gibbon, Lubbock's Edition, Vol. I., p. 132 seq.

gradually reduced his ancestors to the humble station of private citizens. As the lineal heir of the monarchy, he asserted his right to the throne, and challenged the noble task of delivering the Persians from the oppression under which they groaned above five centuries since the death of Darius. The Parthians were defeated in three great battles.* In the last of these their king Artaban was slain, and the spirit of the nation was for ever broken. The authority of Artaxerxes was solemnly acknowledged in a great assembly held at Balch in Khorasan. Two younger branches of the royal house of Arsaces were confounded among the prostrate satraps. A third, more mindful of ancient grandeur than of present necessity, attempted to retire, with a numerous train of vassals, towards their kinsman, the king of Armenia; but this little army of deserters was intercepted, and cut off, by the vigilance of the conqueror, who boldly assumed the double diadem, and the title of King of Kings, which had been enjoyed by his predecessor. But these pompous titles, instead of gratifying the vanity of the Persian, served only to admonish him of his duty, and to inflame in his soul the ambition of restoring, in their full splendour, the religion and empire of Cyrus.

V.

Reformation of the Magian Religion.

During the long servitude of Persia under the Macedonian and the Parthian yoke, the nations of Europe and Asia had mutually adopted and corrupted each other's superstitions. The Arsacides, indeed, practised the worship of the Magi; but they disgraced and polluted it with a various mixture of foreign idolatry. The memory of Zoroaster, the ancient prophet and philosopher of the Persians, was still revered in the East; but the obsolete and mysterious language, in which the Zendavesta was composed, opened a field of dispute to seventy sects, who variously explained the fundamental doctrines of their religion, and were all indifferently derided by a crowd of infidels, who rejected the divine mission and miracles of the prophet. To suppress the idolaters, reunite the schismatics, and confute the unbelievers, by the infallible decision of a general council, the pious Artaxerxes summoned the Magi from all parts of his dominions. These priests, who had so long sighed in contempt and obscurity, obeyed the welcome summons; and on the appointed day appeared, to the number of about eighty thousand. But as the debates of so tumultuous an assembly could not have been directed by the authority of reason, or influenced by the art of policy, the Persian synod was reduced, by successive operations, to forty thousand, to four thousand, to four hundred, to forty, and at last to seven Magi, the most respected for their learning and piety. One

* In the plain of Hurmaz, the son of Bâbak was hailed in the field with the proud title of Shâhân Shâh, King of Kings, a name ever since assumed by the sovereigns of Persia (see Malcolm, Vol. I.)

of these, Arda Viraph, a young but holy prelate, received from the hands of his brethren three cups of soporiferous wine. He drank them off, and instantly fell into a long and profound sleep. As soon as he waked, he related to the king and to the believing multitude his journey to Heaven, and his intimate conferences with the Deity. Every doubt was silenced by this supernatural evidence; and the articles of the faith of Zoroaster were fixed with equal authority and precision. A short delineation of that celebrated system will be found useful, not only to display the character of the Persian nation, but to illustrate many of their most important transactions, both in peace and war with the Roman empire.....

VI.

Power of the Magi.

The Magi, or sacerdotal order, were extremely numerous, since, as we have already seen, fourscore thousand of them were convened in a general council. Their forces were multiplied by discipline. A regular hierarchy was diffused through all the provinces of Persia; and the Archimagus, who resided at Balch, was respected as the visible head of the Church, and the lawful successor of Zoroaster. The property of the Magi was very considerable..... The Persian priests, who were of a speculative genius, preserved and investigated the secrets of Oriental philosophy; and acquired, either by superior knowledge or superior art, the reputation of being well versed in some occult sciences, which have derived their appellation from the Magi. Those of more active dispositions mixed with the world in courts and cities; and it is observed, that the administration of Artaxerxes was in a great measure directed by the counsels of the sacerdotal order, whose dignity, either from policy or devotion, that prince restored to its ancient splendour.

VII.

Establishment of the Royal authority in the provinces.

Artaxerxes, by his valour and conduct, had wrested the sceptre of the East from the ancient royal family of Parthia. There still remained the more difficult task of establishing, throughout the vast extent of Persia, a uniform and vigorous administration. The weak indulgence of the Arsacides had resigned to their sons and brothers the principal provinces, and the greatest offices of the kingdom, in the nature of hereditary possessions. The vitaxæ, or eighteen most powerful satraps, were permitted to assume the regal title; and the vain pride of the monarch was delighted with a nominal dominion over so many vassal kings. Even tribes of barbarians in their mountains, and the Greek cities of Upper Asia, within their walls, scarcely acknowledged, or seldom obeyed, any superior; and the Parthian empire exhibited, under other names, a lively image of the

feudal system which has since prevailed in Europe. But the active victor, at the head of a numerous and disciplined army, visited in person every province of Persia. The defeat of the boldest rebels, and the reduction of the strongest fortifications, diffused the terror of his arms, and prepared the way for the peaceful reception of his authority. An obstinate resistance was fatal to the chiefs ; but their followers were treated with lenity. A cheerful submission was rewarded with honours and riches ; but the prudent Artaxerxes, suffering no person except himself to assume the title of king, abolished every intermediate power between the throne and the people.

VIII.

Extent and population of Persia.

His kingdom, nearly equal in extent to modern Persia, was, on every side, bounded by the sea, or by great rivers ; by the Euphrates, the Tigris, the Araxes, the Oxus, and the Indus, by the Caspian Sea, and the Gulf of Persia. That country was computed to contain, in the last century, five hundred and fifty-four cities, sixty thousand villages, and about forty millions of souls. If we compare the administration of the house of Sasan with that of the house of Sefi, the political influence of the Magian with that of the Mahometan religion, we shall probably infer, that the kingdom of Artaxerxes contained at least as great a number of cities, villages, and inhabitants. But it must likewise be confessed, that in every age the want of harbours on the sea-coast, and the scarcity of fresh water in the inland provinces, have been very unfavourable to the commerce and agriculture of the Persians

IX.

Recapitulation of the war between the Parthian and Roman Empires.

As soon as the ambitious mind of Artaxerxes had triumphed over the resistance of his vassals, he began to threaten the neighbouring states, who, during the long slumber of his predecessors, had insulted Persia with impunity. He obtained some easy victories over the wild Scythians and the effeminate Indians ; but the Romans were an enemy, who, by their past injuries and present power, deserved the utmost efforts of his arms The Romans, about ten years before the fall of the Parthian monarchy, obtained a firm and permanent establishment beyond the Euphrates.

X.

Artaxerxes claims the Provinces of Asia, and declares war against the Romans, A. D. 230.

Prudence as well as glory might have justified a war on the side of Artaxerxes, had his views been confined to the defence or the acquisition of a useful frontier. But the ambitious Persian openly

avowed a far more extensive design of conquest; and he thought himself able to support his lofty pretensions by the arms of reason as well as by those of power. Cyrus, he alleged, had first subdued, and his successors had for a long time possessed, the whole extent of Asia, as far as the Propontis and the Ægæan sea; the provinces of Caria and Ionia, under their empire, had been governed by Persian satraps, and all Egypt, to the confines of Æthiopia, had acknowledged their sovereignty. Their rights had been suspended, but not destroyed, by a long usurpation; and as soon as he received the Persian diadem, which birth and successful valour had placed under his head, the first great duty of his station called upon him to restore the ancient limits and splendour of the monarchy. The Great King, therefore, commanded the Romans instantly to depart from all the provinces of his ancestors, and, yielding to the Persians the empire of Asia, to content themselves with the undisturbed possession of Europe. This haughty mandate was delivered by four hundred of the tallest and most beautiful of the Persians; who, by their fine horses, splendid arms, and rich apparel, displayed the pride and greatness of their master. Such an embassy was much less an offer of negotiation than a declaration of war. Both Alexander Severus and Artaxerxes, collecting the military force of the Roman and Persian monarchies, resolved in this important contest to lead their armies in person.

XI.

The Behaviour of Artaxerxes in the War with Alexander Severus:

Flying with rapidity from the hills of Media to the marshes of the Euphrates, he had everywhere opposed the invaders in person; and in either fortune had united with the ablest conduct the most undaunted resolution. But in several obstinate engagements against the veteran legions of Rome, the Persian monarch had lost the flower of his troops. Even his victories had weakened his power. The favourable opportunities of the absence of Alexander, and of the confusions that followed that emperor's death, presented themselves in vain to his ambition. Instead of expelling the Romans, as he pretended, from the continent of Asia, he found himself unable to rest from their hands the little province of Mesopotamia.¹

XII.

Character and Maxims of Artaxerxes.

The reign of Artaxerxes, which from the last defeat of the Parthians lasted only fourteen years, forms a memorable æra in the history of the East, and even in that of Rome. His character seems to have been marked by those bold and commanding features that generally distinguish the princes who conquer, from those who in-

¹ Doubtful.

herit, an empire. Till the last period of the Persian monarchy, his code of laws was respected as the ground-work of their civil and religious policy. Several of his sayings are preserved. One of them in particular discovers a deep insight into the constitution of government. "The authority of the prince", said Ataxerxes, "must be defended by a military force; that force can only be maintained by taxes; all taxes must, at last, fall upon agriculture; and agriculture can never flourish except under the protection of justice and moderation." Artaxerxes bequeathed his new empire, and his ambitious designs against the Romans, to Shapor, a son not unworthy of his great father; but those designs were too extensive for the power of Persia, and served only to involve both nations in a long series of destructive wars and reciprocal calamities.

XIII.

The Persian Cavalry.

But the nobles of Persia, in the bosom of luxury and despotism, preserved a strong sense of personal gallantry and national honour. From the age of seven years they were taught to speak truth, to shoot with the bow, and to ride; and it was universally confessed, that in the two last of these arts, they had made a more than common proficiency. The most distinguished youth were educated under the monarch's eye, practised their exercises in the gate of his palace, and were severely trained up to the habits of temperance and obedience, in their long and laborious parties of hunting. In every province, the satrap maintained a like school of military virtue. The Persian nobles (so natural is the idea of feudal tenures) received from the king's bounty lands and houses, on the condition of their service in war. They were ready on the first summons to mount on horseback, with a martial and splendid train of followers, and to join the numerous bodies of guards, who were carefully selected from among the most robust slaves, and the bravest adventurers of Asia. These armies, equally formidable by the impetuosity of their charge, and the rapidity of their motions, threatened, as an impending cloud, the eastern provinces of the declining empire of Rome.

PERSIAN ERRATA.

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱	۲	آنپش	آنپس
۱	۵	پسرو	پسروہ
۲	۶	کسانکیم	کسانیکر
۴	۱۵	جوانمرد و	جوانمرد ہ
۵	۱۹	حائی	جائی
۶	۱۸	رای	راہ
۸	۱۹	پراگندہ	پراگند
۸	۲۲	مقار	بقار
۱۰	۴	بہردان	بہزدان
۱۱	۲	افنگند	افگند
۱۱	۱۷	بیشتریک	بیشتر
۱۶	۱۹	ہرچہ	ہرچہ
۲۲	۴	روزی	و روزی
۲۳	۱	بباز	بیار
۲۳	۲۶	پیس	پیش
۲۵	۱۰	بخسپہ	نخسپہ
۲۵	۲۱	ایچ	ہیچ
۳۱	۵	نشید	نشید
۳۱	۷	بپامہ	بپاہ
۳۳	۱۵	بنخچیر	نخچیر
۳۴	۳۱	ہم	ہم

THE EXTRACTS* FROM THE PERSIAN SHÂH-NÂMEH
RELATING TO THE SUBJECT-MATTER OF THE
PAHLAVI "KARNAME-I-ARTAKHSHIR-I-
PÂPAKÂN".

I.

در خواب دیدن بابک ساسان را
و دختر دادن بدو

<p>بی افگند را ئی میان مہان بماند یکی کشور آباد و شاد چنین آورد دانشی پاک بار ہمہ دودہ را روز بر گشتہ شد خود مند و جنگی و ساسان بنام سربخت ایرانیان گشتہ دید بہام بلا در نیاویخت اوی ز ساسان یکی کودکی ماند خرد ہمی نام ساسانش کودی پدر ہمہ سالہ با رنج و کار گران مگر یابد از رنج پاداش گنج بدشت آمد و سوشانرا بدید کہ ایدر گذارد بہد روزگار ہمیداشت با رنج روز و شبان شبان سربشان گشت بر گوسپند چناندید روشنروانش بخواب گرفتہ یکی تیغ ہندی بدست برو آفرین کرد و بردش نماز دل تیرہ از غم بپیرواستی</p>	<p>سکندر چو نومید گشت از جہان کز آنپیش نگہود کس از روم یاد چو دانا بود بر زمین شہریار چو دارا برزم اندرون کشتہ شد پسر و مراورا یکی شاد کام پدر را بر آنگونہ چون کشتہ دید از آن لشکر روم بگریخت اوی بہندوستان در بزاری بہرد برین ہم نشان تا چہارم پسر شبانان بدندی دگر ساروان ہوون شد پسر جست کاری ہونج چو کہتر پسر سوی بابک رسید بدو گفت مزدورت آید بکار بہذ رفت بدبخت را سرشبان چو شد کارگر مرد آمد پسند شبی خفتہ بد بابک رود یاب کہ ساسان بپیل ژیان ہونشت ہو آنکس کہ آمد ہوا و فواز زبان را بخوبی بیاراستی</p>
---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

* Carefully collated with two old MSS and the edition of Firdusi's *Shâh-Nâmeh* by Turner Macan.

همی بود با مغزش اندیشه جفت
 سه آتش فروزان بپردی بدست
 فروزان بکردار گردان سپهر
 بهر آتشی عود سوزان بدی
 روان و دلش پر ز تیمار شد
 بدان دانش اندر توانا بدند
 بزرگان فرزانه و رای زن
 بهر خواب یکسر بدیشان بگفت
 نهاده بدو گوش پاسخ سوای
 بقاویل این کود باید نگاه
 بشاهی بر آرد سر از آفتاب
 پسر باشدش کز جهان بر خورد
 بر اندازه شان یک بیک پدیه داد
 بر بابک آمد بروز دهم
 پراز برف پشمن و دل پر ز بیم
 بدر شد پرسننده و رهنمای
 بر خویش نزدیک بنشاختش
 شبان زو بفرسید و پاسخ نداد
 شبانرا بجان گردی زینهار
 چو دستم پیدمان بگیری بدست
 نر در آشکارا نه اندر نهان
 ز یزدان نیکی دیش کرد یاد
 بدارمت شادان دل و ارجمند
 که من پور سامانم ای پهلوان
 که بهمنش خواندی همی یاد گیر
 ز گشقا سپ اندر جهان یادگار
 از آنچشم روشن که او دید خواب
 یکی اسپ با آلت خسروی
 همی باش تا خلعت آرند نو
 از آنسرشانی سرش بر فراخت
 قلام و پرسننده بر پای کرد
 هم از خرامته بی نیازش داد
 پسندیده و آنسر خویش را

بدیگر شب اندر چو بابک بخت
 چنان دید در خواب کآتش پرست
 چو آذر گشسپ و چو خرد و مهر
 هم پیدش سامان فروزان بدی
 سر بابک از خواب بیدار شد
 کسانکیم در خواب دانا بدند
 بایوان بابک شدند انجمن
 چو بابک سخن بر کشاد از نهفت
 پر اندیشه شد ز آنسخن رهنمای
 سر انجام گفت ایسرفراز شاه
 کسیرا که دیدی تو زینسان بخواب
 وراید و نکه این خواب ازو بگذرد
 چو بابک شنید این سخن گشت شاد
 بفرمود تا سرشبان از رزم
 بیامد شبان پیدش او با گلیم
 بپرداخت بابک ز بیگانه جای
 ز سامان بپرسید و بنواختش
 بپرسیدش از گوهر و از نژاد
 از آن پس بدو گفت کایشهریار
 بگویم ز گوهر هم هر چه هست
 که با من نسازی بدی در جهان
 چو بشنید بابک زبان بر کشاد
 که بر تو نسازم بچیزی گزند
 ببابک چنین گفت از آن پس جوان
 ندیده جهاندار شاه اردشور
 سرافراز پوریل اسفندیار
 چو بشنید بابک فرو ریخت آب
 بیاورد پس جامه پهلوی
 بدو گفت بابک بگرمابه شو
 یکی کاخ پر مایه اورا بساخت
 چو اورا بدانکاخ در جای کرد
 بهر آلتی سرفرازش داد
 بهو داد پس دختر خویش را

II.

زادن اردشیر بابکان

چو نه ماه بگذشت ازین خونچهر
 بماندند شهریار اردشیر
 همان اردشیرش پدر کود نام
 همی پروریدش ببو در نیاز
 مراورا کنون مردم نیز ویر
 بیاموختندش بنر هر چه بود
 چنین شد بفرنگ و بالا و چهر
 پس آگاهی آمد سوی اردوان
 که شیر ژیاست بنگام رزم
 یکی نامه بنوشت پس اردوان
 که ایمرد با دانش و پاک رای
 شنیدم که فرزند تو اردشیر
 چو نامه بخوانی بم اندر زمان
 ز بایستها بی نیازش کنم
 چو باشد بنزدیک فرزند ما
 چو آن نامه شاه بابک بخواند
 بفرمود تا پیش او شد دبیر
 بدو گفت کاین نامه اردوان
 من اینک یکی نامه نزدیک شاه
 بگویم که اینک دل و دیده را
 فرستادم و دادمش نیز پند
 تو آن کن که از رسم شاهان سوز
 در گنج بکشد بابک چو باد
 ز زرین ستام و زگویال و تیغ
 ز دینار و دیبا و اسپی و رمی
 بیاورد و بنهاد پیش جوان
 بسی هدیهها نیز با اردشیر
 ز پیش نیا کودک نیک پی

یکی کودک آمد چو تابنده مهر
 فزاینده و فتوح و دلپذیر
 که باشد بدیدار او شاه کام
 بر آمد برین روزگار دراز
 بخواندش بابکان اردشیر
 بنر نیز بر گوهرش بر فزود
 که گفتی همی زو فرزند سپهر
 ز فرنگ وز دانش این جوان
 بنا بید ماند همی روز بزم
 سوی بابک نامور پهلوان
 سخنگوی و داننده و رهنمای
 سوار بست گوینده و یاد گیر
 فرستش بنزدیک من شادمان
 میان یلان سرفرازش کنم
 نگوئیم که او نیست پدوند ما
 بسی خون ز مژگان بوخ بر نشاند
 همان نور سیده جوان اردشیر
 بخوان و نگه کن بروشن روان
 نویسم فرستم یکی نیک خواہ
 دلاور جوان پسندیده را
 چو آید بدان بارگاه بلند
 نباید که بادی برو بر وزد
 جوانرا زهر گونه هدیه داد
 ز فرزند چیزی نبودش دریغ
 ز چنین و زربفت شاهنشی
 جوانش پرستند اردوان
 فرستاد دینار و مشک و عبیر
 بدرگاه شاه اردوان شد بره

III.

آمدن اردشیر بدرگاه اردوان

بگفتند باشاه ازان بار خواجه
 ز بابک فراوان سخنها برانده
 ببوزن يکي جاينگه ساختش
 ز پوشيدني هم ز گستردي
 بچائي که فرموده بد اردوان
 جهان گشت چون روی رومی سپيده
 همان پديهاي که بد نا گزيرو
 فرستاد بباک پهلوان
 جوانمرد را سودمند آمدش
 زماني به تيمار نگداشتش
 فرقي بجز با جوانمرد شاه
 جدائي ندادش ز فرزند خویش
 پراکنده شد لشکر و پور شاه
 از آن هر يکی چون يکي شهریار
 جوا نمود و شاه را دلپذير
 از آن لشکر گشن برخاست شور
 همی گرد باخوی بر آميختند
 چو نزدیک شد در کمان رانده تير
 گذر کرد بر گور پيکان و پر
 بدیده آن کشاده بر آن جوان
 که بادست آنکس روان باد جفت
 که اين گور را من فگندم بتير
 همان جفت را نیز جوينده ام
 که دشتی فواخت و هم گور و تير
 دروغ از گناهست با سرکشان
 يکی بانگ برزد بمرد جوان
 که پروردن آئين و راه منست
 چرا بود بايد همی با سپاه
 بلنددی گويني و کنه آوری

چو آمد بنزد يکئي بارگاه
 جوانرا بمهر اردوان پيش خواند
 بنزد يکئي تخت بنشاختش
 فرستاد هرگونه خوردني
 خود و نامداران بيامد جوان
 چو کوسي نهاد از بر تخت شيد
 پوستند پيش خواند اردشير
 فرستاد نزدیک شاه اردوان
 بدیده اردوان و پسند آمدش
 پسر وار مهر ميداشتش
 بمي خوردن و خوان و نخچيرگاه
 ميداشتش همچو پيوند خویش
 چنان بد که روزی بنخچيرگاه
 پسر بود شاه اردوانا چهار
 هميراند با اردوان اردشير
 بهامون پديده آمد از دور گور
 هم باد پايان برانگيختند
 همي ساخت پيش اندرون اردشير
 بزد بر سرين يکی گور نر
 بيامد هم اندر زمان اردوان
 بتيري چنين گور که افگند گفت
 چنين داد پاسخ بدو اردشير
 پسر گفت کينرا من افگنده ام
 چنين داد پاسخ بدو اردشير
 يکی ديگر افگن برين هم نشان
 پر از خشم شد ز آن سخن اردوان
 بدو تذ گفت اين گناه منست
 ترا خود بزنم و بنخچيرگاه
 بدان تا ز فرزند من بگذري

<p>همان جایگه نزد اسپان گزین بهر کار باهر کسی یار باش بو آن آخور نازی اسپان امیر پر از غم دل و سر پر از کیمیا که درد تنش باد و رنج روان که شاه اردوان از چه آشفته بود نکوه آن سخن هیچ بر کس پدیده بیاورد دینار چندی ز گنج پیونی بر افکند و مودی سوار یکی نامه فرمود زی اردشیر چو رفتی بنخچیر با اردوان پرستند تو نه پیوند اری که خود کرده تو بنا بخودی مگردان ز فرمان او هیچ روی بنامه درون پند با دادست دگر خواه تا بگذرد روزگار بیامد دوان تا بر اردشیر دلش سوی نیرنگ و اورنگ گشت نه اندر خور خویش جایی گزید ز پوشیده‌ها و از خوردنی می و جام و رامشگران یار اوی</p>	<p>تو نازی اسپان مارا ببین بر آن آخور اسپ سالار باش بیامد پر از آب چشم اردشیر یکی نامه بنوشت نزد نیا که مارا چه پیش آمده از اردوان همه یاد کرد آن کجا رفته بود چو آن نامه نزدیک بابک رسید دلش گشت از آنکار پر درد و رنج فوستان نزدیک او ده هزار فرمود تا پیش او شد دبیر که ای کم خرد نورسیده جوان چرا ناخنی پیش فرزند اوی نکرد او بتو دشمنی از بهی کدو کام و خوشنودی او بجوی ز دینار لختی فوستانست هر آنکه کم این مایه بودی بکار نکاور پیون با جهان‌دیده پیر چو آن نامه بر خواند خرسند گشت بنزدیک اسپان سرائی گزید بگسترده هر گونه گسترده‌ی شب و روز خوردن بدی کار اوی</p>
--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

IV.

دیدن گلنار اردشیر را و مردن بابک

<p>بکاغ اندرون بنده ارجمند نگاری پر از گوهر و رنگ و بوی ابو خواسته نیز گنجور بود بدیدار او شاد و خندان بدی دلش گشت از آن خرمی شاد کام جوان در دل ماه شد جایگیر همانا بشب روز نزدیک شد گره زد بو چند و ببسود دست</p>	<p>یکی کاغ به اردوانا بلند که گلنار بدنام آن ماهروی بر اردوان همچو دستور بود بر او گرامیتر از جان بدی چنان به که روزی بر آمده پیام نگه کرد خندان لب اردشیر همی‌بود تا روز تاریک شد کمندی بو آن کنگره در بیست</p>
----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------	-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

بگستاخی از باره آمد فرود
 چو آمد خرامان بر اردشیر
 ز بالین دیبا سرش بر گرفت
 نگه کرد برنا بر آن خروبروی
 بدالماه گفت از کجا خاستی
 چنین داد پاسخ که من بنده ام
 دلارام و گنجور شاه اردوان
 کنون گوپذیری مرا بنده ام
 بیایم چو خوابی بنزدیک تو
 از آن شادمان شد دل اردشیر
 چو لختی بر آمد برین روزگار
 جهانده بیدار بابک بمرد
 چو آگاهی آمد سوی اردوان
 گرفتند بر مهری یاد پارس
 بفرمود تا کوس بیرون برند
 جهان تیره شد بر دل اردشیر
 دل از لشکر اردوان برگرفت
 کم از درد او بد دلش پو ستیز
 وز آن پس چنان بد که شاه اردوان
 بیاورد چندی بدرگاه خویش
 همان نیز تا گردش روزگار
 فرستاد شان نزد گلنار شاه
 سه روز اندر آن کار شد روزگار
 چو گلنار بشنید آواز شان
 بسم روز تا شب گذشته سه پاس
 پرواز آرزو دل لبان پرزباد
 چهارم بشد مرد روشنروان
 یرفتنه باز بچها در کنار
 بگفتند راز سپهر بلند
 کزین پس کنون تانه بس روزگار
 کم بگویند از مهری کهتری
 وز آن پس شود شهریاری بلند
 دل نامور مهر نیک بخت

همیداد نیکی دیش را درود
 پر از گوهر و بوی و مشک و عیبر
 چو بیدار شد تنگ در برگرفت
 بدان سوی و آرویی و آنونگ و بوی
 که پر غم دلم را بیاراستی
 دل و جان بمهر تو آگنده ام
 که از من بود شاد و روشن روان
 بگیتی بیدار تو زنده ام
 درفشان کنم روز تاریک تو
 بیدار آن دلبر دلپذیر
 شکست اندر آمد بآموزگار
 سرای کهن دیگرها سپرد
 پر از غم شد و تیره گشتش روان
 سپهد بهتر پسوداد پارس
 ز درگاه لشکر بهامون بوند
 از آن شاه روشنندل دستگیر
 وز آن آگاهی رای دیگر گرفت
 بهر سو همی جست رای گریز
 از اختر شناسان روشنروان
 همی باز جست اخرو راه خویش
 از آن پس کوا باشد آموزگار
 بدان تا کند اخترانرا نگاه
 نگه کرده شد اختر شهریار
 سخن گفتن از اختر و راز شان
 کنیزک بپرداخت ز اختر شناس
 همیداشت گفتار ایشان بیاد
 که بکشاید آن راز با اردوان
 ز کاخ کنیزک بر شهریار
 همان گشت او بر چه و چون و چنده
 ز چیزی بیچده دل شهریار
 سپهد نژادی و کنه آوری
 جهاندار و نیک اختر و سودمند
 ز گفتار ایشان غمی گشت سخت

V.

گر بختن ارشیر با گلنار

کنیزک بیامد بر اردشیر
 که یگروز نشکیدی از اردوان
 همیگفت با نامور اردوان
 شکیبائی و خامشی برگزید
 وز آن پس همیجست راه گریز
 ز ری سوی شهر دلیران شوم
 گرایدر بهباشی بنزدیک شاه
 همان بر سر کشور افسر شوی
 نباشم جدا از تو تا زنده ام
 فور بخت از دیدگان آب زرد
 که فردا بپایه شدن ناگزیر
 بکف بر نهاده تن و جان خویش
 بخت اندر آمد شب لاجورد
 زهر گوهری جستن آغاز کرد
 ز دینار چندان که بودش بکار
 بهانخانه بنهاد گوهر بدست
 زهر گونه اندیشه یاد کرد
 چگونه شود کار او با جوان
 بخت اردوان جای شد بیکر
 بیاورد گوهر بر اردشیر
 نگهبان اسپان هم خفته مست
 که او خواست رفتن بشب ناگزیر
 بر آخور چوان همچنان زیرین
 همان گوهر سرخ و دینار دید
 نباید باندۀ فزون زین بدن
 بدین روزگار جوانی رها
 بزد بر سر قازی اسپان لجام
 یکی تیغ زهر آب داده بدست
 نشست و برفتند یکبارگی
 بهدرفت شادان دل و راجوی

چو شد روی کشور بکودار قیر
 چو دریا بر آشفست مرد جوان
 کنیزک بگفت آنچه روشنوان
 سخن چون ز گلنار از آنسان شنید
 دل مرد برنا شد از گفته تیز
 بدر گفت گر من بایوان شوم
 تو بامن سگالی که آئی براه
 اگر بامن آئی توانگر شوی
 چنین داد پاسخ که من بنده ام
 همیگفت باللب پر از باد سرد
 چنین گفت با ماهروی اردشیر
 کنیزک بیامد بایوان خویش
 چو شد روی گیتی ز خورشید زرد
 کنیزک در گنجها باز کرد
 ز یاقوت وز گوهر شاهوار
 بیامد بجائی که بودش نشست
 همی بود از آن کار با رنج و درد
 که تا چون گریزه ز شاه اردوان
 بهدبود تا شب بو آمد ز کوه
 از ایوان بیامد بکودار تیر
 جهانجوی را دید جامی بدست
 کجاست شان کرده بود اردشیر
 دو اسب گوانایم کوده گزین
 جهانجوی چون روی گلنار دید
 همی گفت که اکنون بپایه شدن
 مگر یابم از چنگ این اژدها
 هم اندر زمان پیش بنهاد جام
 بهوشید خفتان و خود بر نشست
 همان ماه رخ بر دگر بارگی
 از ایوان سوی پارس بنهاد روی

نبودی شب و روز روشنروان
مگر چهر گلنار دیدی بفال
بدیبا سرگامش آراستن
بر آشفته و پیچان شد از کین اوی
بیاراستم تخت و تاج و سرای
بیامد بر نامور شهر یار
هر آنکس کجا مهتر کشورند

چنان بد که بیماهروی اردوان
زدیبا نه برداشتی دوش و یال
چو آمدش هنگام بر خاستن
کنیزک نیامد ببالین اوی
بدر بر سپاه ایستاده بیای
ز درگاه بوخاست سالار بار
بدو گفت گردنکشان بودرند

VI.

آگاهی یافتن اردوان از گریختن اردشیر بکنیزک و تاختنش پس ایشان

که گلنار چون راه و آئین نگاه
مگر باشد اندر دلش کین من
که رقتست بیگاه دوش اردشیر
که بد باره نامبردار شاه
که گنجور او رفت با اردشیر
ببالای بوراندر آورد پای
تو گفتی همی یاره آتش سپود
بسی اندر و مردم و چار پای
شنید ایچ کس بانگ نعل ستور
یکی باره خنک و دیگر سپاه
دو تن بر دو اسب اندر آمد بدشت
چو اسپهی همی بر پراگنده خاک
که این غرم باری چرا شد روان
بشای ز نیک اختری تراوست
همه کار گردد بها بردراز
بخورد و بر آسود و آمد دوان
بپیش اندرون اردوان باد زیر
نپرداخت از تاختن یکرمان
برو بر ز دشمن نیاید گزند
بدید از بلندی یکی آبگیر

پوستندگانوا چنین گفت شاه
ندارد نیاید ببالین من
بیامد هم آنگاه مهتر دبیر
وز آخر ببودست خنک و سپاه
هم آنگاه شد شاهرا دلپذیر
دل مود جنگی بر آمد ز جای
سواران جنگی فراوان ببرد
بوه بو یکی نامور دید جای
بپرسید از ایشان که شبگیر هر
دو تن برگذشتند پویان بواه
یکی گفت که ایدر بره برگذشت
بدتم سواران یکی غرم پای
بدستور گفت آزمان اردوان
چنین داد پاسخ که آن تراوست
گر این غرم دریابد اورا مقامز
فرود آمد آینجاگاه اردوان
همی تاختند از پس اردشیر
چوان با کنیزک چو باد دمان
کرا یار باشد سپهر بلند
ازین تاختن رنجه شد اردشیر

که اکنونکه با رنج گشتیم جفت
 که شد باره و مرد بی تار و بود
 وز آن پس با سودگی بگذریم
 بزردی دو رخساره چون آفتاب
 دو مرد جوان دید بر آبگیر
 عنان و رکابت بپایه بسود
 کنون آب خوردن نیارد بها
 تن خویش را داد باید درود
 بگلنار گفت این سخن یاد گیر
 بگردن بر آورد رخشان سنان
 همیختاخت همواره تیره روان
 فلک را بپیمود گیتی فروز
 بسی مردم آمده بنزدیک اوی
 که کی بر گذشتند آن دو سوار
 که ای شاه نیک اختر پاک رای
 بگسترده شب چادر لاچورد
 پراز گرد و بی آب گشته دهن
 که چون اوندیدم بایوان نگار
 چو رخس دلاور سرو گوش و سم
 ندارد بر آنسان کسی غرم یاد
 کز ایدر مگر باز گردی بجای
 که اکنون دگر گونه شد داوری
 ازین تاختن یاد باشد بدهست
 بنامه بگو این سخن در بدر
 نباید که گردد همان غرم شیر
 بدانت کآن کار او شده کهن
 همی داد نیکی دهنش را درود

جوانمرد پویان بگلنار گفت
 بپایه برین چشمه آمده فرود
 بباشیم وز آب چینی خوریم
 چو بودو رسیدند نزدیک آب
 بهخواست آمد فرود اردشیر
 جوانان باواز گفتند زود
 که رستمی ز کام و دم اژدها
 نباید که آئی بخوردن فرود
 چو از پندگو آن شنید اردشیر
 گران شد رکاب و سبک شد عنان
 پس اندر چو باد دمان اردوان
 بدانگه که بگذشت نیمی ز روز
 یکی شارسان دید با رنگ و بوی
 چنین گفت با موبدان نامدار
 چنین داد پاسخ بدو رهنمائی
 بدانگه که خورشید برگشت زرد
 برین شهر بگذشت پویان دو تن
 یکی غرم بود از پس یک سوار
 چو میمورغ بال و چو طاوس دم
 بزرگ ارغوان و بنک تذه باد
 چنین گفت با اردوان که خدای
 سپم سازی و ساز جنگ آوری
 که بختش پس پشت او در نشست
 یکی نامه بنویس نزد پسر
 نشانی مگر یابد از اردشیر
 چو بشنید ز اردوان این سخن
 بدان شارسان اندر آمده فرود

VII.

نامه نوشتن اردوان بپسر خود درباره

گرفتن اردشیر

چو شب روز شد بامداد پگاه
 بفرمود تا باز گردد سپاه
 بپایه دو رخساره هم رنگ نی
 چو شب تیره گشت اندر آمده بوی

که کژی بکار اندر آورد سو
کز آنسان نرفت از کمان هیچ تیور
مگو این سخن باکس اندر جهان
ببودان چنین گفت کایدستگیر
که هرگز مبیناد نیکی تنش
ز کار گذشته فراوان برانده
ببالا و چهر و بر اردشیر
ز فروز اورنگ او گشت شاه
بهر سو برافکند زورق بر آب
سپاه انجمن شد بر آن آبگیر
بآگاهئی شاه کردند خبر
بهر کشوری نامدارا بدند
ز شادی جوانشد دل مرد پیر
بنزدیک بونا گروها گروه
بنزد جهانجوی گشت انجمن
که ای نامداران روشنروان
ز فوزانه و مردم رای زن
چه کرد از فرومایگان مهان
چه کرد از فرومایگی در جهان
ببیدادی آورد گیتی بمشت
بموز اندرون اردوان شهریار
وز اینداسقان کسی نگیریم یار
نمانم بکس تاج و تخت بلند
که پاسخ بآواز فرخ نهید
ز شمشیر زن مرد وز رای زن
همه راز دل باز گفتند راست
بدیدار چهر تو گشتیم شاه
ببندیم کینرا کمر بر میان
غم و شادمانی بکم پیش تست
مزد برتو شاهی و کند آوری
بتیغ آب دریا همه خون کنیم
سرش برتر آمد ز ناپید و نیز

یکی نامه بنوشت نزد پسر
چنانشد ز بالین ما اردشیر
سوی پارس آمد بجویش نهان
وزین سو بدریا رسید اردشیر
تو کودی مرا ایمن از بد کنش
بر آسود و ملّاح را پیش خواند
نگهر کرد فرزانه ملّاح پیر
بدانست کونست جز کی نژاد
بیامد بدریا هم اندر شتاب
از آگاهی نامدار اردشیر
هر آنکس که بد بابکی در صطخر
دگر هر که از تخم دارا بدند
چو آگاهی آمد ز شاه اردشیر
بمیرفت مردم ز دریا و کوه
زهر شهر فوزانه و رای زن
زبان بر کشاد اردشیر جوان
کسی نیست زین نامدار انجمن
که نشنید کاسکندر اندر جهان
که نشنید کاسکندر بد نهان
لیا جان مارا یکایک بکشت
چومن باشم از تخم اسفندیار
مزد گو مرا اینرا نخوانیم داد
چو باشید با من بدین یارمند
چگوئید و این را چه پاسخ دهید
هر آنکس که بود اندر آن انجمن
چو آواز بشنید بر پای خاست
که هر کس که هستیم بابک نژاد
و دیگر که هستیم ساسانیان
تن و جان ما سربسر پیش تست
بدو گوهر از هر کسی برتری
بفرمان تو کوه پامون کنیم
چو پاسخ بر آنسان شنید اردشیر

بدل در باندیشه کین گسترید
پی افگند و شد شارسان کارسان
که ایشاه نیک اختر دلپذیر
بر پارس باید که بیجو کنی
که اختر جوانست و خسرو جوان
فزرنست و زو بینی اندوه و رنج
ندارد کسی ز آن سپس با تو پای
سخنهای بایسته دلپذیر
بسوی صخر آمد از پیش آب
دلش گشت پر درد و تیره روان
سپاهی بیاورد با ساز جنگ

بر آن مهتران آفرین گسترید
بنزدیک دریا یکی شارسان
یکی موبدی گفت با اردشیر
سر شهریاری همی نوکنی
وز آن پس کنی رزم با اردوان
که او از ملوک طوایف بگنج
چو برداشتی گاه او را ز جای
چو بشنید گردن فراز اردشیر
چو بوزد سر از تیغ کوه آفتاب
خبر شد بر بهمن اردوان
نکرد اینچ بو تخت شاهی درنگ

VIII.

یاری نمودن تباک با اردشیر و جنگ کردن با بهمن و فیروزی یافتن

ابا آلت و لشکر و رای پای
جهانیده با داد و فرمانروا
چو آگر شد از پیش بهمن برفت
ابا لشکر و کوس و بادار و گیر
ز اسب اندر آمد چنان چون سزید
ز مسانیان بیشتر یکی کرد یاد
بزود آمدن ارج بشناختش
دلش گشت از آن پیر پرتوس و بای
که با او سپاهی جهانگیر بود
بدانست اندیشه اردشیر
چنین گفت کز کردگار بلند
اگر در دلم هست جزای پای
که آورد لشکر برین آگیر
که از پیر زن گشت مرد جوان
شکیبادل و راز دارنده دان
یکی دیگر اندیشه افگند بن
بر آن نامدارانش سرداشتی
سوی آذر رام و خواد گشت

یکی نامور بود نامش تباک
که بر شهر جهرم بد او پادشا
مر او را خجسته پسر بود پفت
بیامد ز جهرم سوی اردشیر
چو چشمش بروی سپید رسید
بیامد دوان پای او بوس داد
فراوان جهانجوی بنواختش
پرواندیشه شد نامجوی از تباک
براه اندر از پیر آژیر بود
جهانیده بیدار دل بود و پیر
بیامد بیاورد اسنا و ژده
بریدست بیمایه جان تباک
چو آگاهی آمد ز شاه اردشیر
چنان سیر گشتم ز شاه اردوان
مرا نیکدل مهربان بنده دان
چو بشنید زو اردشیر این سخن
مر او را بجای پدر داشتی
دل شاه از اندیشه آزاد گشت

که باشدش بر نیکوئی رهنمای
درخت بزرگی ببر داردش
عرض پیش او رفت با رهنمای
نگه کرد تا کیست سالار و گره
دلبران و مردان خنجر گذار
از آن لشکر گشن شد شاه کام
ز دادار نیکی دهش یاد کرد
سوی بهمن اردوانشده بجنگ
برفکنده گردان برخاش خر
همه نیزه و تیغ و ژوپین بکف
سپاه تباک اندر آمد بجنگ
چو جوی روان خون همی ریختند
هوا پر ز گرد و زمین پر ز مرد
بیامد ز قلب سپاه اردشیر
ننش خسته از تیر و تیره روان
با ناله بوق و باران تیر
که بهمن بدو داشت آواز و فخر
زهر سو بپیوست بیمر سپاه
کیا بابک آگنده بود آن برنج
بنیرو شد از پارس لشکر براند

نیایش همیکرد پیش خدای
بهو کار پیروزگر داردش
وز آنجایکه شد بپرده سرای
سوار و پیاده همی بر شمرد
چو عارض بر آورد پنجم هزار
یکایک بهانست و پرسید نام
سپه را درم داد و آباد کرد
چو شد لشکری چون دلاور پلنگ
چو گشتند نزدیک با یکدیگر
سپاه از دو رویه کشیدند صف
چو شد چادر چرخ پیروزه رنگ
چو شیران جنگی بر آویختند
به ینگونه تا گشت خورشید زرد
بر آمد یکی باد و ابری چو تیر
گریزان بشد بهمن اردوان
پس اندر همیافتخت شاه اردشیر
برین همنشان تا بشهر صخر
ز گیتی چو برخاست آواز شاه
مراورا فراوان نموده گنج
درمهای آگنده را بر فشانده

IX.

لشکر کشیدن اردوان بجنگ اردشیر و کشته شدن اردوان

دلش گشت پر بیم و تیره روان
همیگفت با من خداوند پند
ز بخشش بکوشش گذر چون شود
یکی نامجوی آید و شیر گیر
سپهر برگرفت و بنه بر نهاد
همی گرد لشکر بر آمد بهما
سپایکم بر باد بر بست راه
بخاک اندرون مار بیخواب مانده
چرنگیدن زنگ و بندهی درای

چو آگاهی آمد سوی اردوان
چنین گفت کین راز چرخ بلند
هر آن به کز اندیشه بیرون شود
گمانی نبردم که از اردشیر
در گنج بکشاد و روزی بهاد
ز گیل و ز دیلم بیامد سپاه
وز آنروی لشکر بیاورد شاه
میان دو لشکر دو پرتاب مانده
ز بس ناله کوس با تیره نای

خروشان سپاه و درفشان درفش
 چهل روز ازینسان همی جنگ بود
 ز هرگونه تنگ شده خوردنی
 زبس کشته شد روی هامون چو کوه
 سرانجام ابری بر آمد سپاه
 یکی باد برخاست بس هولناک
 بتوفید کوه و بدرید دشت
 بترسیده از آن لشکر اردوان
 که این کار بر اردوان ایزدیست
 بووژی کجا سخت شد کارزار
 بیامد ز قلب سپاه اردشیر
 گرفتار شد در میان اردوان
 بدست یکی مرد خرد نام
 بدیش جهانجوی بردش اسیر
 فرود آمد از اسب شاه اردوان
 بدژخیم فرمود شاه اردشیر
 بخنجر میانش بدو نیم کن
 بیامد دژ آگاه و فرمان گزید
 چنین است کردار این چوخ پیو
 کرا با ستاره بر آرد بلند
 دو فرزند او هم گرفتار شد
 مر آن مرد را پای کرده بربند
 دو مهر بد از رزم بگریختند
 برفتند گریان بهندوستان
 هم رزمه پر مقام و کمر
 بفرومود تا گرد کردند شاه
 برفت از میان بزرگان تپاک
 خروشان بشستش ز خاک نبرد
 بدیبا بپوشید خسته برش
 بپیمود کس خاک کاخش بر پی
 وز آن پس بیامد بر اردشیر
 تو پیمان ده و دختر او بخواه
 بدست آیدت افسر و تاج و گنج

سرافشانده تیغهای بنفش
 بر آن زیردستان جهان تنگ بود
 همان تنگ شده راه آوردنی
 شده خسته از زندگانی ستوه
 بشد کوشش رزم را دستگاه
 دل جنگیان شد از آن پربای
 خروشش همی از هوا بر گذشت
 شدند اندرین یکسخن یکزیان
 برین لشکر اکنون ببايد گریست
 هم بخردان خواستند زینهار
 چکاچاک برخاست باران تیر
 بداد از پی تاج شیرین روان
 چو بگرفت و بودش گرفته لگام
 ز دور اردوانرا بدید اردشیر
 تنش خسته تیر و تیره روان
 که شودشمن پادشارا بگیر
 دل بدسگالان پراز بیم کن
 شد آن نامدار از جهان ناپدید
 چم با اردوان و چه با اردشیر
 سپارد مر او را بحاک نژند
 و زو تخته آرشى خوار شد
 بوندان فرستاد شاه بلند
 بدام باک بر نیای بختند
 سزد گر کنی زمین یکی دامستان
 پراز آلت لشکر و سیم و زر
 ببخشید از آن پس هم بر سپاه
 تن اردوانرا ز خون کرد پاک
 بر آئین شاهان یکی دخمه کرد
 ز کافور کرد افسری بر سرش
 ز لشکر بر آنکس که شد سوی ری
 چنین گفت کایشاه دانش پذیر
 که با فروزیست و با تاج و گاه
 کجا گرد کرد اردوان آن برنج

هم اندر زمان دختر او بخواست
توانگر سپید توانگر سپاه
بر آسود از رنج وز گفتگوی
بدو اندرون چشم و دشت و راغ
همخواندش خرّه ارد شیر
فراوان از آنچشمه بکشاد جوی
بر و تازه شد مهر و جشن سده
بر آورده شد جایگاهي فراخ
همخواندش مرزبان شهر زور
چو آباد کردش کسانرا نشاخت
همي کوه بایست پیشش برید
وز آن کوه ببرید صد جویبار
شد آشارسان پر سرای و ستور

زو پند بشنید و گفتار راست
بایوان او بود تا یک دو ماه
سوی پارس آمد زری نامجوی
یکی شارسان کرد پر کاغ و باغ
که اکنون گرانمایر دهقان پدر
یکی چشمه بد بیکران اندروی
بر آورد ز آنچشمه آتشکده
یکرد اندرش باغ و میدان و کاغ
چو شد شاه بادانش و فرو زور
بگرد اندرش روستاها بساخت
بجای یکی ژرف دریا بدید
ببردند میتین و مردان کار
همیراند از کوه تا شهر زور

X.

رزم ارد شیر با گردان و شکست یافتن

بشد ساخته تا کند رزم کرد
پذیره شدش گرد بیمر بچنگ
ابا گرد کشور هم یار گشت
فزونتر ز گودان او یک بسی
سپاه جهاندار بگرفتند
شد آورده را هم جای تنگ
نید نامداری بر آن رزمگاه
زبانها شد از نشنگی چاک چاک
که بنشانند آنجنگ و جوش و جلب
بیامد جهاندار با آن گروه
ابا اندکی مرد برنا و پیر
بر آن میش و بر پاسبانان بدید
دشان پراز خاک آوردگاه
یکایک بیرونه با آب مامت
شب تیره خفتان زبرد کشید

سپاهی ز منتظر بیمر ببرد
چو شاه ارد شیر اندر آمد بتنگ
یکی کار بد خوار دشوار گشت
یکی لشکری گرد شد پارسی
بیکروز تا شب بر آویختند
ز بس کشته و خسته بر دشت جنگ
جز آنشاه با خوار مایر سپاه
ز خورشید تابان و از گرد خاک
هم آنکه در فشی بر آورد شب
یکی آتشی دید بر سوی کوه
سوی آتش آورد روی ارد شیر
چو تنگ اندر آمد شبانان بدید
فرود آمد از اسپ شاه و سپاه
ازیشان سبک ارد شیر آب خواست
بیاسود و لختی چرید آنچه دید

ببالین نهاد آن کئی مغفرش
 سرشاه ایوان بر آمد ز خواب
 که بد دور باد از تو روز و شبان
 ز خفتان همان خوابگاه تو بود
 کز ایدر کجا یابم آرامگاه
 نیابی مگر باشدت رهنمای
 چو رفتی پدید آید آرامگاه
 بهر ده یکی نامبردار م
 بهر ده از روم راه بر چند پیر
 از آن ده سبک پیش او رفت م
 از آنجایی تا خرد اردشیر
 هم شاد دل بوگرفتند راه
 که تا کار ایشان بجوید نهان
 بر شاه ایران فراز آمده
 ندارد کسی بودل از شاه یاد
 کهن گشت و شد بخت بوناش پیر
 گذشته سخن بودلش باد گشت
 سواران شمشیر زن سه هزار
 بیاورد با خویشین شهریار

ز خفتان شایسته بد بسترش
 سپیده چو سرزد ز دریای آب
 بیا مده ببالین او سرشبان
 چه بد بود کین جایی راه تو بود
 بهر سید از آن سرشبان راه شاه
 چنین داد پاسخ که آباد جایی
 از ایدر کنون چار فرسنگ راه
 وز آنروی پیوسته شد ده ده
 چو بشنید از آن سرشبان ارد شیر
 سپیده ز کوه اندر آمد ده
 سواران فرستاد بونا و پیر
 سپهر را چو آگاهی آمد ز شاه
 بگردان فرستاد کار آگاهان
 بوفتند پویان و باز آمده
 که ایشان هم نام جوینده و شاد
 برانند کاندز مطهر اردشیر
 چو بشنید شاه آن سخن شاد گشت
 گزین کرد از آن لشکر نامدار
 کماندار با تیر و ترکش هزار

XI.

شبنخون کردن اردشیر بر سر گردان و شکست دادن ایشانرا

کسیرا که نا بردنی بد بهانه
 جهاندار با گرد نزدیک شد
 یکایک دل لشکر آشفته دید
 عنان باره نیزنگ را سپرد
 گیاه را ز خون بر سرافس نهاد
 بروی زمین نکرد بر بست گشت
 سترگی و نا بخردی خوار شد
 سپهر را هم بدره و تاج داد

چو خورشید شد زرد لشکر برانده
 چو شب نیمه بگذشت و تاریک شد
 هم دشت از ایشان پراز خفته دید
 چو آمد سپیده ببالین کرد
 بر آیدخت شمشیر و اندر نهاد
 هم دشت از ایشان سرودست گشت
 بی اندازه زیشان گرفتار شد
 هم بومها شان بتاراج داد

اگر پیر مردی ببرد بدشت
 ز نیک اختر روز داد شاه
 گوازان بیامد بشهر مطهر
 مسلح سواران بی آهو کنیده
 که زود آید اندیشه روز رزم
 چو آسوده شد گردگاه از کمر
 چو این داستان بشنوی یادگیر

چنانچه که دینار بر سر بطشت
 نکردی بدینار او کس نگاه
 ز مردی نکردی بر آتشهر فخر
 بفرمود کاسپان بنیرو کنیده
 زن آسوده دارید یکسر بزم
 دلبران بخوردن نهاده سر
 پرانده روزم شد اردشیر

XII.

داستان هفتواد و سرگزشت کرم

بدانکه که بکشاد راز از نهفت
 که گوید ز بالا و پنهانی پارس
 ز کوشش بدی خوردن هر کسی
 که بیکام جوینده نان بدی
 شدند پی هر دختران همگروه
 یکی دوک دانی ز چوب خدنگ
 خرامان از آتشهر تا پیش کوه
 نبود بدی بخورد اندرون بیش و کم
 از آن پنبه شان بود ننگ و نبرد
 شده پنبه شان ریسمان دراز
 یکی مرد بد نام او هفتواد
 از آنرفت کورا پسر بود هفت
 که نشمردی او دخترانرا بکس
 نشسته با دوک در پیش کوه
 بگاه خورش دوک بگذاشتند
 یکی سیب افکنده باد از درخت
 کنون بشنو اینداستان شگفت
 یکی در میان کرم آکنده دید
 بدان دو کدان نرم بگذاشتش
 بنام خداوند بی یار و جفت
 برشتن نهادیم شمارا نهیب
 کشاده رخ و سیم دندان شدند

بدین این شگفتی که دهقان چه گفت
 ز شهر کجا ران بدریای پارس
 یکی شهر بد تنگ و مردم بسی
 بدان شهر دختر فراوان بدی
 بیکروی نژدیکتر بود کوه
 ازین هر یکی پنبه بردی بسنگ
 بدروازه دختر شدی همگروه
 بر آمیختندی خورشها بهم
 نرفتی سخن گفتن از خواب و خورده
 شدند شبانگه سویی خانه باز
 بدان شهر بیچیز خرم نهاد
 بدینگونه بر نام او هر چه رفت
 گرامی یکی دخترش بود و بس
 چنان بد که روزی هم هم گروه
 بر آمیختند آن کجا داشتند
 چنان بد که این دختر نیکبخت
 بره بر بدید و سبک برگرفت
 چو آنخوب رخ میده اندر گوید
 بانگشت از آن سیب برداشتش
 چو برداشت ز آن دو کدان پنبه گفت
 من امروز ازین اختر کرم سیب
 هم دختران شاد و خندان شدند

شمارش همی بر زمین بر نوشت
 بمادر نمود آن کجا رستم بود
 که بر خورده ایماه خورشید چه
 دو چندان که هر روز برده ییبر
 بر شستن نهاده دل و جان و تن
 که ایماه رویان نیک اختران
 بر شستم که نیزم نیاید نیاز
 بکار آمدی گر بدهی بیش از آن
 دل مام او شد چو خرم بهشت
 پریروی دختر بآن کرم داد
 بر شتی همی دختر پر فسون

بگفتند با دختر پر بر
 گرفستی ای پاک تن خواهری
 از آنسبب و آن کرم اندر نهفت
 زن و شوی را روشنائی فزود
 ز کاری نکردی بدل پیچ یاد
 بر او نو شوی روزگار کهن
 فروزنده تر گشت هر روزگار
 بخوردنش نیکو همداشته
 سرو پشت اورنگ نیکو گوشت
 چو مشک سیه گشت پیرا پش
 برو پشت او از کران تا کران
 بدو اندرون ساختش جایگاه
 نگفتی سخن کس بپند و بداد
 توانگر شد آن هفت فروزنده نیز
 سرافراز با لشکر و آبروی
 که دینار بسپاند از بد نژاد
 بر آن هفت فروزنده پیکار جوی
 برفتند با نیزه و تیغ و تیر
 بجنگ آمد و داد مردی بداد
 بسی گوهر و گنجش آمد بهشت
 ز شهر کجاران سوی کوه شد
 شد آنشهر با او هم همگروه

دو چندانکه رشتی بروزی برشت
 وز آنجا بیامد بگردار دود
 بر او آفرین کرد مادر بهر
 بشبگیر چون ریمان بر شمر
 چو آمد بر آن چاره جوی انجمن
 چنین گفت با نامور دختران
 من از اختر کرم چندان طراز
 برشت آن کجا برده بدیدش از آن
 سوی خانه برد آن طرازی که رشت
 همی لختگی سبب بر باد داد
 دران پند هر چند کردی فزون
 چنان بد که یکروز مام و پدر
 که چندان بریشی مگر با پری
 سبک سیمتن پیش مادر بگفت
 همان کرم فروخ بدیشان نمود
 بفالی گرفت اینسخن هفتواد
 مگر ز اختر کرم گفتی سخن
 چنین تا بر آمد برین روزگار
 مران کرم را خوار نگذاشتند
 تن آور شد آن کرم و نیرو گرفت
 همی ننگش دو کدان بر تنش
 بهمشک اندرون پیکر زعفران
 یکی پاک صندوق کردش سیاه
 چنان بد که در شهر بی هفتواد
 فراز آمدش ارج و آزر و چیز
 یکی میو بد اندران شهر اوی
 بهانه هم ساخت بر هفتواد
 بسی نامدار انجمن شد بروی
 ز شهر کجاران بر آمد نفیر
 بهدرفت پیش اندرون هفتواد
 بهر شهر بگرفت و اورا بکشت
 بنزدیک او مودم انبوه شد
 یکی دژ بکود از بر تیغ کوه

هم آرامگر بود و هم جای گین
 ز بخت اندر آمده میان حصار
 که بینا بدیده ندیدی سرش
 یکی حوض کردند بر کوه و سنگ
 نهادند کرم اندر و نرم نرم
 بوقتی دوان از بر هفتواد
 پراگنده کرم آن پیرداختی
 چو پیلای شد آن کرم با شاخ و یال
 مر آن حصن را نام کرمان نهاد
 پدر کشته جنگی سپهدار کرم
 کرنجش بدی خوردن و شهد و شیر
 همان پرورش از کار بیداد و داد
 هر روی دریا سپه گسترید
 همان گنج و هم آلت کارزار
 چو رفتی سپاهش بر کرم تنگ
 چو آواز این دامستان بشنیدی
 که گردش نیارست جنبیده باد
 نبودی بر آن باره بر باد راه

نهاده بر آن دژ در آهین
 یکی چشمه بود بر کوهسار
 یکی باره کود گود اندرش
 چو آن کرم را گشت صندوق تنگ
 چو صابون و سنگ از هوا گشت گرم
 چنانکه کرم دارنده بر بامداد
 لویدی کرنجش علف ساختی
 بر آمده برینکار بر چند سال
 چو بگذشت یکچند بر هفتواد
 همان بخت ختم نگه دار کرم
 بیدار استندش دبیر و وزیر
 سپیده بدی بردش هفتواد
 ز دریای چین تا بکرمان رسید
 پسر هفت با تیغ زن ده هزار
 بر آن پادشا کوشیددی بجنگ
 شکسته شدی لشکری کامدی
 چنانکه در ناصور هفتواد
 حصاری شد آن پرز گنج و سپاه

XIII.

رزم اردشیر با هفتواد و شکست یافتن اردشیر

نبود آن سخنها ورا دلیپذیر
 سپاهی بلند اختر و جنگجوی
 از پشان بدل در نیامدش یاد
 بیامد سوی رزم خود با گروه
 بگوز و تیرزین همیکوفتند
 سیم شد بر آن نامداران زمین
 تو گفتی زمین دست ایشان بیست
 که پیروزگر شد ز کشتن ستوه
 سبک باز گشتند نزدیک شاه
 از آن کشتن و غارت و داروگیر
 بزودی سلیح و درم بر فساد

چو آگه شد از هفتواد اردشیر
 سپیده فرستاد نزدیک اوی
 چو آگاه شد ز آن سخن هفتواد
 کمینگاه کود اندر آن کنج کوه
 چو لشکر سراسر بر آشوفتند
 سپاه اندر آمد ز جای کمین
 که کس باز نشناخت از پای دست
 ز کشته چنانکه در و دشت و کوه
 بر آنکس که بد زنده ز آنزمگاه
 چو آگاه شد نامدار اردشیر
 غمی گشت و لشکر هم باز خواند

بگردون برآمد سر به نژاد
 بو و خوار شد لشکر و کارزار
 چو آگاه گشت او ز رزم پدر
 بکشتی بیامد برین روی آب
 یکی شوخ و بدساز و بدخوی بود
 دل هفتواد از پسر گشت شاد
 سپید بد و لشکر آرای خویش
 پراز کینه سر گنج پو خواسته
 دل مرد بونا شد از رنج پیور
 درخشید شمشیر و برخاست توف
 همی مرد بدوش گشت از دو میل
 جهانشد پواز بانگ روئیند خم
 هوا از درفش سران گشت نعل
 همیداد گردون زمین را درود
 درو دشت شد پرتن بیسران
 که گفتی بچندید دریا ز باد
 که بر مور و بر پشه شد تنگ راه
 بر آورد شب چادر لاجورد
 پس پشت او بد یکی آبگیر
 طلایه بر آمد ز هر دو سپاه
 که بدخواه او بسته بد راه را

بفندی بیامد بر هفتواد
 بیاورد گنج و سلیح از حصار
 جدا بود از دور مهر پسر
 بر آمد ز آرام وز خورد و خواب
 جهانجوی را نام شاهوی بود
 ز کشتی بیامد بر هفتواد
 بیاراست بر میمنه جای خویش
 و و لشکر بد و اردو آرامه
 بدیشان نگه کرد شاه ارد شیر
 سپه بر کشید از دو رویه دوصف
 چو آواز کوس آمد از پشت پیل
 بر آمد خروشیدن گاو دم
 زمین جنب جنبانشد از میخ و نعل
 ز آواز گویال بر تری خود
 بتک باد پایان زمین را کنان
 بر آنگونه شد لشکر هفتواد
 بیابان چنانشد ز هر دو سپاه
 بر اینگونه تا روز بر گشت زرد
 ز هر سو سپه باز چید ارد شیر
 چو دیبای زنگار گونشد سپاه
 خورش تنگ شد لشکر شاه را

XIV.

تاراج کردن مهرک جهرمی خانه اردشیر را

کجا نام او مهرک نوش زاد
 وز آن ماندنش بر لب آبگیر
 ز بهر خورشها برو بسته راه
 ز هر سو بیاورد بدمر سپاه
 باشکری بسی بدره و تاج داه
 پراندیش شد بر لب آبگیر
 چو ساختم رزم بیگانه را
 ز مهرک فراوان سخنرا براند

بجهرم یکی مرد بد به نژاد
 چو آگه شد از رفتن ارد شیر
 ز تنگی که بود اندر آن رزمگاه
 ز جهرم بیامد بایوان شاه
 هم گنج او را بتاراج داد
 چو آگاهی آمد بشاه ارد شیر
 همیگفت نا ساختم خانه را
 بزرگان لشکر هم پیش خواند

که مارا چنین تنگ شد دستگاه
 نه بد رنج مهرک مرا در شمار
 مبدیاد چشمت بد روزگار
 چو جست باید بسختی جهان
 همه بندگانیم و فرمان تراست
 می و جام و رامشگران خواستند
 بخوردن نهادند سر یکسره
 بیامد هم آنگه یکی تیز تیر
 که تیر اندر آن غرق شد یکسره
 زنان داشتند آنزمان دست باز
 یکی از بره تیر پیرون کشید
 بخواند آنگه بود از بزرگان دبیر
 که ایشاه دانده گر بشنوی
 که از بخت کرمست آرام دژ
 بوو بر گذر یافتی پتر تیر
 کده پست کرم اندرین روزگار
 نبشتم به بخواند از تیز تیر
 دل مهتران ز آنسخن تنگ بود
 ز دادار بر فر شاه زمین

چه بینید گفت ایسران سپاه
 چشیدم بسی تلخی روزگار
 بآواز گفتند کای شهریار
 چو مهرک بود دشمن اندر نهان
 تو داری بزرگی و گنهان تراست
 بفرمود تا خوان بیاراستند
 بخوان بر نهادند چندی بوه
 چو نانرا بخوردن گرفت اردشیر
 نشست اندر آن پاک فریم بوه
 بزرگان فزانۀ رزم ساز
 ز غم هر کسی از جگر خون کشید
 بدیدند نقشی بر آن تیز تر
 نبشتم بر آن تیر بد پهلوی
 چنین تیز تیر آمد از بام دژ
 گوانداختی من سوی اردشیر
 نباید که چون او یکی شهریار
 بر آن مبدان شهریار اردشیر
 ز دژ تا بواو دو فرسنگ بود
 همی هر کسی خواندند آفرین

XV.

آگاهی یافتن اردشیر از کار کرم و چاره نمودن و کشتن او کرم را

چو نبشست خورشید بر جای ماه
 سوی پارس آمد دوان اردشیر
 ز هر سو گرفتند بر شاه راه
 همی باخت باویژگان شهریار
 که رخشنده بادا سر نخت کرم
 کزین هر کس اندازا باید گرفت
 همی باخت اندر فراز و نشیب
 برانند با پویه آسمان چو گرگ

بر اندیشم بد آنشب از کرم شاه
 سپم بر گرفت از لب آبگرو
 پس لشکر او بیامد سپاه
 بکشند هر کس که بد نامدار
 خروش آمد از پس که از بخت کرم
 همی هر کسی گفت اینست شگفت
 بیامد گویزان و دل پرنهیب
 یکی شارسان دید و جای بزرگ

بدر بر دو برنای بیگانه دید
 بپرسید ازو این دو پاکیزه رای
 که با گود را بید و آشفته اید
 وزو باز ماندیم ما خیره خیر
 وز آن بیهنر لشکر بد نژاد
 پر از درد گشتند و تیره روان
 بر آن مهتران خواندند آفرین
 پسندیده خوانی بیمار استند
 بپروسی گرفتند هر دو جوان
 غم و شادمانی نهاند دراز
 چه آورد از آن تخت شاهی بسر
 کز و بد دل شهریاران بدر
 بکشت آنکه بد در جهان شهریار
 نهاند و نیابند خرم بهشت
 بیچند بفرجام خود بد نژاد
 چنان تازه شد چون گل اندر بهار
 بکرد آشکارا و بنمود راز
 همی پند باید مرا دلپذیر
 که نام و نژادش بگیتی مباد
 جوانانش بودند هر دو نماز
 همیشه ز تو دور دست بدی
 همیشه روان تو پاینده باد
 بگوئیم تا چاره سازی نخست
 پسنددند گر پیچی ز داه
 بدو اندرون کرم و گنج و گروه
 دژی بر سر کوه و راهی درشت
 جهان آفریننده را دشمن است
 یکی دیو جنگیست ریزنده خون
 هم مهر جوینده و دلپذیر
 بد و نیک ایشان مرا با شماست
 دل هوشمندش بپیراستند
 همیشه بنیکی ترا رهنمای
 بهیرفت پیروز و دل پر ز داد

چو تنگ اندر آمد یکی خانم دید
 بودند بر در زمانی بپای
 که بیکه چنین از کجا رفته اید
 بدو گفت از اینسو گذشت اردشیر
 که بگریخت از کرم و ز هفتواد
 بدخشید بر شاه هر دو جوان
 فرود آوریدندش از پشت زین
 یکی جای خرم بپیراستند
 نشستند با شاه گردان بخوان
 با آواز گفتند کایسرفراز
 نگار کن که ضحاک بیدادگر
 هم افراسیاب آن بد اندیش مرد
 سکندر که آمد برین روزگار
 برفتند و زیشان جز از نام زشت
 نهاند همین نیز بر هفتواد
 ز گفتار ایشان دل شهریار
 خوش آمدش گفتار آن دلنواز
 که فرزند ساسان منم اردشیر
 چه سازیم با کرم و با هفتواد
 سپهدار ایران چو یکشاد راز
 بگفتند هر دو که نوشه بدی
 تن و جان ما پیش تو بنده باد
 سخنها که پرسیدی از مادرست
 تو در جنگ با کرم و با هفتواد
 یکی جای دارند بر تیغ کوه
 بپیش اندرون شهر و دریا بهشت
 همان کرم کز مغز آهن است
 همی کرم خوانی بچرم اندرون
 سخنها چو بشنید ازو اردشیر
 بدیشان چنین گفت کاری رواست
 جوانان را پاسخ آراستند
 که ما بندگانیم پیشت بپای
 ز گفتار ایشان دلش گشت شاد

جوانان برفتند به او براه
 سرافراز تا خورۀ اردشیر
 بزرگان فرزانه و رای زن
 بیامده سوی مهری نوش زاده
 جهان کوه بر خویشتن تار و تنگ
 نهان شد از مهری بیوفا
 بمیدود تا او گرفتار شد
 بآتش در انداخت بدست دشمن
 بخنجر هم اندر زمانش بکشت
 همه شهر ازو شد پراز جستجوی
 سپاهش همه کوده آهنگ کرم
 جهان دیده و کار کرده سوار
 بیاورد شان تا میان دو کوه
 خردمند و سالار شاه اردشیر
 که ایدر بمیباش روشنروان
 سواران با دانش و رهنمای
 نگهدار لشکر بروز و شبان
 چو امهقند یار آنکه بودم نیا
 شب آتش چو خورشید گیتی فروز
 گذشت اختر و روز بازار گرم
 دلیران و شیران روز نبرد
 نگفتی بیباک بوا راز اری
 ز دیبا و دینار و هرگونه چیز
 دو صندوق پر سرب و ارزیز کرد
 که آستاند بود او بکار اندرون
 ز سالار آخر خوی ده بخواست
 بشوید و بارش به زر و سیم
 ز لشکر سوی دژ نهادند روی
 که بودند روزی ورا میزبان
 که هم دوست بودند و هم رابزن
 ببودند بر کوه و دم برزدند
 نپرداختی یکتا از کار کرد
 که صندوق را چیست اندر نهفت

چو بوداشت ز آنجا جهاندار شاه
 بمیرفت روشن دل و یادگیر
 چو بر شاه بر شد سپاه انجمن
 بر آسود یکچند روزی بداد
 چو مهری نیارست رفتن بچنگ
 بچهرم چو نزدیک شد پادشا
 دل پادشا بر ز پیکار شد
 بشمشیر هندی بزد گردنش
 بر آنکس کز آن نخمش آمد بمشت
 مگر دختری کان نهان شد ازوی
 وز آنچایگر شد سوی جنگ کرم
 بیاورد لشکرده و دو هزار
 پراگنده لشکر چو شد همگروه
 یکی مرد بد نام او شهرگیر
 چنین گفت پس شاه با پهلوان
 شب و روز کرده طلایه بپای
 همان دیده بان دار و هم پاسبان
 من اکنون بسازم یکی کیبیا
 اگر دیده بان دود بیند بروز
 بداندید که آمد بسر کار کرم
 گزین کرد از آن مهربان هفت مرد
 هم آنکس که بودی هم آواز اوی
 بسی گوهر از گنج بگزید نیز
 بچشم خرد چیز ناچیز کرد
 یکی دیگ روئین ببار اندرون
 چو از بردنی کارها کرد راست
 چو خر بندها جامهای گلیم
 همیشه خایده دل و راجوی
 همان روستائی دو مرد جوان
 از آن انجمن برد با خویشتن
 چو از راه نزدیک آن دژ شدند
 پرستندۀ کرم بد شصت مرد
 نگ کرد یکتا بآواز گفت

چنین داد پاسخ بدو شهریار
 ز پیرایه و جامه و سیم و زر
 ببازارگانی خر آسانیم
 بسی خواسته دارم از بخت کرم
 اگر بر پرستش فزایم رواست
 پرستنده کرم بشنید راز
 چو آن بارها رانده اندر حصار
 سر بار بکشد زود اردشیر
 یکی سفوف پیدش پرستندگان
 ز صندوق بکشد بنده کایه
 هر آنکس که زی کرم بردی خورش
 بپایید گردن ز جام نبیده
 چو بنشست بر پای جست اردشیر
 بدمستوری سر پرستان سه روز
 مگر من شوم در جهان شهره
 شما می گسارید خرم سه روز
 بر آید یکی کلبه سازم فراخ
 فروشنده ام هم خریدار جوی
 بر آمد هم کام وی زین سخن
 بر آورد خر بنده هرگونه رنگ
 بخوردند چیزی و مستان شدند
 چو از جام می مستشان شد روان
 بیاورد ارزیز و روئین لویده
 چو آن کرم را بود گاه خورش
 سوی کذده آورد ارزیز گرم
 زبانش بدیدند هم رنگ صبح
 فرو ریخت ارزیز مرد جوان
 طراقی بر آمد ز حلقوم او
 بشد با جوانان چو باد اردشیر
 پرستندگان که بودند مست
 بر انگشت از بام دژ تیره دود
 دوان دیده بانند بر شهر گیر
 بیاورد سبک پهلوان با سپاه

که هر گونه چیز دارم بباز
 ز دیبا و دینار و خن و گهر
 برنج اندرون بی تن آسانیم
 کنون آمدهم شاد تا تخت کرم
 که از بخت وی کار ما گشت راست
 هم آنگه در دژ کشاده باز
 بباراست کار آن شه نامدار
 بخشیده چیزیکه به نا گیر
 بگسترد و برخاست چون بندگان
 بر آورد و پر کرد جام نبیده
 ز شیرو برنج آنچه به پرورش
 که نوبت بدش جای مستی ندیده
 که بامن فراوان برنجست و شیر
 مراورا بخوردن منم دلفروز
 مرا باشد از اختش بهره
 چهارم چو خورشید گیتی فروز
 سر طاق برتر ز دیوار کاخ
 فزاید مرا نزد کرم آبروی
 بگفتند کورا پرستش تو کن
 پرستنده بنشست با می بچنگ
 پرستندگان می پرستانشدند
 بیاورد جهاندار با میزبان
 بر افروخت آتش بروز سفیده
 ز ارزیز جوشان بدش پرورش
 سراز گنده برداشت آنکرم نرم
 بد انسان که از پیدن خوردی کونج
 بکنده درون کرم شد ناتوان
 که لرزانند آن کذده و بوم او
 کشیدند شمشیر و گویال و تیر
 یکی زنده از دست ایشان نرست
 دلیری بسالار لشکر نمود
 که پیروزگر گشت شاه اردشیر
 بیاورد لشکر بنزدیک شاه

XVI.

کشتن اردشیر هشتواد را

دلش گشت پردرد و سر پرز باد
 بر آن باره بر شد دمان شهریار
 که بر بارگه دژ پئی شیر بود
 بهمانند با داغ و درد آن گروه
 که بفراز رزم ای یل شیوگیر
 نهاند بچنگ تو جز رنج و باد
 شد آن دولت و رفتن تیز نرم
 بسر بر نهادند ز آهن کلاه
 بیستند با درد گین را میان
 گرفتار شد در زمان هفتواد
 که بهتر پسر بود و سالار اوی
 پیاده شد پیش او شهوگیر
 نشست از برش خسرو نیکنام
 ابر پیش دریا دو دار بلند
 دل دشمن از خواب بیدار کرد
 بکشت آن دوتن را بیاران تیر
 شد از خواسته لشکر آراسته
 فرود آوردند فرمانبران
 بهیتاخت تا خورگ اردشیر
 بدو تازه شد مهرگان و سده
 بدان میزبانان بیدار بخت
 بگسکرد بر کشور پارس داد
 بیاورد لشکر سوی شهرزور
 یکی مرد شایسته تاج و کلاه
 سر تخت بد خواص کرده نگون
 همی راز خویش از تو دارد نهان
 که روزی نشیب است و روزی فراز

چو آگاه شد ز کنسختن هفتواد
 بیامد که دژ را کند خواستار
 بکوشید و چندی نیامدش سرد
 وز آنروی لشکر بیامد چو کوه
 چنین گفت از باره شاه اردشیر
 اگر گم شود زمین میان هفتواد
 که من کرم را دادم ارزین گرم
 شنید آن همه لشکر آواز شاه
 از آن دل گرفتند ایرانیان
 سوی لشکر کرم بر گشت باد
 همان نیز شاهوی عیار اوی
 فرود آمد از دژ دوان اردشیر
 ببردند بالای زرین ستام
 بقصد پس شهریار بلند
 دو بد خواهر زنده بودار کرد
 بیامد ز قلب سپهر اردشیر
 بقاراج داد آن همه خواسته
 بدژ هر چه بود از کران تا کران
 ز پر مایه چیزیکه بد دل پذیر
 بکرد اندر آن کوه آتشکده
 سپرد آنزمان کشر و تاج و تخت
 وز آنجایکه رفت پیروز و شاه
 چو آمده تر گشت مرد و ستور
 بکرمان فرستاد چندی سپاه
 وز آنجایکه شد سری طیسفون
 چنین است رسم جهان جهان
 نسازد تو ناچار با او بساز

XVII.

پادشاهی اردشیر بابکان چهل سال و دو ماه بود بر تخت
نشستن اردشیر بابکان در بغداد

بسر بر نهاد آن دل افروز تاج
بیاراسته جایگاهی نشست
ز گشتاسپ نشناختی کس و را
چنین گفت بر تخت پیروز و شاد
جهان تازه از دست رنج منست
به آید به مردم ز کردار به
ندارد دریغ از من این تیره خای
پسندیدن داد راه منست
ز سرهنگ و جنگی سواران من
گزاینده یا مردم نیکخوی
ز به خواه وز مردم نیکخواه
که آباد بادا بدادت زمین
که هر کس که باشد ز دشمن سری
گر آئین شمشیر و گاه آورند

ببغداد بنشست بر تخت عاج
کمر بستم و گرز شاهان به دست
شهنشاه خوانده از آن پس و را
چو تاج بزرگی بسر بر نهاد
که اندر جهان داد گنج منست
کس این گنج نتواند از من ستمه
چو خوشنود باشد جهاندار پاک
جهان سر بسر در پناه منست
نباید که از کار داران من
بخسند کسی دل پراز آرزوی
کشادست بر هر کس این بارگاه
به انجمن خواندند آفرین
فرستاد بر هر سوی لشکری
سر کینه و رشان برآه آورند

XVIII.

سرگذشت اردشیر با دختر اردوان

ز خون وی آورد گیتی بهشت
بدان تا بگوید که گنجش کجاست
برنج و بلا گشته همداستان
دو دیده پراز آب و دل پرز خون
که بهمن بدی نام آن نامور
جوانی که دارد بگفتار گوش
بدو داد پنهان یکی پاره زهر
که از دشمن این مهربانی میجوی
بیگانگی گشته همداستان
پدر کشته و پور خسته بنیر

بدانکه که شاه اردوانا بکشت
چو او کشته شد دخترش را بخواست
دو فرزند او شد بهندوستان
دو ایدر بزندان شاه اندرون
بهندوستان بود مهر پسر
فرستاده جست بارای و هوش
چو از پادشاهی ندیده ایچ بهر
بدو گفت رو پیش خواهر بگوی
برادر دو داری بهندوستان
دو در بند و زندان شاه اردشیر

پسندد چنین کودگار سپهر
 بگیتی پسند دلیران شوی
 بکار آرد یکپاره با اردشیر
 بدخت گرامی بهادش پیدام
 بیکره از آتش دلش بر فروخت
 بدانند که بر دارد از کام بهر
 بنخچیر بر گور بکشد تیر
 سپهرند ز نخچیر گم گشت باز
 دوان ماه چهره بشد نزد شاه
 پراز شکر و پست با آب سرد
 که بهمن مگر کام یابد بدر
 ز دستش بدقتاد و بشکست پست
 هم اندر زمانند دلش بردو نیم
 پیراندیشه از گردش آسمان
 پرسفنده آرد بر شهریار
 گمانی همی خیره پیدا شدند
 گمان بردن از راه نیکی ببرد
 بیاید بر خسرو پاک رای
 که به خواه را گر نشانی بگاه
 که بپهوده یازد بجان تودست
 چه سازیم درمان خود کرده را
 چو یازد بجان جهاندار دست
 کسی پند گوید نباید شنید
 تندی کن که هرگز نه بیند روان
 بهیرفت لرزان و دل پر گناه
 مرا و ترا روز هم بگذرد
 یکی کودکی دارم از اردشیر
 ز دار بلند اندر آویختن
 بکن هر چه فرمود پس پادشا
 خردمند باشم به ار بی خرد
 بگفت آنچه بشنید با اردشیر
 بدانسان که فرمانت دادم بکن
 که فرمان چنین آید از شهریار

تو از ما گسسته بدینگونه مهر
 چو خوابیکه بانوی ایران شوی
 پهلایل چنین زهر بندی بگیر
 فرستاده آمد بهنگام شام
 ورا جان و دل بر بوارد بسوخت
 ز دارنده بسته گرانمایم زهر
 چنان بُد که یکروز شاه اردشیر
 چو بگذشت نیمی ز روز دراز
 سوی دختر اردوانشد ز راه
 بداررد جامی ز یاقوت زرد
 بیایبخت با شکر و پست زهر
 چو بگرفت شاه اردشیر آن بدست
 شد آن پادشازاده لرزان ز بیم
 جهاندار از آن لرزه شد بدگمان
 بفرمود تا خانگی مرغ چار
 چو آن مرغ بر پست بگذاشتند
 هم آنگاه مرغ آن بخورد و بمرد
 بفرمود تا موبد و کدخدای
 ز دستور ایران بپرسید شاه
 شود در نوازش بدینگونه مست
 چه باد آفرست آن برآورده را
 چنین داد پاسخ که بهتر پرست
 سر پر گناش باید برید
 بفرمود کن دختر اردوان
 بشد موبد و پیش او دخت شاه
 بموبد چنین گفت کای پر خرد
 اگر کشت خوابی مرا ناگزیر
 اگر من سزایم بخون ریختن
 همان تا شود کودک از من جدا
 نه کاریست کن دست من بگذرد
 زره باز شد موبد تیز ویر
 بدو گفت زو هیچ مشنو سخن
 بدل گفت موبد که به روزگار

ندارد پسر شهریار اردشیر
 بدشمن رسد تخت چون بگذرد
 بمردی یکی رای سازم بلند
 مگر زین پشیمان کنم شاه را
 بجای آرم این گفته پادشا
 که دارد ورا چون تن و جان خویش
 ببیند ورا من ندارم روا
 گمان بد و نیک با هرکس است
 نراند بژشت آب در جوی من
 بو داغ و دارو نهاد و ببست
 بحقه در آگند برسان دود
 بیامد خروشان و رخساره زرد
 همان حقه بنهاد با مهر و بند
 سپارد بگنجور خود شهریار
 بدیدار کوده پی و بیخ آن

همه مرگ را نیم برنا و پیر
 گراو بیددد سالیان بشهر
 همان به کزین کار ناسود مند
 ز کشتن رهانم مرا این ماه را
 وگرنه چو زو بچه گردد جدا
 بیدار است جای بایوان خویش
 بزین گفت اگر هیچ باد و هوا
 پس اندیشم کرد آنکه دشمن بس است
 یکی چاره سازم که بد گوی من
 بجای شد و خایه ببرید پست
 دو خایه نمک بر پراگند زود
 هم اندر زمان حقه را مهر کرد
 چو آمد بنزدیک تخت بلند
 چنین گفت با شاه کاین زنهار
 نبشتر بر آن حقه تاریخ آن

XIX.

زادن شاپور پسر اردشیر از دختر اردوان و پس از
 هفت سال آگاهی یافتن اردشیر از آن
 و شناختن او را

از آن کار برباد نکشاد راز
 یکی خسرو آئین و روشنروان
 ورا نام دستور شاپور کرد
 یکی شاپور گشت با فرو یال
 بدیده آب در چهره اردشیر
 روانوا باندیشم توشه بدی
 سر دشمن از تخت بر تافتی
 نه هنگام اندیشم آوردنست
 سپاهی و گاهی و راهی توامست
 که ای پاکدل موبد راز دار
 غم ورنج و ناخوبی اندر گذشت
 ز کافور شده مشک و گل ناپدید

چو هنگامه زادن آمد فراز
 پسر زاد از دختر اردوان
 ز ایوان خویش ایمن دور کرد
 نهانش همیداشت تا هفتسال
 چنان بد که روزی بیامد وزیر
 بدو گفت شاه انوشه بدی
 ز گیتی همه کام دل یافتی
 کنون گاه شادی و می خوردنست
 زمین هفت کشور بشاهی توامست
 چنین داد پاسبان بدو شهریار
 زمانه بشمشیر ما راست گشت
 مرا سال بر پنجه و یک رسیده

دلارای و نیروده و رهنمای
 که بیگانه اورا بگیرد ببر
 مرا خاک سود آید و درد و رنج
 که آمد کنون روزگار سخن
 جوانمرد و روشن دل و سرفراز
 من اینرنج بردارم از شهریار
 چرا بیم جان ترا رنج کرد
 ز گفت خودمند برتر چه چیز
 که ایشاه روشنندل و پاکوای
 سزد گر بخوابد کنون پیشگاه
 ترا داد آمد کنون خواستار
 مگر مان نباید باندیشه زیست
 سپود آنکه بستد بدستور اوی
 نهاده بوین بند بر مهر کیست
 بریده زین بار شرم منست
 که تا باز خواهی تنی بیروان
 بقرسیدم از کردگار جهان
 برویدم هم اندر زمان شرم خویش
 ز دریای تهمت نشوید مرا
 بهماندمست نزدیک دستور تو
 نهاند مگر بر فلک ماه را
 که از بخت او شاد بادا سپهر
 جهانجوی فرزنده را رهنمای
 وز آن کودک اندیشها برگرفت
 که ای مرد روشنندل و پاکوای
 نهانم که رنج برداشتی زین سخن
 ببالا و چهر و برو یال اوی
 نباید که چیزی بود بیش و کم
 بیارای گوی و بمیدان فرست
 بجنبه بفرزند جانم بمهر
 مرا با پسر آشنائی ده
 ببرد آن همه کودکانه نگاه
 که پیدا نبود این از آن اندکی

پسر بایدی پیشم اکنون بپای
 پدر بی پسر چون پسر بی پدر
 پس من بدشمن رسد تاج و گنج
 بدل گفت بیدار مرد کهن
 بدو گفت کایشاه کهنر نواز
 گراید و نکه یابم بجان زینهار
 بدو گفت شاه ایخردمند مرد
 بگوی آنچه دانی و بفزای نیز
 چنین داد پاسخ بدو کدخدای
 یکی حق دادم بگنجور شاه
 بگنجور گفت آنکه آن زینهار
 بدر بازده تا ببینم که چیست
 بیاورد پس حق گنجور اوی
 بر او شاه گفت اندرین حق چیست
 بدو گفت آن خون کرم منست
 سپردی مرا دختر اردوان
 نکشتم که فرزنده بد در نهان
 بخستم بفرمانت آرم خویش
 بدان تا کسی بد نگوید مرا
 کنون بقتسالت تا پور تو
 چو او نیست فرزنده یکشاه را
 ورا نام شاپور کردم ز مهر
 همان مادرش نیز با او بجای
 بدو ماند شاه جهان در شگفت
 وز آن پس چنین گفت با کدخدای
 بسی رنج برداشتی زین سخن
 کنون صد پسر جوی بمسال اوی
 همه جامه پوشیده با او بهم
 همه کودکانه بچوگان فرست
 چو بردشت کودک بود خوبچهر
 بر آن راستی دل گواهی ده
 بیامد بشیگیر دستور شاه
 بیک جامه و چهر و بالا یکی

میان اندرون شاه شاپور بود
 فزونی ز برکس همپدر گوی
 تنی چند با او ز برنا و پیر
 یکی باد سرد از جگر بر کشیده
 که اینک یکی اردشیری بجای
 دلت شد بفروندی از گوا
 بچوگان بپیش تو آرند گوی
 که روگوی ایشان بچوگان بگیر
 میان دلیران بکردار شیر
 ازین انجم کس بکس نشمرد
 ز تخم و برو یال و پیوند من
 بزد گوی و افکنده پیش سوار
 چو گشتند نزدیک با اردشیر
 چو شاپور شیر اندر آمد بپیش
 چو شد دور تر کودکانرا سپرد
 که گردد جوان مردم گشته پیر
 همی دست بر دست بگذاشتند
 همی آفرین خوانده بر دادگر
 که چو نین شگفتی نشاید نهفت
 که این را همی کشته پنداشتم
 ز من در جهان یادگاری فزود
 و گوی تو آری ز خورشید سر
 گرانهامه یاقوت بسیار خواست
 ز بر مشک و عنبر همی پختند
 ز گوهر کسی چهره او ندیده
 بکرمی زر پیکرش بر نشاند
 که شد کاخ و ایوانش آراسته
 بایوان شود شاد و روشنروان
 ز زنگار بزدود ماه و را
 کسی کش ز فرزاندگی بود بهر
 نشست سرافرازی و خسروی
 ز بالا بدشمن نمودن سنان
 سپهر را ندن و کوشش و کار رزم

بمیدان تو گفתי یکی سر بود
 چو کودکی بزخم اندر آورد روی
 بیامد بمیدان خویش اردشیر
 نه کرد و چون کودکانرا بدید
 بانگشت بنمود با کدخدای
 بدو را بهر گفت گای پادشا
 همپباش تا کودکان تازه روی
 یکی بنده را گفت شاه اردشیر
 از آن کودکان تا که آید دلیر
 ز دیدار من گوی بیرون برد
 بود بیگمان پاک فرزنده من
 بفرمان بشه بنده شهریار
 دوان کودکان از پس او چو تیر
 بهاندند ناکام بر جای خویش
 ز پیش پدر گوی بر بود و برد
 ز شادی چندانکه دل اردشیر
 سوارانش از خاک برداشتند
 شهنشاه از آن پس گوشتش ببر
 سرورزی و چشمش ببوسید و گفت
 بدل برگزاین یاد نگذاشتم
 چو یزدان همی شهریاری فزود
 ز فرمان او بر نیایی گذر
 گهر خواست از گنج و دینار خواست
 بر او زر و گوهر همی ریختند
 ز دینار شد تارکش ناپدیده
 بدستور بر لبین گوهر فشاند
 ببخشید چندان و را خواست
 بفرمود تا دختر اردوان
 ببخشید کرده گناه و را
 بیاورد فرنگیان را ز شهر
 نوشتن بیاموختش پهلوی
 همان جنگ را گرد کردن عنان
 ز می خوردن و بخشش و کار بزم

همان صیخ دینار و هر بیش و کم
 بروی دگر نام فرخ وزیر
 جهان دیده مریدی نماینده راه
 بدو داد فرمان و مهر و نگین
 که خوردش نبردی جز از کار کرد
 ازو کرد ختم یکی شارسان
 جز این نیز نامی ندانی و را

وز آن پس دگر کرد صیخ درم
 بیکروی بر نام شاه اردشیر
 گرانمایه بد نام دستور شاه
 نبشتند بر نامها همچون
 بخشید گنجی بدرویش مرد
 نگ کرد جائی که بد خارسان
 کجا چند شاپور خوانی و را

XX.

پیغام فرستادن اردشیر نزد کید پندی در باره
 در یافتن انجام کار پادشاهی خود و پاسخ
 یافتن از او

ز چشم بدش بود بدم گزند
 و را همچو دستور گشت و وزیر
 بشادی نبودیش جای درنگ
 دگر بد کنش سر بر افراختی
 بخوایم همی آشکار و نهان
 نباشم مگر پاک یزدان پرست
 که ایشاه روشندل و راستگوی
 که دانش پژ و پست و فریادرس
 در شادمانی و راه گزند
 بخواید بدن یار یابد بفال
 نخواهد برین پاسخ از شاه گنج
 جوانی گرانمایه و نیز ویر
 بسی اسپ و دینار و چینی پرنده
 که ای مرد نیک اختر راست گوی
 کی آسایم و کشور آرم بجنگ
 برینگونه نپراگزم نیز گنج
 بر کید با هدیه و با نثار
 همه رازها بر کشاد از نهفت
 ز پریش سوی دانش و چاره گشت

چو شاپور شد همچو سر و بلند
 نبودی جدا یکنمان ز اردشیر
 نپوداختی شاه روزی ز جنگ
 چو جائی ز دشمن نپوداختی
 پیگفت کز کردگار جهان
 که بیدشمن آرم جهانرا بدست
 بدو گفت فرخنده دستور اوی
 سوی کید پندی فرستیم کس
 بداند شمار سپهر بلند
 اگر هفت کشور ترا بیممال
 یکایک بگوید ندارد برونج
 چو بشنید بگزید شاه اردشیر
 فرستاد نزدیک دانای پند
 بدو گفت رو پیش دانا بگوی
 باختر نگ کن که تا من ز جنگ
 و گر نیست این تا نباشم برونج
 بیامد فرستاده شهریار
 بگفت آنکه با او شهنشاه گفت
 بپرسید ازو کید و غمخواره گشت

یکی زیچ ہندی ببر در گرفت
 ز آسانی و سود و درد و گزند
 ز ایران و از اختر شہریار
 بر آمد زدن این تخمہ با آن نژاد
 نباید فرستاد ہر سو سپاہ
 تو شو کینہ با ایندو کشور مسیح
 پیامد ہی کام دل ہرچہ خواست
 کزین ہرچہ گفتم نباید نہفت
 کدہ اینکہ گفتم برو ارجمند
 بگفت آنچہ بشنید ازان نامدار
 دلش گشت پردرد و رخ چون زریں
 کہ من بینم از تخم مہرک نژاد
 شود با بر و بوم من کینہ جوی
 فرستادن مودم و رنج من
 کہ اورا بدیدہ ندیدہ ست کسی
 ز روم و ز ہند و چین و طراز
 برو خاک را زار و گریان کنم
 یکی مرد جویندہ کینہ دار
 خبر زین بشد سوی برنا و پیر
 سوی خوان دہ مہ بکچی نشست
 مراورا گرامی میداشت مہ
 خرد یافت با زیب و با فتری
 بکشور چنان سرو بالا نبود

بیاورد صلاب و اختر گرفت
 نگہ کرد بر کار چرخ بلند
 فرستادہ را گفت کردم شمار
 گراز گوہر مہرک نوش زاد
 نشنیدہ بآرام بو تخت شاہ
 بیفزایدش گنج و کاہدش رنج
 گرین کرد ایران و را گشت راست
 فرستادہ را چہیز بخشید و گفت
 گراو زین نہ پیچہ سپہر بلند
 فرستادہ آمد بر شہریار
 چو بشنید گفتار او اردشیر
 فرستادہ را گفت ہرگز مباد
 بخانہ درون دشمن آرم ز کوی
 دریغ آن ہراگندن گنج من
 ز مہرک یکی دختری ماند و بس
 بفرمایم اکنون کہ جویندہ باز
 بر آتش چو یاہمش بریان کنم
 بچہرم فرستادہ چندی سوار
 ز ہر سوش جستن گرفت اردشیر
 چو آگاہ شد دخت مہرک بجست
 چو بنشست در خوان مہتر بدہ
 ببالیدہ برسان سرو سہی
 مراورا در آن بوم ہمتا نبود

XXI.

سرگزشت شاپور با دختر مہرک و بزنی گرفتن اورا

چو لختی بر آمد برین روزگار
 بنخچیر شد شاہ روزی پگاہ
 بہر سو سواران ہی تاخندہ
 پدیدہ آمد از دور جای فراخ
 فروزندہ شد دولت شہریار
 خردمندہ شاپور با او بواہ
 ز نخچیر دشتی پرداختند
 پراز باغ و میدان و ایران و کاخ

همیقاخت شاپور تا پیش ده
 یکی باغ خوش بودش اندر سرای
 یکی دختری دید بوسان ماه
 چو آن ماهرخ روی شاپور دید
 که شادان بدی شاه و خندان بدی
 کنون بیگمان نشنه باشد سفور
 بچاه اندرون آب سردست خوش
 بدو گفت شاپور گایماهروی
 که هستند با من پرستنده مرد
 کنیزک ز برنا پیچید روی
 پرستنده را بفروصد شاه
 پرستنده بشنید و آمد دوان
 چو آن دلو در چاه پر آب گشت
 که دلو گران بر نیامد ز چاه
 پرستنده را گفت کای نیمزن
 همی بر کشید آب چندی ز چاه
 بیامد رسن بسته از پیشکار
 ز دلو گران چون چنان رنج دید
 چو بر تافت دلوئی بدینسان گران
 کنیزک چو او دلو را بر کشید
 که نوشه بزی تا بود روزگار
 ز نیروی شاپور شاه اردشیر
 جوان گفت با دختر چریگوی
 چنین داد پاسخ که اینداستان
 که شاپور گردست با زور پیل
 ببالای سروسست و روئین نذست
 بدو گفت شاپور گایماهروی
 پدیدار کن تا نژاد تو چیست
 بدو گفت من دخت ده مهترم
 بدو گفت شاپور هرگز دروغ
 کشا و رز را دختر ماهروی
 کنیزک بدو گفت کایشهریار
 بگویم هم پیش تو از نژاد

فرود آمد از راه در خان مه
 جوان اندر آمد بدان سبز جای
 فرو پشته از چرخ دلوئی بچاه
 بیامد برو آفرین گستریه
 هم ساله از بی گزندان بدی
 بدین ده بود آب یکروی شور
 بفرمای تا من بوم آبکش
 چرا رنجه گشتی بدین گفتگوی
 کزین چاه بن بر کشند آب سرد
 بشد دور و بنشست در پیش جوی
 که طشت آور و آب برکش ز چاه
 رسن بود بر دلو و چرخ روان
 پرستنده را روی پرتاب گشت
 بیامد ژکان زود شاپور شاه
 نه زن داشت این دلو و چرخ و رسن
 تو گشتی پر از رنج و فریاد خواه
 شد آن دلو دشوار بر شهریار
 بر آن خوب رخ آفرین گستریه
 همانا که هست از نژاد کیان
 بیامد بههر آفرین گستریه
 همیشه خرد بادت آموزگار
 شود بیگمان آب در چاه شیو
 چه دانیکه شاپورم ایماهروی
 شنیدم بسی از لب راستان
 بخشندگی همچو دریای نیل
 بهر چیز مانده بهمن است
 سخن هرچه پرسم هم راستگوی
 که بر چهره تو نشان کژیست
 ازایو چنین خوب و کند آورم
 بر شهریاران نگیرد فروغ
 نباشد برین روی و اینرنگ و بوی
 هر آنکه که یابم بجان زینهار
 چو یابم ز خشم شهنشاه داد

نروید بهی کینه دوستان
نه از نامور دادگر شهریار
منم دختر مهرک نوش زاده
بدین پرهنر مهتر ده سپرد
چنین آبکش گشتم و پیشکار
همینود مهتر بپیشش بپای
همین ده گواکن برین بر سپهر
بر آئین آتش پرستان اوی

بدو گفت شاپور کز بوستان
بگوی و زمن بیم در دل مدار
کنیزک بدو گفت کز راه داد
مرا پارسائی بیاورد خورد
من از بیم آن نامور شهریار
بیامد بپرداخت شاپور جای
بدو گفت کاین دختر خوبچهر
بدو داد مهتر بفرمان اوی

XXII.

زادن اورمزد پسر شاپور از دختر مهرک

که سرو سهی چون گل آمد ببار
یکی کودک آمد بدالای اوی
و گر نامدار اردشیر سوار
که سروی به اندر میان فرزد
ببود اورمزد از جهان بیهمال
بجائی بپازیش نگذاشتند
بشد نیز شاپور بنخچیر گیر
بیامد کز آموختن شد ستوده
کمائی بیکدمت و دیگر دو تیر
بمیدان شاه آمد آن نامجوی
بیامد بمیدان ز نخچیر گاه
چو نزدیک میدان رسید اردشیر
بشد گوی گردان بنزدیک شاه
بماندند برجای ناکام و بس
بپیش جهاندار چون باد تفت
وزوگشت لشکر پراز گفتگوی
کزو خیره شد شاه پیروز بخت
اباجنگیان هم نبردی مراست
نگه کن که تا از که دارد نژاد
همه خامشی بر گزیدند و بس
که بردارش از خاک و نژد من آر

بسی بر نیامد برین روزگار
چون ماه بگذشت از اینماه روی
توگفتی که باز آمد اسفندیار
و را پادشاه نام کرد اورمزد
چنین تا بر آمد برین بقتسال
ز هرکس نهانش همیده داشتند
بنخچیر شد هفت روز اردشیر
نهان اورمزد از میان گروه
دواند بمیدان شاه اردشیر
ابا کودک چند چوگان و گوی
جهاندار هم در زمان با سپاه
ابا موبدان موبد تیزویر
بزد کودکی تیز چوگان ز راه
نرفتند از ایشان پس گوی کس
دوان اورمزد از میانم برفت
ز پیش نیازود برداشت گوی
وز آن پس خروشی بر آورد سخت
که چوگان و میدان و مودی مراست
بموبد چنین گفت کاین پاکزاد
بپرسید موبد ندانست کس
بموبد چنین گفت پس شهریار

ببودش بر شاه آزاد مرد
 ترا از نژاد که باید شمرد
 که نام و نژادم نشاید نهفت
 ز فرزند مهرک نژادم درست
 بخندید و اندیشه اندر گرفت
 بهرمش گرفتش ز اندازه بیش
 دلش گشت پرورد و رخساره زرد
 بدو گفت فرزند پنهان مدار
 که گویند کاین بچه پادشاست
 جهانرا بدیدار توشه بدی
 درخشنده چون لاله اندر فرزد
 بدان تا بر آید پراز میوه دار
 ز پشت منست این مرا بیشک است
 پسر گفت چندی پدر می شنود
 بایوان خرامید خود با وزیر
 ز ایوان سوی تخت شد شهریار
 یکی طوق فرمود و زرین کلاه
 پس از گنج زر و گهر خواستند
 تنش پس نیا از میان بر کشید
 خرده مند را خواسته بیش داد
 هم ایوان نورو و جشن سده
 نشستند هر جای رامشگران
 هر آنکس که او از خود داشت بهر
 نباید که هرگز کند کسی گذر
 نگردد ترا شاه و خرم تخت
 نه دهیم شای و نه فرو و جاه
 بیامیزد آن دوده با این نژاد
 که جز بآرزو چرخ برما نکشت
 ز گیتی ندیم جز از کام خویش
 دلم یافت از بخت چیزی که خواست
 شهنشاه کرده عنوان اوی

بشد موبد و بر گرفتش ز گرد
 بدو گفت شاه ای گرانمایه خرد
 چو پرسید کودک بآواز گفت
 منم پور شاپور کو پور تست
 فرمانده زو شاه گیتی شکفت
 بفرمود تا رفت شاپور پیش
 بفرسید شاپور آزاد مرد
 بخندید از آن نامور شهریار
 پسر باید از هر که باشد رواست
 بدو گفت شاپور انوشه بدی
 ز پشت منست این و نام اورمزد
 نهانداشتم چند از شهریار
 گرانمایه از دختر مهرک است
 ز آب و ز چاه آن کجا رفته بود
 ز گفتار او شاه گشت اردشیر
 گرفته دل افروز را در کنار
 بیاراست زرین یکی زیرگاه
 سر خورده کودک بیاراستند
 بهیر تخت تا شد سرش ناپدیده
 پس آن زر و گوهر بدرویش داد
 بدید بباراست آتشکده
 یکی بزمگ ساخت با مهتران
 چنین گفت با نامداران شهر
 که از گفت دانا ستاره شهر
 چنین گفته به کید پندی که بخت
 نه کشور نه افسر نه گنج و سپاه
 مگر تخم مهرک نوش زاد
 کنون سالیان اندر آمده بهشت
 چورفت اورمزد اندر آرام خویش
 زمین هفت کشور مرا گشت راست
 وز آنپس هم کاردانان اوی



OPINIONS.

I.

SOME RECENT PARSI LITERARY WORK.

[*Extracted from "The Babylonian and Oriental Record,"*

Vol. VIII, April 1896.]

At the Ninth International Congress of Orientalists held in London in 1892, I had the pleasure of presenting a brief report entitled "The Literary Activity of the Parsis during the Past Ten Years," since published in the Transactions of that Congress, (Vol. II., pp. 523 *seqq.*). My object was principally to draw attention to what the enlightened and energetic community of the Parsis in India had been and were doing for the advancement of Avestic and Pahlavi studies, and particularly the remarkable manner in which they were assimilating and turning to good account recent European scholarship in dealing with their own traditional literature and philosophy. At the subsequent Congress of Orientalists held at Geneva (1894), the members of the Indian section, and particularly those specially interested in Avestic studies, were approached by influential leaders of the Parsi community, with the view of obtaining the co-operation of European scholars in favour of placing the study of the Classical Eranian languages (Zend and Pahlavi) on a level with that of Sanskrit and Arabic in the syllabus of the Bombay University; and this extremely reasonable proposal met with the entire sympathy of the section. Meanwhile, the native scholars have been busy preparing valuable and practical books of various kinds for stimulating and assisting sound scholarship in their traditional classical literatures among Parsi students. I propose to bring a few of these commendable works before the notice of European Orientalists.

(1) The most important publication which has yet appeared from the hand of the Parsi community is undoubtedly the fine facsimile edition of the Nirangistan, entitled :

"Nirangistan, a Photozincographed Facsimile. Edited, with an Introduction, by Darab Dastur Peshotan Sanjana, B.A., Bombay: printed for the Trustees of the Parsee Punchayet, 1894."

This is the first edition of the Nirangistan that has yet appeared; it is also the first volume issued by the "Victoria Jubilee Pahlavi Text Fund."

of which the editor, the well-known Dastur, is Hon. Secretary. This fund was established, chiefly on the advice of the regretted Eranian scholar, M. Darmesteter, in commemoration of the Jubilee of Queen Victoria in 1887, its object being to publish hitherto inedited texts of Pahlavi literature. The editorial committee is to be congratulated on the success of the first volume issued. It was a most happy idea to give us this important text in facsimile, which increases its value tenfold; and coming so soon after the superb facsimile edition of the Yasna, issued from Oxford by Dr. Mills, affords the student who lives out of reach of either Zend or Pahlavi MSS., a most precious means of original study. Dastur Darab is to be congratulated on the excellent way he has done his work. He has not merely given us the photozincographed facsimile of the valuable MS. belonging to Dr. Hoshangji Jamaspji of Ponna (HJ.), but has also carefully collated it with a still older Persian MS. in the possession of Ervad Tahmuras Anklesaria (called TD.), which is more complete than the former, and from which the commencement and some other passages have been supplied. We trust that this admirable volume will be the forerunner of many others of like interest and value.

(2) Dastur Darab's venerable father, the High Priest Peshotan Dastur Behramji, continues slowly but regularly his edition of that extensive and important work "The Dinkart." The seventh volume is now in our hands, entitled :

"The Dinkart, Original Pahlavi Text, with transliteration, &c., Vol. VII., Bombay, Duftar Ashkara Press, 1894."

This volume contains 87 chapters, carrying the work up to chapter 361, according to Dastur Peshotan's numerotation. One curious chapter (310) contains a comparison of the Mazdayasnian and Jewish religions, of course much to the disadvantage of the latter. Another (287) contains the "ten precepts of Yim," whilst the following purposes to give the ten opposite precepts of the demon Dahák, whose teaching is identified with the Jewish religion of which Abraham is spoken of as a priest.

Hitherto the only available edition of that interesting and unique treatise, the Mainyo-i-Khard, or "Spirit of Wisdom," has been the Pazend text, edited by Dr. E. W. West (in transcription with the Sanskrit version,) in 1871. Since then the original Pahlavi text has been discovered, and was used by Dr. West for his new translation in the Sacred Books of the East (Vol. XXIV.) Dastur Darab Peshotan has now prepared a handy edition of this Pahlavi text, carefully based on several MSS. with the title :

"The Dīnā ī Maīnū ī Khrat, or The Religious Decision of the Spirit of Wisdom. The Pahlavi text prescribed for the Intermediate Examination of the Bombay University. Edited by Darab Dastur Peshotan Sanjana, B. A., Bombay. Duftar Ashhara Press, 1895."

It will be seen that this is the first attempt to produce school editions of a Pahlavi classic for Parsee students, and as such the undertaking deserves great commendation. It might also be found useful for class work in European countries, but according to our ideas the commentary and notes are rather too meagre for a college text book, and we should have desiderated a complete vocabulary, especially in the present dearth for a Pahlavi dictionary.

II.

Extracted from the Journal of The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, January 1896.

THE DINA-I MAINU-I KHRAT, or The Religious Decisions of the Spirit of Wisdom. The Pahlavi text, edited by DARAB DASTUR PESHOTAN SANJANA, B. A., Bombay, 1895.

This first complete edition of the Pahlavi Minū-khirad, as it is called in Persian, has been prepared chiefly for the use of Pahlavi students at the Bombay University, where Avesta and Pahlavi have recently been added to the list of classical languages prescribed for the B. A. and M. A. examinations.

When the complete transliterated Pāzand-Sanskrit text was published with an English translation and glossary, in 1871, from the best existing copies of the versions prepared by Neryosang about the end of the twelfth century, there was no copy of the original Pahlavi text accessible. The few Pahlavi MSS. of Minū-khirad then existing in India were evidently only reproductions from Neryosang's Pāzand version. But Westergaard in 1843, had brought a manuscript of miscellaneous texts from Persia, one of which was an incomplete copy of the Pahlavi Minū-khirad written in 1569; and a facsimile of this text was published by Andreas in 1882. This Pahlavi version had been copied from an original which had already lost its first folio, and ten other folios of the copy had also disappeared. Its colophon states that it was derived, through two intermediate copies, from a manuscript in India. As this Pahlavi text, though agreeing very closely with Neryosang's Pāzand, supplies several small corrections of his manifest errors, and one or two short passages which he omits; there can be little doubt that it is derived from the same original as his Pāzand version. The contents of the ten missing folios have been recovered from a Bombay copy of another Iranian MS. which belongs to Ervad Tehmuras, while the text of the first lost folio has been transcribed from the Pāzand version.

The Minū-khirad professes to be a selection from the wisdom of the Mazda-worshipping religion, prepared by a wise enquirer who had

wandered from place to place in search of wisdom and truth. In response to his prayers, the Spirit of Wisdom presented itself and offered to be his guide and preceptor. The sage then propounds a series of 62 questions, of groups of questions, on religious and mythological subjects, which the Spirit of Wisdom duly answers. But, as the series terminates abruptly and without any peroration, it is doubtful if the work be complete.

As to the age of this treatise, we have seen that both the Iranian and Indian copies can, as yet, be traced back only to some Indian MS. of the twelfth century. But the work itself is decidedly Iranian in character, though the internal evidences of age are slight and admit of much difference of opinion. The allusion, in i. 18, to an evil religion which does harm to that of the Yazads, and the praise of wine, when drunk in moderation, in xvi. 25—29, 36—48, might be considered as referring to Muhammadan practices and prohibitions; but the descriptions of good and bad government, in xv. 16—39, do not specially allude to any foreign domination. Perhaps the period A. D. 550—625 is that most clearly indicated by the contents of the treatise, but the indications are scanty and readily misunderstood. The conflicts of the Arumans and Turanians with the Iranians, alluded to in xxi. 23—26, have been much too frequent to afford a safe clue to any definite period for their occurrence.

The Pahlavi text has been carefully edited, and the book is dedicated to the memory of the editor's learned greatgrandfather, Dasturan-Dastur Edalji Darabji Sanjana, Parsi High Priest of Bombay from 1830 to 1847, whose portrait and pedigree are given, as well as a metrical account of his life in Gujarāti, which is an abridged second edition of the *Cherāge Dānesh*, or *Lamp of Learning*, originally published in 1854.

E. W. WEST.

III.

[*Extracted from the Bombay Gazette, 9th May 1896.*]

THE KARNAME I ARTAKHSHIR I PAPAĀN, by DARAB DASTUR PESHOTAN SANJANA, B. A., Bombay, B. E. Society's Press, 1895-96.

IN our issue of the 5th instant we gave an estimate of the recent Parsi literary work in India from the last number of "The Babylonian and Oriental Record," which calls attention to the commendable scholarly activity of some of our well-known Parsee citizens. The examples of such indefatigable labours are not the works of laymen, but they come from the priestly class. It is a pleasure to see Parsee scholars trying to keep pace with European scholarship, but it is far more gratifying to find that the author, whose works are placed in our hands for review, is the son of the

Parsee high-priest. That the Parsee high-priests should emerge themselves from bigotted superstition and ignorance and begin to edify their flock in a masterly way is a praiseworthy matter, upon which we congratulate the whole community.

One of the two interesting books is the first edition of a Pahlavi historical romance. It is the *Karname-i-Artakhshir-i-Papakan*, or "The records of the wars and adventures of Ardashir Babakan," which is, as the author points out, an epitomy of an historical work about sixteen hundred years old. The abridged edition was probably written in the reign of King Noshirwan three centuries later. The first part of this book gives the original Pahlavi text divided into thirteen chapters, a side-by-side transliteration of it in Roman letters and critical notes. The second part includes the English and Guzerati translations of the original text and corresponding Persian extracts from the *Shah-nameh* with a learned introduction on various important questions suggested from a study of the oldest records which allude to the founder of the Sassanian dynasty. The interesting reflections on various points of research, the lucid English version and copious philological notes speak for the remarkable linguistic ability of the Dastur, who dedicates the whole work to the Trustees of the Sir Jamsetji Madrassa, the patrons of theological learning among the Parsee priests.